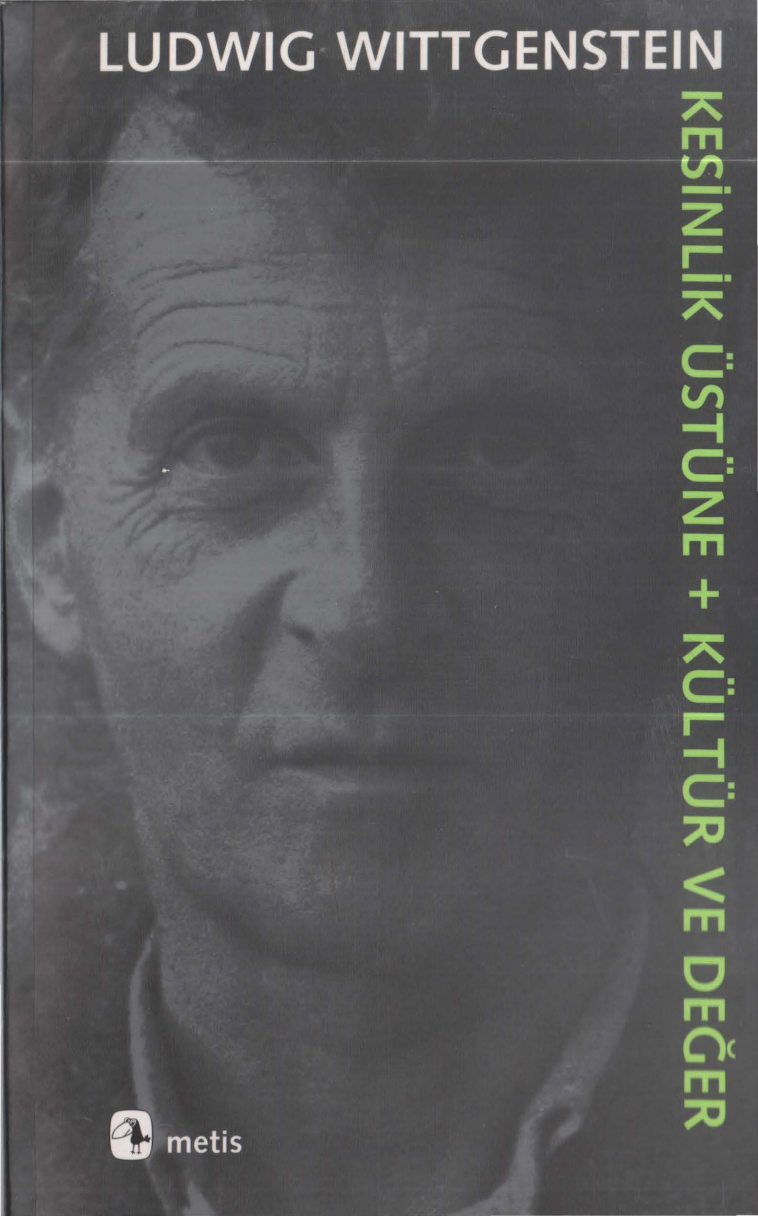
LUDWIG WITTGENSTEIN

KESİNLİK ÜSTÜNE + KÜLTÜR VE DEĞER

metis

LUDWIG WITTGENSTEIN

KESİNLİK ÜSTÜNE + KÜLTÜR VE DEĞER

(Josef Johann) Ludwig Wittgenstein, 26 Nisan 1889'da Viyana'da doğdu. Avusturyalı bir çelik üreticisinin oğlu, çok yetenekli sekiz kardeşin en küçüğüydü. Berlin'de iki yıl makine mühendisliği öğrenimi gördü. Daha sonra mantığa ve felsefeye yönelen Wittgenstein Birinci Dünya Savaşı'nda Avusturya ordusuna yazıldı, savaş boyunca mantık ve felsefe notları tuttu. 1919'da toplum hayatına döndükten sonra babasından miras kalan serveti dağıttı; aşırı sade ve tutumlu bir yaşam biçimini benimsedi. Öğretmenlik ve bahçıvan yamaklığı yaptı, müzikle ilgilendi. *Tractatus* ile felsefeye yapabileceği katkıları tükettiğini düşünen ve çalışmalarına ara veren Wittgenstein ani bir kararla yeniden felsefeye yöneldi. 1929'da Cambridge Trinity College'de öğretim üyesi oldu. 1939 yılında Cambridge Üniversitesi'nde felsefe kürsüsüne atandı. Hitler'in Avusturya'yı işgal etmesinden sonra İngiliz vatandaşlığına geçti. 1944 sonbaharında kanser olduğu anlaşıldı. 29 Nisan 1951'de Cambridge'de öldü.

Çağımızın en önemli düşünürlerinden biri olan Ludwig Wittgenstein, 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde Anglosakson felsefesini derinden etkilemiş, mantık kuramları ve daha sonra da dil felsefesiyle iki özgün felsefe sistemi oluşturmuştur.

Başlıca yapıtları: *Tractatus Logico-Philosophicus* (1922; Metis 2006), *Philosophische Untersuchungen* (1953; *Felsefi Soruşturmalar*, Metis 2007), *The Blue and Brown Books* (1958; *Mavi Kitap Kahverengi Kitap*, İş Kültür 2007), *Tagebücher 1914-16* (1961; *Günlükler 1914-16*, Birey 2004), *Zettel* (1967; Notlar), *Philosophische Grammatik* (1969; Felsefi Gramer), *Über Gewissheit* (1970; *Kesinlik Üstüne*, Metis 2009). Yazarın *Tractatus* dışındaki tüm eserleri, mirasçıları E. Anscombe, R. Rhees ve G. H. von Wright tarafından Wittgenstein'ın ölümünden sonra yayımlanmıştır.

Elinizdeki kitapta Wittgenstein'ın *Kesinlik Üstüne* eseri ile folyolar halindeki değinilerinden G. H. von Wright ve Alois Pichler tarafından hazırlanmış *Kültür ve Değer*'i tek ciltte bir araya getirdik.

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 10726

Metis Felsefe
KESİNLİK ÜSTÜNE + KÜLTÜR VE DEĞER
Ludwig Wittgenstein

Türkçe Yayım Hakları © Metis Yayınları, 2008
Türkçe Çeviri Eser © Doğan Şahiner, 2009

Çevirinin yapıldığı edisyon / Translated from:

Kesinlik Üstüne: Über Gewissheit / On Certainty
German and English translation text
Blackwell Publishing, 2003 [1969]
© Blackwell Publishing Ltd, 1969, 1975

Kültür ve Değer: Vermischte Bemerkungen / Culture and Value
İlk Almanca Basımı: 1977, Gözden Geçirilmiş İkinci Basımı: 1994
İngilizce Çeviriyle Basımı: 2004 [1980, 1998]
Almanca Basımı © Suhrkamp Verlag, 1994
İngilizce Çeviri © Blackwell Publishing Ltd, 1998

All Rights Reserved. Authorised translation from the English language edition published by Blackwell Publishing Limited. Responsibility for the accuracy of the translation rests solely with Metis Yayınları and is not the responsibility of Blackwell Publishing Limited. No part of this book may be reproduced in any form without the written permission of the original copyright holder, Blackwell Publishing Limited.

Bütün Hakları Saklıdır. Blackwell Publishing Ltd tarafından yayımlanmış Almanca/İngilizce basımının lisanslı çevirisidir. Türkçe çevirinin doğruluğuna ve yetkinliğine ilişkin sorumluluğu Metis Yayınları tek başına ve tamamen üstlenir; Blackwell Publishing Ltd herhangi bir sorumluluk taşımamaktadır. Bu kitabın herhangi bir bölümü, orijinal eserin hak sahibi olan Blackwell Publishing Ltd'nin yazılı izni olmaksızın herhangi bir biçimde yeniden üretilemez.

İlk Basım: Kasım 2009
İkinci Basım: Haziran 2013

Yayıma Hazırlayanlar: Haluk Barışcan, Semih Sökmen

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197-203
Topkapı, İstanbul Tel: 212 5678003

ISBN-13: 978-975-342-738-8

LUDWIG WITTGENSTEIN

KESİNLİK ÜSTÜNE + KÜLTÜR VE DEĞER

ÇEVİREN: DOĞAN ŞAHİNER

metis

İÇİNDEKİLER

Birinci Kitap
KESİNLİK ÜSTÜNE 9

•

İkinci Kitap
KÜLTÜR VE DEĞER

1977 Baskısına Önsöz 105
1994 Baskısına Önsöz 109
Editörün Notu 111
Çevirmenin Notu 115
Kültür ve Değer 117
Bir Şiir 231
Notlar 233
Kaynakların listesi / Kitapta yayımlandığı sırayla 237
Kaynakların listesi / Alfanümerik sırayla 241
Değinilerin ilk birkaç sözcüğüne göre dizin 245

Birinci Kitap

KESİNLİK ÜSTÜNE

1. Burada bir el olduğunu biliyorsan,‡ geri kalan her şeyi sana bağışlayacağız.

(Biri şöyle şöyle bir önermenin kanıtlanamayacağını söylediğinde, bu elbette o önermenin başka önermelerden türetilemeyeceği anlamına gelmez; her önerme başka önermelerden türetilebilir. Ancak bu diğer önermeler o önermenin kendisinden daha kesin olmayabilir.) (Bu konuda H. Newman'ın tuhaf bir sözü.)

2. Bana —ya da herkese— öyle *görünmesinden*, öyle *olduğu* sonucu çıkmaz.

Sorabileceğimiz, ondan kuşkulanmanın anlamlı olup olmadığıdır.

3. Örneğin biri "Burada bir el olup olmadığını bilmiyorum" derse, ona "Daha yakından bak" denebilir. — Bu ikna olma olanağı, dil oyununun bir parçasıdır. Onun özsel yanlarından biridir.

4. "İnsan olduğumu biliyorum." Bu önermenin anlamının ne kadar belirsiz olduğunu görmek için, olumsuzunu düşün. Bu önerme, en fazlasından şu anlamda anlaşılabilir: "Bir insanın organlarına sahip olduğumu biliyorum." (Örneğin, şimdiye kadar kimse görmemiş olsa da, bir beyne sahip olduğumu.) Pekiyi, "Bir beynimin olduğunu biliyorum" gibi bir önerme için ne söyleyebiliriz? Bundan kuşku duyabi-

---

‡ G. E. Moore'un kesin olarak bildiğini iddia ettiği "Burada bir el var" (kendi elini kastederek), "Yeryüzü benim doğumumdan çok önce de vardı", "Hiçbir zaman yerin yüzeyinden uzakta olmadım" gibi önermeler onun "Proof of an External World" ve "A Defence of Common Sense" makalelerinde yer alır. Her iki makale de Moore'un *Philosophical Papers* kitabına alınmıştır (Londra, George Allen and Unwin, 1959). *–ç.n.*

lir miyim? Burada *kuşku* duymamın temeli yoktur! 'Her şey onun lehinedir, hiçbir şey aleyhine değildir.' Bununla birlikte, ameliyatla açıldığında kafatasımın boş çıktığı hayal edilebilir.

5. Bir önermenin sonradan yanlış çıkıp çıkamayacağı, o önerme için nelerin belirleyici olmasına karar verdiğime bağlıdır.

6. Şimdi, insan bildiği şeyleri tek tek sayabilir mi (Moore gibi)? Onun yaptığı gibi dolaysızca sayabileceğini sanmıyorum. — Zira aksi halde, "Biliyorum" ifadesi yanlış kullanılmış olur. Ve bu yanlış kullanım yoluyla, tuhaf ve son derece önemli bir zihin durumu ortaya çıkmış gibi görünür.

7. Şurada bir sandalye, bir kapı, vb. olduğunu bildiğimi ya da bundan emin olduğumu yaşamım gösterir. — Örneğin bir dostuma "Oradaki sandalyeyi al", "Kapıyı kapat", vb., vb. derim.

8. "Biliyorum" ile "Yanılıyor *olamam*" demek istenmiş olması dışında, "bilme" kavramıyla "emin olma" kavramı arasındaki fark hiç de büyük önem taşıyan bir fark değildir. Örneğin bir mahkemede, her türlü tanıklıkta, "Biliyorum" yerine "Eminim" denebilir. Mahkemede "Biliyorum" demenin yasaklandığını bile hayal edebiliriz. [*Wilhelm Meister*'in bir pasajında, olguların kişinin bildiğinden farklı olduğu bir durumda, "Biliyorsun" ya da "Biliyordun" sözcüğü "Emindin" anlamında kullanılır.]

9. Şimdi, burada bir el (yani kendi elim) olduğunu bildiğimi yaşamımla gösterir miyim?

10. Burada hasta bir adamın yattığını biliyorum? Saçma! Yatağının kenarına oturuyorum, yüzüne ilgiyle bakıyorum. — Öyleyse, burada yatan hasta bir adam olduğunu bilmiyor muyum yani? — Ne bu soru, ne de bu önesürüm anlamlıdır. Tıpkı uygun bir durum ortaya çıktığında her zaman kullanabileceğim "Buradayım" önesürümü gibi. — Pekiyi "2 x 2 = 4" de aynı şekilde anlamsız mıdır; belli durumların dışında, aritmetiğin bir önermesi değil midir? "2 x 2 = 4" aritmetiğin doğru bir önermesidir — ne "belli durumlarda" ne de "her zaman" — ama yazılı ya da sözlü "2 x 2 = 4" imi Çincede farklı bir anlama gelebilir ya da düpedüz saçma olabilir, bu da önermenin ancak kullanım

içinde bir anlamının olduğunu gösterir. "Burada hasta bir adamın yattığını biliyorum" sözünün, uygun bir vesile olmadan kullanıldığı zaman, saçma değil de çok normal bir söz gibi görünmesinin nedeni, insanın bu söze uyacak bir durumu kolayca hayal edebilmesi ve kuşkunun bulunmadığı durumlarda (yani kuşku ifadesinin anlaşılabilir olmadığı durumlarda da) "... biliyorum" sözünün her zaman yerinde olduğunun düşünülmesidir.

11. "Biliyorum"un kullanımının ne kadar özelleşmiş bir kullanım olduğu hiç görülmez.

12. — Zira "Biliyorum", bilineni olgu olarak garanti eden bir durumu betimliyor gibi görünür. "Bildiğimi sanıyordum" ifadesi hep unutulur.

13. Zira, bir başkasının "Biliyorum ki, o öyledir" dışavurumundan "O öyledir" sonucuna varılamaz. Bu dışavurumla birlikte, dışavurumun yalan olmamasından da. — Oysa, kendi "Biliyorum ki ..." dışavurumumdan "O öyledir" sonucuna varamaz mıyım? Evet, varabilirim; "Orada bir el olduğunu biliyor" önermesinden de "Orada bir el var" sonucu çıkar. Fakat onun "Biliyorum ki ..." dışavurumundan, gerçekten bildiği sonucu çıkmaz.

14. Gerçekten bildiği, gösterilmek durumundadır.

15. Hiçbir yanılgının mümkün olmadığı *gösterilmek* durumundadır. "Biliyorum" teminatını vermek yeterli değildir. Zira bu, ne de olsa, yanılıyor olamayacağıma dair bir teminattır yalnızca; oysa *bu konuda* yanılmakta olmadığımın *nesnel olarak* ortaya konması gerekir.

16. "Eğer bir şeyi biliyorsam, onu bildiğimi de bilirim vb." şunu demeye varır: "Bunu biliyorum" demek, "bu konuda yanılmam mümkün değildir" anlamına gelir. Ama mümkün olup olmadığının nesnel olarak ortaya konması gerekir.

17. Şimdi bir nesneyi işaret ederek "Bu bir kitap: bu konuda yanılmam mümkün değil" dediğimi farzedelim. Burada yanılmış olmak neye benzerdi? Bunun nasıl bir yanılgı olacağına dair *açık* bir fikre sahip miyim?

18. "Biliyorum" birçok durumda şu anlama gelir: Bildirimim için uygun temellere sahibim. Diğer kişi de o dil oyununa aşina ise, bildiğimi kabul edecektir. Diğer kişi, dil oyununa aşina ise, o türden bir şeyi insanın *nasıl* bilebileceğini tasavvur edebilmelidir.

19. "Burada bir el olduğunu biliyorum" bildirimi, o zaman şöyle sürdürülebilir: "Zira işte *kendi* elime bakıyorum." O zaman, makul biri, bildiğimden kuşku duymaz. — İdealist de bundan kuşku duymaz; idealist, burada dışlanmakta olan pratik kuşkuyla ilgilenmediğini, ama bu kuşkunun *ardında*, daha ileri bir kuşku olduğunu söyleyecektir. — Bunun bir *yanılsama* olduğu, farklı bir yoldan gösterilmek zorundadır.

20. "Dış dünyanın var olduğundan kuşku duymak", sonraki gözlemlerin var olduğunu kanıtladığı bir gezegenin var olduğundan kuşku duymak anlamına gelmez örneğin. — Yoksa Moore, burada kendi elinin olduğunu bilmenin, Satürn gezegeninin var olduğunu bilmekten farklı *türden* olduğunu mu söylemek istiyor? Aksi halde, kuşku duyanlara Satürn gezegeninin keşfini hatırlatarak, onun var olduğunun kanıtlandığını, böylece dış dünyanın var olduğunun da kanıtlandığını söylemek mümkün olurdu.

21. Moore'un görüşü gerçekte şuna varır: "bilme" kavramı, "... biliyorum" bildiriminde yanılmanın mümkün olamayacağı anlamında, "inanma", "tahmin etme", "kuşku duyma", "kani olma" kavramlarına benzer. Ve bu gerçekten *böyleyse*, o zaman böyle bir dışavurumdan, bir önesürümün doğru olduğu sonucu çıkarılabilir. Oysa burada, "Bildiğimi sanıyordum" biçimi gözden kaçırılmaktadır. — Bu biçim kabul edilemez ise, o zaman *önesürümde* yanılıyor olmak da mantıksal olarak olanaksız olmalıdır. Bunu ise, dil oyununa aşina olan herhangi birinin fark etmesi gerekir — güvenilir birinin *bildiğine* dair teminatının burada hiçbir katkısı olamaz.

22. "Yanılıyor olamam" ya da "Yanılmıyorum" diyen güvenilir kişiye inanmak zorunda olsaydık, bu elbette olağanüstü olurdu.

23. Birinin iki elinin olup olmadığını (diyelim ellerinin kopmuş olup olmadığını) bilmiyorsam, o güvenilir bir kişi ise, iki elinin olduğuna dair teminatına inanırım. Bunu *bildiğini* söylerse, bu bana yalnızca, bundan emin olabilecek durumda olduğunu ifade edebilir; örneğin kollarının henüz örtüler ve bandajlar altında gizlenmiş olmadığını,

vb., vb. Güvenilir kişiye inanmam, onun emin olabileceğini kabul etmemden kaynaklanır. Ne var ki, fiziksel nesneler (belki) yoktur diyen biri, böyle bir şeyi kabul etmez.

24. İdealistin sorusu şunun gibi bir şey olurdu: "Ellerimin var olduğundan kuşku duymamaya ne hakkım var?" (Ve bunun yanıtı şu olamaz: "Onların var olduğunu *biliyorum*.") Ne var ki böyle bir soruyu soran kişi, var oluş hakkındaki bir kuşkunun ancak bir dil oyununda iş göreceğini gözden kaçırmaktadır. Dolayısıyla, önce "böyle bir kuşku neye benzerdi?" diye sormamız gerektiğini ve bunun dolaysızca anlaşılır olmadığını gözden kaçırmaktadır.

25. İnsan "burada bir el olduğu" hakkında bile yanılabilir. Ancak özel koşullarda bu olanaksızdır. — "İnsan bir aritmetik işleminde bile yanılabilir — ancak belli koşullarda yanılamaz."

26. Pekiyi, hesaplama kurallarının uygulanmasında yanılgıyı hangi koşulların mantıksal olarak dışladığını bir *kural* gösterebilir mi?

Böyle bir kuralın bize yararı ne? Onun uygulanmasında (da) yanılamaz mıyız?

27. Bununla birlikte, insan burada kural gibi bir şey vermek isteseydi, bu, "normal koşullarda" ifadesini içerirdi. Normal koşulları ise tanırız ama tam olarak betimleyemeyiz. En fazlası, bir dizi anormal koşul betimleyebiliriz.

28. 'Kuralı öğrenme' nedir? — *Şu.*

'Onu uygulamada hata yapma' nedir? — *Şu.* Ve burada işaret edilen, belirsiz bir şeydir.

29. Kuralın kullanılması pratiği, onun uygulanmasında yapılabilecek hatanın ne olduğunu da gösterir.

30. İnsan kani olduğu zaman, "Evet, hesap doğru" der; ama bunu kendi emin olma durumundan çıkarsamamıştır. İnsan durumun şöyle şöyle olduğu sonucuna kendi emin oluşundan varmaz.

Emin oluş *sanki*, durumun ne olduğunu belirtirken insanın sesinin aldığı bir ton gibidir; ama sesinin tonundan haklı olduğu sonucuna varılmaz.

31. İnsanın büyülenmiş gibi tekrar tekrar geri döndüğü önermeler — bunları felsefenin dilinden silmek isterdim.

32. Burada bir el olduğu, *Moore*'un bilmesiyle ilgili bir konu değildir; "Elbette bunun hakkında yanılıyor olabilirim" diyecek olsaydı, onu anlamazdık. "Burada öyle bir yanılgı neye benzer?" diye sorardık — örneğin, onun bir yanılgı olduğunu keşfetmek neye benzer?

33. Nitekim bizi hiç ilerletmeyen cümleleri siliyoruz.

34. Birine hesap öğretildiğinde, öğretmeninin yaptığı hesaplara güvenebileceği de öğretilir mi? Bu açıklamalar ne de olsa bir noktada sona ermelidir. Duyularına güvenebileceği de öğretilir mi — şöyle şöyle özel bir durumda duyularına güvene*me*yeceği kendisine birçok durumda gerçekten söylenmiş olduğuna göre? —

Kural ve istisna.

35. Pekiyi hiçbir fiziksel nesnenin var olmadığı durum hayal edilemez mi? Bilmiyorum. Ama yine de "Fiziksel nesneler vardır" saçmadır. Bunun ampirik bir önerme mi olduğu düşünülüyor? —

Pekiyi *şu* ampirik bir önerme midir: "Fiziksel nesneler var görünüyor"?

36. "A fiziksel bir nesnedir", ya "A"nın ya da "fiziksel nesne"nin ne anlama geldiğini henüz anlamamış birine, yalnızca böyle birine verilen öğretimin bir parçasıdır. Demek ki sözcüklerin kullanımı hakkında bir öğretimdir, "fiziksel nesne" de bir mantık kavramıdır. (Renk, ölçü, ... gibi.) "Fiziksel nesneler vardır" gibi bir önermenin kurulamaması bu yüzdendir.

Yine de, böyle başarısız atışlarla her köşe bucakta karşılaşırız.

37. Fakat, "Fiziksel nesneler vardır" saçmadır demek, idealistin kuşkuculuğuna ya da realistin teminatına karşı yeterli bir yanıt mıdır? Ne de olsa, onlara göre bu saçma değildir. Bununla birlikte, şunu söylemek bir yanıt olurdu: Bu önesürüm, ya da karşıtı, bu şekilde ifade edilemeyecek olan şeyi ifade etmek için, hedefini tutturamayan bir atıştır. Onun hedefini tutturamadığı gösterilebilir; ama sorun bununla bitmez. Kendisini bize bir güçlüğün ya da çözümünün ilk ifadesi olarak sunan şeyin henüz doğru bir şekilde ifade bile edilmemiş olabileceği fark edilmelidir. Tıpkı, bir resim hakkında haklı bir eleştirisi olan birinin, çoğunlukla, eleştiriyi önce ait olmadığı yere yöneltmesi, doğru hedef noktasını bulmasının *inceleme* gerektirmesi gibi.

38. Matematikte bilgi: Burada insanın kendi kendisine hep "iç süreç" ya da "iç durum"un önemsiz olduğunu hatırlatması ve "Niye önemli olsun ki? Bundan bana ne?" diye sorması gerekir. İlgiye değer olan, matematiksel önermeleri nasıl *kullandığımızdır.*

39. Hesap *böyle* yapılır; bu koşullarda bir hesaba mutlak olarak güvenilir diye, kesinlikle doğru diye *bakılır.*

40. "Burada elimin olduğunu biliyorum"un ardından "Nereden biliyorsun?" sorusu gelebilir ve bunun yanıtı, *bunun falan* şekilde bilinebileceğini varsayar. Buna göre, "Burada elimin olduğunu biliyorum" yerine "Burada elim var" denebilir ve ardından *nasıl* bilindiği eklenebilir.

41. "Neremde ağrı hissettiğimi biliyorum", "Ağrıyı *şuramda* hissettiğimi biliyorum" bildirimleri, "Ağrım olduğunu biliyorum" kadar yanlıştır. Ama "Kolumun neresine dokunduğunu biliyorum" doğrudur.

42. "Öyle olduğuna inanıyor, ama öyle değil" denebilir, oysa "Öyle olduğunu biliyor, ama öyle değil" denemez. Bu, inanç zihin durumu ile bilgi zihin durumu arasındaki farktan mı kaynaklanır? Hayır. — Örneğin, konuşurken ses tonuyla, jestlerle vb. ifade edilene "zihin durumu" denebilir. Nitekim bir kani olma zihin durumundan söz etmek *mümkündür* ve bu, söz konusu olan bilgi de olsa yanlış inanç da olsa aynı olabilir. "İnanma" ve "bilme" sözcüklerine farklı zihin durumlarının karşılık gelmesi gerektiğini düşünmek, "ben" sözcüğüne ve "Ludwig" adına, kavramlar farklı olduğu için, farklı insanların karşılık gelmesi gerektiğine inanmaya benzer.

43. Şu ne tür bir önermedir: "12 x 12 = 144 hesabını yanlış yapmış *olamayız*"? Elbette bir mantık önermesi olmalıdır. — Ama şimdi bu, 12 x 12 = 144 bildirimiyle aynı değil midir, ya da aynı yere varmaz mı?

44. Bu hesabın yanlış yapılmış olamayacağı sonucunun çıktığı bir kural talep edersen, buna verilecek karşılık, bunu bir kural yoluyla değil, hesap yapmayı öğrenerek öğrendiğimizdir.

45. Hesaplamanın *özünü*, hesaplamayı öğrenerek öğrendik.

46. Bir hesabın güvenilirliğine nasıl kani olduğumuz betimlenemez mi yani? Elbette betimlenebilir! Ama hiçbir kural ortaya çıkmaz bunu yaptığımızda. — Burada en önemli şey şudur: Kurala gerek yoktur. Hiçbir şey eksik değildir. Hesabı bir kurala göre yaparız, hepsi bu.

47. Hesap *böyle* yapılır. Ve hesaplama *budur*. Okulda öğrendiğimiz şeydir örneğin. Tin kavramınla bağlantılı aşkın kesinliği unut.

48. Bununla birlikte, bir yığın hesap arasından bazıları artık tamamen güvenilir olarak, diğerleri henüz sabitlik kazanmamış olarak tanımlanabilir. Pekiyi şimdi bu *mantıksal* bir ayrım mıdır?

49. Şunu unutma: Bir hesap benim için sabitlik kazanmış bile olsa, bu yalnızca pratik bir amaç için verdiğim bir karardır.

50. İnsan ne zaman "Biliyorum ki ... x ... = ..." der? Hesabı kontrol ettiği zaman.

51. "Burada bir hata neye benzerdi!" ne tür bir cümledir? Bir mantık önermesi olması gerekirdi. Ama bu kullanılmayan bir mantıktır, çünkü bize öğrettiği şey önermeler aracılığıyla öğrenilmez. — Bir mantık önermesidir, çünkü gerçekten kavramsal (dilsel) durumu betimler.

52. Nitekim bu durum, "Güneşe şu uzaklıkta bir gezegen var" gibi bir önerme ile "Burada bir el (yani kendi elim) var" için aynı değildir. İkincisine hipotez denemez. Ama ikisi arasında net bir sınır çizgisi de yoktur.

53. Öyleyse, şöyle yorumlandığında Moore'a hak verilebilir: Burada fiziksel bir nesne olduğunu söyleyen bir önerme, burada kırmızı bir leke olduğunu söyleyen bir önermeyle aynı mantıksal statüye sahip olabilir.

54. Zira, gezegenden kendi elime geçerken, yanılgının giderek daha düşük bir olasılık haline gelmekle kaldığı doğru değildir. Hayır: yanılgı bir noktada artık düşünülebilir olmaktan çıkar.

Bunu zaten şu da gösterir ki, öyle olmasaydı, fiziksel nesneler hakkındaki *her* bildirimimizde yanılmış olmamızın, söylediğimiz her şeyin her zaman yanlış olmasının da düşünülebilir olması gerekirdi.

55. Çevremizdeki bütün bu şeylerin var olmadığı *hipotezi* de mümkün müdür? Bütün hesaplarımızı yanlış yaptığımız gibi bir hipotez olmaz mıydı bu?

56. Biri "Belki de şu gezegen var değildir, gördüğümüz ışık başka bir şekilde ortaya çıkmaktadır" dediğinde, ne de olsa, gerçekten var olan bir nesnenin bir örneğine ihtiyacı vardır. Bu var değildir — *örneğin* falan şeyin var olduğu gibi.

Yoksa *kesinliğin*, bazı şeylerin daha çok bazı şeylerin daha az yaklaştığı, kurgu ürünü bir noktadan ibaret olduğunu mu söylememiz gerekiyor? Hayır. *Kuşku* derece derece anlamını yitirir. Bu dil oyunu *böyledir* işte.

Ve bir dil oyununu betimleyen her şey, mantığın bir parçasıdır.

57. Şimdi, "Burada elimin olduğunu *biliyorum*, yalnızca tahmin yürütmüyorum", gramere ait bir önerme olarak kavranamaz mı? Dolayısıyla, zamana bağlı *olmayan* bir önerme olarak. —

Ama bu durumda *şuna* benzemez mi: "Kırmızı gördüğümü biliyorum, yalnızca tahmin yürütmüyorum"?

Ve "Demek ki fiziksel nesneler vardır" sonucuna varmak da "Demek ki renkler vardır" sonucuna varmaya benzemez mi?

58. "... biliyorum" gramatik bir önerme olarak kavrandığında, elbette buradaki "Ben" önemli olamaz. Ve gereği gibi anlaşıldığında, "Bu durumda kuşku diye bir şey söz konusu değildir" ya da "'Bilmiyorum' ifadesinin bu durumda hiçbir anlamı yoktur" anlamına gelir. Ve elbette bundan "*Biliyorum*"un da hiçbir anlamının olmadığı sonucu çıkar.

59. "Biliyorum" burada mantıksal bir görüdür. Ne var ki realizm onun aracılığıyla kanıtlanamaz.

60. *Bunun* bir kâğıt parçası olduğu 'hipotezi' sonraki deneyimlerle onaylanacak ya da onaylanmayacaktır demek yanlıştır; "Bunun bir kâğıt parçası olduğunu biliyorum" sözündeki "Biliyorum"un ya böyle bir hipoteze ya da mantıksal bir belirlemeye ilişkin olduğunu söylemek de yanlıştır.

61. ... Bir sözcüğün anlamı, onun bir tür istihdam edilişidir.

Zira sözcüğün anlamı, o sözcüğü dilimize katarken öğrendiğimiz şeydir.

62. 'Kural' ve 'anlam' kavramları arasında bir karşılıklılık bulunması bu yüzdendir.

63. Olguları olduğundan başka türlü hayal edersek, bazı dil oyunları önemini bir ölçüde yitirir, başkaları önem kazanır. Ve bu şekilde, bir dilin sözcük dağarcığının kullanımında bir değişim —dereceli bir değişim— meydana gelir.

64. Bir sözcüğün anlamını bir memurun 'görev'iyle karşılaştır. 'Farklı anlamlar'ı da 'farklı görevler'le karşılaştır.

65. Dil oyunları değiştiğinde, kavramlarda bir değişiklik olur; ve kavramlarla birlikte sözcüklerin anlamları da değişir.

---

66. Gerçeklik hakkında, farklı kesinlik derecelerine sahip önesürümlerde bulunurum. Bu kesinlik derecesi nasıl ortaya çıkar? Ne gibi sonuçları vardır?

Örneğin, belleğin, ya da algının güvenilirliğiyle ilgileniyor olabiliriz. Bir şeyden emin olabilirim, ama yine de hangi sınamanın beni yanıldığıma ikna edebileceğini bilebilirim. Sözgelimi, bir savaşın tarihinden tamamen eminim, fakat tanınmış bir tarih çalışmasında farklı bir tarih bulacak olsaydım kanımı değiştirirdim, ve bu yargı vermeye bütün inancımı yitirmem anlamına gelmezdi.

67. Yanılgıya yer olmadığını düşündüğümüz ve gerçekten hiçbir yanılgıyla karşılaşmadığımız bir durumda sürekli yanılan birini hayal edebilir miyiz?

Örneğin, falan yerde oturduğunu, falan yaşta olduğunu, falan şehirden geldiğini söyleyen, bunları benimle aynı kesinlikle (emin olmanın bütün belirtilerini sergileyerek) söyleyen ama yanılan birini.

Pekiyi bu kişinin bu yanılgı tavrı nedir? Ne düşüneceğim burada?

68. Soru şudur: Mantıkçı burada ne söyleyecektir?

69. Şunu söylemek isterim: "Eğer *bunda* yanılıyorsam, söylediğim herhangi bir şeyin doğruluğuna dair *hiçbir* garantim yoktur." Fakat başkaları bu nedenle benim için bunu söylemez, ben de başkaları için söylemem.

70. Aylarca A adresinde oturdum, sokağın adını ve evin numarasını sayısız defa okudum, burada sayısız mektup aldım ve evin adresini sayısız insana verdim. Eğer bu adres hakkında yanılıyorsam, o zaman bu, Almanca değil de Çince yazdığıma (yanılarak) inanmamdan aşağı kalır bir yanılgı değildir.

71. Eğer günün birinde arkadaşım geçmişte uzun bir süre falan yerde oturduğunu vb., vb. hayal edecek olsaydı, buna *yanılgı* değil, — belki geçici— zihinsel bir rahatsızlık derdim.

72. Bu türden her asılsız inanış bir yanılgı değildir.

73. Pekiyi, yanılgı ile zihinsel rahatsızlık arasındaki fark nedir? Ya da ona yanılgı olarak bakmamla zihinsel rahatsızlık olarak bakmam arasındaki fark nedir?

74. "Bir *yanılgının* yalnızca nedeni yoktur, temeli de vardır" diyebilir miyiz? Yani, kabaca söylersek: Biri bir yanılgıya düştüğünde, bu onun doğru olarak bildiğinin içine oturtulabilir.

75. Şu doğru olur mu: önümde bir masa olduğu yanlış inancına sahip olmakla kalsaydım, bu hâlâ bir yanılgı olabilirdi; ama bu masayı ya da bir benzerini geçen aylar boyunca her gün görmüş ve düzenli olarak kullanmış olduğum yanlış inancına sahipsem, bu bir yanılgı değildir?

76. Doğal olarak, amacım, burada insanın hangi bildirimlerde bulunmak isteyip de bunu anlamlı bir şekilde yapamadığını ortaya koymak olmalı.

77. Belki bir çarpma işlemini emin olmak için iki kere yapabilirim ya da belki birinden işlemi kontrol etmesini isteyebilirim. Fakat işlemi yirmi defa yapar ya da yirmi kişi tarafından kontrol edilmesini ister miyim? Pekiyi bu bir tür ihmalkârlık mıdır? Yirmi defa kontrol edildiğinde daha mı fazla emin olurum gerçekten?

78. Pekiyi niçin böyle olmadığına dair bir *sebep* gösterebilir miyim?

79. Kadın değil erkek olduğum doğrulanabilir; ama kadın olduğumu söyleseydim, sonra da bu yanılgıyı bildirimimi kontrol etmemiş

olduğumu söyleyerek açıklamaya kalksaydım, bu açıklama kabul görmezdi.

80. Bildirimlerimin *doğruluğu* ile, benim bu bildirimleri *anlayışım* sınanır.

81. Yani belirli bildirimlerimin yanlış olması halinde, bu bildirimleri anlayıp anlamadığım belirsiz hale gelir.

82. Bir bildirim için uygun sınama saydığımız ne varsa, mantık alanına aittir. Dil oyununun betimlenmesine aittir.

83. Bazı ampirik önermelerin *doğruluğu*, referans çerçevemize aittir.

84. Moore, yeryüzünün, onun doğumundan çok önce var olduğunu *bildiğini* söylüyor. Böyle konduğunda, bu bildirim, ayrıca fiziksel dünya hakkında bile olsa, Moore'un kendisi hakkında kişisel bir bildirim gibi görünüyor. Şimdi, Moore'un şunu ya da bunu bilip bilmemesi felsefe açısından ilgiye değer değildir; ilgiye değer olan, onun bilinebilmesi ve nasıl bilinebildiğidir. Eğer Moore bazı yıldızlar arasındaki uzaklığı bildiğini bize bildirmiş olsaydı, bundan bazı özel araştırmalar yapmış olduğu sonucunu çıkarabilirdik ve bunların neler olduğunu öğrenmek isterdik. Fakat Moore, tam da hepimizin onun bildiğinin aynısını, nasıl olduğunu söyleyemeden, bilir göründüğümüz bir durumu seçiyor. Örneğin, bu konu (yeryüzünün var olması) hakkında benim de Moore kadar bilgim olduğuna inanıyorum, ve durumun söylediği gibi olduğunu biliyorsa, o zaman onu *ben* de biliyorum. Zira burada, sanki Moore'un, bana açık olsa da benim fiilen izlemediğim bir düşünce yolunu izleyerek kendi önermesine ulaşmış olması gibi bir durum da söz konusu değil.

85. Pekiyi birinin bunu bilmesi neye bağlıdır? Diyelim, tarih bilgisine mi? Şunu söylemenin ne anlama geldiğini biliyor olmalıdır: yeryüzü şu kadar süredir vardır. Zira *her* aklı başında yetişkin bunu bilmek zorunda değildir. Evler inşa eden ve yıkan insanlar görürüz ve aklımıza şöyle sormak gelir: "Bu ev ne kadar süredir burada?" Fakat, örneğin bir dağ hakkında bunu sorma fikri insanın aklına nasıl gelir? Ve bütün insanlar, varlık kazanan ve sonra yokolup giden bir *cisim* olarak "yeryüzü" anlayışına sahip midir? Yeryüzünün düz olduğunu ve her yönde (derinlik dahil) sonsuza uzandığını niçin düşünmeye-

yim? Bu durumda insan yine de "Bu dağın benim doğumumdan çok uzun zaman önce de var olduğunu biliyorum" diyebilir. — Ama farzedin ki buna inanmayan birine rastladım?

86. Moore'un "biliyorum"unu, "sarsılmaz kanısındayım" ile değiştirdiğimi farzedin?

87. Bir hipotez olarak iş görebilen olumlayıcı bir cümle, araştırma ve eylem için bir temel olarak da kullanılamaz mı? Yani, belirtik bir kurala göre olmasa da, kuşkudan düpedüz yalıtılamaz mı? Basitçe apaçık olduğu kabul ediliverilerek, hiç sorgulanmadan, belki hiçbir zaman açıkça ifade bile edilmeden?

88. Örneğin, *bütün araştırmamız*, bazı önermeleri, açıkça ifade edilmeleri halinde, kuşkudan muaf tutmaya yönelik olabilir. Bu önermeler araştırmanın ilerlediği yolun dışında dururlar.

89. İnsan şöyle demek ister: "Her şey yeryüzünün çok önceden beri var olduğunu gösteriyor, hiçbir şey aksini göstermiyor."

Ama yine de aksine inanamaz mıyım? Ne var ki soru şudur: Bu inancın pratik etkileri ne olurdu? — Belki şöyle denecektir: "Konu bu değil. Pratik etkileri olsun olmasın, inanç inançtır." Bunu söyleyen şöyle düşünmektedir: Ne olursa olsun, o insan zihninin aynı tavrıdır.

90. "Biliyorum"un "görüyorum"a benzer ve ona akraba bir ilkel anlamı vardır ("*wissen*", "*videre*"‡). Ve "Odada olduğunu biliyordum, ama odada değildi" şuna benzer: "Onu odada gördüm, ama orada değildi." "Biliyorum"un, benimle bir önermenin anlamı arasındaki bir ilişkiyi ("inanıyorum" gibi) değil, benimle bir olgu arasındaki bir ilişkiyi ifade etmesi gerekir. Böylece *olgu* bilincimin içine alınır. (Aslında dış dünyada olup bitenlerin değil, yalnızca duyu verisi denenlerin alanında olup bitenlerin *bilindiğinin* söylenmek istenmesinin sebebi budur.) Bu bize, bilmenin, dıştaki bir olayın, bu olayı olduğu gibi göze ve bilince yansıtan görsel ışınlar yoluyla algılanması şeklinde bir resmini verir. Ancak o zaman, insanın bu yansıtmadan emin olup olamayacağı sorusu hemen ortaya çıkar. Ve bu resim bilgiyi nasıl *tasavvur ettiğimizi* gerçekten gösterir, ama temelinde ne yattığını göstermez.

---

‡ *Wissen* Almanca "bilmek", *videre* Latince "görmek". *ç.n.*

91. Moore yeryüzünün ... var olduğunu bildiğini söylediğinde, çoğumuz yeryüzünün o süre içinde var olduğu konusunda ona hak veririz, buna kani olduğunu söylediğinde de ona inanırız. Ama bu kanısının doğru *temeline* de sahip midir? Zira değilse, her şeye karşın, *bilmiyor* demektir (Russell).

92. Fakat şöyle sorabiliriz: "Yeryüzünün yalnızca kısa bir süredir, diyelim kendi doğumundan beri var olduğuna inanması için insanın sağlam dayanakları olabilir mi?" — Farzedelim ki ona hep öyle söylendi, — bundan kuşku duymak için iyi bir sebebi olur muydu? İnsanlar yağmur yağdırabileceklerine inanmışlardır; neden bir kral dünyanın kendisiyle başladığı inancıyla yetiştirilmesin? Moore'la bu kral karşılaşıp tartışsalardı, Moore doğru olanın kendi inancı olduğunu gerçekten kanıtlayabilir miydi? Moore kralı kendi görüşüne döndüremezdi demiyorum, fakat bu özel türden bir dönüş olurdu: kralın dünyaya farklı bir şekilde bakması sağlanmış olurdu.

İnsanın bazen bir görüşün doğruluğuna *sadeliği* ya da *simetrisi* yüzünden kanaat getirdiğini, yani o görüş açısına geçmesini sağlayanın bunlar olduğunu unutmayın. İnsan bu durumda basitçe şöyle bir şey söyler: "Bu *böyle* olmalı."

93. Moore'un '*bildiği*' şeyleri temsil eden önermelerin hepsi de öyle türdendir ki, insan *niçin* bunların tersine inansın, tasavvur etmek güçtür. Örneğin, Moore'un hiçbir zaman yeryüzünden uzakta yaşamadığı önermesi. — Bir kez daha, burada Moore'dan söz etmek yerine kendimden söz edebilirim. Bunun tersine inanmaya beni ne yöneltebilirdi? Ya bir anı, ya da bana öyle söylenmiş olması. — Gördüğüm ya da işittiğim her şey, şimdiye kadar kimsenin yeryüzüden uzakta yaşamamış olduğunu gösteriyor. Dünya resmimde hiçbir şey aksini destekleyen bir şey söylemiyor.

94. Fakat dünya resmimi, doğruluğu konusunda ikna olarak elde etmiş değilim; doğruluğuna kani olduğum için koruyor da değilim. Hayır: o, üzerinde doğruyla yanlışı birbirinden ayırt ettiğim, miras aldığım arka plandır.

95. Bu dünya resmini betimleyen önermeler, bir tür mitolojinin parçası olabilir. Bu önermelerin rolü, bir oyunun kuralları gibidir; bu oyun ise tamamen pratik olarak, hiçbir belirtik kural öğrenmeksizin öğrenilebilir.

96. Ampirik önerme biçimindeki bazı önermelerin katılaştığını, bunların katılaşmayıp akışkan kalan ampirik önermelerin içinden akacağı kanallar olarak işlev gördüğünü ve bu ilişkinin zaman içinde değiştiğini, yani akışkan önermelerin katılaşıp katı olanların akışkan hale geldiğini hayal edebiliriz.

97. Söz konusu mitoloji de akış haline geri dönebilir, düşüncelerin nehir yatağı yön değiştirebilir. Ama ben, nehir yatağında akan suların hareketi ile yatağın kendisinin yön değiştirmesini birbirinden ayırt ediyorum; ikisi arasında net bir ayrılık olmasa da.

98. Fakat biri "Öyleyse mantık da ampirik bir bilimdir" derse, yanlış bir şey söylemiş olur. Oysa şu doğrudur: aynı önerme, bir seferinde deneyim yoluyla sınanacak bir şey olarak, bir başka seferinde sınamanın bir kuralı olarak kullanılabilir.

99. Ve bu nehrin kıyısının bir bölümü, hiç değişmeyen ya da fark edilmeyecek kadar az değişime uğrayan sert kayalıktan, bir bölümü de, suların şuraya buraya sürükleyip götürdüğü ya da yığdığı kumlardan oluşur.

100. Moore'un bildiğini söylediği hakikatler öyledir ki, kabaca söylemek gerekirse, eğer o biliyorsa hepimiz de biliriz.

101. Böyle bir önerme, örneğin şu olabilir: "Bedenim hiçbir zaman kaybolup bir süre sonra yeniden ortaya çıkmadı."

102. Bir keresinde, haberim olmaksızın, belki bilincim yerinde değilken, yeryüzünden uzağa götürüldüğüme —başkalarının da bunu bildiğine ama bana söylemediklerine— inanamaz mıyım? Fakat bu benim bütün diğer kanılarıma uymazdı. Bu kanıların sistemini betimleyebilmem söz konusu değil tabii. Ama yine de kanılarım gerçekten de bir sistem, bir yapı oluşturur.

103. Şimdi, "Sarsılmaz kanım şu ki ..." diyecek olursam, bu, şimdiki durumda da, o kanıya belli bir düşünme çizgisini izleyerek bilinçli bir şekilde vardığım anlamına değil, onun bütün *sorularımın ve yanıtlarımın* içine demir atmış olduğu, yerinden sökemeyeceğim kadar sağlam bir şekilde demir atmış olduğu anlamına gelir.

104. Örneğin, güneşin gök kubbedeki bir delik olmadığı kanısına da sahibim.

105. Bir varsayımın bütün sınanışı, onaylanması ve onaylanmaması, hepsi de zaten bir sistem içinde gerçekleşir. Ve bu sistem, bütün argümanlarımız için az çok gelişigüzel ve kuşkulu bir kalkış noktası değildir; tam tersine, argüman dediğimiz şeyin özüne aittir. Bu sistem, kalkış noktası olmaktan çok, içinde argümanların yaşam bulduğu unsurdur.

106. Bir yetişkinin bir çocuğa kendisinin aya gitmiş olduğunu söylediğini farzedelim. Çocuk bana bunu anlattığında, adamın yalnızca şaka yaptığını, aya gitmediğini, hiçkimsenin hiçbir zaman aya gitmediğini, ayın çok uzakta olduğunu, oraya tırmanmanın ya da uçmanın olanaksız olduğunu söylerim. — Çocuk şimdi, belki de aya gitmenin benim bilmediğim bir yolu olduğunu vb. söyleyerek ısrar ederse ona ne yanıt verebilirim? İnsanların bazen aya gittiğine inanan (belki rüyalarını böyle yorumlayan) ama oraya tırmanmanın ya da uçmanın olağan hiçbir yolunun olmadığını da gerçekten kabul eden bir kabilenin yetişkinlerine ne yanıt verebilirim? — Fakat bir çocuk, normal olarak böyle bir inanca bağlanıp kalmaz, ona ciddi bir şekilde anlattıklarımızla kısa zamanda ikna olur.

107. Bu tamamen, bir çocuğa bir Tanrı'nın var olduğuna ya da olmadığına inanmanın öğretilebilmesi, ve çocuğun buna uygun olarak bu inançların biri ya da diğeri için sağlam görünen temeller ortaya koyabilmesi gibi değil midir?

108. "Ama öyleyse, hiçbir nesnel hakikat yok mudur? Birinin aya gitmiş olduğu doğru ya da yanlış değil midir?" Kendi sistemimiz içinde düşünüyorsak, kimsenin aya gitmediği kesindir. Yalnızca makul insanlar tarafından şimdiye kadar hiç bu türden bir şey bize ciddi olarak bildirilmediği için değil, bütün fizik sistemimiz buna inanmayı yasakladığı için. Zira bu, "Yerçekimini nasıl yenebildi?", "Atmosfersiz nasıl yaşayabildi?" gibi, yanıtlanamayacak bin türlü sorunun yanıtlanmasını gerektirir. Ama farzedelim ki, bütün bu yanıtlar yerine şu yanıtla karşılaştık: "Aya *nasıl* gidileceğini bilmiyoruz, ama gidenler orada olduklarını hemen anlarlar; senin de açıklayamadığın bir sürü şey var ya." Bunu söyleyen birinden kendimizi düşünsel olarak çok uzak hissederdik.

109. "Ampirik bir önerme *sınanabilir*" (deriz). Fakat nasıl? Ve hangi yolla?

110. O önermenin sınanması *sayılan* nedir? — "Ama bu uygun bir sınama mı? Ve eğer öyle ise, uygun bir sınama olarak mantıkta tanınabilir olması gerekmez mi?" — Sanki temellendirme bir süre sonra bir sona varmazmış gibi. Ama bu son, temellendirilmemiş bir varsayım değil, temellendirilmemiş bir eylem tarzıdır.

111. "Aya hiç gitmediğimi *biliyorum*." — Bu, fiilen geçerli olan koşullarda, eğer birçok insan (ve belki de bazıları bilmeksizin) aya gitmiş olsaydı görünebilecek olduğundan çok farklı görünüyor. *Bu ikinci* durumda bu bilgi için temel gösterilebilirdi. Burada, gerçekleştirilen tek tek çarpma işlemleri ile genel çarpma kuralı arasındakine benzer bir ilişki yok mu?

Şunu söylemek istiyorum: Aya gitmemiş olmam, benim için, gösterebileceğim herhangi bir temel *kadar* kesin bir şeydir.

112. Bütün bu şeyleri *bildiğini* söylediğinde Moore'un söylemek istediği de bu değil mi? — Ama sorun, bu önermelerden bazılarının bizim için sabit olması gereği değil de, onun bilmesi mi gerçekten?

113. Biri bize matematik öğretmeye çalıştığında, a + b = b + a olduğunu *bildiğine* bizi temin ederek işe başlamaz.

114. Hiçbir olgudan emin değilseniz, sözcüklerinizin anlamından da emin olamazsınız.

115. Her şeyden kuşkulanmaya çalıştığınızda, herhangi bir şeyden kuşkulanacak kadar ilerleyemezsiniz. Kuşku oyununun kendisi kesinliği varsayar.

116. "Biliyorum ki ..." yerine Moore "Benim için sabittir ki ..." diyemez miydi? Hatta, şöyle de diyemez miydi: "Ben ve birçok başkası için sabittir ki ..."?

117. Aya hiç gitmediğimden kuşku duymak benim için niçin mümkün değildir? Ve bundan kuşku duymayı nasıl deneyebilirim?

Her şeyden önce, belki aya gitmişimdir varsayımı bana *boş* gibi gelir. Bu varsayımdan hiçbir sonuç çıkmaz, onunla hiçbir şey açıklanmış olmaz. Bu varsayım yaşamımdaki hiçbir şeyle bağlantı kurmaz.

"Hiçbir şey onun lehinde değil, her şey aleyhinde" dediğim zaman, bu, bir lehte ve aleyhte olma ilkesini varsayar. Yani, lehinde olan ne *olurdu*, söyleyebilmem gerekir.

118. Şimdi, şöyle söylemek doğru olur muydu: Şimdiye kadar kimse içinde beyin olup olmadığını görmek için kafatasını açmadı; ama her şey orada beyin bulacaklarını söylüyor, hiçbir şey aksini söylemiyor?

119. Pekiyi şu da söylenebilir mi: Her şey, kimse görmediği zaman da masanın orada olduğunun lehinde; hiçbir şey aleyhinde değil? Zira, bunun lehinde olan nedir?

120. Yine de biri bundan kuşku duysaydı, kuşkusu pratikte kendisini nasıl gösterirdi? Hiçbir fark olmayacağına göre, kuşku duymasına gönül rahatlığıyla izin veremez miydik?

121. Şu söylenebilir mi: "Kuşkunun olmadığı yerde bilgi de yoktur"?

122. Kuşku için sebep olması gerekmez mi?

123. Nereye baksam, ...'dan kuşku duymak için bir temel bulamıyorum.

124. Şunu söylemek istiyorum: Yargı verme ilkesi (ilkeleri) olarak yargıları kullanırız.

125. Kör biri bana "İki elin var mı?" diye soracak olsaydı, bakarak emin olmaya çalışmazdım. Bundan kuşkuya düşecek olursam, o zaman gözlerime niçin güvenmem gerektiğini de bilmem. Zira, iki elimi görüp görmeyeceğimi anlamak için baktığımda niçin *gözlerimi* sınamış olmayayım? *Ne neyle* sınanacaktır? (*Neyin* sabit kalacağına kim karar verecektir?)

Ve, falan şey sabit demek ne anlama gelir?

126. Sözcüklerimin anlamından, bazı yargılarımdan emin olduğumdan daha emin değilim. Şu renge "mavi" dendiğinden kuşku duyabilir miyim?

Kuşkular(ım) bir sistem oluşturur.

127. Zira, birinin kuşku içinde olduğunu nasıl bilirim? "Bundan kuşkuluyum" sözcüklerini benim gibi kullandığını nasıl bilirim?

128. Çocukluktan itibaren, yargı vermeyi böyle öğrendim. Yargı verme *budur*.

129. Yargı vermeyi böyle öğrendim; yargı diye *bunu* öğrendim.

130. Fakat *böyle* yargı vermeyi, yani böyle yargı vermenin doğru olduğunu bize öğreten deneyim değil midir? Ama öyleyse, deneyim bize nasıl *öğretir*? *Biz* onu deneyimden türetebiliriz, ama deneyim bizi kendisinden bir şey türetmeye yöneltmez. Deneyim böyle yargı vermemizin yalnızca nedeni değil *temeli* ise, bu sefer de bunu bir temel olarak görmenin bir temeline sahip değiliz.

131. Hayır, deneyim yargı verme oyunumuzun temeli değildir. Oyunun olağanüstü başarısı da değildir.

132. İnsanlar kralın yağmur yağdırabileceğine hükmetmişlerdir; bunun bütün deneyimle çeliştiğini söyleyen *biziz*. Bugün uçakların, radyonun vb. halkların yakınlaşmasının ve kültürün yayılmasının araçları olduğuna hükmediliyor.

133. Olağan koşullarda, ellerime bakarak iki elimin olduğu kanısına varmam. *Niçin*? Deneyim bunun gereksiz olduğunu gösterdiği için mi? Ya da (bunun yanı sıra): Bir şekilde evrensel bir tümevarım yasası öğrendik de ona burada da güveniyor muyuz? — Pekiyi niçin doğrudan doğruya özel yasayı değil de önce *evrensel* bir yasa öğrenmiş olalım?

134. Bir kitabı çekmeceye koyduktan sonra kitabın orada olduğunu varsayarım, ola ki... "Deneyim her zaman haklı olduğumu gösterir. Bir kitabın (düpedüz) yok olduğuna ilişkin iyi kanıtlanmış hiçbir vaka yoktur." Nerede olduğunu bildiğimizden emin olmamıza karşın bir kitabın bir daha ortaya çıkmadığı *çok* olmuştur. — Fakat deneyim gerçekten, diyelim bir kitabın yok olup gitmediğini (örneğin yavaş yavaş buharlaşmadığını) öğretir. Ama böyle bir kitabın yok olup gitmediği varsayımına bizi yönelten, kitaplarla vb. ilgili bu deneyim midir? Şimdi, bazı özel yeni koşullar altında kitapların gerçekten yok olup gittiğini farzedelim. — Varsayımımızı değiştirmez miydik? Deneyimin varsayım sistemimiz üstündeki etkisi yadsınabilir mi?

135. Fakat burada yaptığımız, düpedüz, *her zaman* olmuş olanın yine olacağı ilkesini (ya da bunun gibi bir şeyi) izlemek değil midir? — Bu ilkeyi izlemek ne anlama gelir? Onu gerçekten akıl yürütmemize dahil ediyor muyuz? Yoksa o yalnızca, çıkarımımızın izliyor gibi

göründüğü *doğa yasası* mıdır? İkincisi olabilir. Düşünce zincirimizin halkalarından biri değildir.

136. Moore şunu şunu *bildiğini* söylediği zaman, gerçekte, özel bir sınamadan geçirmeden onayladığımız birçok ampirik önermeyi sayıyor; yani, ampirik önermelerimizin sisteminde kendine özgü bir mantıksal rolü olan önermeleri.

137. Bana durumun şöyle şöyle olduğunu *bildiği* teminatını veren kişi insanların en güveniliri bile olsa, bu, kendi başına, onun durumun gerçekten öyle olduğunu bildiğine beni ikna edemez. Yalnızca, onun bunu bildiğine inandığı konusunda ikna eder. Bu yüzdendir ki, Moore'un ... bildiğine dair teminatı bizi ilgilendirmez. Bununla birlikte, Moore'un böyle bilinen hakikatlerin örnekleri olarak sıraladığı önermeler gerçekten ilgi çekicidir. Herkes onların doğruluğunu bildiği ya da bildiğine inandığı için değil, ampirik yargılarımızın sisteminde hepsi de *benzer* bir role sahip olduğu için.

138. Örneğin, bu önermelerin hiçbirine araştırma sonucunda ulaşmayız.

Sözgelimi, tarihsel araştırmalar vardır, yeryüzünün biçimi ve yaşı üstüne araştırmalar vardır, fakat yeryüzünün son yüz yılda var olup olmadığı üstüne yoktur. Elbette birçoğumuz ana babasından ve onların ana babasından bu dönem hakkında bir şeyler öğrenmiştir; ama onlar yanılıyor olamaz mı? — "Saçma!" denecektir. "Bu kadar insan nasıl yanılır?" — Ama bu bir argüman mıdır? Bir fikrin doğrudan reddedilmesi değil midir? Ve belki bir kavramın belirlenmesi? Zira burada mümkün bir yanılgıdan söz edersem, bu, "yanılgı" ve "hakikat"in yaşamımızdaki rolünü değiştirir.

139. Bir pratiği yerleştirmek için, yalnızca kurallar değil, örnekler de gerekir. Kurallarımız açık kapılar bırakır ve pratik kendi adına konuşmak zorundadır.

140. Ampirik yargılar verme pratiğini, kurallar öğrenerek öğrenmeyiz: bize öğretilen, *yargılar* ve bunların başka yargılarla bağlantısıdır. Bir yargılar *bütününü* makul bulmamız sağlanır.

141. Bir şeye *inanmaya* başladığımız zaman, inandığımız tek bir önerme değil, bir önermeler sisteminin bütünüdür. (Işık bu bütünün üstüne yavaş yavaş düşer.)

142. Bana apaçık gelen, tek tek aksiyomlar değil, öncül ve sonuçların birbirini *karşılıklı olarak* desteklediği bir sistemdir.

143. Örneğin, birinin bu dağa yıllar önce tırmandığı bana anlatılıyor. Bu öyküyü anlatanın güvenilirliğini ve dağın yıllar önce var olup olmadığını her zaman araştırır mıyım? Çocuk, güvenilir olan ve olmayan anlatıcılar olduğunu, kendisine anlatılan olguları öğrenmesinden çok daha sonra öğrenir. O dağın uzun zamandır var olduğunu *öğrenmez bile*; yani öyle olup olmadığı sorusu ortaya bile çıkmaz. Bu sonucu, deyim yerindeyse, *öğrendikleriyle* birlikte yutar.

144. Çocuk birçok şeye inanmayı öğrenir. Yani bu inançlara göre eylemde bulunmayı öğrenir. Parça parça, inanılanların bir sistemi ortaya çıkar, ve bu sistemde bazı şeyler sarsılmaz şekilde sabit, bazı şeylerse az çok oynaktır. Sabit olan, kendi içinde apaçık ya da ikna edici olduğu için öyle değildir; çevresinde yer alanlar tarafından sabit tutulur.

145. İnsan şöyle demek ister: "*Bütün* deneyimlerim öyle olduğunu gösteriyor." Ama deneyimler bunu nasıl yapar? Zira deneyimlerin işaret ettiği önermenin kendisi, o deneyimlerin özel bir yorumuna aittir.

"O önermeyi kesin olarak doğru saymam da deneyimi yorumlayışımı karakterize eden şeylerden biridir."

146. Yerin, yüz yıl içinde aslen değişmeyen, boşlukta serbestçe yüzen bir top olarak *resmini* yaparız. "... *resmini* yaparız" dedim, bu resimse şimdi çeşitli durumların yargılanmasında bize yardımcı olur.

Bir köprünün boyutlarını gerçekten hesaplayabilirim, bazen burada koşulların feribot için değil köprü için daha elverişli olduğu hesabını yapabilirim, vb., vb. — fakat bir yerde bir varsayımla ya da kararla işe başlamam gerekir.

147. Dünyanın bir top olarak resmi *iyi* bir resimdir, her yerde kendini kanıtlamaktadır, ayrıca basit bir resimdir — kısacası, onunla kuşku duymadan iş görürüz.

148. Sandalyeden kalkmak istediğimde, niçin iki ayağım olup olmadığını yoklamam? Niçini yok. Öyle yapmam işte. Böyle hareket ederim.

149. Yargı verme tarzımı, yargı vermenin doğasını, yargılarımın kendileri karakterize eder.

150. İnsan hangisinin sağ, hangisinin sol eli olduğu yargısını nasıl verir? Kendi yargımın bir başkasının yargısıyla uyuşacağını nereden biliyorum? Şu rengin mavi olduğunu nereden biliyorum? Burada *kendime* güvenmezsem, bir başkasının yargısına niçin güveneyim? Bir niçini var mı? Bir yerde güvenmeye başlamam gerekmez mi? Yani, bir yerde kuşkulanmamakla işe başlamam gerekir; ve bu, deyim yerindeyse, mazur görülebilecek bir acelecilik değildir: yargı vermenin bir parçasıdır.

151. Şunu söylemek isterim: Moore bildiğini iddia ettiği şeyi *bilmemektedir*, ama bu şey, benim için de olduğu gibi, onun için sabittir; onun sabit durduğunu kabul etmek, kuşkulanma ve sorgulama *yöntemimizin* bir parçasıdır.

152. Benim için sabit olan önermeleri belirtik olarak öğrenmem. Onları sonradan, bir cismin çevresinde döndüğü eksen gibi, *keşfedebilirim*. Bu eksen, onu herhangi bir şey sabit tuttuğu için sabit değildir; hareketsizliği etrafındaki hareket tarafından belirlenir.

153. Ben dikkat etmezken ellerimin ortadan kaybolmadığını kimseden öğrenmedim. Önesürümlerimde vb. bu önermenin doğruluğunu varsaydığım da (sanki ona dayanıyorlarmış gibi) söylenemez; ama o, anlamını yalnızca, öne sürme prosedürümüzün geri kalanından alır.

154. Bizim kuşku duymadığımız yerde biri kuşku işaretleri verdiğinde, bu işaretleri güvenle kuşku işareti olarak anlayamayacağımız durumlar vardır.

Yani: onun kuşku işaretlerini kuşku işareti olarak anlayacaksak, bunları yalnızca belli durumlarda vermelidir, başka durumlarda değil.

155. Belli koşullarda insan *yanılamaz*. ("...amaz" ifadesi burada mantıksal olarak kullanılıyor; bu önerme insanın o koşullarda yanlış bir şey söyleyemeyeceği anlamına gelmez.) Moore kesin diye ilan ettiği önermelerin aksini söylemiş olsaydı, fikrine katılmamakla kalmaz, onu deli sayardık.

156. Yanılması için insanın zaten insanlıkla uyum içinde yargı veriyor olması gerekir.

157. Birinin her zaman beş parmağının ya da iki elinin olup olmadığını hatırlayamadığını farzedelim? Onu anlar mıydık? Onu anladığımızdan emin olabilir miydik?

158. Örneğin, bu cümleyi oluşturan sözcüklerin, kendi dilimin anlamını bildiğim sözcükleri olduğunu düşünmekle yanılıyor olabilir miyim?

159. Çocukluğumuzda olgular öğreniriz; örneğin, her insanın bir beyninin olduğunu; ve bunları sorgulamadan kabulleniriz. Şu biçimde vb., vb. Avustralya diye bir ada olduğuna inanırım; büyük dedelerim ve ninelerim olduğuna inanırım; annem ve babam olduğunu söyleyen insanların gerçekten annem ve babam olduğuna inanırım, vb. Bu inanç hiç ifade edilmemiş olabilir, hatta öyle olduğu düşüncesi hiç düşünülmemiş olabilir.

160. Çocuk yetişkine inanarak öğrenir. Kuşku inançtan *sonra* gelir.

161. Yığınla şey öğrendim ve bunları insanların otoritesi temelinde kabullendim, sonra kendi deneyimlerimin bazı şeyleri onayladığını bazı şeyleri onaylamadığını gördüm.

162. Genel olarak, ders kitaplarında, örneğin coğrafya kitaplarında bulunanları doğru diye kabul ederim. Niçin? Şöyle söylerim: Bütün bu olgular yüzlerce defa onaylanmıştır. Peki yi bunu nereden biliyorum? Buna dair kanıtım ne? Bir dünya resmine sahibim. Bu resim doğru mu yanlış mı? Her şeyden önce, o bütün araştırmalarımın ve önesürümlerimin alttabakasıdır. Onu betimleyen bütün önermeler aynı ölçüde sınamaya tabi değildir.

163. Şu masanın ona kimse dikkat etmediği zaman da var olmaya devam edip etmediğini sınayan var mıdır?

Napolyon'a dair anlatılanları kontrol ederiz, ama ona dair bütün anlatılanların duyu aldanmasına, sahtekârlığa, vb. dayanıp dayanmadığını kontrol etmeyiz. Zira, ne zaman bir şeyi sınasak, sınamadığımız bir şeyi zaten varsayarız. Şimdi, diyelim ki bir önermenin doğruluğunu sınamak için yaptığım deneyin, gördüğüme inandığım aygıtın gerçekten orada olduğu önermesinin doğruluğunu (vb.) varsaydığını mı söylemem gerekir?

164. Sınamanın bir sonu yok mudur?

165. Bir çocuk diğerine "Yerin yüzlerce yaşında olduğunu biliyorum" diyebilir ve bu şu anlama gelir: bunu öğrendim.

166. Güçlük, inancımızın temelsizliğini fark etmektir.

167. Ampirik bildirimlerimizin hepsinin aynı statüde olmadığı açıktır, zira insan ampirik bir önerme saptayabilir ve sonra onu bir betimleme normu haline getirebilir.

Kimya araştırmalarını düşün. Lavoisier laboratuvarında maddelerle deneyler yapar ve yanma sırasında şunun şunun meydana geldiği sonucunu çıkarır. Bir başka seferinde başka türlü olabilir demez. Belirli bir dünya resmine tutunmuştur — bu resim kendi buluşu değildir elbette, onu çocukluğunda öğrenmiştir. Hipotez değil dünya resmi diyorum, çünkü o araştırmasının doğal temelidir ve öyle olduğu için de sözü bile edilmez.

168. Fakat şimdi, koşullar aynı kaldığında A maddesinin B maddesiyle her zaman aynı şekilde tepkimeye gireceği varsayımı hangi rolü oynamaktadır? Yoksa bu, maddenin tanımının bir parçası mıdır?

169. İnsan, kimyanın *olanaklı* olduğunu bildiren önermeler olduğunu düşünebilir. Bunlar bir doğa biliminin önermeleri olurdu. Zira, deneyime değilse neye dayanırlardı?

170. İnsanların bana belli bir tarzda aktardığı şeylere inanırım. Böylece coğrafi, kimyasal, tarihsel vb. olgulara inanırım. Bilimleri böyle *öğrenirim.* Öğrenme elbette inanmaya dayanır.

Mont Blanc'nın 4000 metre yükseklikte olduğunu öğrenmişseniz, haritada arayıp bulmuşsanız, bunu *bildiğinizi* söylersiniz.

Şimdi şöyle söylenebilir mi: bunlara itibar ediyoruz, çünkü bu yararını kanıtlamıştır?

171. Moore'un aya hiç gitmediğini kabul etmesinin başlıca temellerinden biri şudur ki, hiç kimse oraya gitmemiştir ve *gidemezdi*; buna öğrendiklerimiz temelinde inanırız.

172. Belki şöyle denecektir: "Güvenimizi bir ilkeye dayandırmış olmamız gerekir." Ama böyle bir ilke neyi başarabilir? Doğal bir 'doğru kabul etme' yasasından fazla bir şey midir?

173. Yoksa neye inanacağım kendi elimde mi? Ya da sarsılmaz şekilde inanacağım?

Şurada bir sandalye olduğuna inanıyorum. Yanılıyor olamaz mıyım? Pekiyi, yanıldığıma inanabilir miyim? Ya da, bunu göz önüne olsun alabilir miyim? — Ve, daha sonra ne öğrenirsem öğreneyim, inancıma sıkı sıkıya bağlı *kalamaz* mıyım?! Ama öyleyse inancım *temelli* midir?

174. *Tam* bir kesinlikle eylemde bulunurum. Fakat bu kesinlik benim kendimindir.

175. Bir başkasına "bunu biliyorum" derim; ve burada bir gerekçe vardır. Oysa inancım için yoktur.

176. "Bunu biliyorum" yerine bazı durumlarda "Bu böyle — buna güven" denir. Ama bazı durumlarda da "Bunu yıllar önce öğrendim" ya da bazen "Böyle olduğuna eminim" denir.

177. Neyi biliyorsam, ona inanırım.

178. "... biliyorum" önermesini Moore'un yanlış kullanışı, onun bu önermeyi "ağrım var" kadar kuşkuya yer bırakmayan bir söz gibi görmesinde yatar. Ve "Bunun böyle olduğunu biliyorum"dan "Bu böyledir" sonucu çıktığına göre, o zaman bu ikincisinden de kuşku duyulamaz.

179. Şunu söylemek doğru olurdu: "... inanıyorum"da öznel hakikat vardır; ama "... biliyorum"da, hayır.

180. Ya da yine: "... inanıyorum..." bir dışavurumdur, oysa "... biliyorum" değildir.

181. Moore'un "... biliyorum" yerine "... yemin ederim" dediğini farzedin.

182. Daha ilkel tasavvur, yeryüzünün *hiçbir zaman* bir başlangıcının olmadığıdır. Hiçbir çocuğun, *yeryüzünün* ne kadar süredir var olduğunu kendi kendine sormak için sebebi yoktur, çünkü bütün değişiklikler onun *üzerinde* olmaktadır. Yeryüzü denen şey gerçekten zamanın birinde var olmaya başladıysa —ki bunu tasavvur etmek yeterince güçtür— doğal olarak bu başlangıcın düşünülemeyecek kadar uzun bir süre önce olduğu varsayılır.

183. "Şu kesindir ki Austerlitz savaşından sonra Napolyon ... Eh, o halde yeryüzünün o zaman var olduğu da kesindir."

184. "Bu gezegene yüz yıl önce başka bir gezegenden gelmediğimiz kesindir." Eh, böyle şeyler ne kadar kesin olursa bu da o kadar kesindir.

185. Napolyon'un var olduğundan kuşkulanmaya kalkışmak bana gülünç gelirdi; fakat biri yeryüzünün 150 yıl önce var olduğundan kuşku duysaydı, belki onu dinlemeye daha istekli olurdum, zira o bütün kanıt sistemimizden kuşku duymaktadır. Bu sistem bana içindeki bir kesinlikten daha kesinmiş gibi gelmiyor.

186. "Napolyon'un hiç var olmadığını, bir masal olduğunu kabul edebilirim, oysa *yeryüzünün* 150 yıl önce var olmadığını kabul edemem."

187. "Yeryüzünün o zaman var olduğunu *biliyor* musun?" — "Elbette biliyorum. Bu konuda her şeyi kesin olarak bilen birinden öğrendim."

188. Yeryüzünün o zaman var olduğundan kuşku duyan biri bana bütün tarihsel kanıtların doğasına itiraz ediyor gibi görünür. Ben de bu ikincisinin *kusursuz* olduğunu söyleyemem.

189. Bir noktada insan açıklamadan salt betimlemeye geçmek zorundadır.

190. Tarihsel kanıt dediğimiz şeyler yeryüzünün benim doğumumdan uzun zaman önce var olduğunu gösteriyor; — karşıt hipotezi destekleyen *hiçbir şey* yok.

191. Pekiyi, her şey bir hipotezden yanaysa, hiçbir şey ona karşı değilse — o zaman bu hipotez kesinlikle doğru mudur? Öyle adlandırılabilir. — Ama o gerçeklikle, olgularla kesin olarak uyuşuyor mu? — Bu soruyla zaten bir döngünün içinde hareket etmektesin.

192. Elbette gerekçe gösterme diye bir şey vardır; ama bunun da bir sonu vardır.

---

193. Bir önermenin doğruluğunun *kesin* olduğunun söylenmesi ne anlama gelir?

194. "Kesin" sözcüğüyle, tamamen ikna olmayı, hiç kuşku bulunmamasını ifade ederiz ve böylelikle başkalarını ikna etme arayışına gireriz. Bu *öznel* kesinliktir.

Pekiyi bir şey ne zaman nesnel olarak kesindir? — Yanılgı olanaklı olmadığı zaman. Pekiyi ne tür bir olanaktır bu? Yanılgı *mantıksal* olarak dışlanmış olmalı değil midir?

195. Odamda değilken odamda oturduğuma inanırsam, *yanıldığım* söylenmeyecektir. Pekiyi bu durumla yanılgı arasındaki özsel fark nedir?

196. Güvenilir kanıt, bizim güvenilir *kabul ettiğimiz* kanıttır; güvenle, hiç kuşku duymadan *eylemde bulunurken* kendisine göre davrandığımız kanıttır.

"Yanılgı" dediğimiz şey, dil oyunlarımızda çok özel bir rol oynar; güvenilir kanıt saydığımız şey de.

197. Bir şeyi kesinlikle doğru olduğu için güvenilir kanıt saydığımızı söylemek saçma olurdu.

198. Tam tersine, önce bir önermenin lehine ya da aleyhine karar vermenin rolünü belirlememiz gerekir.

199. Burada "doğru ya da yanlış" ifadesini kullanmakta yanıltıcı bir şey olmasının sebebi, bunun "olgularla uyum içinde ya da değil" demeye benzemesidir, zira sorun tam da burada "uyum içinde olma"nın ne olduğudur.

200. Aslında "Önerme ya doğru ya da yanlıştır" demek yalnızca, o önermenin lehine ya da aleyhine karar vermenin olanaklı olması gerektiği anlamına gelir. Fakat bu, böyle bir kararın temelinin neye benzeyeceğini söylemez.

201. Birinin şöyle sorduğunu farzedelim: "Belleğimizin (ya da duyularımızın) tanıklığına güveniyoruz ama bunda gerçekten haklı mıyız?"

202. Moore'un bazı önermeleri neredeyse bu tanıklığa güvenmeye hakkımız olduğunu öne sürüyor.

203. [Kanıt‡ saydığımız her şey, yeryüzünün ben doğmadan çok önce var olduğunu gösteriyor. Karşıt hipotezi onaylayan *hiçbir şey* yok.

Her şey bir hipotezden *yana* ise, hiçbir şey ona karşı değilse, o hipotez nesnel olarak *kesin* doğru mudur? İnsan onu böyle *adlandırabilir*. Fakat *mutlaka* olgular dünyasıyla uyum içinde midir? Olsa olsa, bize "uyum içinde olma"nın ne anlama geldiğini gösterir. Onun yanlış olduğunu hayal etmemiz güçtür, ama onu kullanmamız da güçtür.*]

Bu uyum neyi içerir — eğer bu dil oyunlarında kanıt olan şeylerin önermemizin lehinde olmasını değilse? (*Tractatus Logico-Philosophicus*)

204. Ama temellendirme, kanıtları gerekçelendirme bir sona ulaşır; — ne var ki bu son, belli önermelerin bize dolaysızca doğru görünmesi değildir, yani bizim açımızdan bir tür *görme* değildir; bu son, dil oyununun temelinde yatan, bizim *eylemimizdir*.

205. Doğru olan temellendirilmiş olansa, o zaman temel *doğru* değildir, ama yanlış da değildir.

206. Biri bize "Ama bu *doğru* mu?" diye sorarsa ona "evet" diyebiliriz; hangi temele dayandığımızı sorarsa, "sana bir temel gösteremem, ama daha fazla öğrenirsen sen de böyle düşünürsün" diyebiliriz.

Sonuç böyle olmazsa, bu onun örneğin tarih öğrenemediği anlamına gelirdi.

207. "Kafatası açılan her insanın bir beyninin olması ne tuhaf rastlantı!"

208. New York'la bir telefon görüşmesi yaptım. Arkadaşım ağaç fidanlarının şöyle şöyle türden tomurcukları olduğunu söylüyor. Ağacın şimdi ... ağacı olduğuna ikna oldum. Yeryüzünün var olduğuna da ikna oldum mu?

---

* Ek: Bu soruyla zaten bir döngünün içinde hareket etmektesin.

‡ Kitabın ilk baskısının editörleri, elyazmasında bu pasajın üstünün çizilmiş olduğunu belirtmektedirler. *–ç.n.*

209. Tam tersine, yeryüzünün var olması, inancımın kalkış noktasını oluşturan bütün *resmin* bir parçasıdır.

210. New York'la yaptığım telefon görüşmesi, yeryüzünün var olduğu kanımı güçlendirir mi?

Kimi şeyler bizim için sabit gibidir ve trafikten kaldırılır. Kullanılmayan bir perona çekilmiş vagon gibi.

211. Artık o bizim şeylere bakış tarzımızı ve araştırmalarımızı biçimlendirir. Belki bir zamanlar tartışma konusu olmuştur. Fakat belki de düşünülemeyecek kadar eski çağlardan beri bakış tarzlarımızın *yapı iskelesine* ait olagelmiştir. (Her insanın anası ve babası vardır.)

212. Örneğin bazı koşullarda bir hesabı yeterince kontrol edilmiş sayarız. Bu hakkı bize veren nedir? Deneyim mi? Deneyim bizi aldatamaz mıydı? Bir yerde gerekçelendirmeyle işimizi bitirmiş olmamız gerekir, o zaman geriye şu önerme kalır: *böyle* hesap yaparız.

213. 'Ampirik önermelerimiz' homojen bir kütle oluşturmaz.

214. Şu masanın, onu kimse gözlemlemediğinde yok olduğunu ya da biçimini değiştirdiğini, biri ona yeniden baktığı zaman eski durumuna döndüğünü farzetmemi ne önleyebilir? — "Ama böyle bir şeyi farzetmeyi kim ister!" — demek geliyor insanın içinden.

215. Burada görüyoruz ki, "gerçeklikle uyum" fikrinin açık seçik bir uygulaması yoktur.

216. "O yazılıdır" önermesi.

217. Biri *hiçbir* hesabımızın kesin olmadığını, hiçbirine güvenemeyeceğimizi düşünseydi (hataların her zaman olabileceği gerekçesine dayanarak), belki onun çılgın olduğunu söylerdik. Ama yanıldığını söyleyebilir miyiz? O yalnızca farklı bir şekilde tepki vermekte değil midir? Biz hesaplara güveniyoruz, o güvenmiyor; biz eminiz, o değil.

218. Stratosferde bulunmuş olduğuma bir an için inanabilir miyim? Hayır. Böylece karşıtını *bilmekte* miyim, — Moore gibi?

219. Makul bir insan olarak benim için bu konuda hiçbir kuşku olamaz. — Hepsi bu. —

220. Makul insanın belli kuşkuları *yoktur.*

221. *İsteyerek* kuşku duyabilir miyim?

222. Stratosferde hiç bulunmamış olduğumdan kuşku duymam mümkün değil. Böylece onu biliyor olur muyum? Bu onu doğru yapar mı?

223. Zira, çılgın olamaz mıyım, dolayısıyla da, mutlaka kuşkulanmam gereken şeyden kuşkulanmıyor olamaz mıyım?

224. "Bunun asla olmadığını *biliyorum*; eğer olsaydı, mümkün değil unutmazdım."

Ama onun *gerçekten* olduğunu farzedersek, ortaya çıkan durum yalnızca, senin onu unutmuş olman olurdu. Pekiyi onu unutmuş olmanın mümkün olmadığını nereden biliyorsun? Yalnızca önceki deneyimlerinden değil mi?

225. Sıkıca tutunduğum şey, *tek* bir önerme değil, bir önermeler yuvasıdır.

226. Zamanın birinde aya gittiğim varsayımını ciddiyetle göz önüne alabilir miyim?

227. "İnsanın unutabileceği bir şey mi bu?!"

228. "Böyle durumlarda insanlar 'Belki hepimiz unutmuşuzdur' gibi şeyler söylemezler; varsayarlar ki ..."

229. Söylediklerimiz anlamını yaptıklarımızın geri kalanından alır.

230. "... *biliyorum*" bildirimleriyle ne yaptığımızı kendimize soruyoruz. Zira bizi ilgilendiren, zihinsel süreçler ya da zihinsel durumlar değildir.

Ve insan bir şeyin bilgi olup olmadığına *böyle* karar vermelidir.

231. Biri yeryüzünün yüz yıl önce var olup olmadığından kuşkulansaydı, onu *şu* yüzden anlamazdım: böyle birinin neyin hâlâ kanıt sayılmasına izin verdiğini, neyin kanıt sayılmasına izin vermediğini bilmezdim.

232. "Bu olguların her birinden kuşkulanabiliriz, ama *hepsinden* kuşkulanamayız."

Şunu söylemek daha doğru olmaz mıydı: "*hepsinden* kuşkulanmayız."

Hepsinden kuşkulanmamamız, bizim yargı verme, dolayısıyla da eylemde bulunma tarzımızdır işte.

233. Bir çocuk, yeryüzünün benim doğumumdan önce de var olup olmadığını bana sorsaydı, yeryüzünün benim doğumumla başlamadığı, çok önceden beri var olduğu yanıtını verirdim. Ve gülünç bir şey söylediğim hissini taşırdım. Sanki çocuk, falan dağın, gördüğü yüksek bir binadan daha mı yüksek olduğunu sormuş gibi. Soruyu ancak, sorana bir dünya resmi aktararak yanıtlayabilirdim.

Soruyu gerçekten güvenle yanıtlıyorsam, bu güveni bana veren nedir?

234. Atalarım olduğuna, her insanın da ataları olduğuna inanırım. Çeşitli şehirler olduğuna ve genel olarak tarih ve coğrafyanın temel bilgilerine inanırım. Yerin, yüzeyinde hareket ettiğimiz bir cisim olduğuna; şu masa, şu ev, şu ağaç, vb. gibi, aniden yok olmayan ya da benzeri bir şey yapmayan bir cisim olduğuna inanırım. Yeryüzünün benim doğumumdan çok önce var olduğundan kuşku duymak isteseydim, benim için sabit olan her türlü şeyden kuşkulanmam gerekirdi.

235. Ve bir şeyin benim için sabit olmasının temeli, benim aptallığım ya da safdilliğim değildir.

236. Biri "Yeryüzü eskiden beri var olmamıştır" deseydi, neye karşı çıkıyor olurdu? Biliyor muyum?

Karşı çıktığı şey, bilimsel inanç denen bir şey olmak zorunda mı? Mistik bir inanç olamaz mı? Tarihsel olgularla çelişiyor olmasını gerektiren mutlak bir zorunluluk mu var? Ya da hatta coğrafi olgularla?

237. "Bir saat önce bu masa var değildi" dersem, muhtemelen onun daha sonra yapıldığını kastederim.

"Bu dağ o zaman var değildi" dersem, herhalde daha sonra —belki volkanik bir patlamayla— oluştuğunu kastederim.

"Bu dağ yarım saat önce var değildi" dersem, bu, neyi kastettiğimin belli olmadığı, tuhaf bir bildirimdir. Örneğin, yanlış ama bilimsel bir şeyi mi kastediyorum, belli değildir. Dağın o zaman var olmadığı

bildiriminin, bağlamı nasıl anlaşılırsa anlaşılsın, tamamen açık seçik olduğunu düşünebilirsiniz. Ama birinin "Bu dağ bir dakika önce var değildi, yerinde onun tıpatıp bir benzeri vardı" dediğini farzedelim. Ne kastedildiğinin açıkça ortaya çıkmasına yalnızca aşina olunan bağlam izin verir.

238. Dolayısıyla, yeryüzünün kendi doğumundan önce var olmadığını söyleyen birini, benim kanılarımdan hangisiyle çeliştiğini anlamak için sorgulayabilirim. Ve o zaman, *ola ki* benim temel görüşlerimle çeliştiğini görürüm. Durum böyleyse, buna katlanmam gerekir.

Zamanın birinde aya gitmiş olduğunu söyleseydi, yine aynı şey.

239. Herkesin insan anne ve babası olduğuna inanırım; ama Katolikler İsa'nın yalnızca annesinin insan olduğuna inanır. Başkaları da hiç anne ve babası olmayan insanlar olduğuna inanabilir ve karşıt kanıtlara hiç itibar etmeyebilir. Katolikler, bütün kanıtlar karşıtını gösterse de, ekmeğin belli koşullarda doğasını bütünüyle değiştirdiğine inanır. Ve Moore "Bunun kan değil şarap olduğunu biliyorum" deseydi, Katolikler ona karşı çıkardı.

240. Her insanın anne ve babasının olduğu inancı neye dayanır? Deneyime. Pekiyi bu güvenilir inancı kendi deneyimime nasıl dayandırabilirim? Şimdi, bu inancı yalnızca bazı insanların anne ve babasını tanımama değil, insanların cinsel yaşamıyla, anatomi ve fizyolojisiyle ilgili öğrendiğim her şeye dayandırırım; ayrıca hayvanlara dair işitip gördüklerime dayandırırım. Ama öyleyse, bu gerçekten bir kanıt mıdır?

241. Bu, benim *inandığım* kadarıyla, tekrar tekrar tamamen onaylanan bir hipotez değil midir?

242. Her attığımız adımda "Buna kesinlikle *inanıyorum*" demeli miyiz?

243. İnsan zorlayıcı sebepler göstermeye hazır olduğunda "Biliyorum" der. "Biliyorum", doğruluğunu gösterme olanağıyla bağlantılıdır. İnsanın bir şeyi bilip bilmediği, ona kani olduğunu kabul edersek, kendini açığa vurabilir.

Ama inandığı şey, gösterebileceği sebeplerin kendi önesürümünden daha sağlam olmadığı türden bir şeyse, o zaman inandığı şeyi bildiğini söyleyemez.

244. Biri "Bir bedenim var" derse, o zaman ona "Burada bu ağızla kim konuşuyor?" diye sorulabilir.

245. İnsan bir şeyi bildiğini kime söyler? Kendisine ya da bir başkasına. Kendisine söylediğinde, bu, durumun öyle olduğundan *emin* olduğu önesürümünden nasıl ayırt edilecektir? Bir şeyi bildiğime dair öznel bir emin oluş yoktur. Emin oluş özneldir, oysa bilgi öyle değildir. Dolayısıyla, "İki elim olduğunu biliyorum" dersem, ve bu yalnızca benim öznel emin oluşumu ifade etmeyecekse, haklı olduğuma kendi kendimi ikna edebilmem gerekir. Oysa bunu yapamam, zira iki elimin olduğu, onlara bakmamdan önce, baktıktan sonra olduğundan daha az kesin değildir. Ama şunu söyleyebilirim: "İki elimin olduğu, tersine döndürülemeyecek bir inançtır." Bu, hiçbir şeyi bu önermeyi yalanlayan bir kanıt olarak kabul etmeye hazır olmadığımın ifadesi olurdu.

246. "Burada bütün inançlarımın bir temeline varmış oluyorum." "Bu pozisyonu *koruyacağım*!" Fakat bu, tam da ona tamamen *ikna* olduğum için böyle değil midir? — 'Tamamen ikna olmak' neye benzer?

247. Şimdi, iki elimin olup olmadığından kuşku duymak neye benzerdi? Niçin bunu tasavvur etmem bile mümkün değildir? Buna inanmasaydım neye inanırdım? Henüz bu kuşkunun içinde var olabileceği bir sisteme sahip değilim.

248. Kanılarımın sert tabanına varmış bulunuyorum.
İnsan neredeyse, bu temel duvarlarını evin bütününün taşıdığını söyleyebilir.

249. İnsan *kuşkunun* yanlış bir resmini sunar kendine.

250. İki elimin olduğu, normal koşullarda, bunun için kanıt olarak gösterebileceğim herhangi bir şey kadar kesindir.
Elimi görmemi bunun için kanıt saymak durumunda olmamamın sebebi budur.

251. Bu şu demek değil midir: kayıtsız şartsız bu inanca göre hareket edeceğim ve hiçbir şeyin kafamı karıştırmasına izin vermeyeceğim?

252. Ama böylece iki elimin olduğuna *ben* inanıyor değilim yalnızca; her makul insan böyle yapar.

253. İyi temellendirilmiş inancın temelinde, temellendirilmemiş inanç yatar.

254. Her 'makul' insan *böyle* davranır.

255. Kuşkulanmanın bazı karakteristik dışavurumları vardır, ama bunlar ancak belli koşullarda onun karakteristiğidir. Biri ellerinin varlığından kuşku duyduğunu, onlara bütün açılardan bakıp durduğunu, bütün bunların bir ayna oyunundan ibaret olmadığından emin olmaya çalıştığını vb. söyleseydi, buna kuşkulanma dememizin gerekip gerekmediğinden emin olamazdık. Onun davranış tarzını 'kuşku davranışına benziyor' diye betimleyebilirdik, ama onun oyunu bizim oyunumuz olmazdı.

256. Diğer yandan, dil oyunları zamanla değişir.

257. Biri bana bedeninin olup olmadığından kuşku duyduğunu söyleseydi, onu yarım akıllı sayardım. Ama bedeni olduğuna onu ikna etmeye çalışmanın ne anlama geleceğini bilmezdim. Ve söylediğim bir şey kuşkusunu ortadan kaldırsaydı, bunun nasıl ve niçin olduğunu bilmezdim.

258. "Bir bedenim var" cümlesini nasıl kullanacağımı bilmem. Bu, her zaman yerin yüzeyinde ya da yakınında bulunduğum önermesine kayıtsız şartsız uygulanamaz.

259. Yeryüzünün yüz yıl önce var olup olmadığından kuşku duyan birinin kuşkusu bilimsel türden bir kuşku olabilir, diğer yandan, felsefi türden bir kuşku da olabilir.

260. "Biliyorum" sözünü, normal dilsel alışverişte kullanıldığı durumlar için ayırmayı istiyorum.

261. Yeryüzünün son yüz yıl süresince var olduğu hakkında makul bir kuşkuyu, şimdiki halde, tasavvur edemem.

262. Çok özel koşullarda yetişen ve kendisine yeryüzünün elli yıl önce meydana geldiği öğretilen, bu yüzden buna inanan bir insan ta-

savvur edebilirim. Ona öğretebiliriz: Yeryüzü uzun zamandan beri ... vb. — Bu durumda ona kendi dünya resmimizi kazandırmaya çalışıyor olurduk.

Bu bir tür *kandırma*‡ yoluyla yapılırdı.

263. Öğrenci öğretmenlerine ve ders kitaplarına *inanır*.

264. Moore'un vahşi bir kabile tarafından yakalandığını ve bu insanların onun yerle ay arasında bir yerden geldiği yolundaki kuşkularını ifade ettiklerini hayal edebilirim. Moore onlara şunu şunu bildiğini söyler, fakat kendi emin oluşunun temellerini gösteremez, çünkü onlar insanın uçma yeteneğine dair fantastik fikirlere sahiptirler ve fiziğe dair hiçbir şey bilmemektedirler. Bu, söz konusu bildirimde bulunmak için bir vesile olurdu.

265. Pekiyi bu, "Şöyle şöyle bir yerde hiç bulunmadım, buna inanmaya zorlayan sebeplerim var" demenin ötesinde ne anlatır?

266. Ve burada hâlâ, zorlayıcı sebeplerin neler olduğu söylenmek durumundadır.

267. "Ağacın görsel izlenimine sahip olmakla kalmıyorum: onun bir ağaç olduğunu *biliyorum*."

268. "Bunun bir el olduğunu biliyorum." — Pekiyi el nedir? — "Eh, örneğin *budur*."

269. Aya hiç gitmediğim, Bulgaristan'a hiç gitmediğimden daha mı kesindir? Niçin böyle eminim? Eh, o taraflara hiç gitmediğimi biliyorum — örneğin Balkanlar'da hiç bulunmadım.

270. "Bunun kesin olduğunu söylememi gerektiren zorlayıcı sebepler var." Bu sebepler kesinliği nesnel yapar.

271. Bir şey için neyin sağlam temel olduğu, benim karar verdiğim bir şey değildir.

272. Biliyorum = ona bir kesinlik olarak aşinayım.

---

‡ Alm. *Überredung*. Mutlaka olumsuz çağrışımları olması gerekmeyen bir "kandırma". –*ç.n.*

273. Pekiyi ne zaman bir şeyden kesin diye söz edilir?

Zira bir şeyin kesin *olup olmadığı* tartışılabilir; yani, bir şey *nesnel* olarak kesin olduğu zaman.

Kesin saydığımız sayısız genel ampirik önerme vardır.

274. Birinin kolu koparsa yerine yenisinin gelişmeyeceği, böyle bir önermedir. Bir başkası, birinin kafası koparsa öleceği ve asla tekrar canlanmayacağıdır.

Bu önermeleri bize deneyimin öğrettiği söylenebilir. Bununla birlikte, deneyim bize onları yalıtık halde öğretmez, tam tersine, birbirine bağlı bir grup önerme öğretir. Yalıtık olsalardı, onlardan belki kuşku duyabilirdim, zira onlara ilişkin hiçbir deneyimim yoktur.

275. Emin oluşumuzun temeli deneyimse, o zaman bu, doğal olarak, geçmiş deneyimdir.

Ve örneğin yalnızca *benim* deneyimim değil, kendilerinden bilgi edindiğim başka insanların da deneyimidir.

Şimdi, bizi başkalarına itibar etmeye yöneltenin de yine deneyim olduğunu söyleyebilir biri. Ama anatomi ve fizyoloji kitaplarındakilerin yanlış olmadığına beni inandıran hangi deneyimdir? Gerçi kendi deneyimimin bu güveni *desteklediği* de doğrudur.

276. Sözgelimi, şu koca binanın var olduğuna inanıyoruz ve sonra, kâh şurada kâh burada, onun şu ya da bu küçük köşesini görüyoruz.

277. "İnanmamak elimden gelmez. ..."

278. "Durumun böyle olmasından müsterihim."

279. Otomobillerin yerden bitmediği tamamen kesindir. — Öyle hissederiz ki, biri bunun karşıtına inanabilseydi, olanaksız saydığımız *her şeye* inanabilirdi ve bizim için kesin olan her şeyi sorgulayabilirdi.

Bu *tek* inanç bütün geri kalanlarla nasıl bir ilişki içindedir? Ona inanabilen birinin, bizim doğrulama sistemimizin bütününü kabul etmediğini söylemek isteriz.

Bu sistem, insanın gözlem ve eğitim yoluyla edindiği bir şeydir. Kasıtlı olarak "öğrendiği" demiyorum.

280. Bunu bunu gördükten ve şunu şunu işittikten sonra, ... olup olmadığından kuşku duyacak konumda değildir.

281. *Ben*, L. W., duyularımın sağladığı doğrudan kanıtlara sahip olmasam da, arkadaşımın bedeninin ya da kafasının talaş dolu olmadığına inanıyorum, bundan eminim. Bana söylenenler, okuduklarım ve kendi deneyimlerim sebebiyle bundan eminim. Bundan kuşku duymak bana delilik gibi görünür — elbette bu, diğer insanlarla da uyum içinde; ama onlarla uyum içinde olan *benim*.

282. Kedilerin ağaçta yetişmediği ya da bir anne ve babamın olduğu kanısına sahip olmak için iyi sebeplerimin olduğunu söyleyemem.

Birinin bu konuda kuşkusu varsa — bu kuşku nasıl ortaya çıkmış olabilir? Bir anne ve babasının olduğuna baştan beri hiç inanmamış olmasıyla mı? Ama bu düşünülebilir bir şey midir, eğer ona öğretilmiş değilse?

283. Zira, bir çocuk kendisine öğretilen şeyden nasıl hemen kuşkulanabilir? Bu yalnızca, onun bazı dil oyunlarını öğrenme yeteneğinden yoksun olduğu anlamına gelirdi.

284. İnsanlar en eski zamanlardan beri hayvanları öldüregeldiler; kürklerini, kemiklerini vb., vb. çeşitli amaçlarla kullandılar; benzer kısımları benzer hayvanlarda bulacaklarına kesinlikle güvendiler.

Deneyimden her zaman öğrendiler; bazı şeylere kesinlikle inandıklarını, bu inancı ifade etmiş olsunlar ya da olmasınlar, eylemlerinden anlayabiliriz. Tabii bununla, insanların böyle hareket etmesi *gerektiğini* değil, böyle hareket ettiğini söylemek istiyorum.

285. Biri bir şey arıyorsa ve belki belli bir yeri karıştırıyorsa, aradığının orada olduğuna inandığını göstermiş olur.

286. Neye inandığımız, ne öğrendiğimize bağlıdır; hepimiz aya gitmenin mümkün olmadığına inanırız; ama bunun mümkün olduğuna ve bazen gerçekleştiğine inanan insanlar olabilir. Şöyle söyleriz: Bu insanlar bizim bildiğimiz birçok şeyi bilmiyorlar. İnançlarından istedikleri kadar emin olsunlar — yanılıyorlar ve biz bunu biliyoruz.

Kendi bilgi sistemimizi onlarınkiyle karşılaştırırsak, onlarınkinin çok daha yoksul olduğu görülür.

23.9.50

287. Sincap tümevarım yoluyla gelecek kış için de stok ihtiyacı olacağı sonucuna varmaz. Bizim eylemlerimizi ve öndeyilerimizi ge-

rekçelendirmek için bir tümevarım yasasına ihtiyacımız da bundan fazla değildir.

288. Yalnızca yeryüzünün benim doğumumdan çok önce var olduğunu değil, çok büyük bir cisim olduğunu ve bunun saptanmış olduğunu da biliyorum; benim ve bütün diğer insanların atalarının olduğunu, bütün bunlar hakkında kitapların bulunduğunu, bu kitapların yalan söylemediğini, vb., vb., vb. biliyorum. Ama bütün bunları biliyor muyum? Bunlara inanıyorum. Bu bilgi bütünü bana verildi ve ondan kuşku duymak için hiçbir sebebim yok, aksine, her şey onu onaylıyor.

Pekiyi bütün bunları bildiğimi niçin söylemeyeyim? İnsan gerçekten böyle demez mi?

Ama bütün bunları bilen ya da bunlara inanan bir tek ben değilim, başkaları da var. Ya da, inandıklarına ben *inanıyorum.*

289. Başkalarının bütün bunların gerçekten böyle olduğuna inandıklarına, bildiklerine inandıklarına dair sağlam bir kanım var.

290. Kendim kitabımda çocukların bir sözcüğü anlamayı şöyle şöyle öğrendiğini yazdım. Bunu biliyor muyum, yoksa buna inanıyor muyum? Böyle bir durumda, niçin "... inanıyorum" değil de doğrudan bildirme kipindeki cümleyi yazarım?

291. Yeryüzünün yuvarlak olduğunu biliyoruz. Yuvarlak olduğuna nihai olarak kanaat getirmiş durumdayız.

Doğayı görüş tarzımızın bütünü değişmedikçe bu kanıya bağlı kalacağız. "Nereden biliyorsun?" — Buna inanıyorum.

292. Sonraki deneyler öncekileri *yalanlayamaz*, olsa olsa şeylere bakış tarzımızın bütününü değiştirebilir.

293. "Su 100°C sıcaklıkta kaynar" önermesi için de aynısı geçerlidir.

294. Kanılarımızı *böyle* ediniriz; "haklı bir kanıya varmak" *buna* denir.

295. Öyleyse, bu anlamda, insan önermenin bir *kanıtına* sahip olmaz mı? Ama aynı şeyin tekrar olması onun bir kanıtı değildir; gerçi bunun bize onu kabul etme hakkını verdiğini söyleriz.

296. Varsayımlarımızın "ampirik temeli" *dediğimiz* şey budur.

297. Zira, yalnızca şu şu deneylerin şöyle şöyle sonuçları olduğunu değil, bunlardan çıkarılan vargıyı da öğreniriz. Elbette böyle hareket etmemizde yanlış bir şey yoktur. Zira varılan bu önerme, belirli bir kullanım için bir alettir.

298. "Bundan tamamen eminiz" demek, tek tek her insanın emin olduğu anlamına gelmez, bilim ve öğretimin bir araya getirdiği bir topluluğa mensup olduğumuz anlamına gelir.

299. *We are satisfied that the earth is round.*‡

10.3.51

300. Görüşlerimizde yaptığımız bütün düzeltmeler aynı düzeyde değildir.

301. Yeryüzünün ben doğmadan çok önce var olduğunun doğru olmadığını farzedelim — bu hatanın keşfedilişini nasıl hayal edebiliriz?

302. *Hiçbir* kanıt güvenilir değilse, mevcut kanıtların durumunda güvenin dışlanmış olması halinde, "Belki yanılıyoruz" demenin yararı yoktur.

303. Örneğin, hep yanlış hesaplıyorsak ve 12 x 12 = 144 değilse, artık başka bir hesaba niçin güvenelim? Ama bu elbette yanlış bir şekilde ifade edilmiştir.

304. Ne var ki ben de bu çarpımda *yanılmam*. Bir süre sonra, şu anda kafamın karışık olduğunu söyleyebilirim, ama yanıldığımı değil.

305. Burada *bir kez daha* görecelik teorisinde atılan adım gibi bir adım gerekiyor.

306. "Bunun bir el olup olmadığını bilmiyorum." Peki yi "el" sözcüğünün ne anlama geldiğini biliyor musun? Ama "Benim için şimdi

‡ "Yerin yuvarlak olduğu konusunda tatmin olmuş durumdayız." Metinde İngilizce. –*ç.n.*

ne anlama geldiğini biliyorum" deme. *Bu* sözcüğün *böyle* kullanılması, ampirik bir olgu değil midir?

307. Burada tuhaf olan şu ki, sözcüklerin nasıl kullanıldığından tamamen emin olduğum, bu konuda hiç kuşkum olmadığı halde, buradaki hareket tarzım için hiçbir *temel* gösteremiyorum. İstesem bin tane gösterebilirdim, ama bunların hiçbiri, temeli olması istenen şeyin kendisi kadar kesin olmazdı.

308. 'Bilgi' ve 'kesinlik' farklı *kategorilere* aittir. Bunlar, sözgelimi 'tahmin yürütme' ve 'emin olma' gibi iki 'zihin durumu' değildir. (Burada, "(örneğin) 'kuşku' sözcüğünün ne anlama geldiğini biliyorum" demenin benim için anlamlı olduğunu ve bu cümlenin "kuşku" sözcüğüne mantıksal bir rol verdiğini kabul ediyorum.) Şimdi bizi ilgilendiren, emin olma değil, bilgidir. Yani, eğer yargı vermek mümkün olacaksa, belli ampirik önermeler hakkında hiç kuşku olamayacağıyla ilgiliyiz. Ya da yine: Ampirik önerme biçimindeki her şeyin ampirik önerme olmadığına inanma eğilimindeyim.

309. Burada kural ile ampirik önermenin iç içe geçmesi mi söz konusu?

310. Bir öğrenci ve bir öğretmen. Öğrenci kendisine hiçbir şeyin açıklanmasına fırsat vermiyor, kuşkuyla sürekli soru sorarak öğretmenin sözünü kesiyor, örneğin şeylerin var olup olmadığını, sözcüklerin anlamını, vb. sorup duruyor. Öğretmen, "Sözümü kesmeyi bırak da sana dediğimi yap," diyor, "bu kuşkuların henüz hiçbirinin anlamı yok."

311. Ya da öğrencinin tarihin (ve tarihle ilgili her şeyin) doğruluğunu, hatta yeryüzünün yüz yıl önce var olup olmadığını sorguladığını düşünün.

312. Bu kuşku bana sanki boş gibi görünür. Ama bu durumda — tarihe *inanma* da boş değil midir? Hayır; onunla bağlantılı pek çok şey vardır.

313. Öyleyse bizi bir önermeye inandıran *bu* mudur? Şimdi — "inanma"nın grameri tam da inanılan önermenin gramerine göredir.

314. Öğrencinin gerçekten şöyle sorduğunu düşünün: "Arkamı döndüğüm zaman da, orada bir masa var mıdır, hatta onu gören *hiç-*

kimse yokken bile?" Öğretmenin onu yatıştırması — "elbette vardır!" demesi mi gerekir?

Belki öğretmen biraz sabırsızlanacak, ama çocuğun büyüdükçe böyle sorular sormaktan vazgeçeceğini düşünecektir.

315. Yani, öğretmen bunun aslında hiç de meşru bir soru olmadığını hissedecektir.

Öğrenci doğadaki düzenliliği, yani tümevarımsal argümanların gerekçesini kuşku konusu yapsaydı da aynı durum söz konusu olurdu. — Öğretmen bunun önlerini tıkamaktan başka şeye yaramayacağını, bu şekilde öğrencinin takılıp kalacağını, ilerleme göstermeyeceğini hissederdi. — Ve haklı olurdu. Bu, birinin odada bir nesneyi şöyle aramasına benzer: bir çekmeceyi açar, aradığını orada görmez; çekmeceyi kapatır, bir süre bekler, nesnenin şimdi orada olup olmadığını görmek için tekrar açar, ve böyle devam eder. Bu kişi, şeyleri aramasını öğrenmemiştir. Bunun gibi, bu öğrenci de soru sormasını öğrenmemiştir. Ona öğretmeye çalıştığımız *oyunu* öğrenmemiştir.

316. Bu, öğrencinin tarih dersini "yeryüzü gerçekten ..." şeklindeki kuşkularıyla kesmesi ile aynı şey değil midir?

317. Bu kuşku, oyunumuzdaki kuşkulardan biri değildir. (Ve bu oyunu kendimiz seçmedik elbette!)

12.3.51

318. 'Soru ortaya bile çıkmaz.' Bu sorunun yanıtı bir *yöntemi* karakterize ederdi. Fakat yöntembilimsel önermelerle bir yöntemin içindeki önermeler arasında net bir sınır yoktur.

319. Ama o zaman, mantığın önermeleriyle ampirik önermeler arasında net bir sınırın olmadığını söylemek gerekmez mi? Bu net olmayan sınır, *kural* ile ampirik önerme arasındaki sınırdır.

320. Burada unutulmaması gereken, inanıyorum ki, "önerme" kavramının kendisinin net olmadığıdır.

321. Söylediğim şu değil mi: Her ampirik önerme bir postülata dönüştürülebilir — ve bu takdirde bir betimleme normu haline gelir. Ama bundan bile kuşkuluyum. Cümle fazla genel. Neredeyse şunu söylemek istiyor: "Her ampirik önerme, teorik olarak, ... dönüştürüle-

bilir." Ama burada "teorik olarak" ne anlama gelir? *Tractatus*'u fazlaca hatırlatan bir yanı var.

322. Öğrenci bu dağın oldum olası orada olduğuna inanmayı reddetseydi?
Bu kuşkusunun hiçbir *temelinin* olmadığını söylerdik.

323. Yani makul kuşkunun bir temeli mi olmalıdır?
Şöyle de diyebiliriz: "Makul insan buna inanır."

324. Nitekim, bilimsel kanıtlara karşın bir şeye inanan kişiye makul demezdik.

325. "Şöyle şöyle olduğunu *biliyoruz*" dediğimiz zaman, bizim konumumuzdaki her makul insanın da bunu bileceğini, ondan kuşku duymanın bir parça akılsızlık olacağını söylemek isteriz. Nitekim Moore da falan şeyi *kendisinin* bildiğini söylemekle kalmaz, kendi konumundaki akıl sahibi her insanın da onu aynı şekilde bileceğini söylemek ister.

326. Pekiyi *bu* durumda neye inanmanın makul olduğunu kim söylüyor?

327. Demek şu söylenebilir: "Makul insan şunlara inanır: Yeryüzünün doğumundan çok önceden beri var olduğuna; yaşamını yerin yüzeyinde ya da yakınında geçirmiş ve örneğin ayda hiç bulunmamış olduğuna; bütün diğer insanlar gibi bir sinir sisteminin ve çeşitli iç organlarının olduğuna, vb., vb."

328. "Bunu adımın L. W. olduğunu bildiğim *gibi* biliyorum."

329. '*Bundan* kuşkulanıyorsa —burada "kuşku" her ne anlama gelirse— bu oyunu hiç öğrenemeyecek demektir.'

330. Böylece, burada "... biliyorum" sözü, belli şeylere inanmaya hazır olmayı ifade eder.

13.3.

331. Hep inancın sağlamlığına dayanarak emin bir şekilde hareket ediyorsak, kuşkulanamayacağımız çok şey olmasına hayret edilir mi?

332. Birinin *felsefe* yapmak niyetinde olmadan "Ayda bulunup bulunmadığımı bilmiyorum; orada hiç bulundum mu, *hatırlamıyorum*" dediğini düşünün. (Bu insan niçin bizden o kadar temelden farklı olurdu?)

Her şeyden önce: Ayda olduğunu nasıl bilirdi? Nasıl bir şey canlandırıyor kafasında? Karşılaştırın: "X köyünde bulunup bulunmadığımı bilmiyorum." Ama X Türkiye'de olsaydı bunu yine söyleyemezdim, çünkü Türkiye'de hiç bulunmadığımı biliyorum.

333. Birine "Hiç Çin'de bulundun mu?" diye soruyorum. "Bilmiyorum" diye yanıt veriyor. İnsan burada muhakkak şöyle söylerdi: "*Bilmiyor* musun? Zamanın birinde Çin'de bulunmuş olabileceğine inanman için bir sebep mi var? Örneğin, Çin sınırının yakınında mı bulundun? Ya da, sen doğacağın sırada annen baban orada mıydı?" — Normal olarak Avrupalılar Çin'de bulunup bulunmadıklarını bilirler.

334. Yani: makul bir insan *bundan* ancak şöyle şöyle koşullarda kuşku duyar.

335. Mahkemelerde izlenen yöntem, koşulların söylenen sözlere belli bir olasılık kazandırdığı olgusuna dayanır. Örneğin, birinin annesi babası olmadan dünyaya geldiği sözü orada dikkate bile alınmazdı.

336. Ne var ki insanların makul saydıkları ve saymadıkları şeyler değişir. Bazı devirlerde insanlar, başka devirlerde makul bulmadıklarını makul bulurlar. Ve tersi de geçerlidir.

Fakat burada hiç mi nesnel bir özellik yoktur?

Gerçekten zeki ve iyi eğitim görmüş kimi insanlar Kutsal Kitap'taki yaratılış öyküsüne inanır, kimileri de bunun yanlışlığının kanıtlandığını kabul eder; ve birinciler ötekilerin dayandığı temelleri pekâlâ bilir.

337. Kuşku duymadığı bazı şeyler yoksa, insan deney yapamaz. Ama bu, insanın güven temelinde belli önkabullerde bulunduğu anlamına gelmez. Bir mektup yazıp postaladığımda, yerine ulaşacağını hiç sorgusuz kabul ederim — bunu beklerim.

Bir deney yapıyorsam, gözümün önündeki aygıtın var olduğundan kuşkulanmam. Birçok şeyden kuşkum vardır, ama *bundan* yoktur. Bir hesap yapıyorsam, kâğıt üzerindeki sayıların kendiliğinden değişmeyeceğine hiç kuşku duymadan inanırım; hesap yaptığım süre içinde

belleğime de güvenirim, kayıtsız şartsız güvenirim. Buradaki kesinlik, aya hiç gitmediğimin kesinliğiyle aynıdır.

338. Fakat bu şeylerden hiçbir zaman tamamen emin olmayan, bunların *büyük* olasılıkla böyle olduğunu ve bunlardan kuşku duymanın bir yararı olmadığını söyleyen insanlar düşünün. Böyle biri, benim durumumda şöyle söylerdi: "Ayda bulunmuş olmam son derece düşük bir olasılık", vb., vb. Bu insanların yaşamı bizimkinden *nasıl* bir farklılık gösterirdi? Zira, ateşin üzerindeki suyun donmayıp kaynayacağının yalnızca son derece büyük bir olasılık olduğunu ve dolayısıyla, tam olarak söylemek gerekirse, olanaksız saydığımız şeyin yalnızca olasılığı son derece düşük olduğunu söyleyen insanlar vardır. Bu onların yaşamında nasıl bir farklılık ortaya çıkarır? Bazı şeyler hakkında onların bizden daha fazla konuşmasından ibaret değil midir bu?

339. Trenle gelecek bir dostunu garda karşılaması gereken ama trenin geliş zamanını tarifeye bakarak öğrenip tam zamanında gara gitmek yerine şöyle söyleyen birini düşünün: "Trenin gerçekten geleceğine *hiç* inanmıyorum, ama yine de gara gideceğim." Bu kişi normal birinin yapacağı her şeyi yapmakta, ama bunları kuşku duyarak, kendini sıkıntıya sokarak, vb. yapmaktadır.

340. *Herhangi* bir matematiksel önermeye inandığımız kesinlikle, A ve B harflerinin nasıl telaffuz edildiğini, insan kanının rengine ne dendiğini, diğer insanların kanı olduğunu ve ona "kan" dediklerini de biliriz.

341. Yani sorduğumuz *sorular* ve *kuşkularımız*, bazı önermelerin kuşkudan muaf olmasına bağlıdır; bu önermeler, soru ve kuşkularımızın üstünde döndüğü menteşelere benzer.

342. Yani, bazı şeylerden *fiiliyatta* kuşkulanılmaması, bilimsel araştırmalarımızın mantığına aittir.

343. Ama bu şöyle bir şey değildir: Her şeyi araştıra*mayız*, bu yüzden varsayımla yetinmek zorunda kalırız. Kapının dönmesini istiyorsam, menteşeler sabit olmalıdır.

344. *Yaşamım* birçok şeyi gönül rahatlığıyla kabullenmemi içerir.

345. Birine "Şu anda hangi rengi görüyorsun?" diye sorarsam, yani o anda orada hangi rengin olduğunu öğrenmek için bunu sorarsam, aynı anda o kişinin benim dilimi anlayıp anlamadığını, beni aldatmak isteyip istemediğini, kendi belleğimin bana renklerin adlarıyla ilgili olarak ihanet edip etmediğini, vb. sorgulayamam.

346. Birini satrançta mat etmeye çalışırken, taşların belki de kendi başlarına yer değiştirdiğinden, belleğimin de bana oyun oynayarak bu değişiklikleri fark etmeme engel olduğundan kuşkulanamam.

15.3.51

347. "Onun bir ağaç olduğunu biliyorum." Niçin bana sanki cümleyi anlamamışım gibi geliyor? En sıradan türden, son derece sade bir cümle olduğu halde? Sanki zihnimi herhangi bir anlam üzerinde odaklayamıyorum. Odağı olduğu alanda aramıyorum da ondan. Bu cümlenin felsefi bir kullanımı yerine günlük bir kullanımını düşünür düşünmez, anlamı açık ve sıradan hale gelir.

348. Tıpkı "Buradayım" sözünün yalnızca belli bağlamlarda bir anlamının olması, karşımda oturan ve beni açıkça gören birine söylediğimde anlamının olmaması gibi — bu söz fazlalık olduğu için değil, anlamı durum tarafından *belirlenmediği,* halbuki böyle bir belirlenime ihtiyacı olduğu için.

349. "Onun bir ağaç olduğunu biliyorum" — bu her türlü anlama gelebilir: Bir kayın fidanı olduğunu düşündüğüm bir bitkiye bakıyorum, başka biri kuşüzümü olduğunu düşünüyor. "O bir çalı" diyor; ben ağaç olduğunu söylüyorum. — Siste bir şey görüyoruz, birimiz onun bir adam olduğunu düşünüyor, diğerimiz "Onun bir ağaç olduğunu biliyorum" diyor. Biri gözlerimi sınamak istiyor, vb., vb. — vb., vb. Ağaç olduğunu bildirdiğim 'o', her defasında farklı bir türdendir.

Pekiyi ya kendimizi daha ayrıntılı olarak ifade ettiğimiz zaman? Örneğin: "Oradaki şeyin bir ağaç olduğunu biliyorum; onu çok açık görebiliyorum." Hatta bu sözü bir karşılıklı konuşma bağlamında söylediğimi farzedelim (öyle ki, söylediğim zaman duruma uygun olsun); ve sonra, hiçbir bağlamı olmadan, bu sözü ağaca bakarak tekrarlıyorum ve "bunu beş dakika önce kastettiğim anlamda kastediyorum" diye ekliyorum. — Ama örneğin o sırada gözlerimin iyi seçmediğinin

aklıma düştüğünü, söylediğimin bir tür hayıflanma olduğunu ekleseydim, o zaman bu sözde şaşırtıcı bir şey olmazdı.

Zira bir cümleyle ne *kastedildiği* o cümleye bir eklemeyle ifade edilebilir ve böylece onun bir parçası haline getirilebilir.

350. "Onun bir ağaç olduğunu biliyorum", bir filozofun, matematiksel ya da mantıksal bir doğruluk olmayan bir şeyi *bildiğini* kendi kendisine ya da bir başkasına göstermek için söyleyebileceği bir şeydir. Bunun gibi, artık bir işe yaramadığı düşüncesine kapılan biri de kendi kendine "Hâlâ şunu, şunu, şunu yapabilirim" diye tekrarlayıp durabilir. Böyle düşünceler onu sık sık yokluyorsa, böyle bir sözü, görünüşte her türlü bağlamın dışında, yüksek sesle söylediğini işitmek şaşırtıcı olmazdı. (Fakat burada, bu söze zaten bir çevre, bir arka plan çizmiş, yani ona bir bağlam vermiş oldum.) Fakat biri, son derece belirsiz koşullarda, en inandırıcı mimikle "Kahrolsun falanca!" diye bağırsaydı, insan bu sözün (ve tonlamasının) gerçekten bazı uygulamaları olan tanıdık bir düzeni olduğunu, ama bu durumda adamın hangi *dili* konuştuğunun bile açık olmadığını söyleyebilirdi. Elimi bir el testeresiyle bir kalası keser gibi hareket ettirebilirim; fakat her türlü bağlamdan bağımsız olarak bu harekete *testereyle kesme* demeye hakkımız var mıdır? (Bu tamamen farklı bir şey de olabilir!)

351. "Bu sözcüklerin bir anlamı var mı?" sorusu, birinin örneğin bir çekici göstererek "Bu bir alet mi?" diye sormasına benzemiyor mu? "Evet, o bir çekiç" derim. Fakat hepimizin çekiç sayacağı şey başka bir yerde örneğin bir mermiyse, ya da bir orkestra şefinin çubuğuysa? Şimdi uygulamayı kendiniz yapın!

352. Biri "Onun bir ağaç olduğunu biliyorum" derse, şu karşılığı verebilirim: "Evet, bu bir cümle. Bizim dilimizdeki bir cümle. Pekiyi onun ne iş görmesini istiyorsun?" Şöyle yanıtladığını farzedelim: "Böyle şeyleri *bildiğimi* kendi kendime hatırlatmak istedim sadece"?

353. Ama şöyle söyleseydi: "Mantıksal bir değinide bulunmak istiyorum"? —— Bir ormancı adamlarıyla ormana gidiyor, "*Şu* ağaç kesilecek, bir de *şu*, bir de *şu*" diyor —— ya sonra değinide bulunmak isterse: "Onun bir ağaç olduğunu *biliyorum*"? — Oysa *ben* ormancı hakkında şunu söyleyemez miyim: "Onun bir ağaç olduğunu *biliyor* — onu incelemiyor, ya da adamlarına incelemelerini söylemiyor"?

354. Kuşkulanma ve kuşkulanmama davranışı. Birincisi ancak ikincisi varsa vardır.

355. Belki bir deli doktoru bana şöyle sorabilir: "Şunun ne olduğunu biliyor musun?" Ben de şöyle yanıtlayabilirim: "Onun bir sandalye olduğunu biliyorum; onu tanıyorum; hep odamda durur." Bunu herhalde gözlerimi sınamak için değil, nesneleri tanıma, adlarını ve ne işe yaradıklarını bilme yeteneğimi sınamak için sorar. Burada sorun, bir tür, yol yordam bilme sorunudur. Şimdi, "Onun bir sandalye olduğuna inanıyorum" demem yanlış olurdu, çünkü sözümün sınanmasına hazır olduğumu ifade ederdi. Oysa "... biliyorum", söylediğim onaylanmazsa *şaşkınlığa* düşeceğimi ima eder.

356. 'Zihin durumum', "bilme", ne olacağına dair hiçbir garanti vermez. O, kuşkunun nerede yer bulabileceğini, daha ileri bir sınamanın nerede mümkün olduğunu anlamayacak olmamı içerir.

357. Şu söylenebilir: "'Biliyorum' *rahat* bir emin oluşu ifade eder, hâlâ mücadele içindeki bir emin oluşu değil."

358. Şimdi, bu emin oluşu, aceleciliğe ya da yüzeyselliğe akraba bir şey olarak değil, (bir) yaşam biçimi olarak görmek isterdim. (Bu çok kötü ifade edildi, muhtemelen kötü de düşünüldü.)

359. Bu, benim onu, haklılığının ya da haksızlığının kanıtlanmasının ötesinde, sanki hayvani bir şey olarak kavramak istediğim anlamına geliyor.

360. Bunun ayağım olduğunu BİLİYORUM. Hiçbir deneyimi bunun aksinin bir kanıtı olarak kabul edemem. — Bu bir ünlem olabilir; pekiyi bundan ne *çıkar*? En azından, kuşku tanımayan bir kesinlikle, inancıma uygun olarak hareket edeceğim sonucu çıkar.

361. Fakat şöyle de söyleyebilirdim: Öyle olduğunu bana Tanrı ilham etti. Bunun ayağım olduğunu bana Tanrı öğretti. Dolayısıyla, bu bilgiyle çatışıyor gibi görünen bir şey ortaya çıksaydı, *onu* bir aldatma olarak görmem gerekirdi.

362. Pekiyi burada bilginin bir kararla ilişkili olduğu ortaya çıkmıyor mu?

363. Burada, kişinin dile getirmek isteyeceği ünlemden, bunun o kişinin yaptıklarında kendini gösteren sonuçlarına geçişi bulmak güçtür.

364. İnsan şöyle de sorabilir: "Onun kendi ayağın olduğunu biliyorsan, — gelecekteki hiçbir deneyimin bu bilgiyle çelişiyor gibi gözükmeyeceğini de biliyor musun, yoksa buna yalnızca inanıyor musun?" (Yani, hiçbir şeyin *senin kendine* öyle gözükmeyeceğini.)

365. Biri bunu şöyle yanıtlasaydı: "Hiçbir zaman herhangi bir şeyin bana bu bilgiyle çelişiyor gibi *gözükmeyeceğini* de biliyorum", — bunun asla olmayacağından kendisinin hiç kuşku duymadığından başka ne çıkarabiliriz bu sözden? —

366. "Biliyorum" demenin yasak olduğunu, yalnızca "Bildiğime inanıyorum" demeye izin verildiğini farzedin.

367. "Bilme" gibi bir sözcüğü "inanma"ya benzer şekilde yorumlamanın amacı, "Biliyorum" diyenin yanıldığı ortaya çıkarsa sözün sahibini utandıracak olması değil midir?
Bunun sonucunda, yanılmak yasaklanmış bir şey haline gelir.

368. Biri hiçbir deneyimi karşıt kanıt olarak tanımayacağını söylerse, bu ne de olsa bir *karardır*. Buna aykırı hareket etmesi mümkündür.

16.3.51

369. Bunun elim olup olmadığından kuşku duymak isteseydim, "el" sözcüğünün bir anlamı olup olmadığından kuşkulanmaktan nasıl sakınabilirdim? Öyleyse, gözüktüğü kadarıyla bunu pekâlâ biliyorum.

370. Ama şu daha doğru: "El" sözcüğünü ve cümlemdeki bütün diğer sözcükleri hiç tereddütsüz kullanıyor olmam, dahası, bunların anlamlarından kuşkulanmayı deneyecek kadar ileri gitmek istersem kendimi hiçliğin kıyısında bulacak olmam — gösterir ki, kuşkunun yokluğu dil oyununun özüne aittir, "... nereden biliyorum" sorusu dil oyununu münasebetsizce uzatır ya da kaldırıp atar.

371. Moore'un anlamında "Bunun bir el olduğunu biliyorum", şununla aynı anlama ya da az çok aynı anlama gelmez mi: Bu elin varlı-

ğına dair bir kuşkunun söz konusu olmadığı dil oyunlarında "Bu elimde acı duyuyorum", "Bu elim ötekinden daha güçsüz", "Bu elim bir seferinde kırılmıştı" gibi bildirimlerde ve sayısız başka bildirimde bulunabilirim?

372. "Şu gerçekten bir el mi?" (ya da "kendi elim mi") diye araştırmak ancak belli durumlarda mümkündür. Zira, daha ayrıntılı bir belirleme olmaksızın, "Onun elim (ya da bir el) olup olmadığından kuşkuluyum" demenin anlamı yoktur. Yalnızca bu sözlere bakarak, herhangi bir kuşkunun kastedilip kastedilmediği söylenemez — ne tür bir kuşkunun kastedildiği de.

373. Emin olmak mümkün değilse, bir şeye *inanmak* için sebeplerimizin olması niçin mümkün olsun?

374. Çocuğa "o senin elin" diye öğretiriz, "belki (ya da 'muhtemelen') o senin elin" diye değil. Çocuk, kendi eliyle ilgili sayısız dil oyununu böyle öğrenir. 'Bu gerçekten bir el mi' diye bir soru ya da araştırma hiç aklına gelmez. Diğer yandan, bunun bir el olduğunu *bildiğini* de öğrenmez.

375. Burada şu fark edilmelidir: bir noktada, 'meşru' bir kuşkunun olabileceğini söyleyeceğimiz yerde bile, artık hiç kuşku olmamasının bir dil oyununu yanlışlıyor olması gerekmez. Zira, *bir başka* aritmetik gibi bir şey de vardır.

Bu kabulün, mantığa dair bütün anlayışların temelinde yatması gerektiğine inanıyorum.

17.3.

376. Bunun (örneğin) ayağım olduğunu bildiğimi tutkuyla iddia edebilirim.

377. Ama bu tutku ne de olsa (çok) nadir bir şeydir ve bu ayaktan sıradan bir şekilde söz ettiğim zaman izi bile yoktur.

378. Bilgi, nihayetinde, kabul etmeye dayanır.

379. Tutkuyla, "Bunun bir ayak olduğunu *biliyorum*" diyorum — pekiyi bu ne *anlama* gelir?

380. Şöyle devam edebilirim: "Dünyada hiçbir şey beni bunun aksine ikna edemez!" Benim için bu olgu bütün bilginin dibindedir. Başka şeylerden vazgeçerim, ama bundan değil.

381. Bu "Dünyada hiçbir şey...", insanın inandığı ya da emin olduğu her şeye karşı takınmadığı bir tavırdır açıkçası.

382. Bu, dünyada hiçbir şeyin beni başka bir şeye fiilen ikna edemeyeceğini söylemek değildir.

383. "Düş görüyor olabilirim" argümanı şu sebeple anlamsızdır: Düş görüyorsam, bu söz de düşlenmektedir; dahası bu sözcüklerin bir anlamının olduğu da.

384. Şimdi, "Dünyada hiçbir şey ..." ne tür bir cümledir?

385. Öndeyi biçimindedir, ama (elbette) deneyime dayanan bir öndeyi değildir.

386. Moore gibi şöyle şöyle olduğunu *bildiğini* söyleyen biri — bir şeyin kendisi için taşıdığı kesinlik derecesini vermektedir. Ve bu derecenin bir en üst noktası olması önemlidir.

387. Biri bana şöyle sorabilir: "Oradakinin bir ağaç olduğundan; cebinde para olduğundan; onun ayağın olduğundan ne kadar eminsin?" Yanıt birinde "emin değilim", diğerinde "hemen hemen eminim", üçüncüsünde "bundan kuşku duyamam" olabilir. Ve bu yanıtlar, herhangi bir temel olmadan da anlamlıdır. Örneğin, şöyle demem gerekmez: "Onun bir ağaç olup olmadığından emin olamıyorum, çünkü gözlerim o kadar keskin değil." Şunu söylemek istiyorum: "Onun bir ağaç olduğunu *biliyorum*" demek, eğer bununla tamamen özgül bir şeyi kastetmek isteseydi, Moore için anlamlı olurdu.

[Notlarımı okumanın bir filozofu, kendisi düşünebilen birini, ilgilendirebileceğine inanıyorum. Hedefi ancak nadiren vurmuş olsam da, durmadan hangi hedeflere nişan aldığımın farkına varacaktır.]

388. Hepimiz sık sık böyle cümleler kullanırız ve bunların anlamlı olduğuna kuşku yoktur. Ama bu, onlardan felsefi bir sonuç çıktığı anlamına gelir mi? Bunun bir el olduğunu bilmem, dış şeylerin var olduğunun, şu şeyin altın mı pirinç mi olduğunu bilmememden daha mı fazla kanıtıdır?

18.3.

389. Moore, insanın fiziksel nesneler hakkındaki önermeleri gerçekten bilebileceğini göstermek için bir örnek vermek istiyordu. İnsanın bedeninin falan yerinde ağrı duyup duyamayacağına dair bir tartışma olsaydı, tam o sırada o noktada ağrı duyan biri "Sizi temin ederim ki şimdi oramda bir ağrı duyuyorum" diyebilirdi. Oysa Moore şöyle söyleseydi, tuhaf görünürdü: "Sizi temin ederim ki onun bir ağaç olduğunu biliyorum." Açıkçası, kişisel yaşantılar burada bizi hiç ilgilendirmez.

390. Burada önemli olan tek şey, böyle bir şeyin bilindiğini söylemenin anlamlı olmasıdır; sonuç olarak, birinin onu gerçekten bildiği teminatının burada görebileceği bir iş yoktur.

391. "Sana seslendiğim zaman kapıdan içeri gir" şeklinde bir dil oyunu düşünün. Sıradan durumlarda, orada bir kapı olup olmadığından kuşkulanmak olanaksız olacaktır.

392. Göstermem gereken, kuşkunun olanaklı olduğu zaman bile gerekli olmamasıdır. Dil oyununun olanağının, kuşkulanılabilecek her şeyden kuşku duyulmasına bağlı olmamasıdır. (Bu, çelişkinin matematikteki rolüyle bağlantılıdır.)

393. "Onun bir ağaç olduğunu biliyorum" cümlesi, kendi dil oyununun dışında söylenmişse, bir alıntı da olabilir (bir dilbilgisi kitabından belki). — "Ya söylerken onu *kastetmişsem*?" 'Kastetme' kavramına ilişkin şu eski yanlış anlama.

394. "Bu, kuşku duyamayacağım şeylerden biri."

395. "Hepsini biliyorum." Bu, söz konusu şeyler hakkındaki konuşma ve hareket tarzımda kendini gösterecektir.

396. (2) dil oyununda,‡ adam onların yapı taşları olduğunu bildiğini söyleyebilir mi? — "Hayır, ama *bilir* bunu."

---

‡ *Felsefi Soruşturmalar* I §2. İlgili kısım şudur: "Augustinus'un verdiği betimlemenin geçerli olduğu bir dil hayal edelim. Bu dilin, bir inşaat ustası olan A ile yardımcısı B arasındaki iletişime yaraması amaçlanıyor. A yapı taşlarıyla yapı inşa etmektedir: bloklar, sütunlar, plakalar ve kirişler vardır. B, A'ya lazım oldukları sıra içinde yapı taşlarını ona aktarmakla yükümlüdür. Bu amaçla "blok", "sütun", "plaka" ve "kiriş" sözcüklerinden ibaret bir dil kullanmaktadırlar. A bu sözcükleri seslenmekte, — B de o sesleniş üstüne getirmeyi öğrenmiş olduğu yapı taşını getirmektedir. — Bunu eksiksiz bir ilkel dil olarak kavra." *–ç.n.*

397. Yanılgıya düşmedim mi? Moore tamamen haklı değil mi? Birinin düşüncelerini bilgisiyle karıştırma şeklindeki basit hatayı yapmadım mı? Elbette, kendi kendime "Yeryüzü ben doğmadan önce de bir süredir vardı" diye düşünmem, ama bu yüzden onu daha az mı *biliyorum*? Ondan hep sonuçlar çıkararak bunu bildiğimi göstermez miyim?

398. Bu evde, yerin altı kat altına inen bir merdiven olmadığını bilmiyor muyum, bunu hiç düşünmemiş olsam bile?

399. Ama sonuç çıkarmamın gösterdiği şey, yalnızca, bu hipotezi kabul etmem değil midir?

19.3.

400. Burada yel değirmenleriyle savaşmaya eğilimliyim, çünkü gerçekten söylemek istediğimi henüz söyleyemiyorum.

401. Şunu söylemek istiyorum: Yalnızca mantığın önermeleri değil, ampirik önerme biçimindeki önermeler de, düşüncelerle (dille) iş görmenin temelini oluşturur. — Bu saptama "... biliyorum" biçiminde değildir. "... biliyorum" *benim* bildiğim şeyi bildirir, bu da mantığı ilgilendirmez.

402. Bu sözde, "ampirik önerme biçimindeki önermeler" ifadesi bütünüyle kötü bir ifadedir; söz konusu önermeler maddi nesneler hakkındadır. Ama bunlar, temel olarak işlevlerini, yanlış çıktıkları zaman başkalarıyla değiştirilen hipotezler gibi yerine getirmezler.

... ve yazıyorum güvenle:

"Başlangıçta eylem vardı."‡

403. Moore'un yaptığı şekilde, insanın bir şeyi *bildiğini* söylemek, dolayısıyla da söylediğinin kayıtsız şartsız hakikat olduğunu söylemek, bana yanlış görünüyor. — Bu ancak, insanın dil oyunlarının sabit bir temeli olduğu kadarıyla hakikattir.

404. Şunu söylemek istiyorum: Sorun, insanların bazı noktalarda hakikati tam bir kesinlikle bilmesi değildir. Hayır, tam kesinlik insanların tutumuyla ilgili bir konudur yalnızca.

---

‡ Goethe, *Faust* I. –*ç.n.*

405. Ama elbette burada bile hâlâ bir hata var.

406. Hedef aldığım şey, günlük dilde kullanılabilecek "Onun ... olduğunu biliyorum" sıradan saptamasıyla, bunu bir filozofun kullanımı arasındaki farkta da bulunur.

407. Zira, Moore "Onun ... olduğunu biliyorum" dediği zaman, "hiçbir şey *bilmiyorsun*!" diye karşılık vermek isterim — oysa felsefe yapma niyetiyle konuşmayan birine bunu söylemem. Yani, bu ikisinin farklı şeyler söylemek istediklerini hissederim (haklı olarak mı?).

408. Zira, biri şunu şunu bildiğini söylerse, ve bu onun felsefesinin bir parçasıysa — o zaman, bu bildirimde tökezlemişse felsefesi yanlıştır.

409. "Onun bir ayak olduğunu biliyorum" dersem — gerçekte ne söylemiş olurum? Bütün söylemek istediğim, bunun sonuçlarından emin olduğum değil midir — biri bundan kuşku duysaydı ona "işte görüyorsun, sana söylemiştim" diyebilecek olmam değil midir? Eylem için bir kılavuz olarak beni yüzüstü bıraksaydı, bu bilgimin hâlâ bir değeri olur muydu? Ve beni yüzüstü bırak*amaz* mı?

20.3.

410. Bilgimiz muazzam bir sistem oluşturur. Ve belli bir parça, ona verdiğimiz değeri ancak bu sistem içinde taşır.

411. "Yeryüzünün uzun yıllardır var olduğunu *kabul ediyoruz*" (ya da benzeri bir şey) dersem, elbette böyle bir şeyi *kabul* etmemiz tuhaf görünür. Bununla birlikte, dil oyunlarımızın bütün sistemi içinde bu, temellere aittir. Bu kabulün, eyleme ve dolayısıyla, doğal olarak, düşünceye temel oluşturduğu söylenebilir.

412. "Bunun elim olduğunu biliyorum" sözünün söylenebileceği bir durum hayal edemeyen biri (ki böyle durumlar elbette nadirdir), bu sözün saçma olduğunu söyleyebilir. Tabii şöyle de diyebilir: "Elbette biliyorum, nasıl bilmeyebilirim ki?" — ama bu durumda, muhtemelen, "bu benim elim" cümlesini "elim" sözcüğünün *açıklaması* olarak görüyor olmalıdır.

413. Zira, kör birinin elini kendi elinizle yönlendirdiğinizi ve bu sırada "bu benim elim" dediğinizi farzedin; buna karşılık olarak "Emin

misin?" ya da "Bunu biliyor musun?" diye sorsaydı, bunun anlamlı olması için çok özel koşullar gerekirdi.

414. Ama diğer taraftan: Onun benim elim olduğunu nereden *biliyorum*? Burada onun benim elim olduğunu söylemenin tam olarak ne anlama geldiğini olsun biliyor muyum? — "Nereden biliyorum?" dediğim zaman, bu ondan en küçük bir *kuşku* duyduğum anlamına gelmez. Burada söz konusu olan, bütün eylemim için bir temeldir. Ama "Biliyorum" sözü bana bunu yanlış ifade ediyor gibi görünüyor.

415. Ve zaten, "bilme" sözcüğünün, her şeyden önce felsefi bir sözcük olarak kullanımı bütünüyle yanlış değil midir? "Bilme"ye bu ilgi gösteriliyor da "emin olma"ya niçin gösterilmiyor? Açık ki, çok öznel olacağı için. Ama "bilme" de *onun kadar* öznel değil mi? Kişi "Biliyorum ki p"den "p"nin çıktığı şeklindeki gramatik tuhaflık tarafından yanlış yönlendirilmekte değil mi düpedüz?

"Bildiğime inanıyorum"un daha düşük bir kesinlik derecesini ifade etmesi gerekmez. — Evet, ama burada öznel kesinlik, en yüksek derecedeki öznel kesinlik olsun, ifade edilmek istenmiyor; bazı önermelerin bütün soruların ve düşünmenin temelinde yatıyor gibi göründüğü ifade edilmek isteniyor.

416. Diyelim, haftalardır bu odada yaşadığım, belleğimin beni bunda yanıltmadığı önermesi de bunun bir örneği midir?

— "*certain beyond all reasonable doubt*"‡ —

21.3.

417. "Geçen ay boyunca her gün yıkandığımı biliyorum." Neyi hatırlıyorum? Her günü ve her sabah yıkanışımı mı? Hayır. Her gün yıkandığımı *biliyorum* ve bunu başka bir dolaysız veriden türetmiyorum. Bunun gibi, "Kolumda bir ağrı hissediyorum" derim ve bunu, ağrının yeri bilincime başka bir şekilde (örneğin bir imge aracılığıyla) girmeksizin söylerim.

418. Anlayışım anlayış eksikliğime karşı bir körlükten ibaret mi? Bana sık sık öyle geliyor.

---

‡ "Bütün makul kuşkuların ötesinde kesin." Metinde İngilizce. –*ç.n.*

419. "Anadolu'da hiç bulunmadım" dediğimde, bu bilgiyi nereden alıyorum? Bu bilgiye düşünüp taşınarak ulaşmadım, kimse bana söylemedi; belleğim söylüyor. — Öyleyse bu konuda yanılamaz mıyım? Burada *bildiğim* bir hakikat mi var? — Bu yargıdan, onunla birlikte bütün diğer yargıları da devirmeden ayrılamam.

420. Şimdi İngiltere'de yaşadığım gibi bir önermenin bile şu iki yanı vardır: *yanılgı* değildir — ama diğer taraftan, İngiltere'ye dair ne biliyorum? Yargı verişim bütünüyle hatalı olamaz mı?

Odama, hepsi bunun aksini söyleyen insanların gelmesi olanaksız mıdır? — hatta bunun kanıtlarını vermeleri, böylece normal insanlar arasında yalnız bir deli, ya da deliler arasında yalnız bir normal insan gibi kalakalmam olanaksız mıdır? Bu durumda, şimdi kuşkudan en uzak görünen şeyler hakkında kuşkuya düşemez miydim?

421. İngiltere'deyim. — Çevremdeki her şey öyle söylüyor; düşüncelerimin nereye ve nasıl yönelmesine izin verirsem vereyim, bunu bana hemen onaylıyorlar. — Şu anda düşlemediğim şeyler meydana gelseydi sarsılmaz mıydım?

422. Böylece pragmatizm gibi görünen bir şey söylemeye çalışıyorum.

Burada bir tür dünya görüşü önümü kesiyor.

423. Öyleyse niçin Moore gibi düpedüz "İngiltere'de olduğumu *biliyorum*" demiyorum? Bunu söylemek, hayal edebildiğim *belli koşullarda* anlamlıdır. Oysa cümleyi bu koşulların dışında, bu tür hakikatleri kesin olarak bilebileceğimi göstermek için bir örnek olarak dile getirdiğimde, hemen gözüme şüpheli görünüyor. — Haklı bir şüphe mi bu??

424. "Biliyorum ki p" sözünü, ya benim de p hakikatini bildiğime insanları temin etmek için, ya da yalnızca ⊢p'yi[‡] vurgulamak için söylerim. "Ona *inanmıyorum*, onu *biliyorum*" da denir. Bu (örneğin) şöyle de söylenebilir: "O bir ağaç. Ve bu bir tahminden ibaret değil."

Pekiyi şuna ne diyeceğiz: "Birine şunun bir ağaç olduğunu söylersem, bu tahminden ibaret olmaz." Moore'un söylemeye çalıştığı bu değil mi?

[‡] ⊢: Yargı işareti. Önüne konduğu önermenin doğru sayıldığını gösterir. –*ç.n.*

425. Bu bir tahmin olmazdı ve bunu bir başkasına tam bir kesinlikle, hakkında hiç kuşku olmayan bir şey olarak söyleyebilirdim. Ama bu onun kayıtsız şartsız hakikat olduğu anlamına gelir mi? Yaşamım boyunca burada gördüğüm ağaç olarak tam bir kesinlikle tanıdığım şey — bu şeyin başka bir şey olduğu ortaya çıkamaz mı? Beni şaşkınlığa düşüremez mi?

Yine de, bu cümleye anlam veren koşullarda, "Onun bir ağaç olduğunu biliyorum (tahmin etmekle kalmıyorum)" demek doğruydu. "Aslında buna yalnızca inanıyorum" demek yanlış olurdu. "Adımın L. W. olduğuna inanıyorum" demek tamamen *yanıltıcı* olurdu. Ve şu da doğrudur: Bunun hakkında *yanılıyor* olamam. Ama bu, onun hakkında şaşmaz olduğum anlamına gelmez.

21.3.51

426. Pekiyi, birine yalnızca duyu verileri hakkındaki değil, şeyler hakkındaki hakikatleri de *bildiğimizi* nasıl *gösteririz*? Zira, ne de olsa, birinin bunu bildiğine bizi temin etmesi yeterli olamaz.

Bunu göstereceksek, kalkış noktamız ne olmalıdır?

22.3.

427. "... biliyorum" sözünü hiç kullanmasa bile tavrının bizim ilgilendiğimiz şeyi sergilediğini göstermemiz gerekir.

428. Zira, davranışları normal birinin, adının şu olduğuna yalnızca *inandığına*, sürekli birlikte olduğu insanları tanıdığına *inandığına*, onları fiilen görmediği zaman da ayaklarının ve ellerinin olduğuna inandığına vb. bizi temin ettiğini farzedin. Yaptığı (ve söylediği) şeylerden, öyle olmadığını ona gösterebilir miydik?

23.3.51

429. Şimdi, ayak parmaklarımı göremezken, her ayağımda beş parmak olduğunu kabul etmem için ne temel var?

Bu temelin, önceki deneyimimin bana her zaman bunu öğretmesi olduğunu söylemek doğru mudur? Önceki deneyimimden, on ayak parmağım olduğundan daha mı fazla eminim?

Bu önceki deneyim, şimdiki emin oluşumun *nedeni* olabilir pekâlâ; ama onun temeli midir?

430. Mars'tan gelen biriyle karşılaşıyorum ve bana "İnsanların kaç ayak parmağı var?" diye soruyor. — "On. Sana göstereyim" deyip ayakkabılarımı çıkarıyorum. Ayak parmaklarıma bakmadığım halde sayısını böyle kesinlikle bilmeme şaşırdığını farzedelim — "Biz insanlar, görebilsek de göremesek de, kaç ayak parmağımız olduğunu biliriz" mi demem gerekir?

26.3.51

431. "Bu odanın ikinci katta olduğunu, kapının ardında kısa bir sahanlığın merdivene uzandığını vb. biliyorum." Bu sözü söyleyeceğim durumlar hayal edilebilir, ama bu durumlar son derece nadir olurdu. Diğer taraftan, gece gündüz hareketlerimle ve söylediklerimde bu bilgiyi sergilerim.

Şimdi, bir başkası benim bu hareket ve sözlerimden ne çıkarır? Yalnızca, dayandığım temellerden emin olduğumu çıkarmaz mı? — Burada haftalardır kalmakta olmamdan ve her gün merdivenleri inip çıkmış olmamdan, odamın yerini *bildiğimi* çıkarır. — "Biliyorum" teminatını ona, zaten bu sonuca varmasını gerektiren şeyleri bilmediği takdirde veririm.

432. "Biliyorum..." sözü ancak 'bilmemin' diğer kanıtlarıyla bağlantı içinde anlamlı olabilir.

433. Öyleyse, birine "Onun bir ağaç olduğunu biliyorum" demem, ona "o bir ağaç; buna katiyetle güvenebilirsin; buna hiç kuşku yok" dememe benzer. Bir filozof da onu ancak, bu söyleyiş biçiminin gerçekten kullanıldığını göstermek için kullanabilir. Ama onu kullanımı bir dilbilgisi gözlemi olarak kalmayacaksa, bu ifadenin içinde iş gördüğü koşulları vermelidir.

434. Şimdi, *deneyim* bize insanların şu şu koşullarda şunu şunu bildiğini öğretir mi? Elbette, deneyim bize insanın içinde yaşadığı evde normal olarak şu kadar gün sonra yolunu hiç şaşırmadan bulabileceğini gösterir. Ya da hatta: Deneyim bize, şu kadar bir eğitimden sonra insanın yargısına güvenileceğini öğretir. İnsanın doğru öndeyilerde bulunabilmesi için şu kadar süre eğitim görmüş olması gerektiğini söyler deneyim bize. Fakat — — —

27.3.51

435. İnsan sık sık bir sözcük tarafından büyülenir. Örneğin, "bilme" sözcüğü tarafından.

436. Tanrı bilgimizle kısıtlı mıdır? Bir yığın bildirimimiz, yanlış *çıkamayacak* bildirimler midir? Zira söylemek istediğimiz budur.

437. Şunu söylemeye eğilim duyarım: "Bu yanlış *olamaz*." Bu ilginç; ama sonuçları ne?

438. Birine bir yerde olup bitenleri bildiğime dair teminat vermem, bunları bilecek konumda olduğuma dair tatmin edici temelleri ona vermezsem, yeterli olmaz.

439. "Bu kapının ardında bir sahanlığın ve zemin kata inen merdivenin olduğunu biliyorum" bildiriminin bile bu kadar inandırıcı gelmesi, herkesin bunu bildiğimi doğallıkla varsaymasındandır yalnızca.

440. Burada evrensel bir şey var; yalnızca kişisel bir şey değil.

441. Mahkemede tanığın sırf "... biliyorum" teminatı kimseyi ikna etmez. Bilecek konumda olduğunun gösterilmesi gerekir.
Birinin kendi eline bakarak verdiği "Bunun bir el olduğunu biliyorum" teminatı bile, söylendiği koşullar bilinmedikçe, inanılır olmaz. Ama bu koşulları biliyorsak, bunu söyleyen kişinin bu bakımdan normal olduğunun bir teminatı olarak görünür.

442. Zira bir şeyi bildiğimi hayal ediyor olamaz mıyım?

443. Belli bir dilde, bizim "bilme" sözcüğümüze karşılık gelen hiçbir sözcük bulunmadığını farzedelim. — Bu insanlar basitçe bildirimde bulunuyorlar. ("O bir ağaç", vb.) Doğal olarak, bazen yanılabilirler. Bu yüzden, cümleye, yanılgı olasılığını ne kadar saydıklarını gösteren bir im ekliyorlar — yoksa 'o durumda yanılgı olasılığının ne kadar olduğunu' mu demeliydim? Bu olasılık derecesi, bazı koşulları söz konusu etmekle de gösterilebilir. Örneğin, "A o zaman B'ye '...' dedi. Onlara çok yakın duruyordum ve işitme yeteneğim iyidir", ya da "A dün falan yerdeydi. Onu uzaktan gördüm. Gözlerim pek iyi seçmez", ya da "Orada bir ağaç var. Onu açık seçik görebiliyorum ve daha önce de sayısız kez gördüm."

444. "Tren saat ikide hareket ediyor. Emin olmak için bir daha kontrol et", ya da "Tren saat ikide hareket ediyor. Şimdi yeni tarifeye baktım." İnsan şunu da ekleyebilir: "Böyle konularda bana güvenebilirsiniz." Bu gibi ilavelerin yararı açıktır.

445. Pekiyi, "İki elim var" dersem, güvenilirlik gösterecek ne ekleyebilirim? Olsa olsa, koşulların sıradan koşullar olduğunu.

446. Pekiyi bunun elim olduğundan niçin o kadar eminim? Bütün dil oyunu bu türden kesinliğe dayanmıyor mu?

Ya da: Bu 'kesinlik' dil oyununda (zaten) varsayılmış değil midir? Yani, nesneleri kesin olarak tanımayan *kişinin* oyunu oynamıyor ya da yanlış oynuyor olacağı gerçeği sayesinde.

28.3.

447. Bunu 12 x 12 = 144 ile karşılaştır. Burada da "belki" demeyiz. Zira, bu önermenin yanlış sayı saymayışımıza, yanlış hesap yapmayışımıza ve hesaplarken duyularımızın bizi aldatmamasına dayanması söz konusu olduğu ölçüde, aritmetiksel önerme ile fiziksel önerme aynı düzeydedir.

Şunu söylemek istiyorum: Fiziksel oyun da aritmetiksel oyun kadar kesindir. Ama bu yanlış anlaşılabilir. Bu söylediğim mantıksaldır, psikolojik değil.

448. Şunu söylemek isterim: İnsan aritmetiğin önermelerinin (örneğin çarpım tablosunun) 'mutlak olarak kesin' olmasına hayret etmiyorsa, "Bu benim elimdir" önermesinin aynı ölçüde kesin olmasına niçin şaşırsın?

449. Bir şey bize bir temel olarak öğretilmelidir.

450. Şunu söylemek isterim: Öğrenmemizde "bu bir menekşedir", "bu bir masadır" biçimi vardır. Ancak çocuk "menekşe" sözcüğünü yaşamında ilk kez "bu belki bir menekşedir" cümlesinde işitebilir, ama o zaman "menekşe nedir?" diye sorabilir. Şimdi bu elbette ona bir *resim* göstererek yanıtlanabilir. Ama çocuğa yalnızca resim gösterilirken "bu bir ...dir" denseydi, diğer durumlarda her zaman sadece "bu belki bir ...dir" denseydi? — Bunun ne gibi pratik sonuçlarının olması beklenirdi?

Her şeyden kuşkulanan bir kuşku, kuşku olmazdı.

451. Yalıtık haldeki "O bir ağaçtır" cümlesinin anlamının belirsiz olduğunu, zira ağaç olduğu söylenen bu '*o*' nun ne olduğunun belirlenmemiş olduğunu söyleyerek Moore'a itiraz etmem işe yaramaz, zira örneğin şu söylenerek bu anlam daha belirli hale getirilebilir: "Oradaki ağaç gibi görünen nesne, yapay bir ağaç taklidi değil, gerçek bir ağaçtır."

452. Onun gerçek bir ağaç mı yoksa yalnızca ... mı olduğundan kuşkulanmak makul olmazdı.

Bunun bana kuşkunun ötesinde görünmesinin bir önemi yoktur. Bir kuşku makul olmayacaksa, bu *benim* bunu öyle saymamdan çıkarılamaz. Dolayısıyla, burada kuşkunun makul olmayacağını söyleyen bir kuralın var olması gerekirdi. Ama böyle bir kural da yoktur.

453. Gerçekten, şöyle derim: "Burada hiçbir makul kişi kuşku duymaz." — Bir kuşkunun makul olup olmadığının bilgili yargıçlara sorulmasını düşünebilir miyiz?

454. Kuşkunun makul olmadığı durumlar vardır, ama mantıkça olanaksız göründüğü durumlar da vardır. Ve bunlar arasında belirgin bir sınır yok gibidir.

29.3.

455. Her dil oyunu, sözcüklerin ve nesnelerin tekrar tanınmasına dayanır. Bunun bir sandalye olduğunu, 2 x 2 = 4 kadar değiştirilemeyecek şekilde öğreniriz.

456. Dolayısıyla, bunun elim olduğundan kuşku duyuyorsam ya da bundan emin değilsem (bu her ne anlama geliyorsa), bu durumda niçin bu sözcüklerin anlamından da kuşku duymayayım?

457. Öyleyse, kesinliğin dil oyununun doğasında yattığını mı söylemek istiyorum?

458. İnsan belli temeller üzerinde kuşku duyar. Soru şudur: Kuşku dil oyununa nasıl dahil edilir?

459. Manav sebepsiz yere, her şeyden emin olmak adına, elmalarının her birini incelemek isteseydi, niçin (o zaman) bu incelemeyi in-

celemesi gerekmesin? Pekiyi insan burada inançtan söz edebilir mi ('dinsel inanç'taki gibi inancı kastediyorum, tahmini değil)? Burada bütün psikolojik terimler, dikkatimizi gerçekten önemli olan şeyden uzaklaştırır yalnızca.

460. Doktora gidiyorum, elimi gösteriyorum ve "Bu bir eldir, ... değil; yaralandı, vb., vb." diyorum. Yalnızca gereksiz bir iletide mi bulunuyorum? Örneğin, biri şöyle diyemez mi: "Bu bir eldir" sözünün bir ileti *olduğunu* farzetsek bile — bu iletiyi onun anlayacağına nasıl güvenebilirsin? Gerçekten, 'onun bir el olup olmadığı' kuşkuya açıksa, doktora bunu söyleyen benim insan olup olmadığım niçin kuşkuya açık olmasın? — Fakat diğer taraftan bu açıklamanın gereksiz olmadığı, ya da yalnızca gereksiz olduğu ama saçma olmadığı durumlar —bu durumlar çok garip olsa da— hayal edilebilir.

461. Benim doktor olduğumu, bir hastanın bana gelip elini göstererek "Ele benzeyen bu şey çok başarılı bir taklit değil — gerçekten bir el" dediğini ve yarası hakkında konuşmayı sürdürdüğünü farzedelim — bunu, gereksiz bile olsa, gerçekten bir ileti mi sayardım? Daha çok, gerçekten de bir ileti biçimine sahip bir saçmalık olduğunu düşünmez miydim? Zira, derdim, bu ileti gerçekten anlamlı olsaydı, söylediği şeyden nasıl emin olabilirdi? Onun ileti olmasının zemini yoktur.

30.3.

462. Moore, bildiği şeylerden biri olarak, örneğin, niçin İngiltere'nin falan yerinde adı şu olan bir köy olduğunu söylemiyor? Başka bir deyişle: Niçin kendisinin bildiği ama *hepimizin* bilmediği bir olgudan söz etmiyor?

31.3.

463. "O bir ağaçtır" iletisinin, kimsenin ondan kuşkusu olamayacakken, bir tür şaka olabileceği ve bu haliyle anlamlı olabileceği elbette doğrudur. Böyle bir şakayı Renan bir yerde gerçekten yapmıştır.

3.4.51

464. İçinde olduğum güçlük şöyle de gösterilebilir: Bir dostumla oturmuş konuşuyoruz. Aniden ona "Konuşmamız süresince senin fa-

lanca olduğunu biliyordum" diyorum. Bu, doğru olsa da gereksiz bir sözden mi ibarettir?

Bu sözlerin, sohbetin ortasında birine "Merhaba" demeye benzediğini hissederim.

465. "Onun bir ağaç olduğunu biliyorum" yerine "Bugünlerde ...den fazla böcek türü biliniyor" sözünü alsaydık nasıl olurdu? Biri ikinci cümleyi aniden, her türlü bağlamın dışında söyleyecek olsaydı, insanın aklına şu gelebilirdi: o sırada başka bir şey düşünüyordu, şimdi düşünce zinciri içinden bir cümleyi yüksek sesle söylüyor. Ya da: transa girmiş, ne söylediğini anlamadan konuşuyor.

466. Yani bana öyle görünür ki, bir şeyi hep bilmişimdir ama yine de onu söylemenin, bu hakikati dile getirmenin anlamı yoktur.

467. Bahçede bir filozofla oturuyorum; yakındaki bir ağacı işaret ederek tekrar tekrar "Onun bir ağaç olduğunu biliyorum" diyor. Yanımıza gelen biri bunu işitiyor ve ben ona şunu söylüyorum: "Bu adam deli değil. Yalnızca felsefe yapıyoruz."

4.4

468. Biri konuyla ilgisiz olarak "Şu bir ağaç" diyor. Bu cümleyi, benzer bir durumda aynı cümleyi işitmiş olduğunu hatırladığı için söylemiş olabilir; ya da birdenbire ağacın güzelliğinden etkilenmiştir, cümle bir ünlemdir; ya da cümleyi bir gramer örneği olarak kendi kendine dile getirmiştir, vb., vb. Şimdi ona "Bununla ne demek istedin?" diye soruyorum, "Sana yöneltilmiş bir iletiydi" diye yanıtlıyor. Bana bu iletiyi vermeyi isteyecek kadar deliyse, ben de onun ne dediğini bilmediğini kabul etmekte özgür olmaz mıyım?

469. Konuşmanın ortasında biri, beklenmedik bir şekilde, "Sana iyi şanslar dilerim" diyor. Şaşkınlığa düşüyorum; ama daha sonra, bu sözün onun benimle ilgili düşünceleriyle bağlantılı olduğunu fark ediyorum. Artık bu söz bana anlamsız gelmez.

470. Adımın L. W. olduğuna niçin hiç kuşku olmasın? Bu hiç de insanın kuşku götürmez bir şekilde dolaysızca ortaya koyabileceği bir şey gibi görünmüyor. Bunun kuşku götürmez hakikatlerden biri olduğu düşünülmeyecektir.

5.4.

[Burada düşünüşümde hâlâ büyük bir boşluk var. Ve bunun doldurulup doldurulmayacağından kuşkuluyum.]

471. *Başlangıcı* bulmak çok güçtür. Ya da daha iyisi: Başlangıçtan başlamak güçtür. Ve daha geriye gitmeye çalışmamak.

472. Çocuk dili öğrendiğinde, aynı zamanda neyin araştırılıp neyin araştırılmayacağını da öğrenir. Odada bir dolap olduğunu öğrendiğinde, daha sonra gördüğünün hâlâ dolap mı yoksa yalnızca bir tür sahne dekoru mu olduğundan kuşkulanması ona öğretilmez.

473. Tıpkı yazmayı öğrenirken harflerin belli bir temel biçimini öğrenmemiz, sonra bunu değiştirmemiz gibi, önce şeylerin sabit durumunu norm olarak öğreniriz, sonra bu değişime uğrar.

474. Bu oyun kendini kanıtlar. Oynanmasının nedeni bu olabilir, ama temeli bu değildir.

475. Burada insanı bir hayvan gibi görmek istiyorum; kendisinde muhakeme değil içgüdü olduğu kabul edilen ilkel bir varlık gibi. İlkel bir durumdaki bir yaratık gibi. İlkel bir iletişim aracı için yeterli bir mantık yüzünden utanmamız gerekmez. Dil muhakemeden doğmamıştır.

6.4.

476. Çocuklar kitapların var olduğunu, koltukların var olduğunu, vb., vb. öğrenmez — kitapları getirmeyi, koltuklarda oturmayı, vb., vb. öğrenir.

Daha sonra şeylerin var olmasıyla ilgili sorular elbette ortaya çıkar. "Tek boynuzlu at diye bir şey var mıdır?" vb. Fakat böyle bir soru, kural olarak, soruya karşılık gelen bir varlık ortaya çıkmadığı için olanaklıdır yalnızca. Zira, insan tek boynuzlu atların var olduğu konusunda tatmin olmak için ne yapacağını nasıl bilir? Bir şeyin var olup olmadığını belirlemenin yöntemini nasıl öğrenmiştir?

477. "Öyleyse, çocuğa işaret ederek adlarını öğrettiği nesnelerin var olduğunu insan biliyor olmalıdır." — Bunu bilmesi niçin gereksin? Deneyimin daha sonra aksini göstermemesi yeterli değil midir?

Zira, bu dil oyunu niçin bir tür bilgiye dayansın?

7.4.

478. Çocuk sütün var olduğuna inanır mı? Ya da sütün var olduğunu bilir mi? Kedi farenin var olduğunu bilir mi?

479. Fiziksel nesnelerin var olduğu bilgisine çok erken ya da çok geç ulaşıldığını mı söylemek durumundayız?

8.4.

480. "Ağaç" sözcüğünü kullanmayı öğrenmekte olan bir çocuk. Biri onunla birlikte bir ağacın önünde durur ve şöyle der: "*Güzel* ağaç!" Açık ki, ağacın var olmasına dair hiçbir kuşku bu dil oyununa girmez. Pekiyi çocuğun 'bir ağacın var olduğunu' *bildiği* söylenebilir mi? Kabul edildiği gibi, 'bir şeyi bilme'nin onun hakkında *düşünmeyi* gerektirmediği doğrudur — ama bir şeyi bilenin ondan kuşkulanabilmesi gerekmez mi? Ve kuşkulanmak düşünmek demektir.

481. İnsan Moore'un "Onun bir ağaç olduğunu *biliyorum*" dediğini işittiği zaman, birdenbire, bunun hiç de halledilmiş bir konu olmadığını düşünenleri anlar.

Sorun insana aniden belirsiz ve bulanık görünmeye başlar. Sanki Moore onu yanlış bir şekilde aydınlatmış gibi.

Sanki bir resmi (diyelim, boyanmış bir sahne dekorunu) uzaktan görüyorum ve temsil ettiği şeyi hemen, en küçük bir kuşku duymadan tanıyorum. Ama sonra resme yaklaşıyorum: o zaman, hepsi de oldukça belirsiz, hiçbir kesinlik göstermeyen, farklı renklerde birçok leke görüyorum.

482. Sanki "Biliyorum" metafizik bir vurguya uğramamış gibi.

483. "Biliyorum" ifadesinin doğru kullanımı. Gözleri iyi seçmeyen biri bana soruyor: "Şurada görebildiğimiz şeyin ağaç olduğuna mı inanıyorsun?" — "Ağaç olduğunu *biliyorum*; onu açıkça görebiliyorum ve onu iyi tanıyorum" diye yanıtlıyorum. — A: "N. N. evde mi?" — Ben: "Evde olduğuna inanıyorum." — A: "Dün evde miydi?" — Ben: "Dün evdeydi — bunu biliyorum; onunla konuştum." — A: "Evin bu kısmının sonradan inşa edildiğini biliyor musun, yoksa buna yalnızca inanıyor musun?" — Ben: "*Biliyorum*; falancaya sormuştum."

484. Öyleyse, bu durumlarda insan "Biliyorum" der ve bunun neye dayandığını söyler, ya da hiç değilse söyleyebilir.

485. Birinin bir listedeki önermeleri tek tek gözden geçirdiği ve kendi kendine "Bunu biliyor muyum, yoksa yalnızca inanıyor muyum?" diye sorduğu bir durum da düşünülebilir. Bu kişi her bir önermenin kesinliğini kontrol etmek istemektedir. Mahkemede tanık olarak vereceği ifadeyi hazırlıyor olabilir.

9.4.

486. "Adının L. W. olduğunu biliyor musun, yoksa buna yalnızca inanıyor musun?" Bu anlamlı bir soru mudur?

Şimdi yazdıklarının Almanca sözcükler olduğunu biliyor musun, yoksa buna yalnızca inanıyor musun? "İnanma"nın *bu* anlama geldiğine yalnızca inanıyor musun? *Hangi* anlama?

487. Bir şeyi *bildiğimin* kanıtı nedir? Muhakkak ki, bildiğimi söylemem değil.

488. Dolayısıyla, yazarlar *bildikleri* bütün şeyleri saydıkları zaman, bu hiçbir şeyi kanıtlamaz.

Böylece, fiziksel nesnelerin bilgisinin olanaklı olduğu, böyle bir bilgiye sahip olduğuna inananların teminatlarıyla kanıtlanamaz.

489. Zira, "İnanıyorum ki, size bunu biliyormuşsunuz gibi geliyor yalnızca" diyen birine ne yanıt verilebilir?

490. "Adımın ... olduğunu biliyor muyum, yoksa buna yalnızca inanıyor muyum?" diye sorduğumda, kendi içime bakmamın bir yararı yoktur.

Ama şöyle diyebilirim: Adımın bu olduğundan asla en ufak bir kuşku duymamakla kalmıyorum; bundan kuşku duymaya başlarsam, emin olabileceğim hiçbir yargı olamaz.

10.4.

491. "Adımın L. W. olduğunu biliyor muyum, yoksa buna yalnızca inanıyor muyum?" — Elbette soru "... emin miyim yoksa yalnızca tahmin mi ediyorum?" olsaydı, o zaman yanıtıma güvenilebilirdi.—

492. "... biliyor muyum, yoksa yalnızca inanıyor muyum?" şöyle de ifade edilebilir: Şimdiye kadar kuşkudan muaf gibi görünen şeyin yanlış bir varsayım olduğu ortaya çıkmış gibi *görünseydi* ne olurdu?

Bu noktada bir inancın yanlışlığı kanıtlandığında göstereceğime benzer bir tepki mi gösterirdim, yoksa bu, bütün yargılarımı verirken üstünde durduğum temeli ayaklarımın altından çekmiş gibi mi olurdu? — Ama elbette burada bir *kehanetten* söz etmiyorum.

Düpedüz "Bunu hiç düşünmemiştim!" mi derdim — yoksa yargımı gözden geçirmeyi ret mi ederdim (reddetmem mi gerekirdi) — böyle bir 'gözden geçirme' bütün kıstasların çökmesine varacağı için?

493. O halde herhangi bir yargı verebilmek için belli otoriteleri tanımam mı gerekir?

494. "Bütün yargılarımdan vazgeçmeden bu önermeden kuşku duyamam."

Pekiyi bu ne tür bir önermedir? (Frege'nin özdeşlik yasası üstüne söylediklerini hatırlatıyor.)

Ampirik bir önerme olmadığı muhakkak. Psikolojiye ait değil. Daha çok bir kural karakterinde.

495. Kuşkunun ötesindeki önermelere itiraz etmek isteyen birine düpedüz "Saçma!" denebilir. Bu ona yanıt değil, uyarıdır.

496. Bu, bir oyunun her zaman yanlış oynanmış olduğunu söylemenin anlamlı olmadığının gösterilmesine benzeyen bir durumdur.

497. Biri bende kuşku uyandırmak isteseydi ve şöyle konuşsaydı: burada belleğin seni aldatıyor, şurada seni kandırmışlar, şurada yeterince incelemeden ikna olmuşsun, vb.; ama ben sarsılmama izin vermeyip güvenimi korusaydım — bu yaptığıma, yalnızca bir oyunu tanımlayanın tam da bu olması sebebiyle bile olsa, yanlış denemezdi.

11.4.

498. Tuhaf olan şu ki, insanın temele yönelik kuşkularla kafasını bulandırmaya çalışan birine "Saçma!" diyerek kulak asmamasını çok doğru bulsam bile kendini (örneğin "Biliyorum" sözüyle) savunmaya kalkışmasını yanlış bulurum.

499. Bunu şu şekilde de söyleyebilirim: 'Tümevarım yasası', deneyimin malzemesiyle ilgili belli özgül önermelerden daha fazla *temellendirilemez.*

500. Ama "tümevarım yasasının doğru olduğunu biliyorum" demek de bana saçma gelirdi.

Mahkemede böyle bir bildirimde bulunulduğunu düşünün! "... yasasına inanırım" demek daha doğru olurdu — 'inanma'nın *tahmin* etmekle bir ilgisinin olmadığı durumda.

501. Mantığın nihayetinde betimlenemeyeceğini söylemeye adım adım yaklaşmıyor muyum? Dilin pratiğine bakman gerek, o zaman görürsün.

502. Söylediğim konum her zaman ya da çoğu zaman başkalarının tanıklığıyla çelişseydi, "Gözlerim kapalıyken ellerimin konumunu bilirim" denebilir miydi?

503. Bir nesneye bakıyorum ve "O bir ağaç" ya da "Onun bir ağaç olduğunu biliyorum" diyorum. — Şimdi, daha fazla yaklaştığımda ağaç olmadığı ortaya çıkarsa, "Meğer ağaç değilmiş" diyebilirim, ya da "Ağaç *idi* ama artık değil" derim. Fakat, başka herkes benimle çelişseydi, onun hiçbir zaman ağaç olmadığını söyleselerdi, bütün diğer kanıtlar da beni yalanlasaydı — "Biliyorum"uma bağlı kalmak bana ne *yarar* sağlardı?

504. Bir şeyi *bilip bilmediğim*, kanıtların beni desteklemesine ya da benimle çelişmesine bağlıdır. Zira insanın ağrısı olduğunu bildiğini söylemesinin anlamı yoktur.

505. İnsan her zaman Doğanın kayırmasıyla bir şeyi bilir.

506. "Belleğim beni burada aldatıyorsa, her yerde aldatabilir."

Eğer *bunu* bilmiyorsam, sözcüklerimin taşıdıklarına inandığım anlamları taşıyıp taşımadıklarını nasıl bilirim?

507. "Eğer bu beni aldatıyorsa, artık 'aldatma' ne anlama gelebilir?"

508. Neye güvenebilirim?

509. Söylemek istediğim şu aslında: Bir dil oyunu ancak insan bir şeye güvenirse mümkündür ("güvenebiliyorsa" demedim).

510. "Elbette onun bir havlu olduğunu biliyorum" dersem, bir *dışavurumda* bulunmuş olurum. Bir doğrulama düşüncesi taşımamışımdır. Benim için bu, dolaysız bir dışavurumdur.

Geçmişi ya da geleceği düşünmüyorum. (Ve elbette Moore için de böyle.)

Tıpkı bir şeyi dolaysız bir şekilde elimle kavramak, kuşku duymadan havlumu uzanıp almak gibi.

511. Ne var ki bu dolaysız kavrayış bir *emin oluşa* karşılık gelir, bir bilmeye değil.

Pekiyi bir şeyin adını da böyle kavramaz mıyım?

12.4.

512. Soru şu değil midir: "Ya bu en temel şeyler hakkındaki kanılarını bile değiştirmek zorunda kalsaydın?" Bunun yanıtı şu olmalı gibi görünüyor: "Değiştirmek *zorunda değilsin.* Onların 'temel' olması tam da bu demek."

513. *Gerçekten işitilmedik* bir şey meydana gelseydi? — Diyelim, evlerin belli bir neden olmaksızın yavaş yavaş buharlaştığını görseydim, çayırdaki sığırlar kafalarının üzerinde dursalardı ve gülüp anlaşılır sözler söyleselerdi; ağaçlar yavaş yavaş insana, insanlar ağaca dönüşseydi. Şimdi, bütün bunlar olmadan önce "Onun bir ev olduğunu biliyorum" vb. ya da sadece "o bir ev" vb. derken haklı mıydım?

514. Bu bildirim bana temel gibi görünüyordu; o yanlışsa, artık "doğru' ve 'yanlış' nedir?!

515. Adım L. W. *değilse*, "doğru" ve "yanlış"la neyin kastedildiğine nasıl güvenebilirim?

516. Kendi adımdan kuşkulanmamı sağlamak üzere tasarlanmış bir şey meydana gelseydi (birinin bana bir şey söylemesi gibi), bu kuşkuların kendilerinin temellerini kuşkulu gösteren bir şey de mutlaka olurdu, bu sayede eski inancımı korumaya karar verebilirdim.

517. Pekiyi beni tamamen raydan çıkaran bir şeyin meydana gelmesi mümkün olamaz mı? En kesin şeyi benim için kabul edilmez hale getiren bir kanıt? Ya da, her ne olursa olsun, en temel yargılarımdan vazgeçmeme yol açacak bir şey? (Vazgeçmekte haklı mı haksız mı olacağımın konuyla ilgisi yoktur.)

518. Bunu bir başkasında gözlemlediğimi düşünebilir miyim?

519. Kabul edelim ki, "Bana bir kitap getir" buyruğunu yerine getirirken, orada gördüğün şeyin gerçekten kitap olup olmadığını kontrol etmen gerekebilir, ama bu durumda hiç değilse insanların "kitap"la ne kastettiğini bilirsin; bilmiyorsan öğrenmeye çalışabilirsin, — o zaman da bir başka sözcüğün ne anlama geldiğini bilmen gerekir. Ve bir sözcüğün falan anlama gelmesinin, şöyle şöyle kullanılmasının kendisi de ampirik bir olgudur, orada gördüğün şeyin kitap olması gibi bir olgudur.

Dolayısıyla, bir buyruğu yerine getirebilmeniz için, hakkında kuşku duymadığın ampirik bir olgu bulunmalıdır. Kuşkunun kendisi ancak kuşkunun ötesindeki şeye dayanır.

Ama bir dil oyunu bu oyunun zaman içinde tekrarlanan prosedürlerinden oluştuğuna göre, herhangi bir *tekil* durumda, bir dil oyunu var olacaksa falan şeyin kuşkunun ötesinde olması gerektiğini söylemek olanaksız görünüyor — bununla birlikte, *kural olarak* şu ya da bu ampirik yargının kuşkunun ötesinde olması gerektiğini söylemek doğrudur.

13.4.

520. Moore'un karşısında bir ağaç olduğunu bildiğini söylemeye her hakkı vardır. Elbette yanılıyor olabilir. (Zira bu, "Orada bir ağaç olduğuna inanıyorum" dışavurumuyla aynı şey değildir.) Ama bu durumda haklı olup olmamasının felsefi bir önemi yoktur. Moore insanın böyle bir şeyi gerçekten bilemeyeceğini söyleyenlere saldırıyorsa, şunu şunu *kendisinin* bildiği teminatını vererek bunu yapamaz. Zira insanın ona inanması gerekmez. Hasımları insanın şuna şuna *inanamayacağını* öne sürmüş olsalardı, o zaman "*Ben* ona inanıyorum" diye yanıt verebilirdi.

14.4.

521. Moore'un hatası şunda yatıyor: İnsanın şunu bilemeyeceği önesürümüne "Ben onu biliyorum" diyerek karşı çıkıyor.

522. Şöyle söyleriz: Bir çocuk dilde —dolayısıyla dilin uygulanmasında da— ustalaşmışsa, sözcüklerin anlamını biliyor olmalıdır. Örneğin, beyaz, siyah, kırmızı ya da mavi bir nesneye renginin adını hiç kuşkuya düşmeden ilişkilendirebilmelidir.

523. Ve gerçekten, kimse burada kuşkunun yokluğunu hissetmez; kimse burada sözcüklerimizin anlamını yalnızca *tahmin* etmememize şaşırmaz.

15.4.

524. Dil oyunlarımız (örneğin 'buyruk verme ve buyruğu yerine getirme') için, belli noktalarda hiç kuşkunun olmaması özsel önemde midir, yoksa emin olma duygusu —belki hafif bir kuşku emaresiyle birlikte— varsa bu yeterli midir?

Yani, bir şeyin 'siyah', 'yeşil', 'kırmızı' olduğunu, şimdi yaptığım gibi *dolaysızca*, araya hiçbir kuşku girmeden söylemez de bunun yerine, "Bugün onun geleceğine eminim" dediğim gibi (yani 'emin olma duygusuyla') "Onun yeşil olduğuna eminim" dersem, bu yeterli midir?

Eşlik eden duygu bizi elbette hiç ilgilendirmez, "eminim" sözüyle canımızı sıkmamız da aynı ölçüde gereksizdir. — Önemli olan, dilin *pratiğinde* bir farklılığa karşılık gelip gelmedikleridir.

İnsan böyle konuşan birinin, örneğin verdiğimiz raporlardan emin olduğumuz durumlarda (örneğin bir deney yaparken bir tüpü ışığa tutup gördüğümüz rengi rapor ederiz) her zaman "eminim" mi diyeceğini merak edebilir. Eğer öyle diyorsa, ilk tepkimiz onun söylediklerini kontrol etmek olacaktır. Tamamen güvenilir biri olduğu ortaya çıkarsa, yalnızca konuşma tarzının bir parça ters olduğu, ama bunun sonucu etkilemediği söylenecektir. Örneğin, kuşkucu filozofları okuduğu, insanın hiçbir şeyi bilemeyeceğine ikna olduğu, bu yüzden bu konuşma tarzını benimsediği düşünülebilir. Biz bu konuşma tarzına alıştıktan sonra, pratikte bir zararı olmaz.

525. Öyleyse, örneğin birinin renk adlarıyla ilişkisi bizimkinden gerçekten farklı olduğunda durum neye benzer? Yani, renk adlarının kullanımında hafif bir kuşku ya da kuşku olanağı kaldığında.

16.4.

526. Biri İngilterede kullanılan posta kutularından birine bakıp "Bunun kırmızı olduğuna eminim" deseydi, onun renk körü olduğunu farzetmek zorunda kalırdık ya da dilimizi iyi bilmediğine ama rengin bir başka dildeki doğru adını bildiğine inanırdık.

Durum bunların hiçbiri olmasaydı, onu tam olarak anlamazdık.

527. Dilimizi konuşan ve buna "kırmızı" diyen biri, buna "dilimizde 'kırmızı' dendiğinden 'emin'" değildir.

Sözcüğün kullanımında ustalaşan bir çocuk, 'kendi dilinde bu renge ... dendiğinden emin' değildir. Onun konuşmayı öğrenirken bu renge dilimizde öyle dendiğini öğrendiği de söylenemez; ve sözcüğün kullanımını öğrenince bunu *bildiği* de söylenemez.

528. Buna karşın: Biri bana bu renge Almancada ne dendiğini sorar da ona söylersem, sonra bana "emin misin?" diye sorarsa — "Öyle olduğunu *biliyorum*; Almanca anadilimdir" diye yanıtlarım.

529. Ve örneğin bir çocuk, kendisi ya da bir başkasıyla ilgili olarak, falan şeye ne dendiğini zaten bildiğini söyler.

530. Birine bu renge dilimizde 'kırmızı' dendiğini (örneğin ona dilimizi öğretirken) söyleyebilirim. Bu durumda, "Bu renge ... biliyorum" demezdim. — Bunu belki, rengin adını yeni öğrenmiş olsaydım ya da adını bilmediğim başka bir renkle karşıtlık içinde söylerdim.

531. Pekiyi şimdiki durumumu, bu renge dilimizde ne dendiğini *bildiğimi* söyleyerek betimlemek doğru olmaz mı? Ve bu doğruysa, o zaman niçin durumumu buna karşılık gelen "... biliyorum" sözüyle betimlemeyeyim?

532. Öyleyse Moore da bir ağacın karşısına oturup "Onun bir ağaç olduğunu biliyorum" derken yalnızca o sıradaki durumuyla ilgili hakikati bildiriyordu.

[Hep bir şeyleri sağda-solda unutup aramak zorunda kalan yaşlı bir kadın gibi felsefe yapıyorum şimdi: bir seferinde gözlüğünü, bir seferinde anahtarlarını.]

533. Eh, durumunu bağlam dışında betimlemesi doğru idiyse, o zaman "bu bir ağaç" sözünü bağlam dışında dile getirmesi de aynı ölçüde doğruydu.

534. Pekiyi şunu söylemek yanlış mıdır: "Bir dil oyununa hâkim olan çocuk, belli şeyleri *biliyor* olmalıdır"?

Biri bunun yerine "belli şeyleri *yapabiliyor* olmalıdır" deseydi, bu, sözü gereksiz yere uzatmak olurdu; oysa ilk cümlenin karşısına çıkarmak istediğim tam da budur. Fakat: "Çocuk bir doğa tarihi bilgisi edinir." Bu, çocuğun şu ya da bir bitkiye ne dendiğini sorabilmesini varsayar.

535. Çocuk "Şuna ne denir?" sorusunu doğru yanıtlayabiliyorsa, bir şeye ne dendiğini biliyordur.

536. Doğal olarak, konuşmayı yeni öğrenmekte olan çocuk *denir* kavramına henüz sahip değildir.

537. Bu kavrama sahip olmayan birinin, falan şeye ne dendiğini *bildiğinden* söz edilebilir mi?

538. Çocuğun şöyle şöyle tepki göstermeyi öğrendiğini söylemek isterim; ve öyle tepki gösterirken henüz bir şey bilmemektedir. Bilme ancak daha sonraki bir düzeyde başlar.

539. Çocuk, bir şey toplamaya gittiği gibi, bilmeye mi gider?

540. Bir köpek "N" seslenişinde N'ye, "M" seslenişinde M'ye koşmayı öğrenebilir, — bu onun bu kişilere ne dendiğini bildiği anlamına mı gelirdi?

541. "Yalnızca bu kişiye ne dendiğini biliyor — henüz şu kişiye ne dendiğini bilmiyor." Tam olarak söylemek gerekirse, bu, insanların adlarının olduğu kavramını henüz edinmemiş biri için söylenemez.

542. "Bu renge 'kırmızı' dendiğini bilmiyorsam, bu çiçeği betimleyemem."

543. Çocuk, "Bunun adını biliyorum; onunkini henüz bilmiyorum" sözünü hangi biçimde olursa olsun söyleyebilmesinden çok önce kişi adlarını kullanabilir.

544. Elbette, örneğin taze kanın rengini işaret ederken, doğru olarak, "Bu renge Almancada ne dendiğini biliyorum" diyebilirim. Fakat

— — —

17.4.

545. "Bir çocuk 'mavi' sözcüğüyle hangi rengin kastedildiğini bilir." Burada onun ne bildiği, hiç de o kadar basit değildir.

546. "Bu renge ne dendiğini biliyorum" sözünü, örneğin, adını herkesin bilmediği renk tonları söz konusu olduğunda söylerdim.

547. Daha yeni konuşmaya başlayan, "kırmızı" ve "mavi" sözcüklerini kullanabilen bir çocuğa henüz şöyle denemez: "Haydi, bu renge ne dendiğini biliyorsun!"

548. Bir rengin adını sorabilmesi için çocuğun önce renk adlarını kullanmayı öğrenmesi gerekir.

549. "Orada bir sandalye olduğunu biliyorum" sözünü ancak orada bir sandalye olduğunda söyleyebilirim demek yanlış olurdu. Elbette orada bir sandalye olmadıkça bu söz *doğru* değildir, ama yanılıyor bile olsam, orada bir sandalye olduğundan *eminsem* bu sözü söylemeye hakkım vardır.

[Hak iddia etmek, filozofun düşünme kapasitesine yük olan bir ipotektir.]

18.4.

550. Biri bir şeye inanıyorsa, 'buna niçin inanıyor' sorusunu yanıtlayabilecek olmamız her zaman gerekmez; ama bir şeyi biliyorsa, o zaman "bunu nereden biliyor" sorusu yanıtlanabilir olmalıdır.

551. Ve insan bu soruyu yanıtlarsa, bunu genel olarak kabul edilmiş ilkelere göre yapmalıdır. Bu türden bir şey *böyle* bilinebilir.

552. Şimdi bir sandalyede oturmakta olduğumu biliyor muyum? — Bunu bilmez miyim?! Mevcut koşullarda kimse bunu bildiğimi söylemeyecektir; ama o zaman, örneğin, bilincimin yerinde olduğunu da söylemeyecektir. Normalde insan bunu sokaktan geçenler için de söylemez.

Pekiyi, şimdi, insanlar öyle söylemese de, bu onu *yanlış* yapar mı?

553. Tuhaftır: Özel bir vesile olmaksızın "Biliyorum" dersem — örneğin, "Şimdi bir sandalyede oturmakta olduğumu biliyorum" dersem, bu bana haksız ve küstahça bir bildirim gibi görünür. Ama gerekli olduğu yerde aynı bildirimde bulunursam, doğruluğundan zerre kadar daha fazla emin olmasam da, tamamen haklı ve sıradan görünür.

554. Kendi dil oyunu içinde küstahça değildir. Orada, basitçe, insanca dil oyununundan daha yukarıda bir konuma sahip değildir. Zira orada kendi sınırlı uygulanışına sahiptir.

Ama kendi bağlamı dışında söyler söylemez, cümle yanlış bir görünüm sergiler. Zira o zaman, sanki *bildiğim* şeyler vardır diye ısrar etmek istemişimdir. Hakkında bizzat Tanrı'nın bile bana daha fazlasını öğretemeyeceği şeyler.

19.4.

555. Suyun ateşin üzerine konduğunda kaynadığını bildiğimizi söyleriz. Nereden biliriz? Deneyim bize öğretmiştir. — "Bu sabah kahvaltı ettiğimi biliyorum" derim; bunu bana deneyim öğretmemiştir. "Onun ağrısı olduğunu biliyorum" da denir. Dil oyunu her seferinde farklıdır, her seferinde *eminizdir*, ve insanlar her seferinde bilecek *konumda* olduğumuz konusunda bizimle aynı fikirdedir. Bunun için fiziğin önermeleri ders kitaplarında herkes için yazılmıştır.

Biri bir şeyi *bildiğini* söylerse, o şey, genel kabule uygun olarak, o kişinin bilecek konumda olduğu bir şey olmalıdır.

556. Şöyle denmez: Buna inanacak konumdadır.

Ama şöyle denir: "Bu durumda bunu kabul etmek (ya da "buna inanmak") makuldür."

557. Bir harp divanı, şöyle şöyle bir durumda şunu şunu (hatalı olarak bile olsa) güvenle kabul etmiş olmanın makul olup olmadığına karar vermek zorunda kalabilir.

558. Suyun şu şu koşullarda donmadığını, kaynadığını bildiğimizi söyleriz. Yanılıyor olmamız düşünülebilir mi? Bunda bir yanılgı, bütün yargılarımızı da devirmez miydi? Şunu demek istiyorum: O düşecek olsaydı ne ayakta kalabilirdi? Biri bize şunu söyletecek bir şey keşfedebilir mi: "Yanılmışız"?

Gelecekte ne olursa olsun, su gelecekte nasıl davranırsa davransın, şimdiye kadar sayısız durumda *böyle* davranmış olduğunu *biliyoruz*.

Bu olgu dil oyunumuzun temellerine işlemiştir.

559. Dil oyununun, deyim yerindeyse, önceden kestirilemez bir şey olduğunu unutmayın. Şunu söylemek istiyorum: Dil oyunu temellere dayanmaz. O makul (ya da makul değil) değildir.

O oradadır — hayatımız gibi.

560. Ve bilme kavramı, dil oyunu kavramıyla bir çift oluşturur.

561. "Biliyorum" ve "Buna güvenebilirsin". Ama insan ikincisini her zaman birincinin yerine koyamaz.

562. Ne olursa olsun, *bizim* 'bilgi' kavramımızın var olmadığı bir dil tasarlamak önemlidir.

563. İnsan, hiçbir inandırıcı temel gösteremese de "onun ağrısı olduğunu *biliyorum*" der. — Bu "... eminim" demekle aynı mıdır? — Hayır. "Eminim" benim öznel kesinliğimi anlatır. "Biliyorum" ise, onu bilen benim, bilmeyen kişiden, anlayıştaki bir farkla ayrıldığım anlamına gelir. (Bu anlayış farkı, deneyimin derecesindeki bir farka dayanabilir).

Matematikte "biliyorum" dersem, bunun gerekçesi bir ispattır.

Bu iki durumda "biliyorum" yerine "buna güvenebilirsin" denirse, bunun temellendirilmesi her seferinde farklı türdendir.

Ve temellendirmenin bir sonu vardır.

564. Bir dil oyunu: Yapı taşlarını getirme, mevcut taşların sayısını bildirme. Bu sayı bazen tahmin ediliyor, bazen sayılarak belirleniyor. Bu durumda ortaya "O kadar taş olduğuna inanıyor musun?" sorusu ve "O kadar olduğunu biliyorum — daha yeni saydım" yanıtı çıkar. Ama burada "biliyorum" atılabilir. Bununla birlikte, bir şeyi emin bir şekilde saptamanın saymak, tartmak, yığının yüksekliğini ölçmek gibi çeşitli yolları varsa, o zaman "biliyorum" bildirimi *nasıl* bildiğimden söz etmenin yerini alabilir.

565. Ama burada, şuna "plaka" dendiği, şuna "sütun" dendiği vb. türünden herhangi bir 'bilgi' söz konusu değildir henüz.

566. Benim dil oyunumu (No. 2)‡ öğrenen bir çocuk da "Buna 'plaka' dendiğini biliyorum" demeyi öğrenmez.

Şimdi, çocuğun *bu* cümleyi kullandığı bir dil oyunu elbette vardır. Bu, çocuğun zaten ad kendisine verilir verilmez onu kullanabilecek durumda olmasını gerektirir. Birinin bana "bu renge ... denir" demesi gibi. — Nitekim, çocuk yapı taşlarıyla oynanan bir oyunu öğrenmişse, biri ona "şu taşa da '...' denir" gibi bir şey söyleyebilir ve böylece başlangıçtaki dil oyunu *genişletilmiş* olur.

‡ Bkz. s. 61'deki not. *–ç.n.*

567. Pekiyi, şimdi, adımın L. W. olduğu bilgisi de suyun 100°C sıcaklıkta kaynadığı bilgisiyle aynı türden midir? Elbette bu soru yanlış bir şekilde sorulmuştur.

568. Adlarımdan biri çok nadir durumlarda kullanılsaydı, onu bilmeyebilirdim. Söylemeye gerek bile yok ki, başkaları gibi ben de adımı yalnızca tekrar tekrar kullandığım için biliyorum.

569. İçsel bir yaşantı bana bir şeyi *bildiğimi* gösteremez.

Böylece, buna karşın "Adımın ... olduğunu biliyorum" dersem, ve bu açıkça ampirik bir önerme değilse, — — —

570. "Adımın bu olduğunu biliyorum; aramızdaki her yetişkin kişi adının ne olduğunu bilir."

571. "Benim adım ... — buna güvenebilirsin. Bu yanlış çıkarsa, artık bana güvenmeyebilirsin."

572. Kendi adım gibi bir şey hakkında yanılıyor olamayacağımı biliyor gibi görünmüyor muyum?

Bu, şu sözde kendini açığa vurur: "Bu yanlışsa, o zaman çıldırmış olmalıyım." Pekâlâ, ama bunlar sözden ibaret; bunun dilin uygulanışı üstündeki etkisi ne?

573. Bu etki, hiçbir şeyin beni onun aksine ikna etmesinin mümkün olmaması yoluyla mı ortaya çıkar?

574. Sorun şunun ne *türden* bir önerme olduğudur: "Bunun hakkında yanılmış olamayacağımı biliyorum"; ya da şunun: "Bunun hakkında yanılmış olamam."

Bu "biliyorum" burada her türlü temelden yoksun görünüyor: onu basitçe *bilirim* işte. Ama burada yanılgı diye bir şey söz konusu olabilirse, o zaman bilip bilmediğimi sınamak mümkün olmalıdır.

575. Nitekim, "biliyorum" ibaresinin amacı, nerede güvenilir olduğumu göstermek olabilir; ama bu işi gördüğü yerde, bu imin kullanılabilirliği *deneyimden* çıkmalıdır.

576. Biri "Adım hakkında yanılmadığımı nereden biliyorum?" diye sorabilir — bunun yanıtı "çünkü onu çok sık kullandım" ise, şunu sorarak devam edebilir: "*bunun* hakkında yanılmadığımı nereden biliyorum?" Ve burada "Nereden biliyorum"un artık bir anlamı olamaz.

577. "Adım hakkındaki bilgim tamamiyle belirlenmiştir."

Aksini göstermeye çalışan her türlü argümanı göz önüne almayı reddederdim!

Pekiyi bu "*reddederdim*" ne anlama geliyor? Bir niyetin ifadesi mi?

578. Daha yüksek bir otorite hakikati bilmediğime beni temin edemez mi? Öyle ki, "Öğret bana!" demek zorunda kalayım? Ama o zaman gözlerimin açılması gerekirdi.

579. Herkesin kendi adını en büyük kesinlikle bilmesi, insan adlarıyla oynanan dil oyununun bir parçasıdır.

20.4.

580. Ne zaman "biliyorum" desem yanlış çıkması, elbette olabilecek bir şeydir. (Ortaya çıkarmak.)

581. Ama belki yine de "... biliyorum" deyip durmaktan kendimi alamam. O zaman kendine şunu sor: Çocuk bu ifadeyi nasıl öğrenmiştir?

582. "Onu biliyorum" şu anlama gelebilir: Ona çok aşinayım — ama şuna da: kesinlikle öyle.

583. "Falan dilde bunun adının '...' olduğunu biliyorum" — Nereden biliyorsun? — "... öğrendim".

Bu örnekte "... biliyorum" yerine "Falan dilde bunun adı '...'dır" diyebilir miyim?

584. "Bilmek" fiili, yalnızca, basit bir önesürümün ardından gelen "Nereden biliyorsun?" sorusunda kullanılabilir miydi? — İnsan "Bunu zaten biliyorum" yerine "Bu bana yabancı değil" der; ve bunu yalnızca olgunun bildirilmesinin ardından söyler. Pekiyi‡ "Bunun ne olduğunu biliyorum" yerine ne denir?

585. Ama "Onun bir ağaç olduğunu biliyorum", "O bir ağaçtır" dan farklı bir şey söylemez mi?

---

‡ Kitabın ilk baskısının editörleri bu son cümlenin sonradan eklendiğini belirtmektedirler. –*ç.n.*

586. "Onun ne olduğunu biliyorum" yerine "Onun ne olduğunu söyleyebilirim" denebilir. Bu anlatım biçimi benimsenseydi "Onun bir ... olduğunu biliyorum" ne hale gelirdi?

587. "Onun bir ... olduğunu biliyorum"un "O bir ...dir"den farklı bir şey söyleyip söylemediği sorusuna geri dönelim. — İlk cümlede bir kişiden söz edilmiştir, ikincisinde edilmemiştir. Ama bu onların farklı anlamlara geldiğini göstermez. Ne olursa olsun, birinci biçimin yerine sık sık ikincisi konur ve bu durumda çoğu zaman ikincisi özel bir tonlamayla söylenir. Zira insan, itiraz götürmeyen bir saptamada bulunurken, itiraz karşısında bir saptamaya sahip çıkarken konuştuğundan farklı konuşur.

588. Fakat "... biliyorum" sözünü belli bir durumda olduğumu söylemek için kullandığım, oysa yalnızca "o bir ...dir" demenin bunu ifade etmediği söylenemez mi? Ama yine de, bu ikinci tür önesürümler sık sık "nereden biliyorsun?" sorusuyla karşılanır. — "Ama elbette, yalnızca bu önesürümde bulunmuş olmamdan, onu bildiğimi düşündüğüm anlaşıldığı için." — Bu şöyle de belirtilebilirdi: Bir hayvanat bahçesinde "Bu bir zebradır" yazısı bir yere konabilir, oysa "Bunun bir zebra olduğunu biliyorum" yazısı konamaz.

"... biliyorum" yalnızca bir kişi tarafından söylendiği zaman anlamlıdır. Ama bu durum veriliyse, söylenen ister "... biliyorum" olsun ister "O ...dır", fark etmez.

589. Pekiyi, insan kendisinin bir şeyi bilme durumunu tanımayı nasıl öğrenir?

590. İnsan olsa olsa, "Onun ne olduğunu biliyorum" denen yerde bir durumu tanıdığından söz edebilir. Burada insan bu bilgiye gerçekten sahip olduğuna kanaat getirebilir.

591. "Onun ne tür bir ağaç olduğunu biliyorum. — Kestane ağacı."

"Onun ne tür bir ağaç olduğunu biliyorum. — Kestane ağacı olduğunu biliyorum."

İlk bildirim kulağa ikincisinden daha doğal geliyor. İnsan yalnızca, belki söylediği şeye karşı çıkılacağını tahmin ettiği için, emin olduğunu özellikle vurgulamak isterse ikinci kez "biliyorum" der. İlk "biliyorum" kabaca "söyleyebilirim" anlamına gelir.

Ama başka bir durumda da insan "O bir ...dır" saptamasıyla başlayabilir, söylediği şeye karşı çıkıldığında "Onun ne tür bir ağaç olduğunu biliyorum" diyerek itirazı karşılayabilir, böylece emin olduğunu vurgulayabilir.

592. "Onun ne tür bir ... olduğunu sana söyleyebilirim, hem de kesinlikle."

593. "Biliyorum" yerine "O ...dır" denebilse de, bunlardan birinin olumsuzunun yerine diğerinin olumsuzu geçirilemez.

"Bilmiyorum" ile dil oyunlarımıza yeni bir öğe girer.

21.4.

594. Benim adım "L. W." Biri buna karşı çıkacak olursa, onu kesin kılan sayısız şeyle hemen bağlantı kurabilirim.

595. "Ama yine de, hiçbiri gerçekliğe uymayan böyle bağlantılar kuran birini hayal edebilirim. Niçin ben de benzer bir durumda olmayayım?"

Böyle birini hayal edersem, aynı zamanda bir gerçeklik, o kişiyi çevreleyen bir dünya da hayal etmiş olurum; ve o kişinin bu dünyaya aykırı düşünüşünü (ve konuşmasını).

596. Biri bana adının N. N. olduğunu söylerse, ona "Yanılıyor olabilir misin?" diye sormam anlamlıdır. Bu, dil oyununda izin verilen bir sorudur. Buna evet ya da hayır diye yanıt vermek de anlamlıdır. — Şimdi elbette bu yanıt da yanılmaz değildir, yani yanlış çıktığı bir zaman olabilir, ama bu, "... olabilir misin?" sorusunu ve "Hayır" yanıtını anlamdan yoksun bırakmaz.

597. "Yanılıyor olabilir misin?" sorusunun yanıtı, bildirime belirli bir ağırlık verir. Yanıt şu da olabilir: "Hiç *sanmıyorum*."

598. Fakat, "... olabilir misin?" sorusunu insan "Durumu sana betimleyeyim, o zaman yanılıyor olup olamayacağıma sen karar verebilirsin" diyerek yanıtlayamaz mı?

Örneğin, konu birinin kendi adının ne olduğuysa, ola ki bu adı hiç kullanmamıştır ama bir belgede onu okuduğunu hatırlamaktadır — ama diğer yandan, yanıt şöyle de olabilir: "Bu adı yaşamım boyunca taşıdım ve herkes beni bu adla çağırdı." Eğer *bu* "yanılıyor olamam"

yanıtına eşdeğer değilse, o zaman "yanılıyor olamam" yanıtının hiçbir anlamı yoktur. Ama yine de, çok açık ki, bununla çok önemli bir farka işaret edilmektedir.

599. Örneğin biri suyun yaklaşık 100°C sıcaklıkta kaynadığı önermesinin kesinliğini betimleyebilir. Örneğin bu, sözünü edebileceğim şu ya da bu önerme gibi, benim bir zamanlar işittiğim bir önerme değildir. Deneyi okulda kendim yaptım. Bu önerme ders kitaplarımızda yer alan en basit önermelerden biridir ve bu gibi konularda ders kitaplarına güvenilmesi gerekir, çünkü ... — Şimdi bütün bunlara karşı, insanların şunu ya da bunu kesin kabul ettiğini ama bunların daha sonra bizim kanımıza göre yanlış çıktığını gösteren örnekler verilebilir. Ama bu argümanın bir değeri yoktur.‡ Nihayetinde ancak *bizim* temel saydığımız temeller gösterebiliriz demek, hiçbir şey söylememektir.

Bunun kökeninde, dil oyunlarımızın doğasına dair bir yanlış anlamanın yattığına inanıyorum.

600. Deneysel fizik ders kitaplarına güvenmek için ne türden sebeplerim var?

Onlara güvenmemek için hiçbir sebebim yok. Ve onlara güvenirim. Böyle kitapların nasıl meydana getirildiğini bilirim — ya da daha doğrusu, bildiğime inanırım. Bazı kanıtlarım var, ama bunlar pek ileri gitmeyen, bölük pörçük kanıtlar. Çeşitli şeyler işittim, gördüm ve okudum.

22.4.

601. Bir ifadenin anlamını, her zaman pratiği düşünmek yerine, o ifadenin kendisini ve hangi ruh hali içinde kullanıldığını göz önüne alarak anlamaya çalışmak tehlikesi hep vardır. Bu yüzden insan ifadeyi kendi kendine sık sık tekrarlar; aradığı şeyi ifadede ve insana verdiği duyguda görmesi gerekiyormuş gibi.

23.4.

602. "Fiziğe inanıyorum" mu demem gerekir yoksa "Fiziğin doğru olduğunu biliyorum" mu?

---

* *Kenar notu*: Eskiden yapılmış bir yanlışı fark ettiğimize inanmamız, ama sonra ilk kanının doğru olduğu sonucuna varmamız da vb. söz konusu olamaz mıydı?

603. Bana *şu* koşullar altında *şunun* meydana geldiği öğretilir. Bu, deney birkaç kez yapılarak keşfedilmiştir. Bu deneyim, onunla birleşerek bir sistem oluşturan başka deneyimlerle çevrelenmiş olmasaydı, deneyin yapılmış olması bize bir şey kanıtlamazdı. Nitekim insanlar yalnızca düşen cisimlerle ilgili değil, havanın direnci ve başka her türlü şeyle ilgili de deneyler yapmıştır.

Ama sonunda bu deneyimlere ya da bunlarla ilgili raporlara güvenirim, kendi etkinliklerimi bunlara göre düzenlemekte tereddüt etmem. Pekiyi, bu güven de kendini kanıtlamamış mıdır? Benim yargılayabildiğim kadarıyla — kanıtlamıştır.

604. Mahkemede, fizikçinin suyun yaklaşık 100°C sıcaklıkta kaynadığı bildirimi kayıtsız şartsız hakikat olarak kabul edilirdi.

Bu bildirime güvenmeseydim, onu çürütmek için ne yapabilirdim? Kendim mi deneyler yapardım? Bu deneyler neyi kanıtlardı?

605. Ama ya fizikçinin bildirimi hurafe olsaydı ve ona dayanarak yargıya varmak ateşle imtihana‡ güvenmek kadar saçma olsaydı?

606. Bir başkasının benim fikrime göre yanılmış olması, benim şimdi yanılmakta olduğumu kabul etmek için bir temel oluşturmaz. — Pekiyi yanılıyor *olabileceğimi* kabul etmek için temel oluşturmaz mı? Yargılarımda ya da eylemlerimde herhangi bir *kararsızlık* için temel oluşturmaz.

607. Bir yargıç şunu bile söyleyebilir: "Bu hakikattir — insanoğlunun bilebileceği kadarıyla." — Pekiyi bu ekleme neyi değiştirirdi? ("*beyond all reasonable doubt*"‡‡).

608. Fiziğin önermelerinin eylemlerimde bana kılavuzluk etmesi yanlış mıdır? Böyle yapmak için iyi bir sebebimin olmadığını mı söylemek durumundayım? 'İyi bir sebep' dediğimiz şey tam da bu değil midir?

---

‡ Ortaçağda sanığın suçlu olup olmadığını saptamak için kullanılan, elini ateşe tutturmak, kor halinde demir parçasını elde taşıtmak, yanan odun yığınının içinden geçirmek, vb. şeklindeki uygulamalar. –*ç.n.*

‡‡ "Bütün makul kuşkuların ötesinde." Metinde İngilizce. –*ç.n.*

609. Onu sağlam bir sebep olarak görmeyen insanlarla karşılaştığımızı farzedelim. Şimdi, bunu nasıl hayal ederiz? Bu insanlar fizikçi yerine kâhine danışıyorlar. (Bu yüzden onları ilkel sayarız.) Kâhine danışmak ve onun kılavuzluğunda hareket etmek yanlış mıdır? — Buna "yanlış" dersek, onların dil oyununa karşı *savaşmak* için kendi dil oyunumuzu üs olarak kullanmış olmaz mıyız?

610. Pekiyi ona karşı savaşmakta haklı mıyız, değil miyiz? Tuttuğumuz yolu desteklemekte kullanılacak her türlü slogan el altındadır elbette.

611. Birbiriyle uzlaştırılamayacak iki ilkenin gerçekten karşı karşıya geldiği yerde, iki taraf da diğerini budala ve sapkın ilan eder.

612. Ötekiyle 'savaşacağımı' söyledim, — pekiyi ona *sebepler* göstermez miyim? Elbette gösteririm, ama nereye kadar? Sebeplerin bittiği yerde *kandırma*‡ başlar. (Misyonerler yerlileri Hıristiyanlaştırdığı zaman ne olduğunu düşünün.)

613. Şimdi, "Gaz ocağındaki çaydanlığın içindeki suyun donmayacağını, kaynayacağını biliyorum" dediğimde, bu "biliyorum"da da *herhangi* bir başka durumda olacağım kadar haklı görünüyorum. 'Bildiğim bir şey varsa o da *bu*.' — Yoksa, karşımdaki kişinin eski dostum falanca olduğunu *daha da büyük* bir kesinlikle mi bilirim? Pekiyi bunun, iki *gözle* gördüğüm ve aynaya bakarsam onları göreceğim önermesi karşısındaki durumu nedir? — Burada ne yanıt vermem gerektiğini kesin olarak bilmiyorum. — Ama yine de bu durumlar arasında bir fark vardır. Gaz ocağındaki çaydanlığın içindeki su donarsa, elbette son derece şaşırırım, ama bilmediğim bir etkenin işe karıştığını varsayar ve belki de konuyu fizikçilerin kararına bırakırım. — Pekiyi, yıllardan beri tanıdığım buradaki şu kişinin N. N. olup olmadığı konusunda beni ne kuşkuya düşürebilirdi? Burada bir kuşku her şeyi kendisiyle birlikte sürükler ve kaosa sokardı.

614. Yani: Her yandan yalanlansaydım ve bana bu kişinin adının hep bildiğim ad olmadığı söylenseydi (burada "bilme" sözünü kasten kullanıyorum), bu durumda, her türlü yargı vermenin temelinden mahrum kalırdım.

---

‡ Bkz. s. 45'teki not. *–ç.n.*

615. Şimdi bu şu anlama mı gelir: "Yalnızca, şeyler şöyle şöyle davrandığı için (sanki kibar davrandığı için) yargı verebiliyorum"?

616. Niçin? Olgular ne kadar silkelerse silkelesin eyerin üzerinde kalmam *düşünülemez* miydi?

617. Belli olaylar beni eski oyunla daha fazla ilerleyemeyeceğim bir konumda bırakırdı. Oyunun *güvenilirliğinden* koparıldığım bir konumda.

Gerçekten, bir dil oyununun olanağını belli olguların koşullandırdığı açık değil mi?

618. Bu durumda, bir dil oyununun kendisini olanaklı kılan olguları '*açığa vurması*' gerekirmiş gibi bir görünüm ortaya çıkar. (Oysa öyle değildir.)

O zaman, tümevarımı olanaklı kılanın yalnızca olaylardaki belli bir düzenlilik olduğu söylenebilir mi? Bu 'olanaklı'nın elbette '*mantıkça olanaklı*' olması gerekir.

619. Şunu mu söylemek durumundayım: Doğa olaylarında aniden bir düzensizlik ortaya çıksaydı bile, bunun beni eyerden düşürmesi *gerekmezdi.* Bu durumda da önceden olduğu gibi çıkarımlar yapabilirdim — ama bunlara "tümevarım" denip denmeyeceği ayrı bir konudur.

620. Belli koşullarda insan "Buna güvenebilirsin" der; günlük dilde bu teminat haklı ya da haksız olabilir, ve önceden bildirilen şey meydana gelmediği zaman bile haklı sayılabilir. Bu teminatın kullanıldığı *bir dil oyunu vardır.*

24.4.

621. Anatomi söz konusu olsaydı şöyle söylerdim: "Beyinden oniki sinir çiftinin çıktığını biliyorum." Bu sinirleri hiç görmedim, uzman biri bile onları yalnızca birkaç örnekte gözlemlemiştir. — Burada "bilme" sözcüğünün doğru kullanılışı tam da budur.

622. Ama şimdi, en azından *belli koşullarda*, "biliyorum"u Moore'un sözünü ettiği bağlamlarda kullanmak da doğrudur. ("*I know that I*

am a human being"in‡ ne anlama geldiğini gerçekten bilmiyorum. Ama buna bile bir anlam verilebilir.)

Bu cümlelerin her biri için, onu dil oyunlarımızın biri içindeki bir hamleye dönüştüren koşullar hayal edebilirim; böylece cümlede felsefe açısından şaşırtıcı hiçbir şey kalmaz.

623. Tuhaf olan şu ki, böyle bir durumda her zaman (yanlış olsa da) içimden şöyle demek gelir: "Bunu biliyorum — böyle bir şey ne kadar bilinebilirse." Bu doğru değildir, ama ardında doğru bir şey gizlidir.

624. "Bu renge dilimizde 'yeşil' dendiği hakkında yanılıyor olabilir misin?" Buna yanıtım ancak "Hayır" olabilir. "Evet, çünkü bir kuruntuya kapılmış olma olasılığı her zaman vardır" diyecek olsaydım, bu hiçbir anlama gelmezdi.

Zira, yaptığım bu ekleme, diğer kişinin bilmediği bir şey midir? Ya ben onu nereden biliyorum?

625. Ama bu, "yeşil" sözcüğünün burada bir dil sürçmesinin ya da anlık bir kafa karışıklığının sonucu olmasının düşünülemez olduğu anlamına gelir mi? Böyle durumlar bilmez miyiz? — Birine "Belki de dilin sürçmüştür, olamaz mı?" diye sormak da mümkündür. Bu şu demektir: "Bunu bir daha düşün." —

Ama bu ihtiyat kuralları ancak bir yerde sona eriyorsa bir anlam ifade eder.

Sonu olmayan bir kuşku, kuşku bile değildir.

626. Şöyle söylemek de hiçbir anlama gelmez: "Bu rengin dilimizdeki adı *kesinlikle* 'yeşil'dir — elbette bir dil sürçmesi yapmıyorsam ya da bir şekilde kafam karışmamışsa."

627. İnsan bu ibareyi *bütün* dil oyunlarına sokmak zorunda kalmaz mıydı? (Ki bu da onun anlamsızlığını gösterir.)

628. "Bazı önermeler kuşkudan muaf tutulmalıdır" dediğimiz zaman, sanki bu önermeleri —örneğin adımın L. W. olduğunu— bir mantık kitabına koymalıymışım gibi geliyor kulağa. Zira o bir dil oyu-

‡ "İnsan olduğumu biliyorum." Metinde İngilizce. *–ç.n.*

nunun betimlenmesine aitse, demek ki mantığa aittir. Ne var ki adımın L. W. olması böyle bir betimlemeye ait değildir. İnsan adlarıyla iş gören dil oyunu, ben kendi adım hakkında yanılıyor olsam bile var olabilir elbette, — ama bu dil oyunu, insanların çoğunun kendi adı hakkında yanıldığını söylemenin saçma olmasını varsayar.

629. Ama diğer yandan, kendimden "adım hakkında yanılıyor olamam" diye söz etmem doğru, "belki yanılıyorum" diye söz etmem yanlıştır. Ne var ki bu, başkalarının benim kesin olduğunu bildirdiğim şeyden kuşku duymalarının anlamsız olduğu anlamına gelmez.

630. İnsanın anadilindeki belli şeylerin adlandırılması hakkında yanılıyor olamaması, düpedüz, normal olan durumdur.

631. "Bunun hakkında yanılıyor olamam" yalnızca bir önesürüm türünü karakterize eder.

632. Kesin ve kesin olmayan anı. Kesin anı genellikle kesin olmayan anıdan daha güvenilir olmasaydı, yani daha sonraki doğrulamalar tarafından kesin olmayan anıya kıyasla daha sık onaylanmasaydı, kesinliğin ve kesin olmayışın ifadesi dilde şimdiki işlevine sahip olmazdı.

633. "Yanılıyor olamam" — ama yine de o zaman gerçekten yanılmışsam? Zira bu mümkün değil mi? Pekiyi bu "... olamam" ifadesini anlamsız hale getirir mi? Yoksa "Yanılıyor olmam pek mümkün değil" demek daha mı iyi olurdu? Hayır; zira bu başka bir anlama gelir.

634. "Yanılıyor olamam; hiç olmadı, önermemi bir norm haline getiririm."

635. "Yanılıyor olamam; bugün onunla birlikteydim."

636. "Yanılıyor olamam; ama yine de bir şey önermeme karşı çıkıyor gibi görünecek *olursa*, bu görünüşe karşın önermeme bağlı kalacağım."

637. "... olamam", önesürümüme oyundaki yerini gösterir. Ama özünde *benimle* ilgilidir, genel olarak oyunla değil.

Önesürümümde yanılıyorsam, bu, dil oyununun yararından bir şey eksiltmez.

25.4.

638. "Yanılıyor olamam", bir bildirimin kesinlik değerini vermeye yarayan, sıradan bir cümledir. Ve yalnızca günlük kullanımında haklıdır.

639. Pekiyi, onun hakkında ve dolayısıyla da desteklemesi istenen önerme hakkında —herkesin kabul ettiği gibi— yanılıyor olabileceğime göre ne işe yarar ki?

640. Yoksa şunu mu söylemem gerekiyor: bu cümle belli *türden* hataları dışarıda bırakır?

641. "Onu bana bugün anlattı — bunun hakkında yanılıyor olamam." — Ama ya gerçekten yanlış çıkarsa?! — Bir şeyin 'yanlış çıkma' şekilleri arasında ayrım yapılması gerekmez mi? — Bildirimimin yanlış olduğu nasıl *gösterilebilir*? Burada kanıtlar birbirinin karşısına dikiliyor; hangisinin diğerine yol vereceğine *karar verilmeli.*

642. Fakat birinin şöyle bir tereddüt geçirdiğini farzedin: Sanki aniden uyansaydım ve "Tuhaf, adımın L. W. olduğunu hayal ediyordum!" deseydim. — Pekâlâ, tekrar uyanıp *buna* tuhaf bir hayal demeyeceğimi ve böyle devam etmeyeceğini kim söyleyebilir?

643. Kabul edelim ki, insanın "uyandıktan" sonra hangisinin hayal hangisinin gerçeklik olduğuna kuşkusunun kalmadığı bir durum hayal edilebilir ve böyle durumlar gerçekten vardır. Ne var ki böyle bir durum, ya da böyle bir durumun mümkün olması, "Yanılıyor olamam" önermesini değerden düşürmez.

644. Zira aksi halde, bütün önesürümler bu şekilde değerden düşmüş olmaz mıydı?

645. Yanılıyor olamam, — ama bir gün, yargı verecek yeterlilikte olmadığımın farkına vardığımı (haklı ya da haksız olarak) düşünebilirim.

646. Kabul edelim ki, bu her zaman ya da sık sık meydana gelseydi, dil oyununun karakterini tamamen değiştirirdi.

647. Oyunda sanki kendisi için hazırlanmış bir yer olan bir yanılgı ile, bir istisna olarak meydana gelen tam bir düzensizlik arasında bir fark vardır.

648. 'Yanılıyor olamayacağıma' başkasını da ikna edebilirim.

Birine "Falanca bu sabah benimle birlikteydi, bana şunu şunu söyledi" derim. Bana söylenen şey hayret verici bir şeyse, bana şöyle sorabilir: "Yanılıyor olamaz mısın?" Bu şu anlama gelebilir: "Bu gerçekten *bu sabah* mı oldu?" ya da diğer yandan: "Onu doğru anladığından emin misin?" — Bunun ne zaman olduğu konusunda yanılmadığımı ve öyküyü yanlış anlamadığımı göstermek için hangi ayrıntıları eklemem gerektiğini görmek kolaydır. Ne var ki bütün bunlar, bütün olayı düşümde görmediğimi ya da düşsel bir tarzda kendi kendime hayal etmediğimi *gösteremez*. Sürekli dilimin sürçmediğini de gösteremez. (Böyle şeyler gerçekten olur.)

649. (Bir defasında birine —İngilizce konuşuyorduk— belli bir dalın biçiminin karaağaç [elm] dalının tipik biçimi olduğunu söyledim, arkadaşım itiraz etti. Sonra yolumuzun üstüne birkaç dişbudak [ash] ağacı çıktı, "Bak, işte sözünü ettiğim dallar" dedim. "*But that's an ash*"‡ diye yanıtladı — ve ben şunu söyledim: "*I always meant ash when I said elm.*"‡‡)

650. Bu elbette şu anlama gelir: *Yanılgı* olanağı belli durumlarda (çoğu durumda) ortadan kaldırılabilir. — Hesap hataları da bu şekilde ortadan kaldırılır. Zira bir hesap tekrar tekrar kontrol edildikten sonra, "doğruluğu hâlâ yalnızca *yüksek bir olasılık* — çünkü bir hata yapılmış olması her zaman mümkündür" denemez. Zira, bir an için, sanki gerçekten bir hata bulunmuş gibi göründüğünü farzedersek — *bunda* bir hata yapmış olmaktan niçin kuşkulanmayalım?

651. 12 x 12 = 144 olduğu hakkında yanılıyor olamam. Şimdi, *matematiksel* kesinlik, ampirik önermelerin göreli kesinsizliğinin karşısına çıkarılamaz. Zira matematiksel önerme, yaşamımızdaki diğer etkinliklerden hiçbir şekilde farklı olmayan bir dizi etkinlikle elde edilmiştir ve unutkanlığa, gözden kaçırmaya ve yanılsamaya aynı derecede açıktır.

‡ "Ama o dişbudak." Metinde İngilizce. —*ç.n.*

‡‡ "Karaağaç derken hep dişbudak demek istemiştim." Metinde İngilizce. —*ç.n.*

652. Şimdi, insanların asla şimdiki aritmetik önermelerinden vazgeçmeyecekleri; hiçbir zaman, sonunda işin iç yüzünü ancak şimdi fark ettiklerini söylemeyecekleri kehanetinde bulunabilir miyim? Yine de bu, bizim kuşku duymamızı haklı kılar mıydı?

653. 12 x 12 = 144 önermesi kuşkudan muafsa, matematiksel olmayan önermeler de öyle olmalıdır.

26.4.51

654. Ama buna karşı birçok itiraz vardır. — Her şeyden önce, "12 x 12 ..." önermesinin *matematiksel* bir önerme olması olgusu vardır ve biri bundan yalnızca matematiksel önermelerin bu durumda olduğu sonucunu çıkarabilir. Bu çıkarım haklı değilse, o zaman, aynı derecede kesin olan ve bu hesaplama süreciyle ilgili, ama kendisi matematiksel olmayan bir önerme olmalıdır. — Şöyle bir önermeyi düşünüyorum: "'12 x 12' çarpımı, hesap yapmayı bilen insanlar tarafından yapıldığı zaman, durumların büyük çoğunluğunda '144' sonucunu verir." Kimse bu önermeye itiraz etmez ve doğal olarak bu matematiksel bir önerme değildir. Pekiyi matematiksel önermenin kesinliğine sahip midir?

655. Matematiksel önerme, sanki resmi olarak, tartışılmaz olma damgasını taşır. Yani: "Başka şeyleri tartışın; *bu* sabittir — tartışmanızın etrafında döneceği bir menteşedir."

656. Oysa *adımın* L. W. olduğu önermesi için bu *söylenemez*. Falan insanların şöyle şöyle bir problemi doğru hesapladıkları önermesi için de söylenemez.

657. Matematiğin önermelerinin fosilleşmiş olduğu söylenebilir. — "Benim adım ...dır" önermesi böyle değildir. Ama benim gibi bu konuda ezici kanıtlara sahip olanlar bunu da *itiraz edilemez* sayar. Ve bu, düşüncesizlikten değildir. Zira, kanıtların ezici olması tam da, herhangi bir karşıt kanıt karşısında teslim olmamızın *gerekmemesini* içerir. Öyleyse, matematiğin önermelerini itiraz edilemez yapana benzer bir dayanağa burada sahibiz.

658. "Fakat, belki sonradan farkına varacağın bir kuruntunun pençesinde olamaz mısın?" — bu soru, çarpım tablosundaki her önermenin de karşısına çıkarılabilirdi.

659. "Öğle yemeğini henüz yediğim hakkında yanılıyor olamam."

Zira birine "henüz yedim" dediğimde, yalan söylediğime ya da bir an için bilincimi yitirdiğime inanabilir, ama *yanıldığıma* inanmaz. Gerçekten, yanılıyor olabileceğim varsayımının burada bir anlamı yoktur.

Ne var ki bu doğru değildir. Örneğin, yemekten hemen sonra farkında olmadan uykuya dalmış, bir saat uyumuş, şimdi de yemekten henüz kalkmış olduğumu sanıyor olabilirim.

Ama tabii burada farklı türden yanılgıları ayırt ediyorum.

660. Şöyle sorabilirim: "Adımın L. W. olduğu hakkında *nasıl* yanılıyor olabilirdim?" Ve şunu söyleyebilirim: Bu nasıl mümkün olurdu, göremiyorum.

661. Aya hiç gitmediğim varsayımımda nasıl yanılabilirdim?

662. "Aya hiç gitmedim — ama yanılıyor olabilirim" diyecek olsaydım, bu budalaca olurdu.

Zira, bilinmeyen bir yolla uykumda aya götürülmüş olabileceğim düşüncesi bile, burada mümkün bir yanılgıdan söz etme *hakkını bana vermezdi*. Bunu yaparsam, oyunu *yanlış* oynamış olurum.

663. Yanılıyor bile olsam, "Bunun hakkında yanılıyor olamam" demeye bir hakkım vardır.

664. Şunlar arasında bir fark vardır: matematikte neyin doğru neyin yanlış olduğunu okulda öğrenmek ile bir önermede yanılıyor olamayacağımı kendi kendime söylemek.

665. İkinci durumda, genel olarak saptanan şeye özel bir şey eklemekte olurum.

666. Pekiyi, örneğin anatomide (ya da onun büyük bölümünde) durum nasıldır? Onun betimlediği şeyler de her türlü kuşkudan muaf değil midir?

667. İnsanların rüyalarında aya götürüldüğüne inanılan bir ülkeye gelmiş olsaydım bile, onlara "Aya hiç gitmedim. — Elbette yanılıyor olabilirim" diyemezdim. Ve onların "Yanılıyor olamaz mısın?" sorusunu "Hayır" diye yanıtlamak zorunda olurdum.

668. Bir iletide bulunup ardından onun hakkında yanılıyor olamayacağımı eklersem, bunun pratik sonuçları nelerdir?

(Bunun yerine şunu da ekleyebilirim: "Adımın L. W. olduğu hakkında ne kadar yanılmıyorsam, bunun hakkında da o kadar yanılmıyorum.")

Diğer kişi yine de bildirimimden kuşku duyabilir. Ama bana güvenirse, verdiğim enformasyonu kabul etmekle kalmaz, kanımdan yola çıkarak, benim nasıl davranacağıma dair belirli sonuçlara da ulaşır.

669. "Yanılıyor olamam" cümlesi elbette pratikte kullanılır. Ama o zaman bunun tamamen katı anlamıyla mı, yoksa, belki yalnızca kandırma‡ amacıyla kullanılan bir tür abartma olarak mı anlaşılacağını sorabiliriz.

27.4.

670. İnsanın araştırmasının temel ilkelerinden söz edebiliriz.

671. İnsanların uçmanın olanağı hakkında yalnızca belirsiz birtakım şeyler bildikleri ya da hiçbir şey bilmedikleri bir yere uçuyorum. Onlara falan yerden biraz önce uçarak geldiğimi söylüyorum. Bana yanılıyor olup olamayacağımı soruyorlar. — Olayın nasıl olduğu hakkında açıkça yanlış bir izlenimleri vardır. (Bir sandığa konmuş olsaydım, yolculuğu nasıl yaptığım hakkında yanılmam mümkün olurdu.) Onlara yalnızca yanılıyor olamayacağımı söylersem, bu belki onları ikna etmeyecektir; ama gerçekte olup bitenleri onlara betimlersem, bu onları ikna edecektir. O zaman elbette *yanılgı* olanağını söz konusu etmeyeceklerdir. Ama bütün bunlara karşın —bana güvenseler bile— benim düş görmüş olduğuma ya da *büyü* yüzünden böyle bir hayale kapıldığıma da inanabilirler.

672. '*Bu* kanıta güvenmezsem, herhangi bir kanıta niçin güveneyim?'

673. Yanılıyor *olamayacağım* durumlarla yanılıyor olmamın *pek mümkün* olmadığı durumları birbirinden ayırmak güç değil midir? Bir durumun hangi türe ait olduğu her zaman açık mıdır? Olmadığına inanıyorum.

---

‡ Bkz. s. 45'teki not. —*ç.n.*

674. Bununla birlikte, yanılıyor olamayacağımı haklı olarak söylediğim belli tipte durumlar vardır ve Moore böyle durumların birkaç örneğini vermiştir.

Çeşitli tipik durumlar sayabilirim ama bunların herhangi bir ortak karakteristiğini veremem. (N. N. birkaç gün önce Amerika'dan İngiltere'ye uçtuğu hakkında yanılmış olamaz. Ancak deliyse başka bir şeyi mümkün sayabilir.)

675. Biri son birkaç gün içinde Amerika'dan İngiltere'ye uçtuğuna inanıyorsa, bu durumda, onun *yanılıyor* olamayacağına inanıyorum.

Birinin şu anda masa başında oturmuş yazı yazmakta olduğunu söylemesi de bununla aynıdır.

676. "Ama böyle durumlarda yanılıyor olamasam bile, — uyuşturucu etkisi altında olmam mümkün değil midir?" Öyle isem ve uyuşturucu bilincimi almışsa, o zaman şu anda gerçekten konuşuyor ve düşünüyor değilimdir. Şu anda düş görmekte olduğumu ciddi olarak varsayamam. Düş görürken "Düş görüyorum" diyen biri, bunu yüksek sesle bile söylese, gerçekten yağmur yağarken düşünde "yağmur yağıyor" deseydi olacağından daha haklı olmazdı. Düşü gerçekten yağmurun sesiyle bağlantılı olsaydı bile.

—

İkinci Kitap

KÜLTÜR VE DEĞER

1977 BASKISINA ÖNSÖZ

Wittgenstein'ın geride bıraktığı elyazmaları içinde, felsefi metinlerin arasına saçılmış olsa da doğrudan doğruya felsefi çalışmalarına ait olmayan birçok not vardır. Bu notlardan bazıları otobiyografik, bazıları felsefe etkinliğinin doğasına ilişkin, bazılarıysa sanat ve din sorunları gibi genel türden konularla ilgilidir. Bunları felsefi metinden keskin bir şekilde ayırmak her zaman mümkün değildir; ama birçok durumda böyle bir ayrımı Wittgenstein kendisi —parantez kullanarak ya da başka yollarla— ima etmiştir.

Bu notlardan bazıları, o an akla gelmiş önemsiz şeylere ilişkinse de diğerleri (çoğu) ilgiyi fazlasıyla hak eder. Bunlar bazen çarpıcı bir güzelliğe ya da derinliğe sahiptir. Wittgenstein'ın yazılarını yayımlamayı üstlenenler için, bu notlardan birçoğunun da yayımlanmasının gerekli olduğu açıktı. Bunlardan bir seçme yapıp düzenleme işi bana verildi.

Bu elbette güç bir görevdi; birçok kez bunun en iyi nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda farklı düşüncelere kapıldım. Örneğin başlangıçta değinilerin ilgili oldukları konulara göre düzenlenebileceğini düşündüm — "müzik", "mimari", "Shakespeare", "pratik konularda aforizmalar", "felsefe", vb. Bazı durumlarda değinilerin böyle gruplar halinde düzenlenmesi güç değildi, ama bütün olarak düşünüldüğünde, malzemenin bu şekilde parçalanması herhalde bir yapaylık izlenimi doğururdu. Bir seferinde, daha önce yayımlanmış şeyleri de bunlara katmayı bile düşündüm. Zira Wittgenstein'ın en etkili "aforizma"larının birçoğu felsefe yapıtlarında bulunur — Birinci Dünya Savaşı sırasında yazdığı *Defterler*'inde, *Tractatus*'ta ve *Soruşturmalar*'da. Wittgenstein'ın "aforizma"larının böyle bağlamlara yerleştirildiğinde en güçlü etkiyi yaptığını söylemek isterim. Ama tam da bu sebeple, bunları kendi ortamlarından koparmak bana haklı görünmedi.

Bir süre de, fazla kapsamlı bir seçme yapmayıp yalnızca "en iyi" değinileri dahil etme fikriyle oynadım. Büyük bir malzeme kütlesinin, bu iyi değinilerin verdiği izlenimi yalnızca zayıflatacağını düşünüyordum. Bu herhalde doğrudur —ama benim işim beğenilere hakemlik yapmak değildi. Dahası, aynı ya da hemen hemen aynı düşüncenin tekrarlanan formülasyonları arasında seçim yapma konusunda kendime güvenmiyordum. Birçok durumda bu tekrarların kendilerinin önemli bir amacı var gibi görünüyordu bana.

Sonunda kesinlikle doğru gibi görünen tek seçme ilkesinde karar kıldım. Bütünüyle "kişisel" türden notları —yani Wittgenstein'ın, hayatının dış koşulları, kendi ruh durumu ve kimisi hâlâ hayatta olan başka insanlarla ilişkileri üstüne yorum yaptığı notları— dışarıda bıraktım. Genel olarak, bunlar diğerlerinden *kolayca* ayrılabilen ve burada basılanlardan *farklı* bir ilgi düzeyindeki notlardır. Ancak bu iki koşulun yerine gelmiyor gibi göründüğü birkaç durumda, otobiyografik notları da dahil ettim.

Değiniler burada kronolojik bir sırada, yazıldığı yıl belirtilerek yayımlanmıştır. Bunların hemen hemen yarısının, *Felsefi Soruşturmalar*'ın birinci bölümünün tamamlanmasından (1945) sonraki döneme ait olması dikkat çekicidir.

Burada ek bir açıklama yapılmadığı için, değinilerden bazıları, Wittgenstein'ın hayatının koşullarına ya da okuduğu şeylere aşina olmayan bir okuyucuya müphem ya da bilmecemsi görünecektir. Birçok durumda dipnotlarda açıklayıcı yorumlar vermek mümkündü. Bununla birlikte, birkaç istisna dışında, yorum eklemekten sakındım. *Bütün* dipnot ve notların editör sıfatıyla bana ait olduğunu da eklemeliyim.‡

Bu türden bir kitabın, Wittgenstein'ın felsefi yapıtından habersiz ve bu kitabı okumasaydı öyle kalacak okuyucuların eline geçmesi kaçınılmazdır. Bunun mutlaka zararlı ya da yararsız olması gerekmez. Bununla birlikte, bu notların ancak Wittgenstein'ın felsefesinin zemininde gereği gibi anlaşılıp takdir edilebileceğine, dahası, bu felsefeyi anlamamıza katkıda bulunduğuna inanıyorum.

Elyazmalarından seçme yapmaya 1965-66 yıllarında başladım. Sonra bunu 1974'e kadar bir tarafa bıraktım. Son seçme ve düzenleme işinde bana Bay Heikki Nyman yardımcı oldu. Bay Nyman ayrıca derlemenin elyazmalarına tam olarak uyup uymadığını kontrol etti ve be-

‡ Türkçe basımda *ç.n.* ile gösterilen çevirmen notları bulunmaktadır. *-Tr.ed.n.*

nim daktilo yazımdaki birçok boşluk ve hatayı düzeltti. Büyük bir dikkat ve iyi bir beğeniyle yerine getirdiği bu iş için ona teşekkür borçluyum. Onun yardımı olmasaydı, derlemeyi herhalde yayıma hazır hale getiremezdim. Hazırladığım metinde düzeltmeler yapan ve seçimle ilgili konularda değerli önerilerde bulunan Bay Rush Rhees'e de derinden minnettarım.

Helsinki, Ocak 1977
Georg Henrik von Wright

1994 BASKISINA ÖNSÖZ

Vermischte Bemerkungen metninin bu yeni versiyonu, Alois Pichler'in çalışmasıdır. *Bergen Üniversitesi Wittgenstein Arşivi*'nde* görevli olan Bay Pichler, bütün değinileri elyazmalarından yeniden deşifre etti. Bu iş sırasında, daha çok doğru okunması güç yerlerde, önceki baskılarda bulunan birkaç hata düzeltildi. Kitabın ilk editörü olarak ben de geçen yıllar içinde bu hatalardan bazılarını fark etmiştim.

Bu yeni baskı, önceki baskıların içerdiği bütün notları ve yalnızca onları içeriyor. Ama bunlar burada daha tam bir editörlük çalışmasıyla ve aslına daha sadık bir şekilde sunuluyor. Wittgenstein değinilerini genellikle kısa parçalar halinde, birbirinden bir ya da birkaç boş satırla ayırarak yazardı. Önceki baskılarda değinilerden bazıları, bu parçaların yalnızca "ekstre"lerinden oluşuyordu, yani birçok durumda editöre konuyla ilgili görünmeyen kısımlar dışarıda bırakılmıştı. Bu, kimilerine tartışmaya açık görünebilecek bir yargıdır; bu sebeple şimdiki baskıda bütün bu pasajlar parçanın bütününü içerecek şekilde tamamlanmıştır. Bir başka yenilik, varyantların dipnotlarda gösterilmiş olmasıdır — daha önceki baskıda bunlar arasından seçim yapılmıştı. Müzik notasyonu ve çizimler burada faksimile ile yeniden üretilmiştir; bu konudaki öneri ve yardımları için Hertfordshire Üniversitesinden Michael Biggs'e teşekkür borçluyuz. Değinilerin kaynaklarının belirtilmiş olması çok kişiyi memnun edecektir.** (Ayrıntılar için bkz. Alois Pichler, Editörün Notu, s. 111.)

---

* *Bergen Üniversitesi Wittgenstein Arşivi*, Wittgenstein'ın bütün felsefi yazılarının bilgisayarda okunabilen bir versiyonunu hazırlamaktadır.

** Bay Pichler 1991'de *Vermischte Bemerkungen* için bir kaynak listesi yayımlamıştır: Alois Pichler, "Ludwig Wittgenstein, Vermischte Bemerkungen: Liste der Manuskriptquellen. Ludwig Wittgenstein, Culture and Value: A List of Source Manuscripts", *Skriftserie fra Wittgensteinarkivet ved Universitetet i Bergen* 1 (1991).

Değinilerin sonunda, orijinali Hofrat‡ Ludwig Hänsel'de bulunan bir şiir yer almaktadır. Şiiri ona Wittgenstein vermiş. Bunun Wittgenstein'a ait olduğunu kabul ediyoruz. Şiir burada, elde bulunan daktilo yazısından faksimile ile yeniden üretilmiştir. Elle yazılmış bir versiyonunun da bulunduğu sanılmakla birlikte, bu muhtemelen kayıptır. Şiirin ne zaman yazıldığı bilinmemektedir. Wittgenstein mütevellileri, başka örneği bulunmayan bu belgeyi gün yüzüne çıkardığı için, Viyana'dan Prof. Dr. Hermann Hänsel'e minettardır.

Alois Pichler ve ben, sağladığı profesyonel ve teknik destek için *Bergen Üniversitesi Wittgenstein Arşivi*'ne teşekkür ederiz.

Helsinki, Kasım 1993
Georg Henrik von Wright

‡ Yüksek düzeydeki devlet memurlarına verilen bir unvan. *–ç.n.*

EDİTÖRÜN NOTU

Baskının tarihçesi: *Vermischte Bemerkungen* ilk kez 1977'de yayımlandı. 1978'de başka değiniler eklenerek yeni baskısı yapıldı. 1978 baskısı 1984'te toplu yapıtların 8. cildinde düzeltilmiş ve genişletilmiş halde yayımlandı; "Sanki yolumu kaybetmişim *(...)*" ile "*Herkes* büyük insan mı? Hayır. *(...)*" değinileri arasına "Kişi kendini ne kadar az biliyor ve anlıyorsa *(...)*" değinisi eklendi. Bu sebeple bu son değini 1980 tarihli İngilizce baskıda da yer almadı. Şimdiki baskı, 1984 baskısının içerdiği bütün değinileri ve —bağlamı tamamlamak üzere parçanın bütününün alınmış ve varyantların dipnotlarda gösterilmiş olması dışında— yalnızca bunları içermektedir.

Kaynaklar: Her değiniden sonra, değininin elyazmaları içindeki yeri gösterildi: "MS #" ibaresi, Georg Henrik von Wright'ın *Nachlaß* için hazırladığı katalogtaki elyazması numarasına gönderme yapmaktadır. Elyazması numarasından sonra, değininin başladığı sayfanın numarası verildi (formalı sayfalarda sağ [rekto] ve sol [verso] sayfa "r" ve "v" ile, tek yapraklarda ön ve arka sayfa "a" ve "b" ile ayırt edildi). Değininin yazıldığı tarih saptanabildiği haliyle verildi. [Kesin olmayan, yaklaşık tarihler için, tarihin önünde *circa* için ca. kısaltması kullanılmıştır. –*ç.n.*]

Düzenleme: Değiniler kronolojik olarak düzenlendi; bu durum, önceki baskılara göre oldukça kapsamlı bir yeniden düzenlemeye yol açtı. Elyazmalarında art arda gelen değinilerin kaynağı, bu değinilerin sonuncusundan sonra gösterildi; böylece bu baskıda orijinal gruplama daha açık görülebilmektedir.

Bağlam: Her değini, yani birbirinden boş satırla ayrılan ve satır başı içeriden başlatılmayan her pasaj, elyazmasındaki bir parçanın bütününe karşılık gelmektedir; daha önceki baskılar bazen parçaların bir

kısmını içerirken, burada parçaların tamamı verildi. Bu tamamlanan parçalar, kaynak referansına bir yıldız (*) konarak gösterildi (bkz. örneğin ilk not, s. 119). "Mimari, bir şeyi ölümsüzleştirir *(...)*" değinisine başka kısımlar eklendi, çünkü bu kısımlar değininin farklı versiyonlarıdır ve elyazmalarında ya aynı ya da önceki sayfadadır. Önceki baskılarda bu değiniye "Elyazmasında çeşitli varyantlar" ibaresi konmuştu. Birbiriyle ilgili olan ve burada aynı kaynak referansı altında toplanan, ama elyazmalarında buraya alınmayan bir ya da birkaç kısımla birbirinden ayrılan değinilerde, bu atlanan kısımlar "*(...)*" ile gösterildi.

Kod: Değinilerin bazıları elyazmalarında kısmen ya da tamamen Wittgenstein'ın kodu ile yazılmıştır; bunlar kaynak referanslarında sayfa numarasını izleyen "c" ile belirtildi. Bu kod, kabataslak söylendiğinde, alfabenin tersten kullanılmasından oluşmaktadır; ayrıntılı bir şekilde açıklamak gerekirse, aşağıdaki korelasyonları içermektedir ("a" için "z", "b" için "y", vb.):

a	z	h	s	n	n	u	f
b	y	hh	ss/ß	o	m	v	e
c	x	i	r	p	l	w	d
d	w	k	q	q	k	x	c
e	v	l	p	r	i/j	y	b
f	u	m	o	s	h	z	a
f̈	ü	m̈	ö	t	g	z̈	ä
g	t						

Örneğin "Rxs" deşifre edildiğinde "Ich" olur.

Tamlık: Elyazmalarında notların birçoğunun kenarında işaretler ve çizgiler vardır: burada sunulmayan bir çalışma süreci bağlamında anlam taşıyan bu işaretler burada gösterilmemiştir. Bir kesimi bütün halinde kapsayan parantezlerin (yuvarlak ve köşeli) öncesindeki ya da sonrasındaki kesim(ler)in buraya alınmadığı durumlarda, bu parantezler de gösterilmedi. Çünkü bunlar bağlamı sınırlama işlevi görür ve ancak bağlam da verilmişse anlam taşımaktadır. Wittgenstein'ın iptal ettiği, sentaktik olarak değiniye uymayan sözcük ve noktalama işaretleri de gösterilmedi (iptal edilen malzemeyle sentaktik olarak bağlantılı olan ama Wittgenstein'ın üstünü karalamayı ihmal ettiği kısımlar ve sözcük ve noktalama tekrarları için de bu geçerlidir). Wittgenstein'ın

cümleye sonradan eklediği sözcükler ve düzeltmeler, sonradan eklendiği belirtilmeden gösterildi. Değininin yazılış tarihini Wittgenstein'ın belirttiği durumlarda bu tarih kaynak referansında standart şekilde gösterildi. Elyazmalarında altı bir kez çizili metin burada *italik* olarak, altı iki kez çizili metin KÜÇÜLTÜLMÜŞ BÜYÜK HARFLERLE basıldı. Elyazmalarında altı dalgalı çizgiyle çizili sözcükler (bu, kullanılan ifadeyle ilgili bir kuşkuyu ifade eder) burada altı çizili olarak gösterildi.

Satır başı: Wittgenstein, parçalarının değişik paragraflarını farklı uzunluklarda içeriden başlatmıştır. Bu uzunluklar buraya yansıtılmadı; bunu yapmak, parça ve sayfanın ötesine uzanan bir bağlamda anlamlı olurdu. Parçaların ilk paragrafı burada içeriden başlatılmadı, bütün diğer paragrafları ise içeriden başlatıldı.

İmla, gramer ve noktalama: Wittgenstein'ın imla alışkanlıkları — özellikle büyük ve küçük harf kullanımları (örneğin "*pointen*"), sözcük ayırma ve birleştirmeleri (örneğin "*jeder so und sovielte*") ve belli bir tarihsel döneme ya da bölgeye özgü imlalar (Latince kökenli sözcüklerde "z" ve "k" yerine "c", "*stetig*" yerine "*stätig*", "*alchimistisch*" yerine "*alchemistich*" gibi)— olduğu gibi korundu. "Und" ya da "and" yerine "&" işareti de korundu. "ss"/"ß" kullanımı ve iyelik ifadelerinde ("Goethe'nin") apostrof kullanımı, modern kullanıma göre her yerde düzeltildi. Noktalama işaretlerinin bulunmamasının okumayı güçleştirdiği yerlerde bu işaretler eklendi, açılan ama kapatılmayan parantezler kapatıldı. Tırnaklar standart biçimde kullanıldı (", ", ', '). Diğer noktalama işaretleri *orijinaldeki gibi* bırakıldı. *Sözcük* düzeyindeki (yani yeni bir sözcük oluşturan) ve *noktalama* düzeyindeki bütün eklemeler sivri parantez içinde gösterildi (örneğin "<)>"); sözcükten daha alt düzeydeki (imla ile ilgili) eklemeler ve çıkarmalar gösterilmedi. Kısaltmaların tam sözcüklere çevrildiği eklemeler de gösterildi ("B"nin "B<unyan>"a çevrilmesi gibi).

Varyantlar: Değiniler, varyantları (iptal edilmemişse) ile birlikte basıldı. "*(...)* gerçek(ten) felsefi düşünce *(...)*" (burada "gerçek" ve "gerçekten" alternatiflerinin ikisi de ana metinde gösterildi) gibi durumlar dışında, ilk yazılan versiyon ana metinde, diğer(ler)i dipnotta verildi. Wittgenstein'ın varyantları işaretleme biçimleri ("[*(...)*]", "//*(...)*//", vb.) gösterilmedi. Varyantların içindeki varyanlar "|" işareti ile gösterildi. Orijinalde bir kez yazılmış bir şeyin varyantta tekrarlanması ge-

rektiğinde, bu durum "<(...)>" şeklinde gösterildi. Alternatif noktalama da varyant sayıldı.

Grafikler: Müzik notasyonu ve şekiller faksimiledir (boyutları küçültülmüştür). Orijinalde bunlar çizgili kâğıda çizilmiştir; burada ise açıklık sağlamak için bu çizgiler gösterilmedi. Faksimileleri Michael Biggs üretti.

Notlar: Yorumlar, açıklamalar ve metinle ilgili notlar, kitabın sonunda verildi. Pasajın içeriğinin açık olmadığı durumlarda "açık değil" ibaresi, pasajın iyi okunamadığı durumlarda "iyi okunmuyor" ibaresi kullanıldı.

Ek: Ekte üç liste yer almaktadır: birinci liste, değinilerin kaynaklarını burada yayımlandıkları sıra içinde göstermektedir; ikinci liste, kaynakları alfanümerik sırayla göstermektedir; üçüncü liste ise değinilerin başlangıçlarını (sayfa referansıyla) göstermektedir. Önceki baskılarda eksik olup burada tamamlanan değiniler listelerde yıldızla (*) işaretlenmiştir. [Değinilerin tarihleri önündeki ca. kısaltması, tarihin yaklaşık olduğunu göstermektedir. –*ç.n.*]

Alois Pichler

ÇEVİRMENİN NOTU

Çeviri *Vermischte Bemerkungen*'ın 1998 Blackwell baskısından yapıldı (*Culture and Value*, Almanca-İngilizce paralel metin). Bu baskıdaki bütün önsözler (İngilizceye çevirenin notu dışında) Türkçe baskıya alındı, Alois Pichler'in Almanca metinle ilgili açıklamaları da Wittgenstein'ın *Nachlaß*'ı üstünde Bergen'de yürütülen çalışmanın mahiyeti hakkında bir fikir verdiği için korundu. Aşağıdaki istisnalar dışında, Pichler'in editoryal notları Türkçe edisyon için de geçerlidir.

Burada Wittgenstein'ın metnine yapılan müdahaleler en aza indirildi. Orijinalde bulunmayan noktalama işaretlerinin vb. sivri parantez içinde eklenmesinin, hele bunun her yerde değil de yalnızca öznel bir takdire göre "okumayı güçleştirdiği yerlerde" yapılmasının, istenen sonucun tam tersine yol açtığını, yani okumayı daha da güçleştirdiğini düşünüyorum. Böyle eklemeler burada ancak *zorunlu* olduğu durumlarda yapıldı ya da korundu. "B<unyan>" bunun iyi bir örneğidir: okuyucuya bu kitabı okumadan önce Bunyan'ı okuma zorunluluğu yüklenemez elbette. Dolayısıyla, Wittgenstein'ın kapatmayı ihmal ettiği tırnak ve parantezler de burada kapatılmadı. (Orijinal metinle çeviri metin arasındaki normal farkların büyüklüğü karşısında, böyle ayrıntıların bir anlam taşımayacak kadar küçük kaldığı düşünülebilir. Ama unutulmasın ki, insanı ek anlamlar aramaya kışkırtan, normal durum değil, normalden sapan durumdur.)

"Ve" anlamındaki "&" işaretinin Türkçede yaygın bir kullanımı olmadığından, çeviride bu işaret kullanılmadı. Şu kadarı söylenebilir: Wittgenstein buradaki değinilerinde bu işareti "ve" sözcüğünden belki daha sık kullanmış.

Çevirenin notları "‡" ve *–ç.n.* ile sayfa altlarında gösterildi.

Doğan Şahiner

KÜLTÜR VE DEĞER

Teğmenle[1‡] her konuda konuştuk; çok hoş bir adam. En katıksız alçaklarla iyi geçinebiliyor ve kendinden ödün vermeden dost olabiliyor. Bir Çinlinin konuşmasını işittiğimizde bu konuşmayı anlaşılmaz bir ses karmaşası olarak duymaya eğilim gösteririz. Çinceyi anlayan biri ise işittiği şeyde *dili* tanır. Tıpkı bunun gibi, çoğu zaman birindeki *insanı* tanıyamıyorum, vb. Gayret göstermedim değil, ama boşuna.

MS 101 7 c: 21.8.1914*

Hiçbir dinsel mezhepte, metaforik ifadelerin yanlış kullanımı yoluyla, matematikte işlenen günahlar kadar günah işlenmemiştir.

MS 106 58: 1929

İnsan bakışı, şeyleri değerli hale getirme gücüne sahip; gerçi böylece fiyatlarının arttığı da doğru.

MS 106 247: 1929

Felsefe yapma tarzım bana hâlâ ve her seferinde yeni geliyor; kendimi bu kadar sık tekrar etmemin sebebi de bu. Tarzım yeni bir kuşağın etine ve kanına karışacak, onlar bu tekrarlamaları sıkıcı bulacak. Ama benim için bunlar gerekli. — Bu yöntem asıl olarak *hakikat* sorusunu bırakıp onun yerine *anlamı* sormayı içeriyor.

MS 105 46 c: 1929*

Etkilenmeme izin vermememem iyi bir şey!

MS 105 67 c: 1929

---

‡ Orijinal eseri yayıma hazırlayanların rakamla gösterilen bu notları için bkz. Notlar, s. 233. –*ç.n.*

İyi bir benzetme zekâyı tazeler.

MS 105 73 c: 1929

Bir yere nasıl gidileceğini miyop birine tarif etmek güçtür. Çünkü şunu söyleyemezsiniz: "Şu on mil ötedeki kilise kulesini gözden kaybetme, o yöne yürü.

MS 105 85 c: 1929

Yalnızca doğanın konuşmasına izin ver ve doğadan yüksek *tek* bir şey tanı; ama başkalarının düşünebileceği şeyi değil.

MS 107 70 c: 1929

Ağaç eğileceği yerde kırılırsa, bu bir trajedi olur. Trajedi, Yahudice olmayan bir şeydir. Mendelssohn belki de bestecilerin trajediden en uzak olanıdır. Trajik bir şekilde ısrar etmek, sevgide trajik bir durumu dikbaşlılıkla sürdürmek, bana hep idealime tamamen yabancı bir şey gibi görünüyor. Bu benim idealimin zayıf olduğu anlamına mı gelir? Bunu ben yargılayamam ve *yargılamamam gerekir*. Eğer zayıfsa, demek ki kötüdür. Temelde yumuşak ve dingin bir idealimin olduğuna inanıyorum. Tanrı idealimi zayıflıktan ve sahtelikten korusun.

MS 107 72 c: 1929*

Yeni bir sözcük, tartışma toprağına atılmış taze bir tohum gibidir.

MS 107 82: 1929

Canlı, sıcak tohuma ulaşmak için her sabah ölü yığıntıyı yeniden temizlemek zorundasın.

MS 107 82 c: 1929

Sırtımdaki dolu felsefe çantasıyla matematik dağına ancak ağır ağır tırmanabiliyorum.

MS 107 97 c: 1929

Mendelssohn bir doruk değil, ama bir plato. Bu onun İngilizliği.

MS 107 98 c: 1929

Kimsenin bir düşünceyi benim yerime düşünememesi, kimsenin şapkamı benim yerime giyememesine benzer.

MS 107 100 c: 1929

Bir çocuğun ağlamasını anlayarak dinleyen herkes, onun içinde, yaygın olarak kabul edilenden farklı psişik kuvvetlerin, korkunç kuvvetlerin uyuduğunu bilir. Derin bir öfke, acı ve mahvetme şehveti.

MS 107 116 c: 1929

Mendelssohn, yalnızca çevresindeki her şey zaten neşeli olduğu zaman neşeli olan ya da çevresindeki herkes iyi olduğu zaman iyi olan birine benziyor; çevresinde *her ne* olursa olsun yerinde sağlamca duran bir ağaç gibi kendine yeterli değil. Ben de öyleyim ve öyle olmaya eğilimliyim.

MS 107 120 c: 1929

İdealim belli bir dinginlik. Tutkularla karışmadan onlara ortam sağlayan bir tapınak.

MS 107 130 c: 1929

Çoğu zaman, kültürel idealimin yeni, yani çağdaş bir ideal mi yoksa Schumann'ın zamanından kalma mı olduğunu merak ediyorum. O idealin gerçekteki devamı olmasa da, en azından bana onun bir devamı gibi geliyor. Yani, 19. yüzyılın ikinci yarısını dışarıda bırakacak şekilde. Söylemek gerekir ki bu tamamen içgüdüsel olarak gerçekleşti, düşünerek değil.

MS 107 156 c: 10.10.1929

Dünyanın geleceğini düşündüğümüzde, her zaman, onun şimdi gittiğini gördüğümüz gibi gitmeye devam ederse varacağı yeri kastediyoruz; düz bir çizgi değil de bir eğri çizerek ilerlediği ve yönünün sürekli değişmekte olduğu aklımıza gelmiyor.

MS 107 176 c: 24.10.1929

Avusturya'da ortaya çıkan iyi yapıtların (Grillparzer, Lenau, Bruckner, Labor) özellikle anlaşılması güç olduğunu düşünüyorum. Bunlar bir anlamda başka her şeyden *daha ince* ve hakikatler, asla ihtimal dahilindekilere yaklaşmıyor.

MS 107 184 c: 7.11.1929

İyi olan, kutsaldır da. Tuhaf ama bu benim etik anlayışımı özetliyor.

Doğaüstünü ancak doğaüstü olan ifade edebilir.

MS 107 192 c: 10.11.1929

İnsanlar iyiye yönlendirilemez; ancak şuraya-buraya yönlendirilebilir; iyi, olgu uzayının dışında yatar.

MS 107 196: 15.11.1929

Geçenlerde Arvid'le[2] sinemada çok eski bir film seyrettikten sonra ona şunları söyledim: Modern bir filmin eski bir film karşısındaki konumu, bugünün bir otomobilinin 25 yıl önce yapılmış bir otomobil karşısındaki konumu gibi. Verdiği izlenim onunki kadar gülünç ve sakar, ve film yapımındaki iyileşmenin tarzı otomobillerde gördüğümüz teknik iyileşme türüyle karşılaştırılabilir. Sanatsal bir tarzdaki iyileşmeyle — eğer buna iyileşme demek doğruysa— karşılaştırılamaz. Modern dans müziğinde de herhalde tamamen aynı şey oluyor. Caz dansı, film gibi, iyileştirilebilecek bir şey olmalı. Bütün bu gelişmeleri bir *tarzın* oluşumundan ayırt eden şey, bunlarda ruhun hiçbir rol oynamamasıdır.

Bugün iyi bir mimarla kötü bir mimar arasındaki fark, kötü mimarın her ayartmaya kapılması, iyi mimarınsa bunlara direnmesidir.

Bir yerde şunu söylerken herhalde haklıydım: Eski kültür bir moloz yığını haline gelecek, sonunda da bir kül yığınına dönüşecek; ama bu küllerin üstünde ruhlar dolaşacak.

MS 107 229:10.-11.1930

Kişi sanat yapıtının organik bütünlüğünde görülen çatlakları samanla tıkamaya çalışır, vicdanını yatıştırmak için de *en iyi* samanı kullanır.

MS 107 242: 16.1.1930

İnsan yaşam sorununu çözdüğünü düşünüp kendi kendine artık her şeyin çok kolay olduğunu söyleyebileceğini hissedecek olursa, yanıldığını görmek için yapması gereken tek şey, kendine şunu söylemesidir: bu "çözümün" keşfedilmemiş olduğu bir zaman vardı ve *o zaman* da yaşamak mümkün olmalıydı; şimdi keşfedilmiş bulunan çözüm ise o zamanki durumla ilişkili olarak bir tesadüf gibi görünüyor[a]. Mantıkta da aynı şey. "Mantık (felsefe) sorunlarının çözümü" diye bir şey olacak olsa kendimize şu uyarıyı yapmamız yeterlidir: bu sorunların çözülmemiş olduğu bir zaman vardı (ve o zaman da yaşamak ve düşünmek mümkün olmalıydı) — — —

MS 108 207: 29.6.1930

Engelmann, evde kendi elyazmalarıyla dolu bir çekmeceyi karıştırdığı zaman bunların kendisine harika göründüğünü, yazılarının başka insanlara sunmaya değeceğini düşündüğünü anlattı. (Ölmüş yakınlarından aldığı mektupları okuduğu zaman da aynı şeyin olduğunu söyledi.) Ama bunlardan yaptığı bir seçmenin yayımlandığını hayal ettiğinde iş bütün çekiciliğini ve değerini yitirip olanaksız hale geliyormuş. Bu durumun şuna benzediğini söyledim: Kimsenin kendisini görmediğini sanarak basit günlük işlerini yapan birini seyretmekten daha ilgi çekici bir şey olamaz. Bir tiyatro düşünelim: perde açılıyor ve biz odasında yukarı-aşağı yürüyen, bir sigara yakan, gidip bir yere oturan vb. yalnız birini görüyoruz, yani birini aniden kendimizi normalde hiç gözlemlemediğimiz bir tarzda gözlemlemeye başlıyoruz; sanki bir biyografiden bir bölümü kendi gözlerimizle seyrediyoruz. — Kuşkusuz bu hem tekinsiz hem de harika bir şey olurdu. Bir oyun yazarının sahnede oynanmasını ya da söylenmesini sağlayabileceği her şeyden daha harika olurdu. Yaşamın kendisini görüyor olurduk. — Ama bunu her gün gerçekten görüyoruz ve üstümüzde en küçük bir etki yapmıyor! Bu elbette doğru, ama yaşamı *o* bakış açısından görmüyoruz. — Bunun gibi, E. da kendi yazılarına bakıp onları harika[b] bulduğunda (kendisi bir tekini bile yayımlamaya kalkmayacak bile olsa) yaşamını Tanrı'nın sanat yapıtı gibi görüyor ve bu niteliğiyle onun yaşamı da elbette bütün yaşamlar ve başka her şey gibi üzerinde düşünmeye değer. Oysa bireysel şeyi bize bir sanat yapıtı olarak görünecek

[a] niteliğinde
[b] şahane

şekilde temsil edebilecek olan, yalnızca sanatçıdır; o elyazmaları, tek başlarına ve her durumda *önyargısız*, yani onlar hakkında peşin bir heyecan duymadan ele alındığında *haklı olarak* değerlerini yitiriyorlar. Sanat yapıtı —denebilir ki— kendisini doğru perspektiften görmemiz için bizi zorlar, oysa sanat olmadan o nesne herhangi bir başka nesne gibi bir doğa parçasıdır ve *bizim* coşkulanmak suretiyle onu yüceltebilecek olmamız kimseye onu bizim önümüze koyma hakkını vermez. (Hep şu tatsız doğa fotoğrafları aklıma geliyor: fotoğrafı çeken o sahnede yer aldığı için, bir şey yaşadığı için fotoğrafı ilginç bulur, oysa başkaları aynı fotoğrafa haklı görülebilecek bir soğuklukla bakar; bir şeye soğuk gözlerle bakmak ne kadar haklı görülebilirse.

Ama şimdi bana da, sanatçının yapıtının[a,b] yanı sıra, dünyanın *sub specie æterni*[‡] yakalanabileceği bir başka şey var gibi görünüyor. İnanıyorum ki bu, sanki dünyanın üstünde uçan ve onu nasılsa öyle bırakan, uçuşu sırasında[c] dünyayı yukarıdan düşünen[d,e] düşünce tarzı.

MS 109 28: 22.8.1930

Renan'ın Peuple d'Israël'inde şunları okudum: "Doğum, hastalık, ölüm, delilik, katalepsi, uyku, rüyalar, hepsi de insanları sınırsız ölçüde etkiliyordu; bugün bile pek az kişi bu fenomenlerin nedenlerinin kendi bünyemizde olduğunu açıkça görebilir.[3] Tam tersine, böyle şeylere hayret etmeleri için kesinlikle hiçbir sebep yoktur; çünkü bunlar öylesine sıradan olaylardır. İlkel insanlar bunlara hayret *etmeli* ise, köpekler ve maymunlar çok daha fazla hayret etmelidir. Yoksa insanların sanki aniden uyandıkları ve her zaman ortada duran bu şeylerin aniden dikkatlerini çektiği, böylece anlaşılabilir bir hayrete düştükleri mi kabul ediliyor? — Eh, insan böyle bir şeyi bile kabul edebilir; ama bu şeyleri ilk kez fark ettiklerini değil, aniden bunlara hayret etmeye başladıklarını kabul edebilir. Ne var ki bunun da onların ilkel olmasıyla bir ilgisi yoktur. Şeylere hayret etmemeye ilkellik demedikçe, ki bu durumda tam da bugünün insanları ve Renan'ın kendisi ilkeldir —eğer bilimsel açıklamanın hayreti artırabileceğine inanıyorsa.

---

[a] etkinliğinin
[b] işlevinin
[c] kendi uçuşundan baktığında
[d] dünyayı kendi uçuşundan kalkarak düşünen
[e] dünyayı kendi uçuşundan, yukarıdan düşünen

[‡] ebediyete bağlı olarak; evrensel bir perspektif içinde. –*ç.n.*

Sanki bugün yıldırım 2000 yıl öncesinden daha harcıâlem ya da daha az şaşırtıcıymış gibi.

Hayret duymaları için insanların —ve belki halkların— uyanmaları gerekir. Bilim onları yeniden uykuya yatırmanın bir yoludur.

Yani bu ilkel insanların her şeye hayret etmiş olmaları *gerektiğini* söylemek düpedüz yanlıştır. Ama bu insanların çevrelerindeki her şeye hayret *ettikleri* belki de doğrudur. — Bunlara hayret etmiş olmaları gerektiğini düşünmek, ilkel bir batıl inançtır. (Bütün doğa güçlerinden korkmak *zorunda* olduklarını, bizimse elbette korkmak zorunda olmadığımızı[a] düşünmek gibi. Diğer yandan, bazı ilkel kabilelerin doğa güçlerinden korkma yönünde çok güçlü bir eğilime sahip olduklarını deneyim gösterebilir. — Ama yüksek ölçüde uygarlaşmış halkların da bu aynı korkuya yeniden açık hale gelmeleri, bilimsel bilgilerinin onları bundan korumayacak olması[b] ihtimalini göz ardı edemeyiz. Yine de bugünlerde bilim yapma *ruhunun* bu türden korkuyla uyumlu olmadığı doğrudur.)

Renan'ın semitik ırkların *bon sens précoce*'u‡ dediği şey (bu fikirle ben de uzun zaman önce uğraştım[c]) onların doğruca somut olana yönelen *şiirsel olmayan* zihniyetidir. Bu benim felsefemin de özelliği.

Şeyler gözümüzün önündedir[d], herhangi bir örtüyle gizlenmemiştir. — Din ile sanatın ayrıldığı yer burasıdır.

MS 109 200: 5.11.1930

Bir Önsöz için Taslak[4]

Bu kitap, onun yazıldığı ruhla[e] duygudaşlık içinde olanlar[f] için yazıldı. Bu ruhun, egemen Avrupa ve Amerika uygarlığının[g] ruhundan farklı olduğuna inanıyorum. İfadesi bugünün[h] faşizm ve sosyalizminin sanayisi, mimarlığı, müziği olan bu uygarlığın ruhu, yazara yabancı ve onunla uyumsuz bir ruhtur[i]. Bu bir değer yargısı değildir. Bugün[j]

---

[a] korkmamızın gerekmediğini
[b] koruyamaması
[c] uğraşmıştım
[d] önümüzdedir
[e] onun ruhuyla
[f] içindekiler
[g] uygarlık akımının
[h] günümüz
[i] yabancıdır ve onunla uyumsuzdur
[j] Yazar <bugün>

‡ Erken gelişmiş sağduyu. *–ç.n.*

kendini mimarlık diye sunan şeyin mimarlık olmadığını bilmez değilim[a], modern müzik denen şeye de en büyük güvensizlikle (dilini anlamadan) yaklaşmıyor değilim[b]; ama sanatların ortadan kalkması, insanlığın bütün bir parçası üstüne kötüleyici bir yargı vermeyi haklı çıkarmaz. Zira bugünlerde sahici ve güçlü karakterler sanatların alanından uzaklaşıp başka şeylere yöneliveriyor, bireyin değeri bir şekilde ifade buluyor. Ama elbette bir Büyük Kültür zamanında ifade bulacağı tarzda değil. Kültür, üyelerinin her birine kendi yerini tahsis eden, üyelerin bu yerlerde bütünün ruhuyla çalışabildikleri ve güçlerinin bu bütün açısından gösterdikleri başarıya göre belli bir adaletle ölçülebildiği, büyük bir örgüte benzer. Oysa kültürden yoksun bir zamanda kuvvetler dağılır, bireyin gücü karşıt kuvvetlerin ve sürtünme direncinin üstesinden gelmeye harcanır; bu güç kendini alınan yolda değil, belki sürtünme direncini yenerken üretilen ısıda gösterir. Ama enerji yine de enerjidir ve bu çağın sahnelediği gösteri, en iyilerin aynı büyük amaca katkıda bulundukları büyük bir kültür yapıtının ortaya çıkışı olmaktan çok, en iyi üyeleri sırf özel amaçlar peşinde koşan bir kalabalığın etkileyici olmaktan uzak gösterisi ise de, önemli olanın gösteri olmadığını unutmamak gerekir.

Öyleyse, kültürün ortadan kalkmasının insan değerinin ortadan kalkması anlamına gelmediği, yalnızca bu değeri ifade etmenin bazı araçlarının ortadan kalkması anlamına geldiği benim için açık olmakla birlikte, Avrupa uygarlığının akışını duygudaşlıkla düşünmediğim, eğer bu uygarlığın amaçları varsa bunları anlamadığım olgusu değişmiyor. Bu yüzden, aslında yerkürenin çeşitli köşelerine dağılmış dostlar için yazıyorum.

Tipik Batılı bilimcinin yazdıklarımı anlayıp anlamaması ya da takdir edip etmemesi benim için fark etmiyor, çünkü her halükârda bunların ruhunu anlamayacaktır.

Uygarlığımızı ilerleme sözcüğü karakterize eder. İlerleme onun biçimidir, ilerleme kaydetmek özelliklerinden biri değildir. Bu uygarlık, tipik olarak, kurar. Etkinliği gitgide daha karmaşık bir yapı kurmaktır. Ve berraklık bile yalnızca bu amacın bir aracıdır, kendi içinde bir amaç değil.

---

[a] olmadığına inanıyor
[b] değildir

Benim içinse tam tersine, berraklık, saydamlık, kendi içinde bir amaçtır.

Bir bina dikmekle ilgilenmiyorum, mümkün binaların temellerinin saydam bir şekilde önümde olmasıyla ilgileniyorum.

Böylece bilimcilerin hedeflediğinden farklı bir şeyi hedefliyorum, düşüncelerim onlarınkinden farklı şekilde hareket ediyor.

Yazdığım her cümle, bütünü, yani tekrar tekrar aynı şeyi söylemeye çalışıyor; neredeyse[a] aynı nesnenin farklı açılardan görünümleri gibi.

Şunu söyleyebilirim: ulaşmaya çalıştığım yere ancak bir merdivenle tırmanılabilseydi, oraya ulaşmaya çalışmaktan vazgeçerdim. Zira gerçekten gitmek zorunda olduğum yer, aslında zaten bulunuyor olmam gereken bir yer.

Bir merdivenle ulaşılabilecek hiçbir şey beni ilgilendirmiyor.

Bir hareket düşünceleri bir sıra içinde peş peşe dizer, diğer hareket hep aynı yeri hedefler.

Bir hareket yapı kurar ve bir taşın ardından bir başka taşı (eline) alır[b], diğer hareket hep aynı taşa uzanır.

Uzun bir önsözün tehlikesi şu ki, kitabın ruhu kitabın kendi içinde açık olmalıdır ve bu ruh betimlenemez. Zira bir kitap yalnızca birkaç okuyucu için yazılmışsa, bu, tam da o kitabı yalnızca birkaç kişinin anlamasında kendini gösterecektir. Kitap onu anlayanlarla anlamayanları otomatik olarak ayırmalıdır. Önsöz de yalnızca kitabı anlayacak durumda olanlar[c] için yazılır.

Birine anlamadığı bir şey söylemenin anlamı yoktur —onu anlayamayacağını ekleseniz bile. (Sevdiğiniz biri söz konusu olduğunda bunu sık sık yaparsınız.)

Belli insanların bir odaya girmesini istemiyorsanız, odanın kapısına onlarda anahtarı bulunmayan bir kilit koyarsınız. Ama onlarla bu konuda konuşmak saçmadır —yine de odayı dışarıdan takdir etmelerini istemedikçe!

---

[a] sanki
[b] bir başka taş seçer
[c] anlayanlar

Yapılacak en iyi şey şudur: kapılara yalnızca onu açabilecek olanlara cazip gelecek[a], diğerlerinin dikkatini çekmeyecek bir kilit koymak.

Ama kitabın, benim kanımca, Avrupa ve Amerika'nın ilerlemeci uygarlığıyla bir ilgisinin olmadığını söylemekte bir sorun yok.

Bu uygarlık belki de kitabın ruhu için gerekli bir ortam, ama bunların hedefleri farklı.

Törensel olan her şeyden (baş rahip havasındaki her şeyden) titizlikle sakınmak gerek, çünkü bu hemen kokuşur[b].

Elbette bir öpüş de törendir ve kokuşmuş değildir; ama öpüş kadar sahici olandan başka hiçbir törene izin verilemez.

Ruhu apaçık sergilemeyi istemek büyük bir ayartma.

MS 109 204: 6-7.11.1930

İnsan kendi nezahetinin sınırlarına çarptığında sanki bir düşünce girdabı, (ve) bir sonsuz gerileme ortaya çıkar: ne söylerse *söylesin*, daha ileri gidemez.

MS 109 212: 8.11.1930

Lessing'i okuyorum (İncil üstüne): "Buna sözün giysisini ve stili ekleyin, ... kesinlikle totolojilerle dolu, ama insanın zekâsını sınayan türden: bazen aslında aynı şeyi söylediği halde faklı bir şey söylüyor gibi görünüyor, bazen de temelde farklı bir şey kastederken, ya da kastedebilecekken, aynı şeyi söylüyor gibi görünüyor ..."[5]

MS 110 5: 12.12.1930

Bir kitaba nasıl başlayacağımı tam olarak bilmiyorsam, bunun sebebi, bir şeyin hâlâ açık olmamasıdır. Zira felsefenin özgün verileriyle, yazılı ve sözlü cümlelerle, sanki kitaplarla başlamak isterim

Ve burada "Her şey akış halindedir" güçlüğüyle karşılaşılır. Ama belki de başlanacak yer tam da burası.

MS 110 10: 13.12.1930

[a] olanların dikkatini çekecek

[b] doğrudan doğruya çürümeye gider | çok geçmeden çürür

Kişi kendi zamanının ilerisindeyse yalnızca, gün gelir, zaman onu yakalar.

MS 110 11: 25.12.1930

Az sayıdaki nota ve ritmleriyle müzik kimilerine ilkel bir sanat gibi görünür. Ama yalnızca yüzeyi[a] basittir, bu görünürdeki içeriğin yorumlanmasını mümkün kılan bedeni ise diğer sanatların dış biçimlerinin ima ettiği ama onun gizlediği bütün o sonsuz karmaşıklığı taşır. Müzik bir anlamda bütün sanatların en incelmiş olanıdır.

Hiçbir zaman uğraşmadığım, benim yolumun üstünde ya da benim dünyama ait olmayan sorunlar var. Beethoven'in (ve belki bir ölçüde Goethe'nin) uğraşıp güreştiği, ama hiçbir filozofun karşısına çıkmayan, Batı'nın entelektüel dünyasının sorunları (belki Nietzsche bunların yakınından geçti)

Ve belki bu sorunlar Batı felsefesi için kayıp, yani orada kimse bu kültürün gelişimini bir epik olarak yaşamayacak, dolayısıyla da onu betimleyemeyecek ve açıklayamayacak. Ya da daha kesin bir ifadeyle, bu kültür artık bir epik değil düpedüz, ya da yalnızca onu dışarıdan gözlemleyen biri için öyle ve belki Beethoven bunu önseziyle yaptı (Spengler'in bir yerde ima ettiği gibi) Uygarlığın epik şairine ancak önceden sahip olabileceği söylenebilir. Tıpkı insanın kendi ölümünü ancak önceden görebilmesi, onun meydana geldiğini bildirememesi, ancak gelecekteki bir şey olarak betimleyebilmesi gibi. Öyleyse şu söylenebilir: Bütün bir kültürün epiğini yazılı[b] halde görmek istiyorsan, onu o kültürün en büyük adlarının yapıtlarında, dolayısıyla da o kültürün sonunun ancak *önceden görülebildiği* bir zamanda aramak zorundasın, çünkü daha sonra onu betimleyecek biri artık var olmayacaktır. Bu yüzden, bu epiğin öngörünün[c] karanlık diliyle yazılmış olmasına ve onu pek az kişinin anlayabilmesine şaşmamalı.

Ama ben bu sorunlara el bile atmadım. "Dünya ile ilişki" kurduğumda amorf (saydam) bir kütle yarattım ve bütün çeşitliliği içindeki dünyayı ilginçlikten uzak bir kereste deposu gibi bir tarafa bıraktım.

---

[a] ön planı
[b] betimlenmiş
[c] önsezinin

Ya da belki daha kesin bir ifadeyle şöyle söyleyebilirim: *bütün* yaptıklarımın toplu sonucu, dünyayı bir tarafa bırakmak. (Bütün dünyanın kereste deposuna atılması)

Bu dünyada (benim dünyamda) hiçbir trajedi yok, onunla birlikte de trajediden (sonuç[a] olarak) ortaya çıkan bütün bir sonsuzluk eksik.

Sanki her şey esirde[b] çözülebilir halde; hiçbir sertlik yok.

Sertlik ve çatışmanın görkemli bir şey değil de[c] bir *kusur* haline gelmesi demek bu.

Isıyla eritilen (ya da nitrik asit içinde çözülen) bir mekanizmanın içindeki bir yayın gerilimi nasıl ortadan kalkarsa, çatışma da tam öyle ortadan kalkıyor. Bu[d] çözeltide artık gerilim yoktur.

MS 110 12: 12.-16.1.1931

Kitabımı küçük bir çevre için yazdığımı (eğer buna çevre denebilirse) söylediğimde, bu çevrenin benim görüşümce insanlığın seçkin tabakası olduğunu değil, benim yüzümü döndüğüm çevre[e] olduğunu, çünkü bu insanların (başkalarından daha iyi ya da daha kötü olduklarını değil) bana *yabancı* olan başkalarına karşıt olarak sanki benim yurttaşlarım olduğunu, benim kültürel çevremi oluşturduğunu söylemek istiyorum.

MS 110 18:18.1.1931

Dilin sınırı, bir önermeye karşılık gelen[f] (bir önermenin tercümesi olan) olguyu o önermeyi basitçe tekrar etmeden betimlemenin mümkün olmamasında kendini gösterir.

(Burada felsefe sorununun Kantçı çözümüne giriyoruz.)

MS 110 61: 10.2.1931

Dramın, tarihsel zamanın bir parçası olmayan kendi zamanının olduğunu söyleyebilir miyim. Yani onun içindeki önceden ve sonradan söz

---

[a] ürün
[b] esir dünyasında
[c] hiç de görkemli bir şey değil,
[d] Bir
[e] insanların bunlar
[f] denk düşen

edebilirim ama onun içindeki olayların örneğin Sezar'ın ölümünden önce mi sonra mı meydana geldiğini sormanın *anlamı yoktur.*

MS 110 67:12.2.1931

Bir insan bedeninin kısımları arasındaki çekici sıcaklık farkı.

MS 153a 4v: 10.5.1931

Yalnızca ruhla şişirilmiş boş bir balon gibi ortalıkta dolaşmak utanç verici.

MS 153a 12v: 1931

Kimse bir başkasına rahatsızlık vermekten hoşlanmaz; diğer kişinin rahatsız olduğunu belli etmemesinin herkes için hayırlı olmasının sebebi budur. Kimse yaralı bir spanyel ile karşı karşıya kalmak istemez. Bunu unutma. Seni rahatsız eden kişiden sabırla —ve hoşgörüyle— uzak durmak, ona dost olarak yaklaşmaktan çok daha kolaydır. Bunun için cesaret de gerekir.

MS 153a 18v 1931

Senden hoşlanmayan birine iyi davranmak, çok fazla iyi huyluluğun yanı sıra çok fazla *incelik* de gerektirir.

MS 153a 29v: 1931

Dille mücadele ediyoruz.

Dille bir kavgaya tutuştuk.

MS 153a 35r: 1931

Felsefe sorunlarının çözümü, masaldaki armağanla karşılaştırılabilir: büyülü şatoda büyülü bir şey gibi görünür, oysa gün ışığında bakıldığında sıradan bir demir parçasından (ya da o türden bir şeyden) başka bir şey değildir.

MS 153a 35v: 1931

Düşünür, teknik ressama çok benzer. Bütün bağlantıları vermek ister[a].

MS 153a 90v: 1931

[a] vermekten hoşlanır

Klavyede bestelenen, kalemle düşünerek bestelenen ve yalnızca kafada duyulan seslerle bestelenen müzik parçaları çok farklı türden olmalı[a] ve çok farklı türden izlenimler bırakmalı.

Bruckner'in bestelerini yalnızca kafasında yaptığına, orkestrayı çalarken hayal ettiğine eminim; Brahms ise kalemiyle yapıyor. Bu elbette konuyu fazla basitleştirmek oldu. Ama konunun *bir* yönünü öne çıkarıyor.

MS 153a 127v: 1931

Aslında trajediler hep şu sözle başlayabilir: "Eğer ... olmasaydı hiçbir şey olmayacaktı."

(Giysisinin ucunu makineye kaptırmasaydı?)

Ama trajediyi yalnızca bütün yaşamımızı bir rastlantının belirleyebileceğini gösteriyor diye düşünmek tek yanlı bir görüş değil mi?

Günümüzde maskelerin kullanıldığı bir tiyatro biçiminin olabileceğine inanıyorum. Karakterler yalnızca stilize edilmiş insanlar[b] olurdu.[6] Kraus'un yazılarında bu açıkça görülebiliyor. Onun parçaları maskelerle oynanabilir, ya da oynanmalı. Bu elbette onun yazdıklarında belli bir soyutluğa denk düşüyor. Ve maskeli tiyatronun her halükârda tinsel bir karakterin ifadesi olduğuna inanıyorum. Belki (yine) bu yüzden bu tiyatroya yalnızca Yahudiler giderdi.

MS 153a 128v: 1931

Frida Schanz:

Sisli gün. Kurşuni sonbahar çöktü üstümüze.
Gülüş lekelenmiş, dünya dilsiz bugün;
sanki dün gece ölmüş.
Altın kırmızı çitlere sis ejderleri tünemiş;
ve uyku günü aldatıyor. Hiç uyanmayacak gün.

(...)

---

[a] *çok* farklı bir karakter taşımalı
[b] <stilize edilmiş> tipler

Şiiri bir "at hamlesi"nden‡ aldım. Tabii noktalama işaretleri yoktu. O yüzden "Sisli gün" sözcüklerinin başlık mı olduğunu yoksa benim yazdığım gibi ilk dizeye mi ait olduğunu bilmiyorum. Ama "Sisli gün" ile değil de "Kurşuni" ile başlayınca şiirin o kadar önemsiz görünmesi dikkat çekici. Bu *bütün* şiirin ritmini[a] değiştiriyor.

MS 153a 136r: 1931

Başardığın, başkalarına, senin için ifade ettiğinden daha fazlasını ifade edemez.

Sana neye malolmuşsa, onlar da o kadar ödeyecekler.

MS 153a 141r: 1931

Yahudi, bir sahra bölgesidir ama ince bir kaya tabakasının altında ruhun lavları yatar.

MS 153a 160v: 1931

Grillparzer: "Geniş, uzak diyarlarda dolaşmak ne kadar kolay; bireysel olanı, el altında olanı yakalamak ne kadar güç ..."

MS 153b 3r: 1931

İsa'dan hiç haberimiz olmasaydı kendimizi nasıl hissederdik?

Karanlıkta yalnız kalmış gibi mi hissederdik?

Odada birinin daha olduğunu bilen bir çocuğun kendini yalnız hissetmemesi ölçüsünde değil midir kendimizi karanlıkta yalnız kalmış hissetmiyor olmamız?

Dinsel delilik, dinsizlikten kaynaklanan deliliktir.

MS 153b 29r: 1931

Korsikalı haydutların fotoğraflarına bakıp şunları düşündüm: Hıristiyanlığın üzerine nakşedilebilmesi için onların yüzü fazla sert, benimki fazla yumuşak. Haydutların yüzleri korkunç, ama elbette bu insan-

---

[a] şiirin *bütün* ritmini ...

‡ Şiiri meydana çıkarmak için hecelerin satrançtaki at hamlesine göre birleştirildiği bir tür bulmaca. –*ç.n.*

lar iyi bir yaşama daha uzak değiller, yalnızca bunun benim olduğum tarafından farklı bir tarafındalar.

MS 153b 39v: 1931

Bir itiraf, yeni yaşamın bir parçası olmalıdır.

MS 154 1r: 1931

İfade etmek istediğimi ifade etmekte her zaman ancak yarı yarıya başarılı oldum. Aslında o kadar bile değil,[7] belki yalnızca onda bir. Bunun bir anlamı olmalı. Yazılarım birçok durumda "kekeleme"den başka bir şey değil.

MS 154 1v: 1931

Yahudiler arasında "dâhi" olan, yalnızca azizlerdir. En büyük Yahudi düşünür bile yetenekli olmanın ötesine geçmez. (Örneğin kendim.)

Düşüncelerimde aslında yalnızca yeniden-üretici olduğum fikrimde sanırım bir hakikat var. Sanırım tek satır olsun düşünce *bulmadım*, onu bana her zaman bir başkası sağladı, bense o düşünceyi kendi açıklığa kavuşturma işimde kullanmak üzere tutkuyla ele almaktan fazla bir şey yapmadım. Boltzmann Hertz Schopenhauer Frege, Russell, Kraus, Loos Weininger Spengler, Sraffa[8] beni bu yoldan etkiledi. Breuer ve Freud, yeniden-üretici Yahudi düşüncesinin bir örneği olarak alınabilir. — Benim bulduğum, yeni *benzetmeler*.

Drobil için kafaya biçim verdiğim zaman da‡ beni harekete geçiren uyarı özünde Drobil'in bir çalışmasıydı, benim işim aslında yine bir açıklığa kavuşturma işiydi. Açıklığa kavuşturma etkinliği için özsel olanın, CESARETLE yapılması olduğuna inanıyorum; bu olmadan, sırf zekice bir oyun haline gelir.

Yahudi, gerçek bir anlamda, "hiçbir şeyi kendine iş edinmemek" zorundadır. Ama bu onun için özellikle güçtür, çünkü, öyle denebilirse, hiçbir şeye sahip değildir. İsteyerek yoksul olmak, eğer yoksul olmaktan başka *çareniz yoksa*, isteseniz zengin de olabileceğiniz duruma kıyasla çok daha güçtür.

---

‡ Wittgenstein, heykelci Michael Drobil'in atölyesinde, onun başladığı bir büstü tamamlamıştır. *–ç.n.*

Yahudi zihninin küçük bir ot yaprağını ya da çiçeği olsun üretecek bir konumda olmadığı; onun tarzının, bir başkasının zihninde yetişmiş çiçeğin ya da ot yaprağının bir çizimini yapıp bunu kapsamlı bir resim tasarlamakta kullanmak olduğu (haklı ya da haksız olarak) söylenebilir. Bu bir kusur saptaması değildir; yapılan bütünüyle açık olduğu sürece her şey yerli yerindedir. Tehlike ancak, bir Yahudi'nin işinin doğası, Yahudi olmayan birinin işinin doğasıyla karıştırıldığında ortaya çıkar; özellikle de bunu birincisinin yaratıcısının yapması durumunda, ki bunu kolayca yapabilir. ("Kendisinin sütü sağılıyormuş gibi gururlu görünmez mi."[9]

Bir başkasının işini o kişinin kendisinin anladığından daha iyi anlamak, Yahudi zihninin tipik özelliğidir.

Bir resim için uygun çerçeveyi bulduğum ya da resmi doğru yerine astığım birçok kez, kendimi sanki resmi ben yapmışım gibi gururlanırken yakaladım. Aslında bu söylediğim doğru değil: "ben yapmışım gibi gururlanırken" değil, resmin yapılmasına yardımcı olmuşum gibi, sözgelimi küçük bir parçasını ben boyamışım gibi gururlanırken. Sıradışı bir bahçe düzenleyicisinin, sonunda, en azından küçük bir ot yaprağını da kendisinin ürettiğini düşünmeye başlaması gibi. Oysa kendi işinin tamamen farklı bir alana ait olduğu onun için açık olmalıdır.

En küçük, en sıradan bir ot yaprağının bile varlık kazanması süreci onun için bütünüyle yabancı, bilinmeyen bir şeydir.

Aslına ne kadar sadık olursa olsun, bütün bir elma ağacının resmi ile bu ağaç arasındaki benzerlik, bir anlamda, en küçük papatya ile bu ağaç arasındaki benzerlikten sonsuz ölçüde küçüktür. Ve bu anlamda, bir Bruckner senfonisi, kahramanlık döneminin bir senfonisiyle, bir Mahler senfonisinin bağlantılı olduğundan sonsuz ölçüde daha yakından bağlantılıdır. Eğer Mahler senfonisi bir sanat yapıtıysa, *bütünüyle* farklı türden bir sanat yapıtıdır. (Gerçi bu gözlemin kendisi aslında Spengler tarzında.)

Her neyse, 1913-14'te Norveç'teyken kendime ait düşüncelerim vardı, ya da bana şimdi öyle geliyor. Yani o sıralarda yeni düşünme yolları açtığım izlenimindeyim (ama belki yanılıyorum). Oysa şimdi yalnızca eskilerini uyguluyor gibiyim.

MS 154 15v: 1931

Rousseau'nun karakterinde Yahudice bir şey var.

MS 154 20v: 1931

Bazen (birinin) felsefesinin o kişinin mizacıyla ilgili bir sorun olduğu söyleniyorsa, bunda bir hakikat vardır. Bazı karşılaştırmaların tercih edilmesi, bir mizaç sorunu olarak gördüğümüz bir şeydir ve bunda ilk bakışta göründüğünden daha fazla anlaşmazlık yatar.[a]

"Bu yumruyu[b] bedeninin normal bir uzantısı gibi gör!" Öyle istendi diye insan bunu yapabilir mi?

Bedenime ilişkin belli bir ideale istemli olarak sahip olma ya da olmama gücüne sahip miyim?

Avrupa halklarının tarihi içinde Yahudilerin tarihi,[10] onların Avrupa' da olup bitenlere müdahalesinin gerçekte hakettiği kadar ayrıntılı ele alınmıyor, çünkü bu tarih içinde Yahudiler bir tür hastalık, bir tür anormallik gibi algılanıyor; kimse bir hastalığı normal yaşamla aynı kefeye koymak istemez[c]

Şu söylenebilir: bu şişkinlik ancak beden duygumuzun bütünü değişirse (ulusun beden duygusunun bütünü değişirse) bedenin bir uzantısı gibi görülebilir. Aksi halde, olsa olsa ona *tahammül* edilebilir.

Bir bireyden, böyle bir tahammül göstermesi, hatta böyle şeylere aldırmaması beklenebilir; ama bir ulustan beklenemez, zira o ancak böyle şeylere aldırmazlık etmemesi sayesinde ulustur. Yani birinden hem bedeniyle ilgili önceki estetik duygusunu korumasını hem de şişkinliği hoş karşılamasını beklemekte bir çelişki vardır.

Güç ile mülkiyet *aynı* şey değildir. Mülkiyet aynı zamanda güç kazandırsa da. Yahudilerin mülkiyet duygusuna sahip olmadığı söylenirse, bu herhalde onların zengin olmaktan hoşlanmasıyla tutarlıdır; zira para onlar için belli bir tür güçtür, mülkiyet değil. (Örneğin insanlarımın yoksul olmasını istemem, zira onların belli bir güce sahip olmasını isterim. Tabii bu gücü doğru kullanmalarını da isterim.)

---

[a] ... görülebilecek bir şeydir ve bunda görünenden çok daha fazla anlaşmazlık payı vardır.

[b] şişkinliği

[c] kimse bir hastalıktan, sanki sağlıklı beden süreçleriyle (ağrılı olanlarla bile) aynı haklara sahipmiş gibi söz etmek istemez.

Brahms ile Mendelssohn arasında belli bir akrabalık bulunduğu kesin. Ama bunu gösterenin Brahms'ın yapıtlarındaki tek tek pasajlarla Mendelssohn'un pasajları arasındaki benzerlik olduğunu söylemek istemiyorum; sözünü ettiğim akrabalık. Mendelssohn'un tam yapmadığını Brahms'ın hiç ödün vermeden yaptığı söylenerek ifade edilebilir. Ya da: Brahms, birçok yerde, kusurlarından arınmış Mendelssohn'dur.

[11]Bu, öncesini bilmediğim bir temanın sonu olmalı. Bugün felsefede yaptığım işi düşünüp kendi kendime şunu söylerken aklıma geldi: "*I destroy, I destroy, I destroy* —"‡

MS 154 21v: 1931

Yahudilerin ketum ve kurnaz mizacının uzun süre zulüm görmüş olmalarından kaynaklandığı söylenmiştir bazen. Bu kesinlikle doğru değildir; tam tersine, bu ketumluk eğilimi sayesinde bu zulme karşın varlıklarını korumuş oldukları kesindir. Falan hayvan türünün kendini gizleme olanağı ya da yeteneği sayesinde varlığını koruyabildiğinin söylenebileccği gibi. Elbette böyle bir sebeple bu yeteneğin övülmesi gerektiğini söylemek istemiyorum hiçbir şekilde.

Bruckner'in müziğinde Nestroy'un, Grillparzer'in, Haydn'ın, vb. uzun, narin (nordik?) yüzünden kalan hiçbir şey yok; onunki tip olarak Schubert'inkinden bile daha saf bir yuvarlak (Alplere özgü?) yüz.

‡ "İmha ediyorum, imha ediyorum, imha ediyorum." –ç.*n.*

Dilin, en kaba biçimiyle *sözlükte* bulunan ve *zamanı* kişileştirmeyi mümkün kılan, her şeyi aynı gösterme gücü, mantığın değişmezlerini tanrı haline getirmekten daha az hayret edilecek bir şey değil.

MS 154 25v: 1931

İnsan giydikten sonra aynaya kendini beğenmiş gözlerle bakarsa[12] yılanlara ve solucanlara dönüşen (sanki pıhtılaşan) güzel bir giysi.

MS 155 29r: 1931

Düşüncelerimden duyduğum sevinç, kendi tuhaf yaşamımdan duyduğum sevinç. Yaşama sevinci bu mu?

MS 155 46r: 1931

Bu arada eski anlayışta[a] —kabataslak söylendiğinde, Batılı (büyük) filozofların anlayışında— bilimsel anlamda iki[b] tür sorun vardı: özsel, büyük, evrensel sorunlar ve özsel olmayan, sanki ilineksel sorunlar. Bunun aksine, bizim anlayışımız, bilimsel anlamda hiçbir *büyük* özsel sorunun olmadığıdır.

MS 110 200: 22.6.1931

Müzikte yapı ve duygu: Duygular, bir müzik parçasını kavrayışımıza, yaşamımızdaki olaylara eşlik ettiği gibi eşlik eder.

MS 110 226: 25.6.1931

Labor'un ciddiliği çok geç bir ciddilik.

MS 110 231 c: 29.6.1931

Yetenek taze suların sürekli çağladığı bir kaynaktır. Ama bu kaynaktan doğru yararlanılmazsa[c], değerini yitirir.

MS 110 238: 30.6.1931

---

[a] anlayışa göre
[b] iki farklı
[c] bu kaynak doğru kullanılmazsa

"Akıllı birinin neyi bildiğini bilmek güçtür." Goethe'nin laboratuvar deneylerini küçümsemesi ve açık doğaya gidip ondan öğrenmeyi öğütlemesi: hipotezlerin (yanlış anlaşıldığı haliyle) zaten hakikatin yanlışlanışı olduğu fikriyle bunun bir ilişkisi var mı? Ya şimdi kitabımın girişi için düşündüğüm doğa betimlemesiyle?[a]

MS 110 257: 2.7.1931

İnsanlar çirkin bir çiçek ya da hayvan gördüklerinde her zaman sanki bunlar yapaymış gibi bir izlenime kapılırlar. "... gibi görünüyor" derler. Bu, "çirkin" ve "güzel" sözcüklerinin anlamına ışık tutar.

MS 110 260 c: 2.7.1931

Labor iyi müzik yazdığında kesinlikle romantizmden uzak oluyor. Bu çok dikkat çekici ve önemli bir gösterge.

MS 111 2c: 7.7.1931

İnsan Sokratik diyalogları okuduğunda şu duyguya kapılıyor: ne korkunç zaman kaybı! Hiçbir şeyi kanıtlamayan ve hiçbir şeye açıklık getirmeyen bu argümanların amacı ne?

MS 111 55: 30.7.1931

Peter Schlemihl'in öyküsü[13] bence şöyle olmalı[b]: Para için ruhunu Şeytan'a satar. Sonra pişman olur ve Şeytan bu sefer ruhuna karşılık Schlemihl'in gölgesini ister. Ama Peter Schlemihl'in hâlâ ruhunu Şeytan'a vermek ile gölgesinden yani insanlar arasında yaşamaktan vazgeçmek arasında seçim yapma hakkı vardır.

MS 111 77: 11.8.1931

Hıristiyanlıkta sanki Tanrı insanlara şöyle der: Trajedi yapmayın; cennet ve cehennemi dünyada oynamaya kalkmayın; cennet ve cehennem *benim* işim.

MS 111 115: 19.8.1931

---

[a] Ya şimdi kitabım için düşündüğüm girişle, kitabın başlayacağı | başında yer alacak doğa betimlemesiyle?

[b] okunmalı

Spengler şöyle söyleseydi, daha iyi anlaşılabilirdi: Farklı kültür dönemlerini ailelerin yaşamıyla *karşılaştırıyorum*; aile içinde bir aile benzerliği vardır, gerçi farklı ailelerin üyeleri arasında da benzerlik bulunur; aile benzerliği bu diğer tür benzerlikten şöyle şöyle ayrılır, vb. Şunu söylemek istiyorum: Tartışmaya durmadan haksızlıkların karışmaması için bize karşılaştırma nesnesinin, bu yaklaşımın türetildiği nesnenin söylenmesi lazım. Çünkü o zaman, yaklaşımın[a] prototipi için doğru olanı[b] ister istemez o yaklaşımı uygulamakta olduğumuz nesneye de atfederiz, o zaman da şunu öne süreriz: "*her zaman böyle olmalı* ..."

Bunun sebebi, prototipin karakteristiklerine o yaklaşım içinde bir yer vermek istememizdir. Ama prototip ile nesneyi karıştırdığımızdan, yalnızca prototipin zorunlu olarak sahip olduğu özellikleri dogmatik bir şekilde nesneye atfetmeye başlarız. Diğer yandan, yalnızca tek bir durum için geçerli olduğunda yaklaşımın ona vermek istediğimiz genellikten yoksun kalacağını[c] düşünürüz. Oysa prototip, neyse o olarak sunulmalıdır: yaklaşımın bütününü karakterize eden ve onun biçimini belirleyen şey. Böylece prototip başta durur ve yaklaşımın biçimini belirlemesi sayesinde genel bir geçerliliği vardır, sadece onun için doğru olanın, yaklaşımın uygulandığı bütün nesneler için geçerli olduğu iddiası sayesinde değil.

Dolayısıyla, insan abartılı dogmatik iddialarla karşılaştığında hep şunu sormalı: Bunda gerçekten doğru olan ne. Ya da yine: Hangi durumda bu gerçekten doğru.

MS 111 119:19.8.1931

Simplicissimus'tan: teknoloji bilmeceleri.

(Resim: inşa halindeki bir köprünün önünde iki profesör.) Gökten gelen ses: "Gaçılıng ordan — hoo — gaçılıng ordan deyom siye — aha şincik ters döndereceni onu!" — "Bu kadar karmaşık ve ince bir iş bu dille nasıl yapılabilir, akıl alır gibi değil sevgili meslektaşım."

MS 111 132: 23.8.1931

---

[a] karşılaştırmanın
[b] geçerli olanı
[c] genelliğe sahip olmayacağını

Felsefenin gerçekte ilerleme göstermediği, hâlâ Greklerin uğraştığı felsefe sorunlarıyla uğraştığımız mülâhazasını işitip duruyoruz. Ama bunu söyleyenler bunun niçin böyle olduğunu[a] anlamıyorlar. Bu böyle, çünkü dilimiz aynı kaldı, bizi aynı soruları sormaya ayartıp duruyor. 'Yemek', 'içmek' fiilleriyle aynı şekilde işlev görüyormuş gibi gözüken bir 'olmak' fiili var oldukça; 'özdeş', 'doğru', 'yanlış', 'mümkün' sıfatlarımız var oldukça; zaman nehrinden ve uzayın genişliğinden söz etmeyi sürdürdükçe, vb., vb. insanlar aynı muammalara takılmaya, hiçbir açıklamayla aydınlatılamaz gibi görünen şeylere gözlerini dikmeye devam edecekler.

Ayrıca bu, doğaüstü[b] olana duyulan bir özlemi karşılar, zira insanlar "insan anlayışının sınırı"nı görebileceklerini düşündükleri sürece elbette bu sınırın ötesini görebileceklerine inanırlar.

Şunu okudum: "filozoflar 'Gerçeklik'in anlamına Platon'un yaklaştığından daha yakın değiller; ..." Ne ayrıksı[c] durum. Öyleyse Platon'un o kadar ileriye gidebilmiş olması[d] ne kadar ayrıksı! Ya da sonradan daha öteye gidememiş olmamız! Bunun sebebi Platon'un *o kadar* zeki olması mı?

MS 111 133: 24.8.1931

Kleist bir yerde,[14] şairlerin yapabilmeyi her şeyden çok isteyecekleri şeyin, düşünceleri oldukları haliyle[e], sözcükler olmaksızın aktarmak olduğunu yazmıştı. (Ne tuhaf itiraf.)

MS 111 173: 13.9.1931

Eski dinlerin tanrılarının yeni dinler tarafından şeytan diye damgalandığı söylenir sık sık. Ama aslında bu tanrılar herhalde daha o zaman şeytan haline gelmişlerdir.

MS 111 180: 13.9.1931

Büyük ustaların yapıtları, çevremizde doğup batan yıldızlardır[f]. Şimdi batmış durumdaki her büyük yapıtın zamanı tekrar gelecektir.

MS 111 194: 13.9.1931

---

[a] olması gerektiğini
[b] aşkın
[c] tuhaf
[d] <Platon ... gidebilmiş> olsun,
[e] <düşüncelerin> kendilerini
[f] güneşlerdir

(Mendelssohn'un müziği, kusursuz olduğu zaman, müziksel arabesklerden oluşuyor. Yapıtlarında ihtimam eksikliği gördüğümüz her seferinde sıkıntı hissetmemiz bu yüzden.)

Batı Uygarlığında Yahudi her zaman kendisine uymayan ölçülere göre değerlendirilir. Grek düşünürlerinin Batılı anlamda ne filozof ne de bilim adamı olduğu, Olimpiyat Oyunlarına katılanların sporcu olmadığı ve <hiçbir> Batılı mesleğe uymadığı, birçok kişi için açıktır. Ama bu Yahudiler için de böyledir[a]

Ve <dilimizin> sözcüklerini tek mümkün ölçü standardı olarak gördüğümüz sürece, Yahudiye[b] hep haksızlık ediyoruz. Ve o[c] önce olduğundan daha değerli, sonra da olduğundan daha değersiz görülüyor. Bu bağlamda Spengler Weininger'i Batılı filozoflar[d] arasında saymamakta çok haklı.[15]

Yaptığımız hiçbir şey tam olarak savunulamaz. Ancak bir başka yerleşik şeye referansla savunulabilir.

Yani insan niçin *şöyle* davranması (ya da davranmış olması) gerektiğine dair hiçbir sebep gösteremez —öyle yapmakla şöyle şöyle bir duruma yol açtığı dışında, ki bunu da bir amaç olarak *kabullenmek* durumundadır.

MS 111 195: 13.9.1931

İfade edilemeyecek olan (bana gizemli gelen ve ifade edemediğim şey), ifade edebildiğim her neyse onun anlam kazandığı zemini sağlıyor belki de.

MS 112 1: 5.10.1931

Felsefe üstünde çalışmak —birçok bakımdan mimarlık çalışması gibi— daha çok kendi üstünde çalışmaktır[e]. Kendi kavrayışın üstünde. Şeyleri nasıl gördüğün üstünde. (Ve onlardan ne beklediğin üstünde.)

MS 112 46: 14.10.1931

---

[a] Ama Yahudiler için de durum bunun aynısıdır.
[b] onlara
[c] onlar
[d] düşünürler
[e] bir <çalışmadır>

Filozofun beceriksiz bir yönetici konumuna düşmesi kolaydır: yalnızca *kendi* işini yapıp[a] işçilerinin kendi işlerini gereği gibi yapmalarını sağlayacağı yerde onların işini üstlenir, böylece bir gün kendini başkalarının işlerinden bunalmış bulur —işçilerse onu seyredip eleştirmektedir.

MS 112 60: 15.10.1931

Düşünce şimdiden eskimiş, artık işe yaramaz durumda. (Müziksel düşünceler üstüne buna benzer bir sözü bir zamanlar Labor'dan işitmiştim.) Bir kez buruşturulunca bir daha asla tam olarak düzeltilemeyen yaldız kâğıdı gibi. Benim neredeyse bütün düşüncelerim bir parça buruşuktur.

MS 112 76: 24.10.1931

Gerçekten kalemimle düşünüyorum, zira birçok durumda elimin ne yazdığını kafam hiç bilmiyor.

(Filozoflar çoğu zaman, bir kâğıda gelişigüzel çizgiler karalayıp sonra da[b] yetişkine "bu ne?" diye soran küçük çocuklara benzer. — Şöyle olur: Yetişkin birçok kez bir şey çizip çocuğa "bu bir adam", "bu bir ev", vb. demiştir. Şimdi de çocuk bir şey karalayıp sorar: "pekiyi *bu* ne?")

MS 112 114: 27.10.1931

Ramsey burjuva düşünürüydü. Yani belli bir topluluğun işlerini yoluna koymak amacıyla düşünüyordu. Devletin özü üstüne düşünmüyordu —ya da en azından bundan hoşlanmıyordu— *bu* devletin nasıl örgütlenmesinin makul olabileceği üstüne düşünüyordu. Bunun tek mümkün devlet olmayabileceği düşüncesi onu biraz endişelendiriyor, biraz da sıkıyordu. Mümkün olduğunca vakit geçirmeden temelleri düşünmeye başlamak istiyordu —*bu* devletin temellerini. İyi olduğu ve onu gerçekten ilgilendiren alan buydu; gerçek(ten) felsefi düşünce ise onu rahatsız ediyordu —sonucunu (eğer bir sonucu varsa) önemsiz diye bir tarafa bırakana kadar.

MS 112 139: 1.11.1931

---

[a] yaparken
[b] ardından

En büyük teleskobun bile gözümüzü dayadığımız kısmının bizim gözümüzden daha büyük olamayacağı[a] üstüne tuhaf bir analoji kurulabilirdi.

MS 112 153: 11.11.1931

Tolstoy: bir şeyin anlamı (önemi) onun herkesin anlayabileceği bişey olmasında yatar. Bu hem doğru hem yanlış. O şeyi —eğer anlamlıysa, önemliyse— anlaşılması güç yapan, insanın onu anlamak için muğlak konularda öğrenim görmesinin gerekli olması değil, o şeyin anlaşılması ile çoğu kişinin görmek *istediği* şey arasındaki karşıtlıktır. Tam bu yüzden, en açık olan şey, anlaşılması en güç şey olabilir. Üstesinden gelinmesi gereken, zekâya değil, isteme ilişkin bir güçlüktür.

MS 112 221: 22.11.1931

Bugün felsefe öğreten, başkasına verdiği yiyeceği, onun beğenisine uygun olduğu için değil, beğenisini değiştirmek için verir[b].

MS 112 223: 22.11.1931

Okuyucularımın kendi düşüncelerini bütün çarpıklıklarıyla gördükleri ve bu yardım sayesinde bunları düzeltebildikleri aynadan fazla bir şey olmamam gerek.

MS 112 225: 22.11.1931

Dil herkese aynı tuzakları kurar; iyi durumdaki[c] yanlış yolların uçsuz bucaksız bir örgüsüdür dil. İnsanların birbiri ardına aynı yollara girdiklerini görürüz, böylece hangi noktada sapacaklarını, hangi noktada dönemece dikkat etmeden dümdüz yürüyeceklerini, vb., vb. önceden biliriz. Öyleyse yapmam gereken, insanlara tehlikeli noktaları geçmekte yardımcı olması için, yanlış dönemeçlerin bulunduğu bütün kavşaklara işaret direkleri dikmek.

Eddington'un 'zamanın yönü' ve entropi ilkesi üstüne söyledikleri, insanlar bir gün geri geri yürümeye başlarsa zamanın yönünün değişmiş olacağını söylemeye varır. İstiyorsanız böyle söylemeye her türlü hak-

---

[a] olmadığı

[b] — — — veren bir adama | birine benzer

[c] rahatlıkla girilebilecek

kınız vardır; ama bu durumda insanların yürüme yönlerini değiştirdiklerinden fazla bir şey söylemediğiniz konusunda kafanız açık olmalıdır.

MS 112 231: 22.11.1931

Biri insanları alıcılar ve satıcılar şeklinde ayırıyor, alıcıların aynı zamanda satıcı olduğunu unutuyor. Ona bunu hatırlatırsam[a] kullandığı gramer değişir mi??

MS 112 232: 22.11.1931

Bir Copernicus'un ya da Darwin'in gerçek başarısı, doğru bir teori bulmak değil, yeni ve verimli bir bakış açısı bulmaktır.

MS 112 233: 22.11.1931

Goethe'nin aslında aradığı şeyin fizyolojik değil psikolojik bir renk teorisi olduğuna inanıyorum.

MS 112 255: 26.11.1931

"Ölümden sonra zamansız bir durum başlayacaktır" yada "ölümde zamansız bir durum başlar" diyen filozoflar "sonra", "...de", "başlar" sözcüklerini zamansal bir anlamda kullandıklarına ve zamansallığın bu sözcüklerin gramerinde gömülü olduğuna dikkat etmiyorlar.

MS 113 80: 29.2.1932

İyi mimarinin verdiği izlenimi, onun bir düşünce ifade ettiğini unutma. İnsan ona da bir jestle karşılık vermek isteyebilir.

MS 156a 25r: ca. 1932-1934

Başkasının derinlikleriyle oynama!

MS 156a 30v: ca. 1932-1934

Yüz bedenin ruhudur.

MS 156a 49r: ca. 1932-1934

---

[a] Buna dikkatini çekersem

Kişi *kendi el yazısını* olduğu gibi kendi karakterini de dışarıdan göremez[a].

El yazımla, onu başkalarının yazısıyla aynı konumda görüp karşılaştırmamı önleyen, tek yanlı bir ilişkim vardır.

MS 156a 49v: ca. 1932-1934

Sanatta şunun kadar iyi bir şey söylemek güç: hiçbir şey söylememek.

MS 156a 57r: ca. 1932-1934

Benim düşünmeme de herkesinki gibi eski (kurumuş) düşüncelerimin işe yaramaz kabukları[b] yapışmış halde.

MS 156a 58v: ca. 1932-1934

Brahms'ın müziksel *düşünme gücü.*

MS 156b 14v: ca. 1932-1934

Çeşitli bitkiler ve bunların *insan* karakteri: gül, sarmaşık, çimen, meşe, elma ağacı, mısır bitkisi. Sözcüklerin farklı karakteriyle karşılaştırarak

MS 156b 23v: ca. 1932-1934

Mendelssohn'un müziğinin özü karakterize edilmek istendiğinde, onun belki de hiç anlaşılması güç müzik yazmadığı söylenebilir.

MS 156b 24v: ca. 1932-1934

Her sanatçı diğerlerinden etkilenmiştir, bu etkinin izlerini de kendi yapıtlarında gösterir; ama ondan aldığımız yine de kendi kişiliğidir[c]. Başkalarından miras alınanlar, yumurta kabuklarından başka bir şey olamaz. Bu kabukların varlığına tahammül gösterebiliriz ama bunlar Ruhumuzu beslemez.

---

[a] bilemez
[b] kalıntıları
[c] ama onun bizim için anlamı yine de yalnızca *onun* kişiliğidir.

Bana (bazen) zaten[a] dişsiz ağzımla felsefe yapıyormuşum ve dişsiz konuşmayı doğru konuşma olarak, daha değerli konuşma olarak alıyormuşum gibi geliyor. Kraus'ta da buna benzer bir şey yakaladım. Bunu bir kötüleşme olarak görmek yerine.

MS 156b 32r: ca. 1932-1934

Farzedelim biri "A'nın gözlerinin ifadesi B'ninkinden daha güzel" derse, güzel sözcüğüyle elbette "güzel" dediğimiz her şeyde ortak olanı kastetmediğini söylemek isterim. Tam tersine, bu sözcükle çok dar sınırlar içinde bir oyun oynamaktadır. Pekiyi bunu ne gösterir? Zihnimde "güzel" sözcüğünün özel, sınırlı bir açıklaması mı vardı? Elbette değil. — Ama belki bir çift gözün ifadesindeki güzelliği bir burunun biçimindeki güzellikle bile karşılaştırmayı istemem.

Gerçekten, belki şöyle söyleriz: Bir dilde bu iki durumda ortak bir şeyin bulunduğunu ima etmeyecek şekilde iki sözcük bulunsaydı, bu iki özelleşmiş sözcükten birini kendi durumum için kullanmakta hiçbir sorunla karşılaşmazdım ve söylemek istediğim şeyin anlamından hiçbir şey eksilmezdi.

Biri şöyle diyebilir: o zaman 'kural' ya da 'bitki' sözcüğünü özel durumda nasıl açıklardım? bu 'onunla ne kastettiğimi' gösterir.

Şunu söylediğimi farzedelim: "Bahçıvan serasında çok güzel bitkiler yetiştiriyor." Bununla beni dinleyen kişiye bir şey iletmek isterim ve şu soru ortaya çıkar: bu kişi bunun için "bitki" dediğimiz her şeyde ortak olanı bilmek zorunda mı? Hayır. Mevcut durumun açıklamasını ona birkaç örnekle ya da birkaç resimle pekâlâ verebilirdim.

Aynı şekilde, "bu oyunun kurallarını şimdi sana açıklayacağım" dersem, diğer kişinin "kural" dediğimiz şeylerde ortak olan her şeyi bildiğini mi varsayarım?

MS 145 14r: Güz 1933*

"A'nın güzel gözleri var" dediğimde, bu gözlerde neyi güzel bulduğum sorulabilir, ben de belki şu yanıtı veririm: bademi biçimini, uzun kirpiklerini, ince gözkapaklarını.

Yine güzel bulduğum Gotik bir kilise ile bu gözler arasında ortak olan ne? Bende benzer bir izlenim uyandırdıklarını mı söylemek duru-

[a] daha şimdiden

mundayım? "Bunlarda ortak olan, her iki durumda da elimin onların resmini yapmak istemesi" dersem? Bu, bir ölçüde, güzelin *dar bir tanımı*[a] olurdu.

Birçok durumda şöyle söylenebilir: bir şeye hangi sebeplerle iyi ya da güzel dediğini sor, o zaman "iyi" sözcüğünün bu durumdaki özel grameri ortaya çıkacaktır.

MS 145 17v: 1933

Aslında ancak *şiir yazar* gibi felsefe yazmak gerektiğini söylediğimde, felsefeye ilişkin olarak nerede durduğumu özetlediğime inanıyorum. Bana öyle görünüyor ki, bu, düşüncemin şimdiye, geleceğe ya da geçmişe ne ölçüde ait olduğunu açığa vuruyor olmalı. Zira bu sözlerle, yapabilmek istediği şeyi tam olarak yapamayan biri olduğumu kabul ediyordum.

MS 146 25v: 1933-1934

Kişi mantıkta bir hile yapsa, kendinden başka kimi aldatıyor olabilir ki?

MS 146 35v: 1933-1934

Besteci adları: Bazen, verili saydığımız şey, yansıtma yöntemidir. Örneğin, Bu kişinin karakterine hangi ad uygun düşerdi diye sorduğumuzda. Ama bazen de karakteri ada yansıtırız ve bunu verili sayarız. Nitekim iyi bildiğimiz büyük ustaların adlarının tam da yapıtlarına uyduğu izlenimimiz vardır.

MS 146 44v: 1933-1934

Biri gelecek kuşağın bu sorunları ele alıp çözeceği kehanetinde bulunduğunda bu genellikle bir tür hüsnükuruntudur, yapması gerektiği halde yapmadığı şey için kendini mazur görmenin bir yoludur. Bir baba kendi yapmadığı şeyi oğlunun yapmasını ister, böylece halletmeden bıraktığı görev yine de bir şekilde halledilmiş olacaktır. Oysa oğulun önünde yeni bir görev vardır. Şunu söylemek istiyorum: görevin tamamlanmamış olarak kalmaması arzusu kendini o görevin gelecek kuşak tarafından daha ileri götürüleceği öndeyisi kılığına girerek gizler.

MS 147 16r: 1934

---

[a] dar tanımlarından biri

Brahms'ın bunaltıcı *becerisi.*

MS 147 22r: 1934

"Gerçekten görülen tek şey budur" dediğimde önümü işaret ederim. Yanları ya da arkamı —görmediğim şeyleri— işaret edecek olsaydım, bu işaret etme benim için bütün anlamını yitirirdi. Ama bu, önümü işaret etmemi hiçbir şeyle karşıtlık içine koymadığım anlamına gelir.

(Acelesi olan biri, arabada otururken, istemsiz olarak, önündeki şeyi iter —böylece arabayı itmekte olmadığını kendi kendine söyleyebilecek olsa da.)

MS 157a 2r: 1934*

Bu arada, sanatsal etkinliklerimde yalnızca iyi bir *görgüye* sahibim.

MS 157a 22v: 1934

Sessiz film günlerinde bütün klasikler filmlerde çalındı, Brahms ve Wagner dışında.

Brahms'ın kullanılmamasının sebebi, fazla soyut olması. Bir filmde Beethoven ya da Schubert'in müziğinin eşlik ettiği heyecanlı bir sahne hayal edebilirim ve filmden o müziğe ilişkin bir tür anlayış kazanabilirim. Ama Brahms'ın müziğine ilişkin bir anlayış kazanamam. Diğer yandan Bruckner bir filme uyardı.

MS 157a 44v: 1934 ya da 1937

Bir felsefe araştırması (belki özellikle matematikte) ile estetik bir araştırma arasındaki tuhaf benzerlik. (Örneğin, bu giyside kötü olan ne, nasıl olmalıydı, vb.)

MS 116 56: 1937

Gurur binanın yıkılması gerek. Bu da korkunç bir uğraş anlamına geliyor.

MS 157a 57r: 1937

Cehennem dehşeti tek bir günde yaşanabilir; bu kadar zaman bol bol yeter bunun için.

MS 157a 57r: 1937

Akıcı bir şekilde okuyabileceğiniz bir yazının etkisi ile, yazabileceğiniz ama *kolayca* deşifre edemeyeceğiniz[a] bir yazının etkisi arasında büyük bir fark vardır. Düşünceler bir kutuya kapatılmış gibidir.[16]

MS 157a 58r: 1937

Duyuları etkilemeyen şeylerin daha "saf" olması —örneğin sayıların.

MS 157a 62v: 1937

Bir özveride bulunup sonra da bununla övünürsen, özverinle[b] birlikte lanetlenirsin.

MS 157a 66v c: 1937

Emeğin verdiği ışık güzel bir ışıktır, ama ancak bir başka ışıkla daha aydınlatılırsa gerçek güzellikle parlar.

MS 157a 67v c: 1937

"Evet, bu böyle," dersiniz, "çünkü böyle *olmalı*!"

(Schopenhauer: insanın gerçek ömrü 100 yıldır.)

"Elbette, öyle olmalı!" Sanki bir yaratıcının *amacını* anlamışsınızdır. *Sistemi* anlamışsınızdır.

Kendinize 'Ama insanlar fiilen ne kadar yaşıyor?' diye sormazsınız, bu şimdi yüzeysel bir sorun gibi görünür; oysa siz daha derin bir şey anlamışsınızdır.

MS 157b 9v: 1937

Yani[17] haksızlıktan —ya da önesürümlerimizin boş olmasından sakınmanın[c] tek yolu,[18] ideal olanı neyse o olarak, yani şeylere bakış tarzımız içinde bir karşılaştırma nesnesi —sanki bir tür ölçme çubuğu— olarak koymaktır[d], her şeyin uyması gereken[e] bir peşin hüküm gibi de-

[a] okuyamayacağınız
[b] bu özveriyle
[c] önesürümlerimizin <... sakınmasının>
[d] görmektir
[e] <uymak> zorunda olacağı

ğil[a]. Yani felsefenin[b] kolayca yozlaşıp içine düşebileceği dogmatizmdir bu[c].

Öyleyse[19] Spengler'inki gibi bir yaklaşımla benim yaklaşımım arasındaki ilişki ne?

Spengler'deki haksızlık: İdeal, kişinin yaklaşımının biçimini belirleyen ilke olarak konduğunda itibarından bir şey yitirmiş olmaz. İyi bir ölçü birimi.[20] — —

MS 157b 15v: 1937

Biraz daha iyi uyudum. Canlı rüyalar. Biraz canım sıkkın; havalar ve sağlık durumum.

Yaşamda gördüğün sorunun çözümü, sorunsal olanı ortadan kaldıran bir yaşama tarzıdır.

Yaşamın sorunsal olması, senin yaşamının, yaşamın biçimine uymaması anlamına gelir. Öyleyse yaşamını değiştirmen gerekir, ve yaşamın o biçime uyduğunda, sorunsal olan ortadan kalkar.

Ama burada bir sorun bulunduğunu görmeyen birinin, önemli bir şeye, hatta en önemli şeye kör olduğunu hissetmez miyiz?

Bu kişinin amaçsızca, sanki bir köstebek kadar kör yaşadığını ve bir görebilse[d] sorunu göreceğini söylemek istemez miyim?

Ya da, şunu söylemek durumunda değil miyim: doğru yaşayan, sorunu bir *keder* gibi, yani her şeye karşın bir sorun gibi değil, bir sevinç gibi hisseder; kasvetli bir zemin gibi değil, yaşamını çevreleyen parlak bir hale gibi hisseder.

MS 118 17r c: 27.8.1937*

Eski fizikçilerin matematiği fiziğe hâkim olmaya yetmeyecek kadar az anladıklarını aniden fark ettiklerinin söylendiği gibi, bununla neredeyse aynı şekilde, bugün gençlerin kendilerini aniden yaşamın tuhaf taleplerini karşılamak için sıradan sağduyunun artık yeterli olmadığı bir konumda buldukları söylenebilir. Her şey o kadar karmaşık bir hale geldi ki, hâkimiyet[e] için olağanüstü bir anlayış gerekiyor. Zira artık

---

[a] koymak yerine
[b] felsefemizin
[c] <dogmatizm> bunda yatar
[d] aramayı akıl etse
[e] ona hâkim olmak

oyunu iyi oynayabilmek yeterli değil; her zaman yeniden soru şu oluyor: şimdi ne tür bir oyun oynanacak acaba?[a]

MS 118 20r: 27.8.1937

Macaulay'in denemelerinde mükemmel çok şey var; ama insanlar hakkındaki *değer yargıları* sıkıcı ve fazlalık. İnsan ona şöyle demek istiyor: jest yapmayı bırak! ne söylemen gerekiyorsa onu söyle.

MS 118 21v: 27.8.1937

Düşünceler de kimi zaman olgunlaşmadan düşer ağaçtan.

MS 118 35r c: 29.8.1937

Felsefe yaparken konumumu sürekli değiştirmem, *tek* ayak üstünde uzun süre dikelmemem, kaslarımın tutulmaması için önemli.

Uzun bir yokuşu tırmanan birinin, kuvvetini tazelemek için, farklı kaslarını çalıştırmak için, bir süre geri geri yürümesi gibi.

MS 118 45r c: 1.9.1937

Biraz soğuk almışım, düşünemiyorum. Hava berbat. —

Hıristiyanlık bir öğreti değil, yani insan ruhuna ne olduğu ve ne olacağı üstüne bir teori değil, insan yaşamında fiilen yer alan bir şeyin bir betimlemesi. Zira 'günahı kabul etme' fiilen olan bir şey, umutsuzluk da öyle, iman yoluyla kurtuluş da öyle. Ondan söz edenler (Bunyan gibi) düpedüz kendilerine ne olduğunu betimliyorlar; üstüne nasıl bir cila çekmek istenirse istensin.

MS 118 56r c: 4.9.1937*

Sık sık yaptığım gibi bir müzik parçasını hayal ettiğimde —sanırım her zaman— ön dişlerimi ritmik bir şekilde birbirine sürtüyorum. Bu daha önce dikkatimi çekti ama genellikle tamamen bilinçsiz oluyor. Üstelik sanki hayalimdeki notaları bu hareket üretiyor.

Herhalde müziği hayalinde işitmenin bu yolu çok yaygındır. Tabii dişlerimi hareket ettirmeden de müzik hayal edebiliyorum ama o za-

---

[a] hep şu soru ortaya çıkıyor: şimdi bu oyun mu oynanacaktı ki — doğru oyun hangisi?

man notalar çok daha bulanık, çok daha az berrak, daha az telaffuz edilmiş oluyor.

MS 118 71v c: 9.9.1937

Örneğin resim halindeki belli önermeler insanlar için düşünceyi yöneten dogmalar olarak dayatılırsa, yani böylece kanıların belirlenmeyeceği ama kanıların[a] *ifadesinin* tamamen kontrol altına alınacağı şekilde dayatılırsa, bunun çok tuhaf bir etkisi olur. İnsanlar mutlak, elle tutulur bir tiranlık altında yaşarlar, yine de özgür olmadıklarını söyleyemezler[b]. Katolik Kilisesinin böyle bir şey yaptığını sanıyorum. Zira dogma önesürüm biçiminde ifade ediliyor ve sarsılmaz; aynı zamanda da her türlü pratik kanı onunla uyumlu hale getirile*bilir*; tabii bu bazı durumlarda daha kolay, bazı durumlarda daha güç. Bu, inanca sınır koyan bir *duvar* değil, ama yine de pratikte aynı amaca hizmet eden[c] bir *frene*[d] benziyor; neredeyse biri hareket özgürlüğünüzü kısıtlamak için ayağınıza bir ağırlık bağlamış gibi[e]. Dogma böylelikle itiraz edilemez hale geliyor ve saldırıların ulaşamayacağı bir yerde duruyor.

MS 118 86v: 11.9.1937

Düşünmede de bir sürme vakti vardır, bir de hasat vakti.

Her gün *çok miktarda* yazmak bana doyum veriyor. Bu çocukça ama böyle.

MS 118 87r c: 11.9.1937*

Bir kitap yazmayı istemeden, yalnızca kendim için düşünürken, konunun çevresinde sıçraya sıçraya dolaşıyorum; benim için doğal olan tek düşünme tarzı bu. Düşüncelerimi düzenli bir sıraya girmeye zorlamak, benim için eziyet. Öyleyse bunu denemem bile niçin gerekli olsun??

Düşüncelerimi hiçbir değeri olmayabilecek bir düzene sokmak için hesapsız çaba *harcıyorum* boş yere.

MS 118 94v c: 15.9.1937

---

[a] bütün <kanıların>

[b] söyleyemezlerdi

[c] aynı etkiyi gösteren

[d] hareketi sürtünme yoluyla durduran bir engele

[e] kişinin ayağına bir ağırlık bağlanmış, *uzağa* gitmesine izin vermiyor.

Bazı insanlar, şu ya da bu konuda yargıda bulunamayacaklarını, çünkü felsefe öğrenmediklerini söylediler bana bazen[a]. Bu insanı sinirlendiren bir saçmalık,[b,c] felsefenin bir tür bilim olduğu kabul ediliyor. Ve insanlar tıptan nasıl söz edeceklerse felsefeden de öyle söz ediyorlar. — Ama şu söylenebilir: hiçbir zaman felsefi türden bir araştırma yapmamış olanlar, örneğin matematikçilerin çoğu gibi, bu tür araştırma ya da inceleme için doğru optik aletlerle donanmamıştır. Neredeyse[d], ormanda böğürtlen[e] aramaya alışık olmayan birinin onları bulamaması, çünkü gözlerinin öyle şeyler için keskinleşmemiş olması, onları özellikle nerede aramak gerektiğini bilmemesi gibi. Aynı şekilde, felsefede deneyimi olmayan biri de çimenlerin altında güçlüklerin yattığı bütün noktaları atlar; oysa deneyimi olan biri, henüz güçlüğü görmese bile[f], duraklar ve orada bir güçlüğün bulunduğunu hisseder. — Ve bir güçlüğün var olduğunu fark eden deneyimli araştırmacının bile onu bulmak için ne kadar uzun bir araştırma yapması gerektiğini bilen biri, buna hayret etmez.

Eğer bir şey iyi gizlenmişse, onu bulmak güçtür.

MS 118 113r: 24.9.1937

Dinsel benzetmelerin uçurumun kenarında gezindiği söylenebilir. Örneğin B<unyan>'ın alegorisi. Zira, basitçe şunu eklesek ne olur: "ve bütün bu tuzaklar, bataklıklar, yanlış sapaklar Yol Tanrısı tarafından yerleştirilmiştir; bu canavarları, hırsızları, haydutları o yaratmıştır"?

Kuşkusuz, o benzetmenin anlamı bu değil! ama böyle sürdürülebileceği çok açık! Bu, birçokları için ve benim için, benzetmeyi güçsüz bırakıyor.

Ama özellikle bu —sanki— örtbas edilirse böyle. Her durumda açık açık şu söylenseydi, farklı olurdu: 'Bunu bir benzetme olarak kullanıyorum, ama bakın, şuraya uymuyor'. O zaman insan aldatılıyormuş duygusuna kapılmazdı, birinin kendisini hileyle ikna etmeye çalıştığını hissetmezdi. Örneğin birine şu söylenebilir: "Sahip olduğun iyi şeyler için Tanrı'ya şükret, ama kötülüklerden yakınma,[g] bir insandan bazen iyilik bazen kötülük gördüğünde elbette yapacağın gibi."

---

[a] söylerler kimi zaman
[b] ; I :
[c] zira
[d] Yani
[e] meyve, çiçek ya da ot
[f] de
[g] :

Yaşamın kurallarına resimler giydiriliyor. Bu resimlerse yapmamız gereken şeyleri *betimlemeye* yarar yalnızca, *gerekçelendirmeye* değil. Çünkü gerekçe olması için bunların başka bakımlardan da geçerli olması gerekirdi. Şunu söyleyebilirim: "Senin için bal yapan iyi insanlarmış[a] gibi, bu arılara şükret"; bu *anlaşılabilir* bir şeydir ve diğer kişinin nasıl davranmasını istediğimi betimler. Ama şunu söyleyemem: Arılara şükret, çünkü bak ne kadar iyiler!" —zira bir an sonra sizi sokabilirler.

Din şöyle der: *Şunu yap!* — *Şöyle düşün!* ama bunu gerekçelendiremez; ve bu gerekçeyi vermeye çalışması, itici hale gelmesi için yeterlidir. Zira, gösterdiği her sebep için, inandırıcı bir karşı-sebep vardır.

Şöyle söylemek daha ikna edicidir: "Böyle düşün! — ne kadar tuhaf görünürse görünsün. —" Ya da: "Bunu yapmaz mısın? — itici olsa da. —"

Kurtuluşa erecek kişileri Tanrı'nın önceden seçmiş olması: Kişinin ancak en korkunç acılar içindeyken böyle yazmasına izin verilebilir — ve o zaman bu bambaşka bir anlama gelir. Ama aynı sebeple, kimsenin bunu hakikat diye tekrarlamasına izin verilemez, meğer ki kendisi de acı içinde söylüyor olsun. — Bu bir teori değildir açıkçası. — Ya da şöyle: bu bir hakikatse, ilk bakışta ifade ediyor gibi göründüğü hakikat değildir. Bir teori olmaktan çok, bir iç çekiş ya da bir çığlıktır.

MS 118 117v: 24.9.1937

Görüşmelerimizde Russell sık sık şöyle derdi: "Mantık cehennem!" — Bu, mantık sorunlarını düşünürken[b] hissettiğimiz[c] şeyi, yani bu sorunların müthiş güçlüğünü *tam olarak* ifade ediyor. Bunların sertliğini — bunların sert ve *kaygan* dokusunu.

Bu duygunun başlıca temeli, sanırım şuydu: retrospektif bir şekilde düşünebildiğimiz[d] her yeni[e] dil fenomeni, önceki açıklamamızın işe yaramaz olduğunu gösterebiliyordu.[f,g] Ama bu, bir kavramın tanı-

---

[a] biriymiş
[b] düşündüğümüzde
[c] ikimizin de hissettiği
[d] düşünülebilen
[e] , önümüze çıkan her
[f] Dilin sürekli olarak yeni ve karşılanması olanaksız taleplerde bulunabildiğini, böylece her açıklamanın boşa çıktığını hissediyorduk.
[g] —bütün açıklama çabalarını boşa çıkararak— <önceki açıklamamızın işe yaramaz olduğunu> gösterebiliyordu.

mını vermeye çalışırken Sokrates'in de içine düştüğü güçlüktür. Tekrar tekrar, sözcüğün başka uygulamalarının bizi götürdüğü kavramla uyumlu görünmeyen bir uygulama ortaya çıkar. Şöyle söyleriz: ama bu böyle *değil*! — yine de öyle görünüyor! — ve bütün yapabildiğimiz, bu antitezleri tekrarlayıp durmaktır.

MS 119 59: 1.10.1937

İncillerde sakin ve berrak[a] akan kaynak Paul'ün Mektuplarında köpürüp bulanıyor gibi. Ya da *bana* öyle görünüyor. Belki de onda çamur gören, yalnızca benim kendi katışıklılığım; zira bu katışıklılık niçin berrak olanı kirletemesin? Ne var ki *benim* gördüğüm, sanki *İnciller-dekî* tevazuya uymayan bir insan tutkusu, gurur ya da öfke gibi bir şey. Sanki burada Paul aslında kendi kişiliği üstünde ısrar ediyor, *ve üstelik bunu dinsel bir edim gibi yapıyor*, yani İncile yabancı bir şey yapıyor. Şunu sormak istiyorum —umarım küfür olmaz—: "İsa olsa Paul'e ne derdi?"

Ama buna verilecek haklı bir karşılık şu olurdu: Pekiyi bundan sana ne? Sen *kendini* düzeltmeye bak! Şu halinle buradaki hakikatin ne olabileceğini anlamayı bekleme.

İncillerde —bana göründüğü haliyle— her şey daha *yapmacıksız*, daha mütevazı, daha sade. Orada kulübeler buluyorsunuz; —Paul'de bir kiline. Orada bütün insanlar eşit, ve Tanrı'nın kendisi de bir insan; Paul'de daha şimdiden hiyerarşi gibi bir şey var; ayrıcalıklar ve resmi görevler var. Yani sanki BURNUM bana öyle söylüyor.

MS 119 71: 4.10.1937

İnsan olalım. —

Biraz önce bir kesekâğıdından birkaç elma aldım; uzun zamandır orada duruyorlardı. Birçoğunun yarısını kesip atmam gerekti. Daha sonra, yarısı kötü bir cümlemi kopya ederken, cümle bana bir anda yarısı çürük bir elma gibi göründü. Hep böyle oluyor. Önüme çıkan her şey, benim için[b], düşündüğüm şeyin bir resmi haline geliyor. (Bu bakışta kadınsı bir şey mi var?)

MS 119 83: 7.10.1937

[a] saydam [b] bende

Bu işi yaparken, bir adı hatırlamaya çalışıp bir türlü hatırlayamayan insanların[a] durumundayım[b]; böyle durumlarda şöyle söyleriz: "başka bir şey düşün, o zaman aklına gelir" — bunun gibi, uzun süre *aradığım* şeylerin aklıma gelebilmesi[c] için sürekli başka şeyler[d] düşünmem gerekiyordu.

MS 119 108: 14.10.1937

Dil oyununun kökeni ve ilkel biçimi, bir tepkidir; daha karmaşık biçimler ancak bundan gelişebilir.

Şunu söylemek istiyorum: Dil bir inceliktir; 'başlangıçta eylem vardı'[‡].

MS 119 146: 21.10.1937

Kierkegaard: Eğer Hıristiyanlık o kadar kolay ve rahatsa, Tanrı Kitabında niçin Yeri ve Göğü yerinden oynattı, insanları *ebedi* azapla tehdit etti —. — Soru: O zaman bu Kitap niçin bu kadar müphem? Birini korkunç bir tehlikeye karşı uyarmak isteyen, ona çözümü herhalde bu uyarı olacak bir bilmece mi verir? — Pekiyi Kitabın gerçekten müphem olduğunu kim söylüyor: bu durumda bilmece sormak özsel olamaz mı? Diğer yandan, daha dolaysız bir uyarı, zorunlu olarak *yanlış* etki doğurmaz mıydı? Tanrı, vücut bulmuş Tanrı'nın yaşamını dört insana anlattırıyor ve bunların her biri farklı, birbiriyle çelişen şeyler anlatıyor — ama şunu söyleyemez miyiz: Bu anlatının tarihsel güvenilirliğinin kuşkulu olması önemlidir — *tam da* bunun[21] özsel, nihai şey diye görülmemesi için. *Harflere* gerektiğinden daha güçlü bir inanç beslenmemesi, böylece *ruhun* hakkını alabilmesi için. Yani: görülmesi beklenen şeyi en iyi, en titiz tarihçi bile anlatamaz; *dolayısıyla* alelade bir anlatım yeterlidir, hatta tercih edilmelidir. Zira söylenmek istenen şeyi bu da söyleyebilir. (Kabataslak bir söyleyişle, sıradan bir sahne dekorunun incelikli bir dekordan, ağaç resimlerinin gerçek ağaçlardan daha iyi olabileceği gibi — çünkü ikinciler dikkati önemli olan şeyden uzaklaştırırlar.)

---

[a] boşuna hatırlamaya çabalayan birinin
[b] durumundaydım
[c] gelmesi
[d] başkalarını
[‡] Goethe, *Faust*. –*ç.n.*

Ruh özsel olanı, senin yaşamın için özsel olanı bu sözcüklerle ifade ediyor. Önemli olan tam da şu ki, yalnızca, *bu* temsilin bile açıkça gösterdiği şeyi açık seçik görmen GEREKİYOR. (Bütün bunların Kierkegaard'ın ruhuna ne ölçüde uygun düştüğünden emin değilim.)

MS 119 151: 22.10.1937

Dinde her dindarlık düzeyine karşılık gelen, daha alt bir düzeyde anlamı olmayan bir ifade biçimi olmalı. Üst düzeydeki için bir anlamı olan bu öğreti, henüz alt düzeyde bulunanlar için hükümsüzdür; ancak *yanlış* anlaşılabilir, dolayısıyla bu sözcükler böyle biri için geçerli *değildir.*

Örneğin Paul'ün 'Tanrı'nın takdiriyle seçilme' öğretisi benim düzeyimde dinsizliktir, çirkin bir saçmalıktır. Dolayısıyla beni hedeflememiştir, zira ben bana sunulan resmi ancak yanlış uygulayabilirim. Bu kutsal ve iyi bir resimse, tamamen farklı bir düzey için öyledir, o düzeyde yaşama benim uygulayabileceğimden tamamen farklı bir şekilde uygulanmalıdır.

MS 120 8: 20.11.1937

Hıristiyanlık tarihsel bir hakikate dayanmaz, ama bize (tarihsel) bir anlatı sunup şöyle der: şimdi inan! Ama bu rapora[22] inancın, tarihsel bir rapor için uygun olan inanç olmasın, — tam tersine: inanmanın güçlüklerine katlanarak inan, ki bunu ancak bir yaşamın ürünü olarak yapabilirsin. *Burada sana bir mesaj var! — bunu bir başka tarihsel mesajı göreceğin gibi görme!* ona yaşamında *tamamen farklı* bir yer aç. — Bunda hiçbir *paradoks* yoktur!

Ne kadar bayağı ve küçük olduğumu fark edersem, daha mütevazı olmam gerekir.

Kimse kendi kendisine sadık kalarak kendisinin değersiz olduğunu söyleyemez. Zira bunu söylersem, bir anlamda doğru olabilirse de, bu hakikat bana işleyemez: aksi halde delirmem ya da kendimi değiştirmem gerekirdi.

A. R.[23] ile kahve içtik; öncekiler gibi değildi ama *kötü* de değildi.

Şu tuhaf görünüyor: İncillerdeki tarihsel açıklamalar tarihsel anlamda açıkça yanlış olabilir, ama yine de inanç bu yüzden hiçbir şey yitirmezdi: ama 'aklın evrensel doğruları' ile bir ilgisi olduğundan *değil*! tam tersine, tarihsel kanıtın (tarihsel kanıtlama oyununun) inançla işi

olmadığından. Bu mesajı (İncilleri) insan inanarak (yani severek) kavrayabilir: Bu "doğru sayma"nın kesinliği *budur*, *başka* bir şey değil.

Müminin bu mesajla ilişkisi *ne* tarihsel hakikatle (olasılıkla) bir ilişkidir, *ne de* 'aklın hakikatlerinden' ibaret bir öğretiyle bir ilişkidir. Böyle bir şey vardır. — (Kurgu dediğimiz şeyin farklı türlerine karşı bile tamamen farklı tutumlarımız vardır!)

MS 120 83 c: 8-9.12.1937*

Kişinin kendi hakkında, kendi *olduğundan* daha doğru bir şekilde yazması olanaksızdır. Kendi hakkında yazmakla dış şeyler hakkında yazmak arasındaki fark budur. Kişi kendi hakkında ancak kendi boyu kadar yazabilir. Kişi burada cambaz bacakları ya da bir merdiven üzerinde değildir; kendi çıplak ayakları üzerindedir.

MS 120 103 c: 12.12.1937

Bugün çalışabilmek benim için büyük bir lütuf. Ama bütün lütufları çok kolay unutuyorum!

Şunu okudum: "Kutsal Ruh olmadan, kimse İsa'nın Efendi olduğunu söyleyemez."‡ Ve bu doğru: Ben ona *Efendim* diyemem; çünkü bu bana kesinlikle hiçbir şey söylemez. Ona "mükemmel örnek" hatta "Tanrı" diyebilirim, ya da daha doğrusu: ona böyle dendiğinde bunu anlayabilirim; ama "Efendim" sözcüğünü anlamlı bir şekilde söyleyemem. *Çünkü* beni yargılamaya geleceğine *inanmıyorum*; çünkü *bu* bana bişey söylemiyor. Ve bu bana ancak *tamamen* farklı bir şekilde yaşayacak olsaydım bir şey söyleyebilirdi.

Beni bile İsa'nın dirilişine inanmaya meylettiren nedir? Sanki bu düşünceyle oynuyorum. — İsa eğer ölümden uyanmamışsa, her insan gibi mezarında çürümüştür. *Ölmüş ve çürümüştür*. Bu durumda, herhangi bir başka öğretmen gibi bir öğretmendir, artık *yardım edemez*, bir kez daha yetim ve yalnız kalırız. Ve bilgi ve spekülasyonla yetinmek zorunda kalırız. Sanki bir cehennemdeyizdir, orada ancak düş görebiliriz[a], semanın kapıları bize kapalıdır, sanki üstümüz örtülmüştür. Oysa GERÇEKTEN kurtulacaksam, — *kesinliğe* ihtiyacım vardır — bilgeliğe, rüyalara, spekülasyona değil — ve bu kesinlik imandır. Ve

[a] görmeye izin vardır

‡ Aziz Paul'ün Korintlilere birinci mektubu, 12:3 (Rheims). –*ç.n.*

iman, spekülatif zekâmın değil, *yüreğimin, ruhumun* ihtiyaç duyduğu şeye imandır. Zira soyut zihnim değil, tutkularıyla, sanki eti ve kanıyla, ruhum kurtarılmalıdır. Belki şöyle söylenebilir: Ancak *sevgi* Dirilişe inanabilir. Ya da: Dirilişe inanan *sevgidir*. Şu söylenebilir: kurtarıcı sevgi Dirilişe bile inanır; Dirilişe bile tutunur. Kuşkuya karşı savaşan, *sanki kurtuluştur*. *Ona* tutunmak bu inanca tutunmak olmalıdır. Öyleyse bunun anlamı şudur: Önce kurtul ve kurtuluşuna sıkıca yapış (kurtuluşuna tutunmayı sürdür) — o zaman tutunduğun şeyin bu inanç olduğunu göreceksin. Demek ki bu ancak bu dünyaya[a] yaslanmayı bırakıp kendini semanın çengeline asarsan mümkündür. O zaman *her şey* farklı olur ve şimdi yapamadığın şeyi o zaman yapabilirsen, bunda 'şaşılacak bir şey yoktur'. (Kendini semanın çengeline asan kişinin dikelen biri gibi göründüğü doğrudur ama onun içindeki güçlerin karşılıklı oyunu yine de çok farklı bir oyundur ve dolayısıyla bu kişi dikelen kişiden çok farklı şeyler yapabilir.)

MS 120 108 c: 12.12.1937*

Freud'un fikri: delilikte kilit parçalanmamıştır, yalnızca değişmiştir; eski anahtar artık onu açamaz, ama farklı bir şekilde düzenlenmiş bir anahtar açabilir.

MS 120 113: 2.1.1938

Bruckner'in senfonilerinin *iki* başlangıcının olduğu söylenebilir: birinci fikrin başlangıcı ve ikinci fikrin başlangıcı. Bu iki fikrin birbirine göre konumu, aralarında kan bağı olan akrabalarınki gibi değil,[b] karı ve kocanınki gibi.

Bruckner'in Dokuzuncu Senfonisi Beethoven'inkine karşı bir tür *protesto*; bu sayede[c] tahammül edilir hale geliyor; bir tür taklit olarak, çekilmez olurdu. Beethoven'in Dokuzuncu Senfonisi karşısındaki konumu, Lenau'nun Faust'unun Goethe'nin Faust'u karşısındaki konumuna çok benziyor, ki bu da Katolik Faust'unun Aydınlanma Faust'u karşısındaki konumu demek. vb., vb.

MS 120 142:19.2.1938

---

[a] <ancak> dünyaya

[b] <Bunlar arasında> kan akrabalığı yok, birbirlerine göre konumları

[c] Beethoven'inkine *karşı* yazılmış; bu sayede

Kendini aldatmamak kadar güç bir şey yok.

MS 120 283: 7.4.1938

Longfellow:

Sanatın eski günlerinde
İşlerdi yapıcılar en büyük özenle
Her küçük, görünmez parçayı
Çünkü tanrılar her yerde
(Bu bana motto olabilirdi)

MS 120 289: 20.4.1938

Müzikte ve mimaride dile yakın fenomenler. Anlamlı düzensizlik — örneğin Gotikte (aklımda St. Basil Katedralinin kuleleri de vardı). Bach'ın müziği dile Mozart ve Haydn'ınkinden daha fazla benziyor. Beethoven' in 9. Senfonisinin 4. bölümündeki kontrbas resitatifi. (*Belli* bir metin için bestelenen *evrensel* müzik üstüne Schopenhauer'in söyledikleriyle de karşılaştır.)[24]

MS 121 26v: 25.5.1938

Felsefe yarışını en yavaş koşabilen kazanır. Ya da: menzile en son ulaşan.[a,b]

MS 121 35v: 11.6.1938

Psikanalizden geçmek, bir bakıma, bilgi ağacından yemek gibidir.[c] Kişinin edindiği bilgi, onun önüne (yeni) etik sorunlar koyar; ama bunların çözümüne hiçbir katkıda bulunmaz.

MS 122 129: 30.12.1939

Mendelssohn'un müziğinde eksik olan ne? 'Cesur' bir melodi?

MS 162a 18: 1939-1940

---

[a] oraya en son ulaşan.
[b] en son varan.
[c] bilgi ağacından yemeye benzeyebilir.

Kafası olmayan beden olarak görülen Eski Ahit; Yeni Ahit: kafa; Havarilerin mektupları: kafanın üstündeki taç.

Yahudi Kutsal Kitabını, Eski Ahit'i kendi başına düşündüğümde aklıma şu geliyor: bu bedenin (hâlâ) kafası eksik Bu sorunların çözümü eksik Bu umutların gerçekleştirilişi eksik. Oysa bir kafayı bir *taç* taşıyor diye düşünmem gerekmez.

MS 162b 16v: 1939-1940

Kıskançlık yüzeysel bir şeydir — yani: kıskançlığın tipik rengi derine inmez — daha derine indiğinde tutkunun farklı bir rengi vardır. (Elbette kıskançlığı *bu* daha az gerçek yapmaz.)

MS 162 21v: 1939-1940

Dehanın ölçüsü karakterdir, — kendi başına karakter dehaya *varmasa* da

Deha 'yetenek *ve* karakter' değil, kendini özel bir yetenek biçiminde gösteren karakterdir. Biri nasıl cesaret göstererek suya atlarsa, bir başkası da cesaret göstererek bir senfoni yazar. (Bu zayıf bir örnek.)

MS 162b 22r c: 1939-1940

Dâhinin ışığı, bir başka doğrudürüst insanın ışığından daha fazla değildir — ama dâhi bu ışığı özel bir tür mercekle bir yanma noktasında toplar.

Ruh niçin boş düşüncelerden etkileniyor — bunlar ne de olsa boş olduğu halde? Eh, etkileniyor işte.

(Rüzgâr bir ağacı nasıl etkileyebilir, altı üstü rüzgâr[a] olduğu halde? Eh, *etkiliyor* işte; bunu unutma.)

MS 162b 24r: 1939-1940

İnsan doğruyu *söyleyemez*; — eğer henüz kendini fethetmemişse. İnsan doğruyu *söyleyemez* — ama henüz yeterince akıllı olmadığından değil.

---

[a] hava

Doğruyu ancak doğru içindeyken *evinde* olan söyleyebilir; hâlâ yalan içinde yaşayan, yalanın içinden doğruya doğru uzanmaktan fazla bir şey yapamaz.

MS 162b 37r c: 1939-1940

Önceki başarılarla yetinmek, karlı bir havada uzun bir yürüyüş yaparken oturup dinlenmeye benzer. Uyuyakalırsın ve uyurken ölürsün.

MS 162b 42v c: 1939-1940

Arzuların hastalıklı kibiri, örneğin benim güzel bir defteri mümkün olduğunca kısa sürede yazıyla doldurma arzumda kendini gösteriyor[a]. Bundan *hiçbir şey* kazanmıyorum; bunu, diyelim, benim üretkenliğimin kanıtı olacak diye arzuluyor değilim; basitçe, aşina olduğum bir şeyden mümkün olduğunca çabuk kurtulmak için bir *özlem*; ama elbette ondan kurtulur kurtulmaz bir yenisine başlamam gerekiyor ve bütün iş tekrarlanmak zorunda oluyor.

MS 162b 53r: 1939-1940

Schopenhauer'a çok *ham* bir zihin denebilir. Yani[b] bir inceliği var ama belli bir düzeyde bu aniden sona eriyor ve Schopenhauer en ham insan kadar ham oluyor. Gerçek derinliğin başladığı yerde o bitiyor.

Schopenhauer hakkında şu söylenebilir: kendini hiç gözden geçirmiyor.

Yaşamın üstünde, at üstündeki kötü binici gibi oturuyorum. Hemen şimdi yere çalınmamamı da yalnızca atın iyi huyluluğuna borçluyum.

MS 162b 55v: 1939-1940

'Bu izlenim (bu melodinin verdiği izlenim) kesinlikle betimlenemez.' — Bunun anlamı şu: betimlemenin (benim amacım açısından) hiçbir yararı yok; melodiyi dinlemen gerek.

Sanat 'duygu uyandırmaya' yarıyorsa, onu duyularla algılamak da bu duygular arasında mı acaba?

MS 162b 59r: 1939-1940*

---

[a] <kibirini ...> arzum sergiliyor

[b] ;

Benim özgünlüğüm (eğer doğru sözcük buysa), sanırım, tohumun değil toprağın özgünlüğü. (Belki de kendime ait hiçbir tohum yok.) Tohum benim toprağıma ekilsin, başka bir topraktakinden farklı bir şekilde gelişecektir.

Freud'un özgünlüğü de sanırım bunun gibi. Hep psikanalizdeki özgün tohumun Freud'dan değil Breuer'den geldiğine inandım — bilmiyorum niçin. Kuşkusuz, Breuer ancak çok küçük bir tohum katmış olabilir.

(*Cesaret* her zaman özgündür.)

Bugünlerde insanlar bilimcilerin onlara bir şeyler öğretmek için; şairlerin, müzisyenlerin, vb. ise onları eğlendirmek için var olduğuna inanıyor. *Berikilerin onlara öğretecek bir şeyleri olduğu* hiç akıllarına gelmiyor.

Piyano çalmak, insan parmaklarının dansı.

MS 162b 59v: 1939-1940

Shakespeare'in insan tutkularının dansını sergilediği söylenebilir. Bu sebeple nesnel olmak zorunda, aksi halde insan tutkularının dansını sergilememiş—bunlar hakkında, diyelim ki, konuşmuş— olurdu. Ama o bunları bir dans içinde gösteriyor, doğalcı bir şekilde değil. (Bu fikri Paul Engelmann'dan aldım.)

MS 162b 61r: 1939-1940

Y.A.'daki[‡] karşılaştırmalar, istendiği kadar yorum[a] derinliğine izin veriyor. Bunlar dipsiz.[b]

Bunlarda yeni konuşmaya başlayan bir çocuğun sözlerinden daha az stil var. En yüksek sanat yapıtında bile 'stil' denebilecek, hatta 'moda' denebilecek bir şey vardır.

MS 162b 63r: 1939-1940

---

[a] anlayış

[b] <Bunların> dibi yok.

[‡] Yeni Ahit. —*ç.n.*

Her büyük sanatta VAHŞİ bir hayvan vardır: ehlileştirilmiş bir vahşi hayvan.

Örneğin Mendelssohn'da bu yok. Her büyük sanatta, sürekli bas partisi olarak, insanın ilkel dürtüleri bulunur. Bunlar *melodi* değildir (belki Wagner'de olduğu gibi), melodiye *derinlik* ve *güç*[a] veren şeydir.

Mendelssohn'a *bu* anlamda '*yeniden üretici*' bir sanatçı denebilir.—

Aynı anlamda: Gretl[25] için yaptığım ev kesinlikle duyarlı bir kulağın, *iyi* terbiyenin ürünü, büyük bir *anlayışın* (bir kültürü vb. anlamanın) ifadesi. Ama *ilkel* yaşam, açığa fırlamak için çabalayan *vahşi* yaşam — işte bu yok. Öyleyse, denebilir ki,[b] *sağlık* yok (Kierkegaard). (Sera bitkisi.)

MS 122 175 c: 10.1.1940

Öğrettiği sırada iyi sonuçlar sergileyebilen, gerçekten[c] şaşırtıcı ölçüde iyi sonuçlar sergileyebilen bir öğretmen, bu kadarıyla henüz iyi bir öğretmen değildir; zira öğrencileri onun dolaysız etkisi altındayken onları kendileri için doğal olmayan bir düzeye yükseltiyor, onların gelişerek bu düzeye varmalarını sağlamıyor, öğrenciler o sınıftan çıkar çıkmaz eski durumlarına dönüyor olabilir. Bu belki benim için geçerlidir; bunu düşündüm. (Orkestrayı Mahler kendisi yönettiği zaman, özel icraları[26] mükemmeldi; kendisi yönetmediği zaman[d], orkestra birden çökmüş gibiydi.)

MS 122 190 c: 13.1.1940

'Müziğin amacı: duygu iletmek.'

Bu şununla bağlantılı: Haklı olarak "yüzü[e] şimdi de öncekiyle aynı" diyebiliriz — ölçümler iki durumda farklı sonuçlar verse de.

"Aynı yüz ifadesi" sözü nasıl kullanılır? Birinin *bu* sözü doğru kullandığını nereden biliriz? Pekiyi benim doğru kullandığımı nereden biliyorum?

MS 122 235: 1.2.1940

---

[a] <derinliğini ve gücünü>
[b] ;
[c] hatta
[d] durumlarda
[e] yaptığı mimik

Korku değil ama fethedilen korku, takdire değer olan ve hayatı yaşamaya değer yapan şeydir. Zekâ değil, hatta ilham bile değil, cesaret, gelişip büyük bir ağaç olarak yükselecek hardal tohumudur. Cesaret olduğu ölçüde hayat ve ölümle ilişki vardır. (Labor ve Mendelssohn'un org müziklerini düşünüyordum.) Ama cesarete sahip olmanın yolu, bir başkasındaki cesaret eksikliğini tanımak değildir.

MS 117 151 c: 4.2.1940

Şu söylenebilir: "Deha, *yetenekte cesarettir*."

MS 117 152 c: 4.2.1940

Sevilmeye, takdir edilmemeye çalış.[27]

MS 117 153 c: 4.2.1940

Bazen bir ifade dilden çıkarılıp[a] temizlenmeye gönderilmeli — sonra yeniden dolaşıma sokulabilir.

MS 117 156: 5.2.1940

Gözümün önündekini görmek ne kadar güç!

MS 117 160 c: 10.2.1940

Hem yalanından vazgeçmeye gönülsüz olup hem de doğruyu söyleyemezsin.

MS 117 168 c: 17.2.1940

Doğru stilde yazmak, vagonu raylara tam[b] oturtmak demektir.

MS 117 225: 2.3.1940

Eğer bu taş şimdiki durumda yerinden oynamıyorsa, sıkışmışsa, önce etrafındaki diğer taşları oynat. —

---

[a] geri alınıp
[b] düzgün

Biz yalnızca seni yola düzgün bir şekilde yerleştireceğiz, eğer vagonun rayların üzerinde eğri duruyorsa; onu sürmek[a] senin kendi başına yapacağın bir iş.[b]

MS 117 237: 6.3.1940

Harcı kazımak taşı kımıldatmaktan çok daha kolay. Eh, birini yapabilmek için önce diğerini yapman lazım.

MS 117 253: 11.3.1940

Nedensel yaklaşımın sinsiliği, kişiyi şöyle söylemeye yöneltmesindedir: "Tabii ya,[c] bu böyle olmalı[d]." Oysa şöyle düşünmek gerekir: bu *böyle* de olup bitmiş olabilir, başka birçok şekilde de[e].

Etnolojik yaklaşımı kullanıyorsak, bu bizim felsefenin etnoloji olduğunu söylediğimiz anlamına mı gelir? Hayır, durumu *daha nesnel* bir şekilde görmek için konumumuzu daha dışarı çektiğimiz anlamına gelir yalnızca.

MS 162b 67r: 2.7.1940

En önemli yöntemlerimden biri, düşüncelerimizin tarihsel gelişimini gerçekte olduğundan[f] farklı bir şekilde tasarlamaktır. Bu yapıldığında sorun yepyeni bir yanını gösterir.

MS 162b 68v: 14.8.1940

Direndiğim şey, sanki *a priori* verilmiş gibi düşünülen bir ideal tamlık kavramı. Farklı zamanlarda tamlık ideallerimiz farklıdır ve bunların hiçbiri öncelikli değildir.

MS 162b 69v: 19.8.1940

---

[a] . Onu sürmek

[b] , yani eğer vagonun rayların üzerinde eğri duruyorsa | duruyor idiyse. O zaman onu kendin sürebilirsin.

[c] —

[d] olup bitmiş olmalı

[e] tarzda da

[f] <bir zamanlar gerçekleştiğinden>

Birçok durumda, doğruyu söylemek yalan söylemekten ancak çok küçük bir ölçüde daha nahoştur; neredeyse tatlı kahve yerine acı kahve içmek kadar yalnızca. Yine de böyle durumlarda bile yalan söylemeye güçlü bir eğilim duyarım.

MS 162b 70r: 21.8.1940

(Benim tarzım kötü müziksel kompozisyona benziyor.)

Hiçbir şey için özür dileme, hiçbir şeyi gizleme, bak ve gerçekte nasıl olduğunu söyle — ama olgulara yeni bir ışık tutan şeyi görmen lazım.

MS 123 112: 1.6.1941

En büyük aptallıklarımız, çok akıllıca olabilir.

MS 124 3 c: 6.6.1941

Dosya dolabımıza uygun bir şekilde yerleştirilmiş yeni bir çekmecenin ne kadar yararlı olabileceği, inanılmaz bir şey.

MS 124 25: 11.6.1941

Yeniyi söylemen gerek, ve yine de hep eskiyi. (N.)

Gerçekten, yalnızca eski olanı söylemen gerek — ama *yine de* yeni bir şey!

Farklı 'yorumlar' farklı uygulamalara karşılık gelmeli.

Şair de kendine hep şunu sormalı: 'öyleyse yazdığım gerçekten doğru mu?' — ki bunun şu demek olması gerekmez: 'gerçeklikte böyle mi oluyor?'

(...)

Eski malzemeyi bir araya getirmen gerek elbette. Ama bir *bina* için. — (W.)[28]

MS 124 30: 11.6.1941

Yaşlanınca sorunlar yine gençliğimizdeki gibi *elimizden kayıp gider.* Yani sorunları kırıp[a] açamamakla kalmayız, onları elde bile tutamayız.

MS 124 31: 12.6.1941

Bilimcilerin tutumu ne tuhaf —: "Bunu henüz bilmiyoruz;[b] ama bilinebilir bir şeydir, bilinmesi yalnızca zaman sorunu"! Bu sanki söz götürmez bir şeymiş gibi. =

MS 124 49: 16.6.1941

"Fortnum" ve "Mason"[29] adlarının birbirine uyduğunu düşünen birini hayal edebilirim.

MS 124 56: 18.6.1941

Çok şey talep etme, haklı talebinin hiçliğe karışacağından da korkma.

MS 124 82: 27.6.1941

Sürekli 'niçin' diye soran insanlar, bir binanın önüne gelip rehberde onun yapılışının tarihini vb., vb. okuma çabası içinde binayı *görmeyen* turistlere benzer.

MS 124 93: 3.7.1941

Kontrpuan, besteci için olağanüstü güç bir sorunu temsil edebilir; yani şu sorunu: *benim* eğilimlerim ortada olduğuna göre, kontrpuan ile *benim* ilişkim ne olmalı. Onunla uzlaşımsal bir ilişki bulmuş olabilir, ama yine de bunun *kendi* ilişkisi olmadığını hissedebilir. Kontrpuanın kendisi için öneminin ne olması *gerektiğinin* açık olmadığını hissedebilir.

(Bu bakımdan Schubert'i, onun hayatının sonlarında hâlâ kontrpuan dersleri almak istemesini düşünüyordum. Herhalde amacı sırf daha fazla kontrpuan öğrenmek değil, onunla ilişkili olarak nerede durduğunu belirlemekti.)

MS 163 25r: 4.7.1941

---

[a] parçalayıp
[b] ,

Wagner'in motiflerine müziksel nesir cümleleri denebilir. Ve tıpkı "kafiyeli nesir" diye bir şey olduğu gibi, bu motifler de elbette bir araya getirilip melodik biçime sokulabilir, ama bunlar *tek* bir melodi meydana getirmeden.

Wagner'ci dram da dram değil, sanki durumların ipe dizilmesidir, ki bu da kendi payına ancak *zekice* eğirilmiştir, motifler ve durumlar gibi ilham içermez.

MS 163 34r: 7.7.1941

Başkalarının sağladığı örneğin değil, doğanın seni yönlendirmesine izin ver!

MS 163 39r c: 8.7.1941

Filozofların dili, sanki fazla dar pabuçların çoktan biçimsizleştirdiği bir dildir.

MS 163 47v: 11.7.1941

Bir dramdaki karakterler, duygudaşlığımızı uyandırır; tanıdığımız, çoğu zaman sevdiğimiz ya da nefret ettiğimiz insanlar gibidirler: Faust'un ikinci bölümündeki karakterler duygudaşlığımızı hiç de uyandırmıyor! Onları tanıyormuş hissine kapılmıyoruz. İnsanlar gibi değil düşünceler gibi önümüzden geçiyorlar.

MS 163 64v c: 6.9.1941

Sayı teorisinde[a] bir teoremin güzelliğini takdir eden matematikçi (Pascal); sanki bir doğal güzelliği takdir ediyor. Harika, diyor, sayıların ne muhteşem özellikleri var. Bir kristalin yasalara uygunluğunu[b] takdir eder gibi.

Biri şöyle diyebilir: Yaratıcı, sayılara ne muhteşem yasalar yerleştirmiş!

Bulutlar *inşa* edemezsin. *Düşlediğin* geleceğin asla gerçekleşmemesinin nedeni budur.

---

[a] Sayılar üstüne
[b] Bir tür *kristalin* düzenliliğini

Uçakların olmadığı günlerde insanlar uçakları ve onlarla dünyanın neye benzeyeceğini düşlüyordu. Ama gerçeklik bu düşe benzemediğine göre, gerçekliğin düşlediğimiz gibi gelişeceğine inanmamız için hiçbir sebep yoktur. Zira düşlerimiz, kâğıt şapka ve kostümler gibi cicili bicili şeylerle doludur.

MS 125 2v: 4.1.1942 ya da daha sonra

Bilimcilerimizin popüler bilimsel yazıları, sıkı çalışmanın ifadesi değil, önceki başarılarla yetinmenin ifadesi.[a,b 30]

Birinin sevgisini zaten *kazanmışsan*, hiçbir özveri bunun için fazla yüksek bir bedel değildir; ama o sevgiyi *satın almak* için her özveri fazla büyüktür[c].

MS 125 21r: 1942

Derin ve sığ uykunun fiilen var olduğu kadar, insanın derinliğinde ortaya çıkan ve yüzeyde sıçrayıp oynayan düşünceler de vardır

MS 125 42r: 1942

Filizi tohumdan toprağın üstüne çekip çıkaramazsın. Yapabileceğin,[d] tohuma sıcaklık, nem ve ışık sağlamaktır; o zaman gelişmesi gerekir. (Çok dikkatli olmadıkça, ona *dokunmamalısın* bile[e].)

MS 125 44r: 1942

Hoş olan güzel olamaz. — — —

MS 125 58r: 1942

Biri kilitli olmayan ama içeri doğru açılan bir kapıyı itmek yerine *çekmeyi* akıl etmiyorsa, odada *hapistir*.

Birini yanlış ortama koyun, hiçbir şey gerektiği gibi işlemez. Adam her bakımdan sağlıksız görünür. Tekrar doğru alana getirin, her şey ge-

---

[a] ... (sıkı) çalışmayı değil, önceki başarılarla yetinmeyi ifade ediyor.
[b] ... sıkı çalışmayı ifade etmiyor, önceki başarılarla yetinmenin ifadesi.
[c] yüksektir
[d] Yapacağın,
[e] onu *eline* bile almamalısın.

lişmeye başlar ve sağlıklı görünür. Pekiyi doğru alanda değilse ne olur? Eh, kötürüm gibi görünmeye rıza göstermek zorunda kalır.

Beyaz siyaha dönerse kimileri "Özünde hâlâ aynı" der. Kimileri de renk birazcık koyulaşsa[a] "*Tamamen* değişti" der.

MS 125 58v: 18.5.1942

Mimari, bir *jesttir*. İnsan bedeninin her amaçlı hareketi jest değildir. Nasıl her işlevsel bina mimari değilse.

MS 126 15r: 28.10.1942

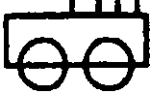
Bugün bir eğilimle savaşıyoruz. Ama bu eğilim sönüp gidecek, yerini başka eğilimler alacak. Ve o zaman insanlar bizim onun karşısına çıkardığımız argümanları anlamayacaklar; bütün bunların niçin söylenmesi gerektiğini görmeyecekler.

MS 126 64r: 15.12.1942

Çarpık bir argümandaki yanlışlığı aramak ve samanlıkta iğne aramak.

MS 126 65v: 17.12.1942

2000 yıl önce birinin aşağıdaki *biçimi* bulduğunu

ve bunun bir gün hareket eden bir aracın biçimi olacağını söylediğini farzet.

Ya da belki: birinin buhar makinesinin bütün *mekanizmasını* kurduğunu ama bunun bir motor olarak nasıl kullanılabileceği üstüne[b] en ufak bir[c] fikrinin olmadığını farzet.

MS 127 14r: 20.1.1943

---

[a] koyulaşmışsa
[b] motor olarak kullanılabileceği ve nasıl kullanılabileceği üstüne
[c] hiçbir

Armağan saydığın şey, çözmen gereken bir sorundur.

Deha bize ustanın yeteneğini unutturan şeydir.

Deha bize yeteneği[a] unutturan şeydir.

Dehanın ince olduğu yerde, altından beceri görünebilir[b]. (Usta Şarkıcılar Üvertürü.)

Deha, ustanın yeteneğini gözümüzden gizleyen şeydir.

Ancak dehanın ince olduğu yerde yetenek görülebilir.

MS 127 35v: 4.4.1943

Sözcükleri niçin orijinal kullanımlarına karşıt bir şekilde uygulamayayım? Örneğin Freud[c], anksiyete düşlerine arzu gerçekleştirme düşü dediğinde bunu yapmıyor mu? Fark nerede? Bilimsel yaklaşımda yeni kullanım bir *teori* ile gerekçelendirilir. Ve bu teori yanlışsa, yeni genişletilmiş kullanımın da terk edilmesi gerekir. Oysa felsefede genişletilmiş kullanım, doğal süreçler üstüne doğru ya da yanlış kanılara dayanmaz. Onu hiçbir olgu[d] haklı çıkarmaz (ve)[e] hiçbir olgu da yalanlamaz.

Şöyle söyleriz:[f] "Bu ifadeyi anlıyorsun, değil mi? İşte onu her zaman nasıl anlıyorsan, ben de öyle[g] kullanıyorum."[h] ["... *o* anlamda ..." değil.]

Sanki anlam, sözcüğün her türlü uygulamaya taşıdığı[i,j] bir hâleymiş gibi.

MS 127 36v: 27.2.1944

---

[a] beceriyi
[b] kendini gösterebilir
[c] bilimci
[d] deneyim
[e] ,
[f] Biri bize şöyle söyler:
[g] senin bildiğin anlamda
[h] İşte ben de onu senin bildiğin anlamda kullanıyorum."
[i] birlikte götürdüğü
[j] , sözcüğün üstünde taşıyıp hangisi olursa olsun | her türlü uygulamaya birlikte götürdüğü

Düşünce huzuru. Felsefe yapanın özlemini çektiği erek budur.

MS 127 41v: 4.3.1944

Filozof, sağduyunun nosyonlarına ulaşmak için kendindeki birçok anlayış hastalığını iyileştirmek zorunda olan biridir.

MS 127 76r: 1944

Yaşamın içinde ölümle çevriliysek, anlayışın sağlığı içinde de delilikle[a] çevriliyiz.[31]

MS 127 77v: 1944

Düşünmeyi *istemek* bir şeydir, düşünmeye yeteneği olmak başka şey.

MS 127 78v: 1944

Freud'un rüya yorumu teorisinde herhangi bir şey varsa, bu, insan zihninin olguların resmini yapma[b] şeklinin ne kadar *karmaşık* olduğunu göstermesidir.

Temsil tarzı o kadar karmaşık, o kadar düzensiz ki, buna artık temsil demek bile güç.

MS 127 84r: 1944

Benim resmedişimi izlemek güç olacak: zira yeni bir şey söylüyor, ama eski malzemenin yumurta kabukları hâlâ üzerine yapışmış halde.

MS 129 181: 1944 ya da daha sonra

İnsanı çıldırtan, hedefine ulaşamayan bir özlem mi? (Schumann'ı düşündüm, ama kendimi de.)

MS 165 200 c: ca. 1941-1944

Devrimci, kendinde devrim yapabilen olacaktır.

MS 165 204: ca. 1944

---

[a] her günkü anlayış içinde de delilikle

[b] çizme

İnsanlar kendilerinin *kusurlu* olmaktan çok *hasta* olduklarına inandıkları ölçüde dindardır.

Yarı yarıya nezih biri kendisinin bütünüyle kusurlu olduğunu düşünür, dindar kişi ise kendisinin *zavallı* olduğunu

Paçavra olan, paçavra olarak bırakılmalıdır.

Mucize, sanki Tanrı'nın yaptığı bir *jesttir*. Birinin sakin sakin otururken aniden etkileyici bir jest yapması gibi, Tanrı da dünyanın düzgün bir şekilde işlemesine izin verirken aniden bir azizin sözlerine simgesel bir olayı, doğanın bir jestini ekler. Bir aziz konuşurken çevresindeki ağaçların sanki saygı gösterir gibi eğilmesi bunun bir örneği olurdu. — Şimdi, buna inanıyor muyum? Hayır.

Bu anlamda bir mucizeye inanmamın tek yolu, bir olaydan bu özgül şekilde *etkilenmem* olurdu. Öyle ki, örneğin şunu söylerdim: "O ağaçları görüp de azizin sözlerine karşılık veriyorlarmış gibi hissetmemek *mümkün değildi*." Tıpkı şunu söyleyebileceğim gibi: "Bu köpeğin yüzünü görüp de onun tetikte olduğunu, bütün dikkatini sahibinin yaptıklarına verdiğini görmemek mümkün değil. Ve bir azizin *sözleri* ve yaşamı üstüne anlatılanların bile birini ağaçların saygıyla eğildiğine inandırabileceğini hayal edebilirim. Ama ben böyle etkilenmem.

Eve geldiğimde bir sürprizle karşılaşmayı bekliyordum ama hiçbir sürpriz yoktu, tabii bu benim için sürpriz oldu.

MS 128 46: ca. 1944

Haydi, inan! Bir zararı olmaz.

'İnanmak' bir otoriteye teslim olmak demektir. Bir kez teslim olduktan sonra, isyan etmeden, onu önce sorgulayıp sonra tekrar inandırıcı bulamazsın.

Bir ıstırap çığlığı, *tek* bir insanın çığlığından daha büyük olamaz.

Ya da, *hiçbir* ıstırap, tek bir insanın hissedebileceğinden daha büyük olamaz.

Öyleyse tek bir insan sonsuz bir ıstırap içinde olabilir ve dolayısıyla sonsuz bir yardıma ihtiyaç duyabilir.

Hıristiyan dini yalnızca sonsuz yardıma ihtiyacı olanlar içindir, yani yalnızca sonsuz bir ıstırap içinde olanlar içindir.

Bütün Dünya, *tek* bir ruhtan daha büyük bir ıstırap içinde olamaz.

Hıristiyan inancı —öyle sanıyorum ki— bu *nihai* ıstırapta bir sığınaktır.

Böyle bir ıstırap içindeyken kendisine yüreğini kısmak yerine açmak nasip olan kişi, bu çareyi yüreğine emer.

Böylece pişmanlıkla itirafta bulunup yüreğini Tanrı'ya açan kişi, yüreğini başkalarına da açar. Bu yolla, özel[a] biri olarak vakarını yitirip çocuk gibi olur. Yani görevi, vakarı ve başkalarından yabancılığı kalmaz. Kişi kendini başkalarına ancak belli bir tür sevgiyle açabilir. Bu sevgi sanki hepimizin kötü çocuklar olduğumuzu kabul eder.

Şu da söylenebilir: insanlar arasındaki nefret, kendimizi birbirimizden koparmamızdan gelir. Çünkü başkasının içimizi görmesini istemeyiz, zira oranın görünümü güzel değildir.

Kişi elbette içinde olan şeyden utanmaya devam etmelidir, ama diğer insanların karşısında kendinden utanmamalıdır.

Tek bir insanın hissedeceğinden daha büyük bir ıstırap yoktur. Zira insan kendini kaybolmuş hissediyorsa, bu nihai ıstıraptır.

MS 128 49: ca. 1944

Sözcükler eylemdir.[32]

MS 179 20: ca. 1945

Ancak çok mutsuz birinin bir başkasına acımaya hakkı vardır.

MS 179 26: ca. 1945

Hitler'e bile öfkelenmek makul değil, hele ki Tanrı'ya.

MS 179 27: ca. 1945

---

[a] farklı

İnsanlar öldüğünde hayatlarını yatıştırıcı bir ışık altında görürüz. Ölen kişinin hayatı, hafif bir sis perdesinin ardından, dolgun bir hayat gibi görünür. Oysa *kendisi* için o dolgun bir hayat değildi, bölük pörçük ve tamamlanmamış bir hayattı. Kendisi için yatışma diye bir şey yoktu; hayatı çıplak ve zavallı bir hayattır.

MS 180a 30: ca. 1945

Sanki yolumu kaybetmişim ve birine evimin yolunu sormuşum. Bana yolu göstereceğini söylüyor ve hoş, düzgün bir yol boyunca benimle birlikte yürüyor. Sonra bu aniden sona eriyor. Ve arkadaşım şöyle söylüyor: "Şimdi bütün yapman gereken, evine giden yolu buradan bulmak.[33]

MS 180a 67: ca. 1945

Kişi kendini ne kadar az biliyor ve anlıyorsa, o kadar az büyüktür — yeteneği ne kadar büyük olursa olsun. Bu yüzden bilimcilerimiz büyük değil. Bu yüzden Freud, Spengler, Kraus, Einstein büyük değil.

MS 130 239: 1.8.1946*

Schubert dinsiz ve kasvetli.

MS 130 283: 5.8.1946

Herkes büyük insan mı? Hayır. — Öyleyse büyük bir insan olma umudunu *sen* nasıl besleyebilirsin! Başkalarına verilmeyen bir şey niçin sana verilmiş olsun? Ne amaçla?! — İnsana zengin olduğunu düşündüren şey zengin olma *isteği* değilse, öyle olduğunu gösteren bir gözlem, bir deneyim olmalı! Pekiyi senin deneyimin ne (kibir dışında)? Yalnızca *yeteneğinin* olması. Ve benim sıradışı bir insan olma fantazim elbette bu özgül yeteneği hissetmemden *çok* daha eskidir.

MS 130 291 c: 9.8.1946

Schubert'in melodilerinin *doruklarla* dolu olduğu söylenebilir, ama Mozart için bu söylenemez; Schubert baroktur. Bir Schubert melodisinde belli yerlere dikkat çekilip şöyle söylenebilir: bak, melodinin ana fikri bu, düşünce burada bir doruğa ulaşıyor.

Farklı bestecilerin melodilerine şu ilke uygulanarak yaklaşılabilir: her ağaç türü, sözcüğün farklı bir anlamında 'ağaç'tır. Yani bunların hepsine melodi denmesi seni yanıltmasın. Bunlar, melodi demeyeceğin bir şeyden yine melodi demeyeceğin başka bir şeye giden yol üstündeki adımlardır. Sadece nota ardışıklıklarına ve ton değişimlerine bakarsan, bütün bu yapılar elbette aynı düzeyde görünür. Ama bunların yer aldığı etki alanına (ve dolayısıyla bunların anlamına) bakarsan, şöyle söylemeye eğilim duyarsın: Burada melodi şuradakinden çok farklı bir şey (başka şeylerin yanı sıra, burada farklı bir kökeni var, farklı bir rol oynuyor).

MS 131 2: 10.8.1946

Işığa doğru çabalayan düşünce.

MS 131 19: 11.8.1946

'Kayıp Gülüş'te[34] Jucundus'un, kendi dininin şunu içerdiği yolundaki sözleri: kaderinin, eğer işler şimdi onun için iyi gidiyorsa,[a] en kötüye dönebileceğini bilmesi — bu aslında "Tanrı verdi Tanrı aldı" deyişindeki dinin aynısının bir ifadesi.

MS 131 27:12.8.1946

Kişinin kendini gereği gibi anlaması güçtür, zira cömertliğinden ya da iyiliğinden yapıyor *olabileceği* bir şeyin aynısını, korkaklığından ya da kayıtsızlığından da yapabilir. Elbette kişi gerçek sevgiyle şöyle şöyle davranabileceği gibi, hilekârlıkla ve soğuk bir yürekle de öyle davranabilir. Bunun gibi, her ılımlılık da iyilik değildir. Ve ancak kendimi dine verebilseydim bu kuşkular susturulabilirdi. Zira ancak din kibiri ortadan kaldırabilir, her köşe bucağa nüfuz edebilir.

MS 131 38:14.8.1946

O zaman söylemek istediğim şu: Örneğin "je ne sais pas" sözündeki "pas" sözcüğünü "adım" olarak DENEYİMLEYEMEYEN birine "sözcüğü bu anlamda söyle" denerek bir ses ifadesi[b] öğretilemez.

[a] — <eğer işler şimdi onun için iyi gidiyorsa> —
[b] bir vurgu nüansı

Yüksek sesle okuyan ve *iyi* okumak isteyen kişi, sözcükleri daha canlı imgelerle ilişkilendirir. En azından, *birçok durumda* böyle olur. Ama bazen de ["Atinalılardan Korint'e ..."][35] bizim için önemli olanın tamamı, noktalama yani kusursuz tonlama ve duraklamaların uzunluğudur.

MS 131 43: 14.8.1946 *

Doğruluğunu kendi başımıza görmediğimiz bir şeye inanmayı ne kadar güç bulduğumuz, dikkat çekici. Örneğin, birkaç yüzyıl içinde yaşamış seçkin insanların Shakespeare üstüne takdir ifadelerini okuduğumda, onu övmenin bir uzlaşım sorunu olduğu kuşkusundan kendimi bir türlü kurtaramıyorum — kendi kendime böyle olmadığını söylemek zorunda olsam da. Gerçekten ikna olmak için bir *Milton*'un otoritesine ihtiyaç duyuyorum. Onun dürüst olduğunu kabul ediyorum. — Ama elbette bunu söylerken, binlerce edebiyat profesörünün Shakespeare'i anlamadan ve olmadık sebeplerle ona sayısız övgü yağdırdığını ve hâlâ yağdırmakta olduğunu inkâr etmiyorum.

MS 131 46: 15.8.1946

Güç olan, güçlüğü *derinliğinde* kavramaktır.

Zira sığ bir şekilde anlaşıldığında, güçlük olduğu gibi kalır. Kökünden sökülüp çıkarılması gerekir, bu da şu anlama gelir: bu şeyler hakkında yeni bir tarzda düşünmeye başlamak gerekir. Bu, örneğin simyanın düşünme tarzından kimyanın düşünme tarzına geçiş kadar kesin bir değişimdir. — Yerleştirilmesi o kadar güç olan, bu yeni düşünme tarzıdır.

O[a] bir kez yerleştirilince, eski sorunlar ortadan kalkar; aslında bu sorunları hatırlamak bile artık güçtür. Zira onlar kendimizi ifade ediş tarzımızda gömülüdür ve yeni bir ifade biçimi giyindiğimizde, eski sorunlar eski giysiyle birlikte kaldırılıp atılır[b].

MS 131 48: 15.8.1946

Kamuoyunun bugün atom bombasından duyduğu ya da en azından ifade ettiği histerik korku, burada nihayet yararlı bir buluş yapıldığının

---

[a] Yeni düşünme tarzı

[b] , eski sorunlar eski giysiyle birlikte bir tarafa kaldırılır

işareti neredeyse. Bu korku, en azından, gerçekten etkili ama acı bir ilaçtan duyulan korku izlenimini veriyor. Kendimi şunu düşünmekten alamıyorum: burada iyi bir şey olmasaydı, bu *dar görüşlüler* yaygara koparmazdı. Ama belki bu da çocuksu bir düşünce. Zira aslında bütün söylemek isteyebileceğim, bombanın dehşet verici bir belaya, iğrenç sabunlu su bilimine bir son verilmesi, onun imha edilmesi beklentisini doğurduğu, ki bu elbette tatsız bir düşünce değil; ama böyle bir mahvoluştan *sonra* ne geleceğini kim söyleyebilir? Şimdi bombanın üretilmesine karşı nutuk çekenler kuşkusuz entelijensiyanın *döküntüleri*; ama bu bile onların nefret ettikleri şeyin hoş karşılanması gerektiğini kuşku götürmez bir şekilde kanıtlamıyor.

MS 131 66c: 19.8.1946

Eski zamanlarda insanlar manastıra kapanırdı. Bunlar öyle aptal ya da güdük insanlar mıydı? — Şimdi, bu insanlar yaşamaya devam edebilmek için böyle çarelere başvurmuşlarsa, sorun basit bir sorun olamaz!

MS 131 79 c: 20.8.1946

İnsan, insan ruhunun en iyi resmidir.[36]

MS 131 80: 20.8.1946

Shakespeare'in benzetmeleri, *sıradan anlamda*, kötü. Demek ki, bu benzetmeler yine de iyiyse —ki öyle olup olmadığını bilmiyorum— bunlar kendi kendileri için bir yasa olmalı. Örneğin, tınıları onları mümkün kılıyor ve onlara hakikat kazandırıyor olabilir.

S. söz konusu olduğunda, özsel olan, onun çabasızlığı, keyfiliği olabilir — öyle ki, kişi onu gerçekten takdir edecekse, doğayı, örneğin bir manzarayı kabullendiği gibi onu da neyse o olarak kabullenmek zorunda belki.

Eğer bunda haklıysam, bu durumda özsel olan ve gerekçeyi sağlayan, S'in bütün yapıtının, yani yapıtlarının tamamının[a] stili demektir.

O zaman, onu *anlamıyor* oluşum, onu *kolay* okuyamıyor olmamla açıklanabilir. Yani onu birinin muhteşem bir manzarayı seyretmesi gibi okuyamıyorum.

MS 131 163: 31.8.1946

[a] ortaya koyduklarının bütününün

Kişi neye sahip olduğunu yeterince iyi görür, ama ne olduğunu değil. Ne olduğu, deniz seviyesinden hangi yükseklikte olduğuyla karşılaştırılabilir: genellikle, doğrudan doğruya değerlendirilemez. Bir yapıtın büyüklüğü ya da önemsizliği de yaratıcısının nerede durduğuna bağlıdır.

Ama aynı ölçüde şu da söylenebilir: kendi kendini yanlış değerlendiren kişi asla büyük değildir: kendi gözünü boyayan biridir.

MS 131 176: 1.9.1946

Bütün bir hayatı doldurmaya ne kadar küçük bir düşünce yetebiliyor!

Tıpkı birinin bütün hayatı boyunca aynı küçük ülkede dolaşıp onun dışında hiçbir şeyin olmadığını düşünebilmesi gibi!

Kişi her şeyi tuhaf bir perspektiften (ya da tuhaf bir yansıtmayla) görür: dolaşıp durduğu ülke ona çok büyük gelir; çevredeki ülkeler dar sınır bölgeleri gibi görünür.[a]

MS 131 180: 2.9.1946

Derine inmek için uzağa gitmene gerek yok; bunu kendi arka bahçende yapabilirsin.[b]

MS 131 182: 2.9.1946

Uygarlığın —evler, caddeler, arabalar, vb.— insanı kökeninden ayırdığını, soylu, ebedi, vb. olandan uzaklaştırdığını düşünmeye eğilim duymamız çok *dikkat çekici*. Bu durumda uygar çevremiz, hatta onun ağaçları ve bitkileri bize sanki ucuz, selafona sarılmış[c], büyük olan her şeyden, adeta Tanrı'dan yalıtılmış gibi görünüyor. Bu, kendini burada bize dayatan, dikkate değer bir resim.

MS 131 186: 3. 9.1946

---

[a] dar sınırlar gibi görünür.

[b] ; aslında bunun için, kendi en yakın, en tanıdık çevrenden bile ayrılmana gerek yok | ayrılman gerekmez

[c] tıkılmış

Benim 'başarım', bir matematikçinin başarısına çok benziyor;[a] yeni bir hesap icat eden.[b]

MS 131 218: 8.9.1946

İnsanlar bazen aptallık yapmasalardı, hiçbir zaman akıllıca bir şey ortaya çıkmazdı.

MS 131 219: 8.9.1946

Sırf bedensel olan, tekinsiz olabilir. Meleklerin ve şeytanların nasıl[c] resmedildiğini karşılaştır. Bu, "mucize" denen bir şeyle bağlantılı olmalı. Bu sanki bir *kutsal jest* olmalı.

MS 131 221: 8.9.1946

"Tanrı" sözcüğünü kullanma tarzınız *kimi* kastettiğinizi göstermez,[d] neyi kastettiğinizi gösterir.

MS 132 8: 11.9.1946

Boğa güreşinde boğa, bir trajedinin kahramanıdır. Önce acıyla çılgına döner, yavaş ve korkunç bir ölümle ölür.

MS 132 12: 12.9.1946

Kahraman ölümün yüzüne bakar; ölümün yalnızca resminin değil, gerçek ölümün. Kriz durumunda nezih bir şekilde davranmak, kahraman rolünü sanki sahnedeymiş gibi iyi oynayabilmek anlamına gelmez, ölümün *kendisinin* gözünün içine bakabilmek anlamına gelir.

Zira aktör birçok rol oynayabilir, ama sonunda, ne olursa olsun, ölecek olan *kendisidir*, insandır.

MS 132 46 c: 22.9.1946

---

[a] .
[b] bir matematikçinin.
[c] hangi şekillerle
[d] , —

Bir müzik cümlesini anlayarak izlemek neyi içerir? Bir yüzü o yüzdeki ifadeye açık bir duyguyla[a] gözlemlemek? Yüzdeki ifadeyi içmek?

Yüzü ifadesini anlayarak çizen birinin tavırlarını düşün. Ressamın yüzünü, hareketlerini düşün; — çizdiği her çizgiyi yüzün[b] dikte ettiğini, yaptığı taslakta hiçbir şeyin keyfi olmadığını, ressamın *hassas* bir araç olduğunu gösteren nedir?

Bu gerçekten bir *yaşantı* mıdır? Yani: bunun bir yaşantıyı ifade ettiğini söyleyebilir miyiz?

Bir kez daha: bir müzik cümlesini anlayarak izlemek ya da anlayarak çalmak neyi içerir? Kendi içine bakma. Tam tersine, *bir başkasının* yaptığının bu olduğunu sana söyletenin ne olduğunu sor kendine. Ve *o kişinin* özgül bir yaşantıya sahip olduğunu söylemeye seni kışkırtanın *ne* olduğunu sor. Gerçekten, bunu fiilen söylediğimiz hiç vaki midir? Başka birinden, birçok yaşantıya[c] sahip diye söz etmem daha muhtemel değil midir?

Belki şöyle derdim: "Temayı yoğun bir şekilde yaşıyor"; ama bunun[d] ifadesinin[e] ne olduğunu düşün.[f]

Öyleyse, yine, temanın yoğun bir şekilde yaşanmasının, onunla ilişkilendirdiğimiz hareketlerin vb. duyumlarını '*içerdiği*' düşünülebilir. Ve bu da (yine) yatıştırıcı bir açıklama gibi görünüyor. Pekiyi bu açıklamanın doğru olduğunu düşünmek için bir sebep var mı? Yani, örneğin, bu deneyimin bir anısı? Bu teori de yine yalnızca bir resim değil mi? Hayır, durum böyle değil: bu teori, ifadeli hareketleri bir 'yaşantı' ile bağlantılandırmak için bir girişimden fazla bir şey değildir.

Temayı nasıl duyumsadığım sorulursa, belki "Bir soru gibi" derim ya da bu türden bir şey söylerim, ya da temayı ıslıkla ifadeli bir şekilde çalarım, vb.

MS 132 51: 22.9.1946

---

[a] <ifadesini hissederek>
[b] <çizginin yüz tarafından dikte edildiğini>
[c] çeşitli yaşantılara
[d] onun da
[e] dışavurumunun
[f] onun da ifadesinin ne olduğunu düşün.

"Temayı yoğun bir şekilde yaşıyor. Onu işittiğinde[a] içinde bir şey olup bitiyor." Pekiyi *ne*?

Tema kendisinin dışındaki hiçbir şeyi işaret etmez mi? Ah, evet! Ama bu şu anlama gelir: —Temanın bende uyandırdığı izlenim, onun çevresindeki şeylerle bağlantılıdır — örneğin Almancanın ve tonlamalarının var olmasıyla bağlantılıdır, ama bu da dil oyunlarımızın bütün alanıyla bağlantılı olması demektir.[37]

Örneğin, "burada sanki bir sonuç çıkarılıyordu" dediğimde, ya da "burada sanki bir şey onaylanıyordu" veya "*bu* sanki öncekine bir yanıttı" dediğimde, — temayı anlayışım, sonuç çıkarmaya, onaylamaya, yanıt vermeye aşina olmamı gerektirir açıkça.

Bir tema, tıpkı bir yüz gibi, bir ifade taşır.

"Bu tekrar *gerekli*." Ne bakımdan gerekli? Eh, şarkıyı söyle, temaya bu muazzam gücünü verenin yalnızca tekrar olduğunu görürsün. — Bu durumda tema için sanki gerçeklikte bir modelin var olması gerektiğini, sanki temanın ancak bu parça tekrarlandığında bu modele yaklaştığını, ona karşılık geldiğini hissetmez miyiz? Yoksa 'tekrarlanınca kulağa daha güzel geliyor işte' gibi boş bir şey mi söylemem gerekiyor? (Bu arada, "güzel" sözcüğünün estetikte ne kadar boş bir rol oynadığını görüyorsunuz.) Oysa burada temadan başka hiçbir paradigma *yoktur*. Ama yine de temadan başka bir paradigma *vardır*: dilimizin ritmi, düşünmemizin ve hissetmemizin ritmi. Dahası, tema dilimizin *yeni* bir parçasıdır, dilimize dahil olur; yeni bir *jest* öğreniriz.

Tema ile dil birbirini etkiler.

Düşüncede ekmek bir şeydir, düşüncede hasat etmek başka bir şey.

"Ölüm ve Genç Kız" temasının son iki ölçüsündeki ∾ işaretinin uzlaşımsal, sıradan bir işaret olduğunu düşünebilirsiniz önce —onun daha derin ifadesini anlayıncaya kadar. Yani burada sıradan olanın anlam dolu olduğunu anlayıncaya kadar.

MS 132 59: 25.9.1946

---

[a] işitirken

"Elveda!"

"Bu sözde bütün bir acılar dünyası yatıyor." Bu dünya o sözde nasıl yaşaya*biliyor*[a]? — Bu dünya o sözle bağlantılıdır. Söz, içinden bir *meşe ağacının* gelişebileceği palamut gibidir.

Pekiyi ağacın palamuttan çıkıp gelişmesinin yasası nerede? Eh, bu resim düşüncemize deneyimin bir sonucu olarak katılmıştır.[b]

MS 132 62: 25.9.1946*

Esperanto. İcat edilmiş türetme heceleriyle *icat edilmiş* bir sözcük telaffuz ettiğimizde hissettiğimiz iğrenme. Sözcük soğuktur, hiçbir çağrışımı yoktur, yine de 'dil' gibi davranır. Sırf yazılı imlerin bir sistemi bizi böyle iğrendirmezdi.

MS 132 69: 26.9.1946

Düşüncelere fiyat biçilebilirdi. Kimisi pahalı, kimisi ucuz. [Broad'ın bütün düşünceleri *çok* ucuz.] Pekiyi ne ödenir düşüncelere karşılık? İnanıyorum ki, cesaret.

MS 132 75: 28.9.1946*

Hayat taşınması güç hale geldiğinde insan iyileştirmeler[c] düşünür. Ama en önemli ve etkili iyileştirme[d], yani kendi tutumuyla ilgili olanı, kolay kolay aklına gelmez; buna ancak en büyük güçlükle karar verebilir.[e]

MS 132 136: 7.10.1946

Biçimce özgün olmayan bir stilde —benim gibi— yazmak, ama iyi seçilmiş sözcüklerle yazmak mümkün; ya da diğer yandan, *biçimce* özgün, insanın kendi içinden *yeni* gelişen bir stilde yazmak. (Ve elbette eski eşyadan[f] her nasılsa devşirilmiş bir stilde yazmak da mümkün.)

MS 32 145: 8.10.1946

---

[a] yatabiliyor
[b] Bu resmi düşüncemize deneyim katmıştır.
[c] bir durum değişikliği
[d] değişiklik,
[e] <buna> zor | güçlükle karar <verebilir>.
[f] öteberiden

Şuna inanıyorum ki Hıristiyanlık, başka şeyler yanında, bütün sağlam öğretilerin yararsız olduğunu söylüyor. Kişinin *hayatını* değiştirmesi gerektiğini söylüyor. (Ya da hayatının *yönünü*.)

Bütün bilgeliğin soğuk olduğunu ve insanın nasıl demiri *soğukken* dövemezse bilgiyi de hayatını doğru yola sokmak için kullanamayacağını söylüyor.

Zira sağlam bir öğretinin insanı *avucuna alması* gerekmez; insan onu bir doktor reçetesi gibi izleyebilir. — Oysa burada bir şeyin insanı ele geçirip başka bir yöne çevirmesi gerekir. — (Yani ben böyle anlıyorum.) İnsan bir kez yönünü değiştirince, o yönde *kalmalıdır*.

Bilgelik tutkusuzdur. Kierkegaard ise imana *tutku* diyor.

MS 132 167: 11.10.1946

Din, sanki sakin bir deniz dibinin en derin bölgesidir; yüzeyde dalgalar ne kadar yükselirse yükselsin sakin kalır. —

MS 132 190: 16.10.1946

"Eskiden Tanrı'ya inanmıyordum" — bunu anlayabilirim. Ama şunu anlayamam: "Eskiden Tanrı'ya gerçekten inanmıyordum."

MS 132 191: 18.10.1946

Çok zaman delirmekten korkuyorum. Bu korkunun, sözgelimi, bir optik yanılsamadan kaynaklanmadığını, bir şeyi hiç de öyle olmadığı halde yakındaki bir uçurum gibi görmemden kaynaklanmadığını kabul etmek için bir sebebim var mı? Bunun bir yanılsama olmadığını destekleyen, bildiğim tek *deneyim*, Lenau'nun durumu. Zira onun "Faust"unda benim de aşina olduğum türden düşünceler var. Lenau bunları Faust'un ağzından söylüyor, ama kuşku yok ki kendi hakkındaki kendi düşünceleri. Önemli olan, Faust'un kendi *yalnızlığı* ya da *yalıtılmışlığı* üstüne söyledikleri.

Lenau'nun yeteneği de benimkine benziyor gibi: Bir sürü boş laf — ama birkaç *has* düşünce. Faust'undaki öykülerin hepsi kötü, ama gözlemleri çoğu zaman doğru ve büyük.

MS 132 197: 19.10.1946

Lenau'nun Faust'u, insanın yalnızca Şeytan'la uğraşması bakımından dikkat çekici. Tanrı parmağını bile oynatmıyor.

MS 132 202: 20.10.1946

Benim görüşümce Bacon *titiz bir düşünür* değil. Büyük, sanki geniş görüşleri var Ama bunlardan başka bir şeyi olmayan kişinin kaderi, tutamayacağı cömert vaatlerde bulunmaktır.

Ayrıntılar üstünde titizlenmeden, uçan bir makine *tasarlanabilir*. Bu makine[a], dış görünüşü itibariyle, gerçek bir uçağa çok benzer bir şekilde hayal edilebilir ve işleyişi şekillerle betimlenebilir. Böyle bir buluşun[b] değersiz olacağı açık da değildir. Belki başkalarını farklı türden bir iş yapmaya teşvik edecektir. — Böylece, bu diğerleri gerçekten uçan bir uçak yapmak için sanki uzun zamandır devam eden hazırlıklar içindeyken, beriki bu uçağın neye benzeyeceğinin ve neler yapabileceğinin düşünü kurar. Bu kadarı, söz konusu etkinliklerin değeri üstüne *hiçbir şey* söylemez. Düş kuranın etkinliği değersiz *olabilir* — ama diğerlerininki de değersiz olabilir.

MS 132 205: 22.10.1946

Deliliğin bir hastalık sayılması *gerekmez*. Niçin ani —çok ya da *az* ani— bir karakter değişikliği sayılmasın?

Herkeste (ya da çoğu kişide) güvensizlik vardır; ilişkide olduğu kişilere karşı, başkalarına karşı olduğundan belki daha fazla güvensizlik hisseder. Bu güvensizlik için sebep var mıdır? Hem evet hem hayır. Sebepler gösterilebilir, ama bunlar zorlayıcı değildir. Kişi niçin aniden insanlara karşı *çok* daha güvensiz hale gelmesin? Niçin *çok* daha fazla içine kapanmasın ya da sevgiden yoksun olmasın? İnsanlar olayların normal seyri içinde bile bu durumlara düşmüyor mu? — Burada istem ile yapabilme arasındaki çizgi nereye çekilecek? Artık yüreğimi kimseye açmak *istemiyor* muyum yoksa bunu *yapamıyor* muyum? Eğer bu kadar çok şey çekiciliğini yitirebiliyorsa, niçin her şey yitirmesin? Kişi sıradan hayat içinde bile sakınganssa, niçin —*belki* aniden— *çok* daha sakıngan olmasın? Ve *çok* daha ulaşılmaz.

MS 133 2: 23.10.1946

---

[a] Biri <ayrıntılar üstünde titizlenmeden, uçan bir makine *tasarlayabilir*. Bu makineyi ...>

[b] tasarımın

Bir şiirde entelektüel noktalar çıplak olarak sergilenirse, yürekle örtülmezse, şiirin içerdiği ders *abartılmış* olur.

MS 133 6: 24.10.1946

Tabii bir anahtar[38] çilingirin koyduğu yerde sonsuza kadar kalabilir, ustanın açmasını amaçladığı kilidi açmakta[‡] hiç kullanılmayabilir.

MS 133 12: 24.10.1946

"Bu fenomeni[a] *farklı* bir şeyle karşılaştırmanın tam sırası" —denebilir. — Örneğin akıl hastalıklarını düşünüyorum.

MS 133 18: 29.10.1946

Freud'un fantastik sahte açıklamaları (tam da o kadar parlak oldukları için) zararlı oldu.

(Şimdi her eşek hastalık belirtilerini 'açıklamak' için bunları[b] el altında buluyor.)

MS 133 21: 31.10.1946

Müzikte ironi. Örneğin, Usta Şarkıcılar'da Wagner. IX. Senfoninin 1. bölümündeki fugato'da çok daha derin. Burada konuşmadaki acı ironi ifadesine karşılık gelen bir şey var.

"Müzikte çarpıtılmış olan" da diyebilirdim pekâlâ. Kederin çarpıttığı bir çehreden söz edildiği anlamda. Grillparzer Mozart'ın müzikte yalnızca "güzel" olana yüz verdiğini söylediğinde, sanırım, onun çarpıtılmış olana, korkutucu olana yüz vermediğini, müziğinde *buna* karşılık gelen hiçbir şey bulunmadığını söylemek istiyor. Bunun bütünüyle doğru olduğunu söylemiyorum; ama öyle olduğu kabul edilirse, başka türlü olmaması gerektiğini düşünmesi Grillparzer'in önyargısıdır. Müziğin Mozart'tan sonra (elbette özellikle Beethoven yoluyla) dilini genişletmiş olması, ne övülecek ne de yerilecek bir şeydir: *böyle* olmuştur[c], hepsi bu. Grillparzer'in *tutumu* belli bir kadir bilmezlik içeriyor.

---

[a] <fenomen>leri
[b] bu resimleri
[c] <müzik> *böyle değişmiştir*
[‡] Türkçede kilit "açmak" için ikinci bir sözcük bulunmadığından Wittgenstein'ın varyantı tekrarlanamıyor. —*ç.n.*

Bir Mozart *daha* mı isterdi? Böyle bir varlığın besteleyebileceği bir şey[39] hayal edebilir miydi? Mozart'ı bilmeseydi onu hayal edebilir miydi?

"Güzel" kavramı burada da çok fazla zarar vermiştir.

Kavramlar zararı hafifletebilir ya da ağırlaştırabilir; besleyebilir ya da durdurabilir.

MS 133 30: 1.-2.11.1946

Hayatın temeldeki güvensizliği. Nereye baksan sefalet.

Budalaların sırıtan yüzlerine bakıp *onların* gerçekten acı çekmediklerini düşünebileceğimiz doğrudur; ama çekerler, ancak daha zeki olanlarla aynı yerde değil. Denebilir ki *baş* ağrısı çekmezler, ama başka belaları başkaları kadar hissederler. Ne de olsa bütün belaların *aynı* yüz ifadesine yol açması gerekmez. Acı çeken daha soylu bir insan, benden farklı görünür.

MS 133 68 c: 12.11.1946*

Ben diz çöküp dua edemem, çünkü sanki dizlerim tutulmuştur. Yumuşarsam çözüleceğimden korkarım.

MS 133 82: 24.11.1946

Öğrencilerime yollarını bulmanın mümkün olamayacağı engin bir arazinin parçalarını gösteriyorum.

MS 133 82: 24.11.1946

Dünyanın gerçekten mahşeri görüntüsü, şeylerin tekrarlan*ma*masıdır. Örneğin, bilim ve teknoloji çağının insanlık için sonun başlangıcı olduğuna, hakikatin günün birinde bilineceği fikriyle birlikte Büyük İlerleme fikrinin şaşkınlıktan başka bir şey olmadığına, bilimsel bilginin iyi ya da arzu edilir bir tarafının bulunmadığına ve insanlığın onu aramakla tuzağa düştüğüne inanmak saçma değildir, Durumun böyle olmadığı, hiçbir şekilde açık değildir.

MS 133 90: 7.1.1947

Kişinin rüyaları aslında hiçbir zaman gerçekleşmez.

MS 133 118: 19.1.1947

Sofisti her zaman susturan Sokrates — bunu yaparken *haklı* mı? — Sofistin bildiğini sandığı şeyi bilmediği doğru; ama bu Sokrates için bir zafer değil. "Görüyorsun işte! Onu bilmiyorsun!" durumu da olamaz — ya da, muzafferane, "Demek ki hiçbirimiz hiçbir şey bilmiyoruz!" durumu.

Çünkü kendimi ya da hatta bir başkasını kafaların bulanık olduğuna ikna etmek için düşünmekle yetinmek istemem: Bir şeyi *sadece* hâlâ anlamadığımı görmek için anlamaya çalışmam.‡

MS 133 188: 27.2.1947*

Bilgelik soğuk bir şeydir ve öyle olduğu ölçüde aptalcadır. (Diğer yandan, iman bir tutkudur.) Şu da söylenebilir: bilgelik yalnızca hayatı insandan *gizler*. (Bilgelik, kızıl korları örten soğuk, gri küle benzer.)

MS 134 9: 3.3.1947

Saçmalamaktan *sakın* korkmayın! Yeter ki saçmalarınıza dikkat göstermeyi ihmal etmeyin.

MS 134 20: 5.3.1947

Doğa harikaları.

Şu söylenebilir: sanat doğa harikalarını bize *açar*. Sanat, doğa harikaları *kavramına* dayanır. (Yeni açan bir çiçek. Bunda *muhteşem* olan nedir?) Şöyle deriz: "Bak, nasıl da açmış!"

Felsefenin, sanatın, bilimin geleceği üstüne birinin düşleri ancak rastlantı eseri doğru çıkabilir. Gördüğü şey, rüyasında kendi dünyasının bir devamıdır, yani BELKİ o kişinin arzusudur (belki de değildir), ama gerçeklik değil.

Yine de, örneğin birinin fotoğrafı, neredeyse o kişi fotoğraf üstünde yaşlanıyormuş gibi, zamanla değişebilir. Ama bu durumda da fotoğraftaki değişimler kendi yasalarına göre meydana gelir; bunlar niçin gerçek kişinin gelişimine paralel bir yönde ilerlesin?

‡ Wittgenstein'ın varyantı Türkçede tekrarlanabilseydi şöyle bir şey olurdu: "Bir şeyi anlamaya çalışmam: *sadece* hâlâ anlamadığımı görmek için." –*ç.n.*

Matematikçi de elbette doğanın harikalarına (kristaline) hayret edebilir; ama gördüğü[a] *şeyde* bir kez sorun çıktıktan sonra da hayret edebilir mi? Hayranlık verici bulduğu ya da hayranlıkla seyrettiği nesne bir felsefe sisine büründüğü sürece, bu gerçekten mümkün mü?

Ağaçlara hayran olan birini hayal edebilirim, ağaç sandığı gölgelere ya da yansımalara hayran olan birini de hayal edebilirim. Ama bu kişi kendi kendisine bunların[b] hiç de ağaç olmadığını söyleyecek olursa, onların ne olduğu ya da ağaçlarla ne ilişkilerinin olduğu onun için bir sorun haline gelecek olursa, hayranlığı kesintiye uğrayacak ve artık tedavi edilmeye ihtiyaç gösterecektir.

MS 134 27: 10.-15.3.1947*

Kimi zaman bir cümle ancak *doğru tempoda* okunursa anlaşılabilir. Benim cümlelerimin hepsi de *yavaş* okunmak için.

MS 134 76: 28.3.1947

İkinci fikrin birinci fikri izlemesindeki 'gereklilik'. (Figaro Üvertürü.) İkinciyi birinciden sonra işitmenin '*hoş*' olduğunu söylemekten daha aptalca bir şey olamaz! — Ama var olan her şeyi *doğru* bulan paradigma elbette müphemdir. 'Doğal gelişim böyledir.' İnsanın içinden, eliyle bir jest yapıp "elbette!" demek gelir. — Bu geçişi, örneğin bir şiirdeki ya da öyküdeki bir geçişle (öyküye yeni bir karakterin dahil edilmesiyle) karşılaştırmak da mümkündür. Bu parça bizim düşünce ve duygularımızın dünyasına *böyle* uyar.

MS 134 78: 30.3.1947

Yüreğimin katmanları sürekli birbirine yapışmaya meylediyor, ve ben yüreğimi açmak için hep onları çekip ayırmak zorunda kalıyorum.

MS 134 80: 30.3.1947

Budala ve naif bir Amerikan filmi, bütün budalalığı içinde ve *bu sayede* öğretici olabilir. Naif olmayan[c], ahmak bir İngiliz filmi hiçbir şey öğretemez. Budala Amerikan filmlerinden çoğu zaman bir ders çıkardım.

MS 134 89: 2.4.1947

---

[a] o zaman bakmakta olduğu
[b] onların
[c] yapmacıklı

Yaptığım şey gösterdiğim çabaya değiyor mu bir şekilde? Eh, ancak yukarıdan bir ışık alıyorsa. Ve bu oluyorsa, — emeğimin meyvelerinin benden çalınmamasına niçin dikkat edeyim? Yazdıklarımın gerçekten bir değeri varsa, biri bu değeri benden nasıl çalabilir? Yukarıdan gelen ışık *yoksa*, ne olursa olsun, zeki olmaktan öte bir şey olamam.

MS 134 95: 3.4.1947

Bir keşif ya da buluşu ilk yapanın kendisi olduğu sorgu konusu edilen birinin bunu nasıl *nefretle* karşılayabileceğini, önceliğini nasıl dişleriyle[a], tırnaklarıyla savunmak isteyebileceğini[b] tamamen anlıyorum. Ama bu *yine de* kuruntudan başka bir şey değil. Elbette *Claudius*'un Newton ile Leibniz arasındaki öncelik tartışmalarıyla alay etmesi bana çok ucuz, çok kolay görünüyor; ama ne olursa olsun, bu çekişmenin yalnızca bayağı zayıflıklardan kaynaklandığı ve BAYAĞI insanlar tarafından körüklendiği sanırım doğru. Leibniz'in orijinalliğini kabul etseydi Newton *ne* kaybederdi? Kesinlikle hiçbir şey! Aksine, çok şey kazanırdı. Ama yine de, bunu kabul etmek çok güçtür, buna kalkışan kişiye kendi kapasitesizliğini itiraf etmek gibi gelir[c]. Ancak birini takdir eden ve aynı zamanda seven insanlar böyle bir davranışı[d] o kişi[e] için *kolaylaştırabilir*.

Bu elbette bir *kıskançlık* sorunudur. Ve bunu hisseden kişi kendi kendisine sürekli şöyle demelidir: "Bu yanlış! Bu yanlış! —"

MS 134 100: 4.4.1947

Pahalıya mal olan her fikrin ardından bir sürü ucuzu gelir; bunlar arasında birkaç yararlı fikir de bulunur.

Kişi bazen fikirleri bir astronomun uzaktaki yıldızları gördüğü gibi görür. (Ya da en azından ona öyle gelir.)

MS 134 105: 5.4.1947

---

[a] <önceliğini dişleriyle>
[b] isteyeceğini
[c] görünür
[d] tutumu
[e] seni <takdir eden ve aynı zamanda seven insanlar böyle bir davranışı> senin

İyi bir cümle yazsaydım ve cümle, rastlantı sonucunda, iki kafiyeli dize olsaydı,[a,b,c] bu bir *kusur* olurdu.

Tolstoy'un sanat yapıtının 'bir duygu' aktardığı yolundaki yanlış[d] teorileştirmesinden öğrenilebilecek *çok şey* vardır. — Ve aslında buna, bir duygunun ifadesi değilse de, bir duygu ifadesi ya da hissedilen bir ifade diyebilirsiniz. İfadeyi anlayan insanların onunla bu ölçüde 'rezonansa' girdiğini, ona karşılık verdiğini de söyleyebilirsiniz. Şöyle diyebilirsiniz: Sanat yapıtı *başka bir şeyi* değil, yalnızca kendini aktarmaya çalışır. Birini ziyaret ettiğimde o kişide sadece şöyle şöyle duygular uyandırmak istememem, her şeyden önce onu ziyaret etmek ve doğal olarak aynı zamanda iyi karşılanmak istemem gibi.

Ve sanatçının yazarken hissettiklerini diğerinin okurken hissetmesini istediği söylenirse, bu artık gerçekten saçma olmaya başlar. Herhalde (örneğin) bir şiiri anladığımı, onu yazarının istemiş olacağı gibi anladığımı düşünebilirim, — ama *onun* yazarken ne hissetmiş olabileceği beni *hiç* ilgilendirmez.

MS 134 106: 5.4.1947

Tıpkı nazım yazamayacağım gibi, nesri de ancak *belli bir noktaya kadar* yazabilirim, daha iyisini değil. Benim nesrimin çok belirli bir sınırı var; nasıl şiir yazamazsam *bu sınırın* da ötesine geçemem. Donanımım *böyle* oluştu; benim için mevcut tek donanım bu. Birinin şöyle demesi gibi: Bu oyunda ancak *şu* mükemmellik düzeyine ulaşabilirim, *şu* düzeye ulaşamam.

MS 134 108: 5.4.1947

Önemli bir iş yapan herkesin bu işin bir devamını, bir sonucunu hayalinde görüyor olması, düşlüyor olması *mümkündür*[e]; ama yine de işi gerçekten onun düşlediği sonucu verseydi bu olağanüstü olurdu. Bugünlerde kişinin kendi düşlerine inanmaması elbette çok kolay.

MS 134 120: 7.4.1947

---

[a] ve eğer | bunlar, rastlantı sonucunda, (birbiriyle) kafiyeli bir çift dize olsaydı, ...
[b] ve rastlantı sonucunda bunlar iki kafiyeli dize olsaydı, ...
[c] ve rastlantı sonucunda bunun iki kafiyeli dize olduğu ortaya çıksaydı, ...
[d] kötü
[e] olanaksız değildir

Nietzsche bir yerde,[40] en iyi şairlerin ve düşünürlerin bile sıradan ve kötü şeyler yazdıklarını ama iyi olanları bunlardan ayırmayı bildiklerini söyler. Ne var ki bu pek doğru değil. Bir bahçıvanın bahçesinde güllerin yanı sıra gübre, *süprüntü ve saman* da bulunduğu doğrudur ama bunlar yalnızca[a] değerleriyle değil, her şeyden önce, bahçede gördükleri işlevle[b] de ayırt edilir.

Kötü gibi görünen bir cümle, iyi bir cümlenin *tohumu* olabilir.

MS 134 124: 8.4.1947

'Beğeni' yetisi yeni bir organizma yaratamaz, yalnızca zaten var olanı ıslah eder. Beğeni vidaları sıkıp gevşetir; yeni, özgün bir makine yapamaz.[41]

Beğeni ıslah eder, doğurmaz.[c]

Beğeni KABUL EDİLİR hale getirir.

(Öyleyse, sanıyorum ki, büyük yaratıcıların beğeniye ihtiyacı yoktur[d]: çocuk tam oluşmuş halde dünyaya gelir.)

Parlatmak *bazen* beğeninin işidir, bazen değildir.

Ben beğeni sahibiyim.

En incelmiş beğeninin de[e] yaratıcılık gücüyle bir ilgisi *yoktur*.

Beğeni, duyarlılığın incelmesidir; duyarlılıksa *eylemde* bulunmaz, yalnızca özümler.

Yalnızca beğeniye mi yoksa özgünlüğe de mi sahip olduğumu ben yargı*layamam*[f]. Birincisini açık seçik görebilirim ama ikincisini göremem, ya da ancak belli belirsiz görebilirim. Ve belki de bu böyle olmak zorunda; insan ancak neye *sahip* olduğunu görebiliyor, ne olduğunu değil. Yalan söylemeyen, yeterince özgündür. Zira, ne de olsa, is-

---

[a] sadece

[b] <bahçedeki işlevle>riyle

[c] Beğeni ıslah eder. Doğurmak onun işi değildir.

[d] <büyük yaratıcılar beğeniye ihtiyaç duymaz>

[e] bile

[f] <yargılayacak> durumda *değilim*

temeye değecek bir özgünlük, ne kadar dikkat çekici olursa olsun, bir tür hile ya da tuhaflık olamaz.

Aslında, olmadığın şeyi olmak istememek, bir iyi özgünlük tohumudur zaten. Bütün bunları daha önce başkaları *çok daha* iyi söyledi.

Beğeni zevk verebilir, ama avcunun içine alamaz.

MS 134 129: 9.4.1947

Eski bir stil, sanki yeni[a] bir dilde restore edilebilir; sözgelimi bizim zamanımıza uyan bir tarzda[b,c] yeniden icra edilebilir. İnsan bunu yaptığında yalnızca[d] yeniden üretmiş olur. Ben bunu mimarlık işimde yaptım.

Ama kastettiğim şey eski bir stile yeni bir şekil vermek *değil*. Eski biçimleri alıp bugünün beğenisine göre düzeltmezsiniz. Gerçekte[e] — belki bilinçsiz olarak— eski dili konuşursunuz ama onu yeni dünyaya ait bir tarzda konuşursunuz —ama ona ait diye bu dünyanın beğenisine uyması gerekmez.

MS 134 133: 10.4.1947

Kişi *şöyle* tepki gösterir: "Öyle değil!" der — ve ona karşı direnir. Bu durumlardan belki de aynı derecede tahammül edilmez başka durumlar gelişir; ve belki artık isyan etmek için takat kalmamıştır. "Eğer *o bunu* yapmasaydı, bu kötü durum ortaya çıkmazdı" deriz. Pekiyi gerekçemiz nedir? Toplumun gelişmesinin yasalarını kim biliyor? En akıllıların bile hiçbir fikrinin olmadığına eminim. Dövüşürsen, dövüşürsün. Umut edersen, umut edersin.

Kişi dövüşebilir, umut edebilir, hatta inanabilir —*bilimsel olarak* inanmadan.

Bilim: zenginleşme ve yoksullaşma. *Bir* yöntem bütün diğerlerini bir kenara iter. Onunla karşılaştırıldığında diğerleri önemsiz gibi, olsa olsa hazırlık aşamaları gibi görünür. Hepsini, önemsenmeyenleri ve tercih edilenleri yan yana görmek için kaynaklara inmek gerekir.

MS 134 141: 13.4.1947

---

[a] daha yeni
[b] yorumla
[c] tempoda
[d] gerçeklikte
[e] Gerçeklikte

Bir okul kuramayacak olan yalnızca *ben* miyim, yoksa hiçbir filozof bunu yapamaz mı? Ben bir okul kuramam, çünkü gerçekten taklit edilmemek istiyorum.‡ En azından felsefe dergilerinde yazıları yayımlananlar tarafından.

"Kader" sözcüğünün kullanımı. Gelecek ve geçmiş karşısındaki tutumumuz. Kendimizi gelecekten ne ölçüde sorumlu görüyoruz? Gelecek hakkında ne kadar düşünüyoruz? Geçmiş ve gelecek hakkında nasıl düşünüyoruz? Hoşumuza gitmeyen bir durum ortaya çıktığında: — "Bunun suçlusu kim?" diye soruyor muyuz, "Bundan biri sorumlu olmalı" diyor muyuz? — yoksa "Tanrı böyle istedi", "Kader böyleymiş" mi diyoruz?

Bir soru sormak, bir yanıtta ısrar etmek, ya da soruyu sormamak, nasıl farklı tutumları, farklı yaşama tarzlarını ifade ediyorsa, "Tanrı böyle istedi" ya da "Kaderimizin efendisi değiliz" gibi sözler de *bunu* ifade eder. Bu cümlenin yaptığını, ya da en azından benzeri bir şeyi, bir buyruk da yapabilirdi. Kişinin kendi kendisine verdiği bir buyruk da dahil. Ve bunun tersine, "Söylenme!" gibi bir buyruk da bir hakikatin onaylanması gibi dile getirilebilir.

Şimdi, "bildirme cümleleri"ni kullanmanın bu yollarını birbirinden ayrı tutmaya niçin bu kadar hevesliyim? Bu gerçekten gerekli mi? Eski zamanlarda insanlar aslında cümlelerle ne yapmak istediklerini gerektiği gibi anlamıyorlar mıydı? Bu bilgiçlik taslamak mı? — Bu yalnızca, her kullanımın kendi hakkını almasını gözetme çabası. Sonra da belki bilimin olduğundan daha değerli görülmesine karşı bir tepki. "Bilim" sözcüğünün "saçmalığa düşmeden söylenebilecek her şey" için kullanılması, bu 'olduğundan daha değerli görme'yi zaten ele veriyor. Zira bu, gerçeklikte bildirimleri iyi ve kötü diye iki sınıfa ayırmaya varır ve bu durumda tehlike zaten ortadadır. Bütün hayvanları, bitkileri ve taşları yararlı ve zararlı diye iki sınıfa ayırmaya benzer bu.

Ama elbette "hakkını almasını gözetme" ve "olduğundan daha değerli görme" sözleri benim bakış açımı ifade ediyor. Bunun yerine şöyle de diyebilirdim: "Şunun şunun yeniden saygınlık kazanmasına yardımcı olmak istiyorum."; ne var ki ben öyle görmüyorum.

Kader, doğa yasasının antitezidir. Bir doğa yasası, insanın etraflıca anlamaya ve kullanmaya çalıştığı bir şeydir, kader öyle değildir.

---

‡ "... taklit edilmek istemiyorum" şeklinde de çevrilebilir. *–ç.n.*

Çalışmalarımın başkaları tarafından sürdürülmesini, hayat tarzımızda bütün bu soruları fazlalık haline getirecek bir değişimden daha çok istediğim, hiçbir şekilde daha açık değil benim için. (Bu yüzden ben asla okul kuramazdım.)

Filozof "Şeylere *böyle* bak!" der — ne var ki, birincisi, insanların şeylere öyle bakacakları anlamına gelmez bu; ikincisi, filozof uyarısında çok geç kalmış olabilir; böyle bir uyarının kesinlikle hiçbir sonuç veremeyecek olması da mümkündür ve şeylerin algılanma tarzında böyle bir değişim yönündeki dürtü belki bir başka taraftan gelmelidir. Örneğin, Bacon'un, okuyucularının zihninin yüzeyi dışında, herhangi bir şeyi harekete geçirip geçirmediği hiç açık değil.

Bana hiçbir şey, beni okuyan bir bilimcinin ya da matematikçinin, böylece, yaptığı işte ciddi bir şekilde etkilenmesinden daha az muhtemel görünmüyor. (Bu bakımdan benim uyarılarım[a], İngiltere'de tren istasyonlarının bilet gişelerine konan afişlere benziyor:[42] "Bu yolculuğu yapmanız gerçekten gerekli mi?" Sanki bunu okuyan biri kendi kendine şöyle diyecek: "Bir kez daha düşününce, *hayır*."[‡]) Burada benim cepheye sürme durumunda olduklarımdan bütünüyle farklı silahlara ihtiyaç var. Yine de, çok muhtemel ki her şeyden önce benim dürtüme tepki olarak[b] *bir sürü* süprüntü yazıldığından ve bu da *belki* iyi bir şey için dürtü sağladığından[c], bir etkide bulunabilirim. Her zaman ancak en dolaylı etkilerde bulunmayı umabilirim.

Örneğin, neden ve etki üstüne tarih kitaplarındaki gevezelikten daha aptalca, daha ters, daha ham bir şey yoktur. — Ama böyle *diyerek* kim buna son verebilir? (Erkek ve kadın modasını[d] konuşarak değiştirmek istemişim gibi[e].)

MS 134 143: 13.-14.4.1947*

---

[a] gözlemlerim
[b] <benim dürtüm>le
[c] oluşturduğundan
[d] Kadın ve erkeklerin giyimini
[e] istemem gibi olurdu bu

[‡] Tırnak içindeki ibare İngilizce yazılmıştır; Wittgenstein'ın varyantı bunun Almancasıdır. –*ç.n.*

Labor'un çalışından nasıl söz edildiğini düşün: "*Konuşuyor*" denirdi. Ne tuhaf! Bu çalışta konuşmaya o kadar benzeyen neydi? Ve söz konusu[a] benzerliği rastlansal değil de büyük ve önemli bir konu gibi görmemiz ne kadar dikkat çekici! — Müziğe, ama kesinlikle *bir kısım* müziğe, dil demek isteriz; *bir kısım* müzik içinse kuşkusuz bunu söylemek istemeyiz.[b] (Bunun bir değer yargısı içermesi gerekmez!)

MS 134 156: 11.5.1947

Kitap hayat dolu — bir insan gibi değil, bir karınca yuvası gibi.‡

MS 134 157: 11.5.1947

Temellere inmek hep unutuluyor. Soru işareti yeterince *derine* konmuyor.

Yeni kavramların doğumundaki sancılar.

MS 134 180: 27.6.1947

"Bilgi gridir." Yaşam ve din ise renk doludur.

MS 134 181: 27.6.1947

Bilim, sanayi ve bunların ilerlemesi, bugünün dünyasındaki en kalıcı şey olabilir. Belki bilim ve sanayinin ilerideki çöküşüne dair bütün tahminler şimdi ve *uzun* bir süre için bir rüyadan ibaretti[c]; belki dünyayı sonra da[43] sonsuz bir sefalet içinde bilim ve sanayi birleştirecek, yani onu tek bir imparatorluk halinde bütünleştirecek, ve[d] bunun içinde yer bulacak son şey de elbette barış olacak.

Zira savaşlara bilim ve sanayi karar veriyor, ya da öyle görünüyor.

MS 135 14: 14.7.1947

Sözümona yalnızca kendi yaptığın şeylerle ilgilenme!

MS 135 23: 16.7.1947

---

[a] bu

[b] Müziğe 'dil' demek isteriz; ama bu kuşkusuz *bir kısım* müzik için geçerlidir — bir kısım müzik içinse elbette geçerli değildir.

[c] <ibaret>

[d] ki

‡ *Felsefi Soruşturmalar*'dan söz edildiğine kuşku yoktur. –*ç.n.*

Düşüncelerimin alanı muhtemelen benim sandığımdan çok daha dar!

MS 135 85: 24.7.1947

Düşünceler hava kabarcıkları gibi yavaş yavaş çıkar yüzeye.

Bazen bir düşünce, bir fikir, sanki çok uzakta, ufukta, belli belirsiz bir nokta gibi görülür; ama sonra, çoğunlukla şaşırtıcı bir hızla yakına[a] gelir.

MS 135 101: 26.7.1947

Devlet kötü yönetildiğinde, inanıyorum ki, kötü yönetim ailelerde de beslenir. Her zaman greve[44] hazır bir işçi, çocuklarını da düzene saygılı yetiştirmez.

MS 135 102: 27.7.1947

Tanrı filozofa herkesin gözünün önünde duranın iç yüzünü görme gücü ihsan etsin.

MS 135 103 c: 27.7.1947

Hayat bir dağ sırtı boyunca uzanan bir patika gibidir; sağda ve solda yüzeyi dümdüz[b] eğimler vardır, kendini durduramadan şu ya da bu yöne[c] kayarsın. Sık sık böyle kayan insanlar görürüm ve şöyle söylerim: "Bu durumda insanın elinden ne gelir ki!" İşte "özgür istemi reddetmek" de *buna* varır. Kendini bu 'inanç'ta ifade eden tutumdur bu. Ama bu *bilimsel* bir inanç değildir, bilimsel kanılarla bir ilgisi yoktur.

Sorumluluğu *reddetmek*, kimseyi sorumlu *tutmamak* demektir.

MS 135 110: 28.7.1947

Bazı insanların beğenisinin eğitilmiş bir beğeni karşısındaki durumu, yarı kör bir gözün aldığı görsel izlenimin normal bir gözün izlenimi karşısındaki durumu gibidir. Normal bir gözün açık seçik bir eklemlenme gördüğü yerde zayıf göz bulanık renk lekeleri görür.

MS 135 133: 2.8.1947

---

[a] çok yakına
[b] kaygan
[c] ya şu yöne ya bu yöne

Çok şey bilen için yalan söylememek güçtür.

MS 135 191: 17.12.1947

Evde birinin piyano çalmasından o kadar korkuyorum ki, bu olduğunda, tıngırtı bittikten sonra da hâlâ devam ediyormuş gibi bir tür halüsinasyona kapılıyorum. Bunun tamamen benim hayalimde olduğunu bildiğim halde sesleri açık seçik işitebiliyorum.

MS 135 192: 17.12.1947

Bana sanki dinsel bir inanç ancak kişinin kendini bir koordinat sistemine[a] tutkuyla bağlaması (gibi bir şey) olabilirmiş gibi görünüyor. Dolayısıyla bu, inanç olsa da, aslında bir hayat tarzı, ya da hayatı yargılamanın bir tarzı. *Bu* yorumu tutkuyla benimsemek. Öyleyse bir dinsel inancın öğretilmesi, bu referans sistemini resmetmek, betimlemek ve aynı zamanda vicdana seslenmek olmalıdır. Ve bunlar bir araya gelince, sonunda, öğretimin verildiği kişinin bu referans sistemini kendiliğinden tutkuyla benimsemesi sonucunu vermelidir. Sanki biri benim içinde bulunduğum umutsuz durumu görmemi sağlayacak, diğer yandan da kurtarma çapasını[b] betimleyecek, böylece sonunda kendi rızamla, ya da en azından[c] *öğreticinin* yönlendirmesi[d] olmadan, koşup o aracı yakalamama vesile olacaktır.[45]

MS 136 16b: 21.12.1947

Belki bir gün bu uygarlıktan bir kültür doğacak.

O zaman 18., 19. ve 20. yüzyılın buluşlarının gerçek bir tarihi olacak, derin bir ilgi içeren bir tarih.

MS 136 18b: 21.12.1947

Bilimsel araştırma sırasında her türlü şeyi söyleriz; araştırma içindeki rolünü anlamadığımız birçok önesürümde bulunuruz. Zira elbette söylediğimiz her şeyin bilinçli bir amacı yoktur, yalnızca dilimiz bunları

---

[a] referans sistemine
[b] <kurtuluş> aracını
[c] , ama elbette
[d] , (ama) <*öğreticinin* yönlendirmesi> kesinlikle

tekrarlayıp durmaktadır. Düşüncelerimiz yerleşik rutinler içinde hareket eder, öğrendiğimiz tekniklere[a] göre otomatik olarak geçişler[b] yaparız. Sonra, söylediklerimizi gözden geçirmenin zamanı gelir. Bizi amacımıza yaklaştırmayan, hatta buna engel olan bir sürü hamle yapmışızdır ve şimdi düşünce süreçlerimizi felsefi olarak açıklığa kavuşturmamız gerekmektedir.

MS 136 31a: 24.12.1947

Bana bu şeyleri anlamaktan hâlâ çok uzaktayım gibi görünüyor; yani neden söz etmek zorunda olduğumu ve neden söz etmemin gerekli olmadığını bildiğim noktadan. Böyle şeylerden söz etmemin gerekli olup olmadığını bilmeden, hâlâ ayrıntılara takılıp duruyorum; geniş bir alanı, sırf incelemenin dışında bırakabilmek amacıyla gözden geçiriyor olabileceğim izlenimi içindeyim. Ama bu durumda bile bu düşünceler değersiz değildir; yani bir döngü içinde dolanıp durmadıkları sürece.

MS 136 37a: 25.12.1947

Mimari, bir şeyi yüceltir (çünkü kalıcıdır)[c]. Kendi amacını yüceltir.

(...)

Mimari, bir şeyi ölümsüzleştirir ve yüceltir. Öyleyse, (ölümsüzleştirilecek ve) yüceltilecek bir şeyin olmadığı yerde mimari olamaz.

(...)

Mimari, bir şeyi ölümsüzleştirir ve yüceltir. Öyleyse, yüceltilecek bir şeyin olmadığı yerde mimari olamaz.

Mimari, bir şeyi yüceltir (çünkü kalıcıdır). Öyleyse, yüceltilecek bir şeyin olmadığı yerde mimari olamaz.

MS 167 10v: ca. 1947-1948

---

[a] biçimlere
[b] düşünceler arasında geçişler
[c] çünkü kalıcı bir jesttir

Felsefe yaparken kişi eski‡ kaosa inmeli ve orada rahat etmeli.

MS 136 51a: 3.1.1948

Deha, içinde karakterin kendini duyurduğu yetenektir. Şunu söylemek isterim ki, bu sebeple Kraus yeteneklidir, olağanüstü yeteneklidir, ama dâhi değildir.

Kuşkusuz, içinde *büyük* bir yetenek sergilendiği halde bu yeteneğin dikkat çekmediği deha parıltıları vardır. Örnek: "Zira öküz ve eşek de bir şeyler yapabilir ..."[46] Örneğin bunun, Kraus'un yazdığı her şeyden çok daha büyük olması tuhaf. Burada yalnızca entelektüel bir iskelet değil, bütün bir insan görüyorsun.

Kişinin yazdığı şeyin büyüklüğünün, yazdığı ve yaptığı başka her şeye bağlı olmasının sebebi de bu.

MS 136 59a: 4.1.1948

Rüyada, hatta uyandıktan *uzun* süre sonra da, rüyadaki sözler bize çok büyük önem taşıyormuş gibi görünebilir. Aynı yanılsama uyanık hayatta da mümkün değil mi? Bugünlerde *ben* de bazen bu yanılsamaya düşüyorum gibi geliyor bana. Sık sık delilerde de böyle oluyor gibi görünüyor.

MS 136 60b: 4.1.1948

Burada yazdıklarım zayıf öteberiler olabilir; öyleyse büyük olanı, önemli olanı ortaya çıkarmak elimden gelmiyor işte. Ama bu zayıf notlarda büyük bakışlar gizli.

MS 136 62a: 4.1.1948

Schiller bir mektubunda (sanırım Goethe'ye)[47] bir 'şiir haletiruhiyesi'nden söz eder. Neyi kastettiğini bildiğimi, benim de buna yabancı olmadığımı sanıyorum. İnsanın doğaya duyarlı olduğu, düşüncelerinin doğanın kendisi kadar canlı göründüğü ruh durumu. Ama Schiller'in daha iyi bir şey üretmemiş olması (ya da bana öyle görünüyor) tuhaf, üstelik *benim* böyle bir ruh durumunda ürettiklerimin de herhangi bir değeri olduğundan pek emin değilim. Böyle durumlarda dü-

‡ "Önceki" de denebilir. –*ç.n.*

şüncelerime parlaklık veren şeyin bu düşünceleri *arkadan* aydınlatan bir ışık olması çok mümkün. Bu düşüncelerin *kendilerinin* parlak olmaması çok mümkün.

Başkalarının ilerlediği yerde, ben dururum.

MS 136 80a: 8.1.1948

[Önsöz için.][48] Kitabı kamuoyuna sunarken çekingenlik hissetmiyor değilim[a]. Onu tutacak eller, çoğunlukla, benim tuttuğunu hayal etmekten hoşlandığım eller olmayacak. Umarım felsefe gazetecileri kitabı kısa zamanda tamamen unutur (onun için arzuladığım şey bu), böylece belki daha doğru dürüst[b] bir okuyucu türüne kalır.

MS 136 81a: 8.1.1948

Yalnızca nadir zamanlarda, buraya yazdığım cümlelerden biri, ileri doğru bir adım atıyor; geri kalanlar, berberin doğru anda bir tutam saç kesebilmek için sürekli hareket halinde tuttuğu makasın şaklamaları gibi.

MS 136 81b: 8.1.1948

Daha uzak bölgelerde tekrar tekrar yanıtlayamadığım sorularla karşılaştıkça, daha az uzak bölgelerde niçin hâlâ yolumu bulamadığım açıklık kazanıyor[c]. Zira, burada yanıtın önünü kesen şeyin tam da oradaki sisi dağıtmamı önleyen şey olmadığını nereden bileyim?

MS 136 89a: 10.1.1948

Kuru üzümler bir kekin en iyi parçası olabilir; ama bir torba kuru üzüm kekten daha iyi değildir; ve bize bir torba kuru üzüm verebilecek konumdaki biri yine de bunlarla bir kek yapamaz, nerede kaldı daha iyi bir şey yapsın.

Kraus'u ve aforizmalarını düşünüyorum, ama kendimi ve kendi felsefi değinilerimi de.

Kek, sanki şu değildir: seyreltilmiş kuru üzümler.

MS 136 91b: 11.1.1948

---

[a] <hissediyorum>
[b] daha iyi
[c] anlaşılır hale geliyor

Renkler, felsefe yapmaya kıştırtır. Goethe'nin renk teorisine karşı tutkusunu belki bu açıklar.

Renkler önümüze bir bilmece koyuyor gibidir — şevkimizi kıran değil şevk veren bir bilmece.

MS 136 92b: 11.1.1948

İnsanlar içlerindeki bütün kötülükleri körlük sayabilir.

MS 136 107a: 14.1.1948

Benim inandığım gibi, Mahler'in müziğinin değersiz olduğu doğruysa, soru şu: yeteneğiyle ne yapması gerektiğini düşünüyorum? Zira bu kötü müziği üretebilmek için *bir dizi çok nadir yeteneğe* sahip olmak gerektiği çok açık. Diyelim, senfonilerini yazıp sonra onları yakmalı mıydı? Yoksa kendini dizginleyip onları yazmamalı mıydı? Onları yazdıktan sonra değersiz olduklarını mı fark etmeliydi? Ama bunu nasıl fark edebilirdi? Ben bunu görüyorum, çünkü onun müziğini büyük bestecilerinkiyle karşılaştırabiliyorum. Oysa *o* bunu yapamazdı; zira aklına bunu yapmak gelen birinin, sözgelimi diğer büyük bestecilerin doğasına sahip olmadığını elbette gördüğü için, ürettiği şeylerin değeri hakkında belki *kuşkuları* olabilir, — ama bu onun bu şeylerin değersizliğini göreceği anlamına gelmez; zira kendi kendisine her zaman, diğerlerinden (onları hangi bakımdan takdir ediyorsa) *farklı* olduğunu (ki bu doğrudur), kendisinin bir başka tarzda mükemmel olduğunu söyleyebilir. Ona belki şu söylenebilir: Takdir ettiğin hiçkimse sana benzemiyorsa, herhalde sen kendi değerine yalnızca *sen* olduğun için inanıyorsun.— Kendi kibirliliğine karşı mücadele eden ama bunda sonuna kadar başarılı olamayan biri bile ürettiği şeylerin değeri hakkında kendi kendini her zaman aldatır.

Ama en tehlikeli görünen şey, yapıtını önce kendin sonra başkaları tarafından eski zamanların büyük yapıtlarıyla karşılaştırılma konumuna sokmak. İnsan böyle bir karşılaştırmayı aklına bile getirmemeli. Zira bugünün koşulları, bir zamanın koşullarından, yapıtını eski yapıtlarla *tür* bakımından karşılaştıramayacağın kadar farklıysa, aynı ölçüde, onun *değerini* de bu diğer yapıtların değeriyle karşılaştıramazsın. Kendim söz konusu hatayı sürekli yapıyorum.

Bozulmazlık her şeydir!

Kargaşa: ulusal heyecan, örneğin.

MS 136 110b: 14.1.1948*

Hayvanlar adları seslenildiğinde gelirler. Tıpkı insanlar gibi.

MS 136 113a: 15.1.1948

Bir sürü ilgisiz soru soruyorum. Keşke bu orman içinden yolumu açabilsem!

MS 136 117a: 15.1.1948

Sürekli[a] noktalama işaretleriyle aslında okuma hızını yavaşlatmak istiyorum. Zira yavaş okunmak istiyorum. (Kendi okuduğum gibi.)

MS 136 128b: 18.1.1948

Sanırım Bacon felsefesinde bataklığa saplanmış, ve aynı tehlike beni de tehdit ediyor. Koca bir binanın canlı bir imgesine sahip, ama gerçekten ayrıntılara inmek istediğinde bu ortadan kayboluyor. Sanki çağdaşları büyük bir binayı temellerinden başlayarak kurmaya girişmişlerdi; sanki *Bacon* da buna benzer bir şeyi, böyle bir binanın görüntüsünü hayalinde görmüştü; onu belki inşa işinde çalışanlardan daha da etkileyici bir şekilde görmüştü. Bunun için, yöntemin bir *sezgisi* gerekliydi, ama asla inşa yeteneği gerekli değildi. İşin kötüsü, Bacon gerçek yapıcılara karşı bir polemik saldırısına girişti ve *kendi* sınırlılıklarını ya görmedi ya da görmek istemedi.

Diğer yandan, bu sınırlılıkları görmek, yani bunların sınırlarını açık seçik koymak, müthiş güçtür. Sanki bu belirsizliği betimlemek için bir resim tarzı bulmak[b]. Zira kendi kendime sürekli şunu söylemek isterim: "Gördüğünden fazlasını resmetme!"

MS 136 129b: 19.1.1948

Freud'cu analizde rüya sanki sökülür. Orijinal anlamını *bütünüyle* yitirir. Bu analizin sahnede icra edildiği düşünülebilir: Bazen epey anlaşılmaz ama kısmen de oldukça anlaşılır olan ya da en azından öyle görünen bir olay örgüsü vardır, sonra bu örgü sanki küçük parçalara ayrılır ve her parçaya bütünüyle farklı bir anlam verilir. Bu şöyle de dü-

[a] Bol bol kullandığım
[b] keşfetmek

şünülebilir: büyük bir kâğıda bir resim çizilir, sonra bu kâğıt öyle katlanır ki, orijinal resimde hiç de birbirine ait olmayan parçalar görünüşte karşı karşıya gelir, böylece anlamı olan ya da olmayan yeni bir resim elde edilir (bu resim belirtik rüya olacaktır, ilk resimse 'örtük rüya düşüncesi').

Şimdi, katları açılan resmi gören birinin "Evet, çözüm bu, düşümün boşlukları ve çarpılmaları giderilmiş hali bu" diyebileceğini hayal edebilirim. Bu durumda bu çözümü çözüm yapan, bu kabul olurdu. Tıpkı bir şey yazarken bir sözcük arayıp sonra şöyle söylemek gibi: "İşte *bu*, işte söylemek istediğimi *bu* söylüyor!" — Bu kabul o sözcüğü bulunmuş olarak, yani aranan sözcük olarak damgalar. (Bu durumda gerçekten şu söylenebilir: ne aradığını ancak onu bulduğun zaman bilirsin — tıpkı Russell'ın arzulama hakkında söylediği gibi.)

Rüya konusunda kafa karıştırıcı olan şey, onun hayatımdaki olaylarla vb. *nedensel* bağlantısı değil, bizi bir öykünün[a] parçası gibi, gerçekten çok *canlı* bir parçası gibi etkilemesi, öykünün geri kalanının karanlıkta kalmasıdır. (Şöyle demek[b] isteriz: "Durup dururken bu imge nereden çıktı, sonra da nereye gitti?") Ve şimdi biri bana bu öykünün doğru öykü olmadığını, gerçekte onun altında çok farklı bir öykünün yattığını gösterirse, öyle ki, bunu anladığımda "Ah, meğer bu muymuş?" dersem[c], aslında benden bir şey çalınmış gibi görünür. Elbette kâğıdın katları açıldığında ilk öykü dağılır; rüyamda gördüğüm adam *şuradan* alınmıştır, adamın sözleri *buradan*, olayın geçtiği çevre daha başka bir yerden; ama rüyanın öyküsünün yine de kendi büyüleyiciliği vardır — bize çekici gelen ve ilham veren bir tablo gibi.

Elbette rüya resmini ilham alarak *temaşa ettiğimiz*, ondan yalnızca ilham aldığımız söylenebilir. Zira rüyayı bir başkasına anlattığımızda resim o kişiye genellikle ilham vermez. Rüya, mümkün içerimlere gebe bir fikir[d] gibidir.[e]

MS 136 137a: 22.1.1948

Her hatadan bir sikke bas.

MS 137 17a: 10.2.1948

---

[a] anlatının
[b] sormak
[c] diye bağırırsam
[d] başka gelişmelere gebe bir fikir
[e] gibi etkiler bizi

Bir müzik cümlesini anlamak ve açıklamak. — Bazen en basit açıklama bir jesttir; başka bir açıklama bir dans figürü, ya da bir dansı betimleyen sözcükler olabilir. — Ama o cümleyi anlamamız, onu dinlerken sahip olduğumuz bir deneyim değil midir? Bu durumda açıklamanın ne işlevi vardır? Müziği dinlerken *açıklamayı* düşünmemiz mi beklenir? Dinlerken o dansı ya da açıklama her neyse onu hayal etmemiz mi beklenir? Ve böyle olduğunu farzetsek bile, — müziği anlayarak dinlemek diye niçin *buna* densin?? Sorun dansı görmekse, müzik yerine *onun* icra edilmesi daha iyi olurdu. Bunun tamamı bir yanlış anlamadır.

Birine bir açıklama veririm, ona şöyle derim: "Sanki ..."; o da şöyle der: "Tamam, şimdi anladım" ya da "Tamam, artık nasıl çalınacağını biliyorum". Her şeyden önce, açıklamayı *kabul etmek* zorunda değildi; ne de olsa, sanki ona bu pasajın şununla ya da bununla karşılaştırılabileceğine ilişkin zorlayıcı sebepler göstermemiştim. Örneğin, bestecinin söylediğine göre bu pasajın şunu şunu temsil etmesi gerektiği gibi bir açıklama vermemiştim.

Şimdi şunu sorarsam: "Temayı dinlediğimde ve anlayarak dinlediğimde gerçekte ne yaşarım?" — yanıt olarak aklıma ilgisiz[a] şeyler gelir yalnızca. Örneğin imgeler, kinestetik duyumlar, düşünceler[b] falan.

Elbette "Müziği izliyorum" derim — ama bu ne anlama gelir? Müziğe jestlerle eşlik ettiğim anlamına *gelebilir* kabaca. Ve bunun, büyük kısmıyla, olsa olsa çok eksik bir eşlik olduğuna dikkat çekersek, belki de bu hareketlerin imgelerle tamamlandığı yanıtını alırız. Ama her şeye karşın birinin hareketlerle müziğe tamamen eşlik ettiğini kabul edelim, — *bu* hangi anlamda müziği anlamak demek olur? Anlamanın bu hareketler ya da o kişinin kinestetik duyumları olduğunu söylemek ister miyim? (Bu duyumlar hakkında ne biliyorum?) — Doğru olan, bazı koşullarda, bu hareketleri onun müziği anladığının işareti sayacağımdır.

Pekiyi (imgeleri, kinestetik duyumları, vb. açıklama olarak görmeyi reddediyorsam) anlamanın tam da daha fazla çözümlenemeyecek özgül bir deneyim olduğunu mu söylemek durumundayım? Eh, bu kabul edilebilir, ama özgül bir *deneyimsel içerik* anlamına geldiği düşünül-

---

[a] kabasaba
[b] anılar

mediği sürece[a]. Zira *bu* sözcükler insanın aklına görme, işitme ve koku alma arasındaki gibi ayrımları[b] getirir aslında.

Öyleyse birine "müziği anlama"nın ne anlama geldiğini nasıl açıklarız? Anlayan birinin sahip olduğu imgeleri, kinestetik duyumları, vb. sayarak mı? Anlayan birinin ifadeli hareketlerini işaret ederek açıklamamız *daha muhtemeldir*. — Ne olursa olsun, burada açıklamanın işlevinin ne olduğu ve müziği anlamanın ne demek olduğunu anlamanın ne anlama geldiği sorusu da vardır. Kimileri gerçekten şöyle söyleyecektir: müziği anlamak demek, müziği kendi anlamak demektir. Burada soru şu olurdu: "Öyleyse birine müziği anlaması öğretilebilir mi?" Zira ancak bu türden bir öğretime müziğin bir açıklaması denebilirdi.

Müziğin kavrandığı[c], dinleme ve icra sırasında da başka zamanlarda[d] da belli bir tarzda *ifade* edilir. Bu ifade bazen hareketler içerir, ama bazen de yalnızca anlayan kişinin çalış ya da mırıldanış tarzını, kimi durumda da kurduğu paralellikleri ve sanki müziği resmeden imgeleri içerir. Müziği anlayan, anlamayandan farklı (örneğin değişik bir yüz ifadesiyle) dinler, farklı çalar, farklı mırıldanır, parça hakkında farklı konuşur. Ama bir temayı anladığı, yalnızca o temayı dinlemesine ya da çalmasına eşlik eden fenomenlerde değil, genel olarak müzikten anlamasında da kendini gösterir.

Müziği kavramak, insan yaşamının bir tezahürüdür. Bu birine nasıl betimlenebilirdi? Eh, sanırım bunun için her şeyden önce *müziği* betimlememiz gerekirdi. O zaman insanların müzikle ilişkisini betimleyebilirdik. Pekiyi gerekli olanın hepsi bu mu, yoksa müziği kendisinin anlamasını öğretmemiz de gerekli mi? Eh, anlayışının geliştirilmesi, müziği anlamanın ne olduğunu ona anlayışı geliştirmeyen bir öğretimden[e] *farklı* bir anlamda öğretecektir. Ayrıca ona şiiri ya da resmi anlamayı öğretmek, müziği kavramanın ne olduğunu açıklamanın bir parçası olabilir.

MS 137 20b: 15.2.1948

---

[a] <şu anlama geldiği düşünülmediği sürece: ...>
[b] görme, işitme ve koku alma arasındaki gibi bir ayrımı
[c] anlaşıldığı
[d] bir zamanda
[e] açıklamadan

Çocuklarımız daha okuldayken suyun hidrojen ve oksijen gazlarından, şekerin karbon, hidrojen ve oksijenden *oluştuğunu* öğrenir. Anlamayan aptaldır. En önemli soruların üstü örtülür.

MS 137 30b: 8.3.1948

Yıldız biçimli bir figürün —diyelim ki altı köşeli bir yıldızın— güzelliği, onu belli bir eksene göre simetrik düşündüğümüzde bozulur.

MS 137 34b: 10.3.1948

Bach, başardığı her şeyi gayret etmesi sayesinde başardığını söylemiş. Ama böyle bir gayret tevazuyu ve muazzam bir ıstırap kapasitesini, yani kuvveti varsayar. Ve bunlara sahip olan, kendini mükemmel bir şekilde ifade de edebiliyorsa, bize büyük bir insanın diliyle hitap eder düpedüz.

MS 137 40b: 28.5.1948

İnsanların[49] bugünkü öğretiminin, acı çekme kapasitesini azaltmayı hedeflediğine inanıyorum. Bugünlerde bir okul, öğrenciler iyi vakit geçiriyorsa iyi sayılıyor. Eskiden ölçü bu *değildi*. Ve ana-babalar, kendileri nasılsa çocuklarının da öyle (ama daha fazla öyle) olmasını istedikleri halde onlara kendi aldıklarından *tamamen* farklı bir öğretim sağlıyorlar. — Acı çekme kapasitesine değer verilmiyor, çünkü artık acı beklenmiyor, acının modası geçti.

"Nesnelerin lanetlenmişliği" — Gereksiz bir insanbiçimcilik. *Dünyanın* lanetlenmişliğinden söz edebiliriz; dünyayı ya da bir parçasını şeytanın yarattığını kolayca hayal edebiliriz. Ve bu şeytanın özgül durumlara müdahale ettiğini hayal etmemiz gerekmez; her şey "doğa yasalarına göre" meydana gelebilir: bütün plan daha baştan kötülüğe yönlendirilmiştir. Ama insan şeylerin parçalandığı, yerinde durmadığı, olabilecek her zarara yol açtığı bu dünyada mevcuttur. Ve elbette o da[a] bu şeylerden biridir. — Nesnelerin 'lanetlenmişliği' aptalca bir insanbiçimciliktir. Zira hakikat bu kurgudan çok daha vahimdir.

MS 137 42a: 30.5.1948

---

[a] onun bedeni de

Stilistik bir araç yararlı olabilir ama yine de onu kullanmam yasak olabilir. Örneğin Schopenhauer'in "ki ... olarak"ı. Bununla bazen çok daha rahat, açık seçik ifadeler kurulabilir ama onu arkaik gibi algılayan biri bu aracı kullanamaz; ve bu algıyı göz ardı etmemelidir[a].

MS 137 43a: 30.5.1948

Dinsel inanç ile batıl inanç birbirinden bütünüyle farklıdır. Biri *korkudan* kaynaklanır ve bir tür yanlış bilimdir. Diğeri ise bir güvendir.

MS 137 48b: 4.6.1948

Bitkilerin zihinsel yaşamına sahip hayvanlar var olmasaydı, bu neredeyse tuhaf bir şey olurdu. Yani zihinsel yaşamı olmayan hayvanlar.

MS 137 49a: 4.6.1948

Doğada 'bir işleve sahip olan', 'bir amaca yarayan' her şeyin, hiçbir işe yaramadığı, hatta 'olumsuz işlev gördüğü' koşullarda da ortaya çıkması, doğa tarihinin temel bir yasası olarak görülebilir sanıyorum.

Rüyalar bazen uykuyu koruyorsa, bazen de onu bozacağına güvenebilirsin; rüyadaki halüsinasyon bazen makul bir amaca (hayal edilmiş[b] arzu doyumu) yarıyorsa, bunun tersini de yapacağına güvenebilirsin. 'Rüyanın dinamik teorisi' diye bir şey yoktur.

MS 137 49b: 4.6.1948

Anormallikleri titizlikle betimlemenin önemi ne? Eğer bunu yapamıyorsan, kavramlar arasında yolunu bulamıyorsun demektir bu[c].

MS 137 51a: 15.6.1948

Önemli bir başarı elde edemeyecek kadar yumuşağım, zayıfım, çok tembelim. Büyük insanların gayreti, başka şeylerin yanında, iç zenginliklerinden tamamen ayrı olarak, onların *gücünün* de bir işaretidir.

MS 137 54b: 25.6.1948

---

[a] etmeye hakkı yoktur
[b] yanılsamalı
[c] <demektir>

Eğer kurtulacak insanları gerçekten Tanrı *seçiyorsa*, onları milliyetlerine, ırklarına ya da mizaçlarına göre seçmemesi için hiçbir sebep yoktur. Bu seçim niçin doğa yasalarında ifade edilmesin. (Tanrı elbette seçimi böyle yapmaya da *muktedirdi*, seçim bir yasayı izleyebilirdi.)

Haçlı Aziz John'un yazılarından seçmeler[50] okuyordum: insanlar felakete gittiler, çünkü doğru anda akıllı bir ruhsal öndere sahip olmama talihsizliğine uğramışlardı.

Öyleyse Tanrı'nın insanları kendi güçlerini aşan sınavlara sokmadığı nasıl[a] söylenebilir?

Burada çarpık kavramların pek çok zarar verdiğini söylemeye eğilimli olduğum doğru, ama gerçek şu ki, neyin iyi neyin zararlı olduğunu ben *bilmiyorum.*

MS 137 57a: 26.6.1948

Şunu unutmamak gerek: en incelmiş, en felsefi tereddütlerimizin bile içgüdüsel bir temeli vardır. Örneğin şu '... asla bilemeyeceğiz" sözü. Gelecek itirazlara karşı duyarlı kalmak. Bunun öğretilemediği kişi bize zihinsel bakımdan aşağı görünürdü. Belli bir kavramı *hâlâ* kuramayan biri gibi görünürdü.

MS 137 57b: 30.6.1948

Uykuda görülen düşler gündüz düşlerininkine benzer bir işleve sahipse, bunlar da kısmen insanları daha sonra olabilecek *her* şeye (en kötüleri dahil) hazırlıyordur.

MS 137 65b: 3.7.1948

Kişi Tanrı'ya tam bir kesinlikle inanabiliyorsa, Diğer Zihinlere niçin inanmasın?

MS 137 67a: 3.7.1948

Bu müzik cümlesi benim için bir jesttir. Benim hayatıma süzülür. Onu kendimin yaparım.

Hayatın sonsuz çeşitlemeleri hayatımızın özsel bir parçasıdır. Dolayısıyla, tabii ki, hayatın alışkanlık karakterinin bir parçasıdır. İfade bi-

[a] hangi hakla

zim için hesaplanamazlığı *içerir*. Karşımdaki kişinin nasıl bir mimik yapacağını, nasıl hareket edeceğini tam olarak bilseydim, hiçbir yüz ifadesi, hiçbir jest var olmazdı. — Ama bu doğru mu? — Ezbere (baştan sona) bildiğim bir müzik parçasını yine de tekrar tekrar dinleyebilirim; bir müzik kutusunda[a] da çalınabilirdi. Daha sonra neyin geleceğini her zaman bilsem de onun jestleri benim için jest olarak kalırdı. Gerçekten, her seferinde yeniden şaşırmam bile mümkün. (Belli bir anlamda.)

MS 137 67a: 4.7.1948

Dürüst dindar düşünür, ip cambazına benzer. Neredeyse havada yürüyormuş gibi görünür. Dayandığı[b] şey, hayal edilebilecek en ince şeydir. Ve yine de onun üstünde yürümek gerçekten mümkündür.

MS 137 67b: 5.7.1948

Sarsılmaz inanç. (Örneğin bir vaade.) Matematiksel bir hakikate kani olmaktan daha mı az kesin bu? — (Ama böylece bu dil oyunları birbirine daha mı fazla benzer!)

MS 137 70b: 7.7.1948

Birinin, içinden ne geçtiğini asla bilemeyeceğini hissettiği insanların mevcut olması, yaklaşımımız açısından önemlidir. O bu insanları hiçbir zaman anlamayacaktır. (Avrupalılar için İngiliz kadınları.)

MS 137 71a: 9.7.1948

Bir müzik temasının (çok) farklı tempolarda çalındığında *karakterinin* değişmesinin önemli ve dikkat çekici bir olgu olduğunu düşünüyorum. Nicelikten niteliğe geçiş.

MS 137 72b: 14.7.1948

Hayatın sorunları yüzeyde çözülmezdir, ancak derinliğinde çözülebilir. Bunlar yüzey boyutlarında çözülemez.

MS 137 73b: 25.7.1948

---

[a] <kutusu> tarafından
[b] ayağını bastığı

Bir karşılıklı konuşmada: Biri bir top atar; diğeri bu topu geri mi atsın, üçüncü bir kişiye mi atsın, olduğu yerde mi bıraksın, alıp cebine mi koysun, vb. bilmez.

MS 137 75b: 23.8.1948

Kötü bir dönemde yaşayan büyük bir mimarın (Van der Nüll) görevi iyi bir dönemde yaşayan büyük bir mimarınkinden çok farklıdır. Burada da genel kavrama aldanmamak[a] gerek. Karşılaştırılabilir olmayı değil, karşılaştırılamaz olmayı normal durum olarak gör.

MS 137 76a: 19.10.1948

Ama kurgusal kavramların kurulmasından[b] daha önemli bir şey yok. Bunlar bize sonunda kendi kavramlarımızı anlamayı öğretir.

MS 137 78b: 24.10.1948

"Düşünmek güçtür." (Ward) Bu gerçekte ne anlama geliyor? Niye güçtür? — Neredeyse "bakmak güçtür" demeye benziyor. Zira dikkatle bakmak güçtür. İnsan dikkatle bakıp yine de hiçbir şey göremeyebilir, ya da gördüğünü sanır ama açık seçik[c] göremeyebilir. İnsan hiçbir şey görmese de bakmaktan yorulabilir.

MS 137 81b: 27.10.1948

Karışık bir durum çözülemiyorsa, yapılabilecek[d] en makul şey onu tanımaktır; en nezih şeyse onu kabullenmektir. [Antisemitizm.]

Kötülüğü bertaraf etmek için ne yapılması gerektiği açık *değildir*. Neye izin verile*me*yeceği, bazı durumlarda daha açıktır.

MS 137 88a: 4.11.1948

Busch'un çizimlerinin birçoğuna 'metafizik' denebilecek olması dikkate değer. Öyleyse metafizik olan bir çizim tarzı var. — "Ebedi ola-

---

[a] kanmamak
[b] kavramlardan
[c] belirgin bir şekilde
[d] çözemiyorsan, yapabileceğin

nın zemininde görülen"[51] denebilir. Ne var ki bu çizgiler ancak bütün bir dil içinde bu anlama gelir. Ve bu gramersiz bir dildir, kurallarının neler olduğu söylenemez.

MS 137 88b: 4.11.1948

Şarlman yaşlılığında yazmayı öğrenmeye çalışmış ama başaramamış: biri de bunun gibi yeni bir düşünme şeklini öğrenmeyi başaramayabilir. Bunda hiçbir zaman ustalaşmaz.

MS 137 89b: 5.11.1948

Sıkı bir tempoda konuşulan bir dil; öyle ki, *metronomun* vuruşlarına göre de konuşulabiliyor. Bu durumda müziğin de, bizimki gibi, en azından bazen metronoma göre icra edilebileceği, ilk bakışta açık değildir. (8. Senfonideki[52] temayı sıkı sıkıya metronoma göre çalmak.)

MS 137 97b: 14.11.1948

Bir topluluğun üyelerinin hepsinin aynı yüz özelliklerine sahip olması, onları iyi anlayamamamız için yeterli olurdu.

MS 137 97b: 16.11.1948

Yanlış bir düşünce cesaretle ve açık seçik ifade edilmiş durumdaysa, daha şimdiden çok şey kazanılmış demektir.

MS 137 100a: 19.11.1948

Kişi ancak filozoflardan çok daha çılgınca düşünerek çözebilir onların sorunlarını.

MS 137 102a: 20.11.1948

Bir sarkaca bakıp içinden şöyle geçiren birini düşün: Bunu Tanrı böyle hareket ettiriyor. Eh, Tanrı'nın da bir kez olsun hesaba göre davranmaya hakkı[a] yok mu?

Benden çok daha yetenekli bir yazarın, yine de pek az yeteneği olurdu.

MS 137 104a: 21.11.1948

---

[a] <davranma> özgürlüğü <bile>

İnsanların çalışırken kendi kendilerine şöyle söylemeye *fiziksel* bir ihtiyaçları vardır: "Bunu burada bırakalım şimdi"; felsefe yaparken hep bu ihtiyaca rağmen düşünmeye devam etmek zorunda olmak, bu işi bu kadar güç yapan şeydir.

MS 137 104b: 22.11.1948

Kendi tarzının kusurlarını *kabullenmen* lazım. Neredeyse yüzünün çirkinlikleri gibi.

MS 137 106b: 23.11.1948

Her zaman zekânın kıraç yüksekliklerinden budalalığın yeşil vadilerine in.

MS 137 111b: 28.11.1948

Benim yeteneğim, gereklilikten hep bir erdem çıkarmak zorunda olan bir yetenek.

Gelenek, herkesin[a] alıp kullanabileceği[b] bir şey değildir, kişinin canı istediğinde kullanabileceği bir düşünce tarzı değildir; tıpkı kendi atalarını seçemeyeceği gibi.[c]

Geleneği olmayan ama olmasını isteyen biri, mutsuz bir âşığa benzer.

Mutlu ve mutsuz âşığın her birinin kendi *patos*'u vardır.

Ama iyi bir mutsuz âşık olmak, iyi bir mutlu âşık olmaktan daha güçtür.

MS 137 112b: 29.11.1948

Moore, paradoksuyla felsefenin eşekarısı yuvasına çomak soktu; arılar kaçışmadıysa, bu onların vurdumduymazlığından.

MS 137 120a: 10.12.1948

---

[a] birinin

[b] öğrenebileceği

[c] soyundan gelmiş olmaktan hoşlanacağı ataları seçemeyeceği gibi.

Zihin alanında projeler genellikle devam ettirilmez, ve bu gerekli de değildir. O düşünceler, taze düşünceler[a] için toprağı zenginleştirecektir.

MS 137 122a: 11.12.1948

Demek yazdıkların güç anlaşılıyorsa kötü filozofsun? Daha iyi olsaydın, güç olanı kolay anlaşılır hale getirirdin. — Pekiyi bunun mümkün olduğunu kim söylüyor?! [Tolstoy]

MS 137 127a: 16.12.1948

İnsan için en büyük mutluluk, sevgidir. Bir şizofren için şunların söylendiğini farzet: o sevmez, sevemez, sevmeyi reddeder — fark nerede?

"... reddeder", bunun o kişinin gücü dahilinde olduğu anlamına gelir. Ama bunu söylemeyi *kim* ister?!

Pekâlâ, "gücüm dahilinde" diye neden söz ederiz? — Bunu bir ayrım yapmak istediğimiz durumlarda söyleriz. *Şu* ağırlığı kaldırabilirim, ama kaldırmayacağım; şu ağırlığı ise kaldır*amam.*

"Bunu Tanrı buyurdu, öyleyse yapabilmemiz gerekir." Bunun hiçbir anlamı yoktur. Burada "*öyleyse*"nin yeri yoktur. Olsa olsa, iki ifade *aynı* anlama gelir.

"Bunu Tanrı buyurdu" burada kabaca şu demektir: Bunu yapmayanı Tanrı cezalandıracaktır. Ve bundan, yapabilmeyle ilgili hiçbir şey çıkmaz. 'Tanrı'nın takdiriyle seçilme'nin anlamı da *bu*dur.

Ama bu, şunu söylemenin doğru olduğu anlamına gelmez: "Başka türlü *davranamasak* bile Tanrı cezalandırır." — Ama belki şu söylenebilir: insanların ceza vermesine izin verilemeyecek bu durumda da ceza verilir. Ve burada bütün 'ceza' kavramı değişir. Zira eski sergilemeler artık uygulanamaz, ya da şimdi çok farklı bir şekilde uygulanmalıdır. "Hacının Yolculuğu"[53] gibi bir alegoriye bakılsın, hiçbir şeyin —insa-

[a] yeni bir ekim

ni terimlerle— doğru olmadığı hemen görülecektir. Ama o yine de doğru değil mi? yani uygulanamaz mı? Aslında uygulanmıştır da. (Tren istasyonlarında, bir sonraki trenin ne zaman kalkacağını gösteren, akrebi ve yelkovanı olan kadranlar vardır. Bunlar saate benzer ama saat değildir; yine de bir[a] kullanımları vardır.) (Burada daha iyi bir benzetme olmalı.)

Bu[b] alegoriyle kafası karışan birine şu söylenebilir: Onu farklı uygula, ya da hiç canını sıkma! (Ama bu *kimilerine* yardımcı olacağına kafalarını çok daha fazla karıştırabilir.)

MS 137 130a: 22.12.1948

Okurun da yapabileceğini okura bırak.

MS 137 134b: 25.12.1948

Hemen her zaman kendimle söyleşilerimi yazıyorum. Kendimle kafa kafaya verdiğimde kendime söylediklerimi.

MS 137 134b: 26.12.1948

Hırs, düşüncenin ölümüdür.

MS 137 135a c: 27.12.1948

Mizah bir ruh durumu değil, bir dünyaya bakış tarzıdır. Öyleyse, Nazi Almanyasında mizahın yok edildiğini söylemek doğruysa, bu, insanların neşeli olmadıklarını ya da bunun gibi bir şeyi değil, çok daha derin ve daha önemli bir şeyi anlatır.

MS 137 135a: 28.12.1948

Birlikte (belki bir şakaya) gülen iki insan. Birisi bir ölçüde alışılmadık sözler söylemiştir[c], bunun üstüne ikisi yaygara koparmıştır. Aramıza çok farklı bir ortamdan gelen birine bu çılgınca görünebilir. Oysa biz bütünüyle *makul* buluruz.

---

[a] kendi
[b] O
[c] kullanmıştır

(Bu sahneye geçenlerde bir otobüste tanık oldum ve kendimi buna alışık olmayan birinin yerine koyabildim. O zaman sahne bana bütünüyle akıl dışı, sanki egzotik bir *hayvanın* tepkileri gibi göründü.)

MS 137 136b: 31.12.1948

Bir rüyanın anlatılması, anıların bir potpurisi. Çok zaman anlamlı ve bilmecemsi bir bütün oluşturur. Sanki üstümüzde *güçlü* bir izlenim bırakan bir fragman (yani kimi zaman) — öyle ki, bağlantılar ararız, bir açıklama ararız.

Ama niye *bu* anılar *şimdi* ortaya çıktı? Kim bilebilir? — Şimdiki hayatımızla, yani arzularımız, korkularımız, vb. ile de bağlantılı olabilir. — "Pekiyi bu fenomenin bu özgül nedensel bağlantıda var olması gerektiğini mi söylemek istiyorsun?" — Nedenini bulmaktan söz etmenin anlamlı olmak zorunda olmadığını söylemek istiyorum.

Shakespeare ve rüya. Rüya bütünüyle yanlıştır, saçmadır, karmaşıktır, ama yine de tamamen doğrudur: *bu* tuhaf karışımıyla bir izlenim bırakır. Niye? Bilmiyorum. Ve Shakespeare söylendiği gibi büyükse, onun için şunu söyleyebilmemiz gerekir: Her şey yanlış, *hiçbiri öyle değil* — ama yine de, kendine ait bir yasaya göre tamamen doğru.

Bu şöyle de konabilirdi: Shakespeare büyükse, *kendi* dillerini ve dünyalarını yaratan oyunlarının *külliyatında* büyük olabilir ancak. Dolayısıyla o bütünüyle gerçek dışıdır. (Rüya gibi.)

MS 168 1r: Ocak 1949

Hıristiyanlık hakikatse, onun hakkındaki bütün felsefe yanlıştır.

MS 169 58v: 1949

Kültür bir içtüzüktür. Ya da en azından bir içtüzük varsayar.

MS 169 62v: 1949

"Bayram" kavramı. Bizim için neşeyle bağlantılı; bir başka çağda ise belki yalnızca korku ve dehşetle. "Nükte" ve "mizah" dediğimiz şeyler kuşkusuz başka çağlarda yoktu. Ve bunların ikisi de sürekli[a] değişmektedir.[b]

MS 137 137a: 1.1.1949

---

[a] hiç durmadan
[b] sürekli bir değişim süreci içindedir.

"*Le style c'est l'homme.*" "*Le style c'est l'homme même.*" Birinci ifade ucuz bir epigramatik kısalığa sahip. İkinci, doğru ifade, çok farklı bir perspektif açıyor. Stilin insanın *resmi* olduğunu söylüyor.

Eken değiniler vardır, biçen değiniler vardır.

MS 137 140a: 4.1.1949

Bu kavramsal ilişkilerin manzarasını bunların tek tek parçalarını bir araya getirerek oluşturmak[a,b] benim için *çok güç*. Burada ancak çok eksik bir iş yapabilirim.

MS 137 141a: 6.1.1949

Kendimi gelecekteki bir şey için hazırlarsam, o şeyin gerçekleşmeyeceğinden emin olabilirsiniz. Belki‡.

Bir şeyi bilip de bilmiyor gibi davranmak *güçtür*.

MS 137 143a: 7.-8.1.1949

Söylenmek istenen şeyin[c] sözle ifade edilebileceğinden[d] çok daha açık bir şekilde zihinde hissedildiği[e] durumlar gerçekten vardır.[54] (Bu bana çok sık olur.) Sanki kişinin bir rüyasını çok açık bir şekilde hatırladığı halde onun iyi bir anlatımını verememesi gibi.[f] Gerçekten, birçok durumda imge yazar için (benim için) orada, sözcüklerin arkasında kalır, öyle ki, sözcükler onu *bana* betimliyor *gibidir*.

Sıradan bir yazar, ham, doğru olmayan bir ifadeyi doğru bir ifadeyle değiştirmekte acele etmekten sakınmalıdır. Öyle yaparsa, yine de en azından canlı bir fide olan orijinal fikri öldürmüş olur. İfade büzülüp kalır, artık *hiçbir* değeri yoktur. Yazar şimdi onu diğer çöplerin yanına atsa da olur. Oysa zavallı fide hâlâ bir işe yarayabilirdi.

MS 138 2a: 17.1.1949

---

[a] <oluşturma işi>

[b] dilin önümüze koyduğu sayısız parçalarından bir araya getirerek oluşturmak

[c] B<irinin söylemek istediği şeyi>

[d] edebileceğinden

[e] <zihninde hissettiği>

[f] kişinin bir rüya imgesini zihninde açık seçik görmesi ama onu bir başkasının da görmesini sağlayacak şekilde betimleyememesi gibi.

‡ Bir başka yoruma göre: "Ve tersi." –*ç.n.*

Her şeye karşın bir zamanlar bir şey *olan* yazarların zamanının geçmesi, şu olguyla bağlantılı: bunların yazıları, kendi çağlarının dekoruyla tamamlandığında insanlara güçlü bir şekilde hitap eder, ama bu tamamlanma olmadığında sanki onlara rengini veren ışıktan yoksun kalır ve ölür.

Pascal'ın da hissettiği, matematik ispatlarının güzelliğinin de bununla bağlantılı olduğunu düşünüyorum. Bu ispatlar dünyaya *bu* bakış tarzı içinde *güzelliğe* sahipti — yüzeysel insanların güzellik dediği şeye değil. Bir kristal de her 'zeminde' güzel değildir — gerçi belki her yerde *çekicidir*. —

Bütün bir dönemin kendini belli kavramların pençesinden kurtaramayışı — örneğin 'güzel' ve 'güzellik' kavramlarının.

MS 138 3a: 18.1.1949

Sanat ve değerler üstüne benim düşüncelerim, yüz yıl öncesinin insanları için *mümkün* olandan çok daha fazla yanılsamalardan kurtulmuştur. Ama bu, benim düşüncelerimin bu bakımdan daha doğru olduğu anlamına gelmez. Yalnızca, benim zihnimin ön planında, o zamanın insanları için *ön planda* olmayan düşüş örnekleri bulunduğu anlamına gelir.

MS 138 4a: 18.1.1949

Sıkıntılar hastalığa benzer; onlara tahammül etmek gerekir: yapılabilecek en kötü şey onlara isyan etmektir.

Sıkıntılar iç ya da dış nedenlerin harekete geçirdiği nöbetler şeklinde de ortaya çıkarlar. O zaman kişinin kendi kendine şöyle demesi gerekir: "Bir nöbet daha."

MS 138 4b: 19.1.1949

Bilimsel sorular beni ilgilendirebilir ama asla gerçekten ele geçirmez[a]. Yalnızca *kavramsal* ve *estetik* soruların üstümde böyle bir etkisi vardır. Bilimsel sorunların çözülüp çözülmediği hususunda nihayetinde kayıtsız kalırım; ama bu diğer sorular karşısında kalmam.

MS 138 5b: 21.1.1949

[a] merakımı uyandırmaz

Döngüsel bir şekilde düşünmüyor olsak bile, yine de, bazen soruların çalılığı arasından doğruca açık araziye çıkarız, bazen de[a] bizi açıklığa çıkarmayan zikzaklı ya da zahmetli yollardan yürürüz.

MS 138 8a: 22.1.1949

Sebt günü basitçe bir dinlenme ve güç toplama günü değildir. Yaptıklarımıza yalnızca içeriden değil, dışarıdan da bakmamız beklenir.

MS 138 8b: 23.1.1949

Filozofların birbiriyle selamlaşma biçimi şöyle olmalı: "Acele etmeyesin!"

MS 138 9a: 24.1.1949

İnsan için, ebedi olan, önemli olan, aşılmaz bir peçeyle örtülüdür çoğu zaman. Onun ardında bir şey olduğunu bilir ama *göremez*; peçe gün ışığını yansıtır.

MS 138 9a: 24.1.1949

Kişi niçin umutsuzca mutsuzluğa düşmesin? İnsan için olanaklardan biri de bu. 'Korint Bagateli'ndeki gibi, topların yuvarlanabileceği yollardan biri. Ve belki en nadir olanlarından biri de değil.

MS 138 9b: 25.1.1949

Budalalığın vadilerinde, zekânın kıraç yüksekliklerinden daha fazla ot yetişir filozof için.

MS 138 11a: 28.1.1949

Saate göre izokronizm ve müzikteki izokronizm. Bunlar hiçbir surette eşdeğer kavramlar değildir. *Sıkı* bir tempoda çalmak, tam olarak metronoma göre çalmak anlamına gelmez. Ama belli *türden* bir müziğin metronoma göre çalınması gerekebilir, bu mümkündür. (8. Senfoninin <ikinci bölümünün> açılış teması bu türden mi?)

MS 138 12a: 30.1.1949

---

[a] soruların arasından doğruca açıklığa çıkarız, bazen de ...

Cehennemde ceza çekme kavramı, ceza kavramı yoluyla değil de bir başka yoldan açıklanabilir miydi? Ya da Tanrı'nın iyiliği kavramı iyilik kavramı yoluyla değil de bir başka yoldan?

Sözlerinle doğru *etkiyi* elde etmek istiyorsan, kuşkusuz, açıklanamazdı.

Birine şunun öğretildiğini düşün: Şunu şunu yaparsan, şöyle şöyle yaşarsan, ölümünden sonra seni ebediyen eziyet göreceğin bir yere gönderecek bir varlık var; insanların çoğu oraya gider, az sayıda insan da ebediyen sevinç içinde yaşayacağı bir yere gider. — Bu varlık iyi yere gidecekleri önceden seçmiştir; ve yalnızca belli bir tür hayat yaşayanlar eziyet yerine gittiklerinden, böyle yaşayacakları da önceden seçmiştir.

Böyle bir öğretinin etkisi ne olur?

Eh, burada cezadan hiç söz edilmiyor, tersine, bir tür doğa yasasından söz ediliyor. Bu yasa kendisine böyle bir ışık altında sunulan kişi ondan[a] yalnızca umutsuzluk ya da inançsızlık türetebilirdi.

Bunun öğretilmesi, bir etik eğitimi olamazdı. Ve birine hem etik eğitimi vermek hem de bu öğretiyi öğretmek istenseydi, öğretinin etik eğitiminden *sonra* öğretilmesi ve bir tür anlaşılmaz gizem diye sunulması gerekirdi.

MS 138 13b: 2.2.1949

"Tanrı iyiliğini gösterip onları seçti, seni ise cezalandıracak" demenin gerçekte hiçbir anlamı yoktur. Cümlenin iki yarısı farklı türden perspektiflere aittir. İkinci yarı etiktir, birinci yarı ise değildir. Ve birinci yarıyla birlikte alındığında ikinci yarı saçmadır.

MS 138 14a: 2.2.1949

'Koşma' ile 'coşma'nın‡ kafiyeli olması bir rastlantıdır. Ama şanslı bir rastlantıdır ve bu şanslı rastlantı *keşfedilebilir*[b].

MS 138 25a: 22.2.1949

---

[a] bu öğretiden [b] *bulunabilir*.

‡ Wittgenstein'ın seçtiği sözcükler: '*Rast*' (dinlenme) ve '*Hast*' (acele). *–ç.n.*

Beethoven'in müziğinde, ironi ifadesi denebilecek şey ilk kez ortaya çıkar. Örneğin Dokuzuncu Senfoni'nin ilk bölümünde. Dahası, Beethoven'de bu dehşetli bir ironidir, sanki kaderin ironisidir. — Wagner'de ironi tekrar ortaya çıkar, ama burjuva bir şeye dönüşmüştür.

Wagner ve Brahms'ın, her biri kendi tarzında, Beethoven'i taklit ettiği söylenebilir kuşkusuz; ama Beethoven'de kozmik olan onlarda dünyevidir[a].

Aynı ifadeler Beethoven'de de bulunur, ama bunlar farklı yasalara uyar.

Yine Mozart ve Haydn'ın müziğinde kader hiç rol oynamaz. Bu müzik kaderi *dert etmez.*

Şu Tovey eşeği bir yerde, bunun ya da benzeri bir şeyin, Mozart'ın belli bir tür edebiyatı okumamış olmasıyla bağlantılı olduğunu söyler. Sanki ustaların müziğini neyse o yapanın yalnızca kitaplar olduğu tartışılmaz bir şeymiş gibi. Müzikle kitaplar elbette bağlantılıdır. Ama Mozart okuduklarında hiçbir büyük *trajediyle* karşılaşmadıysa, *hayatında* karşılaşmadığı anlamına mı gelir bu? Ve besteciler her zaman yalnızca şairlerin gözlükleriyle mi görür?

MS 138 28a: 27.2.1949

Ancak tamamen özgül müziksel bağlamlarda üç parçalı kontrpuan diye bir şey vardır.

MS 138 28b: 27.2.1949

Müzikte ruh dolu ifade. Bu, ses yüksekliğinin ve temponun derecelerriyle betimlenemez. Tıpkı ruh dolu bir yüz ifadesinin de maddenin uzaydaki dağılımıyla betimlenemeyeceği gibi. Gerçekten, bu bir paradigma yoluyla dahi açıklanamaz, zira aynı parça sayısız şekilde sahici bir ifadeyle çalınabilir.

MS 138 29a: 1.3.1949

[a] <dünyevi> hale gelir

Tanrı'nın özünün onun varlığını garanti ettiği söylenir — aslında bu, burada söz konusu olanın, bir şeyin varlığı olmadığı anlamına gelir.

Zira, rengin özünün onun varlığını garanti ettiği de söylenemez miydi? Diyelim, beyaz file‡ karşıt olarak. Zira bu yalnızca şu anlama gelir: Bir renk örneğinin yardımı olmadan, 'renk'in ne olduğunu, 'renk' sözcüğünün ne anlama geldiğini açıklayamam. Dolayısıyla bu durumda, 'renkler var *olsaydı* bunun neye *benzeyeceği*'nin açıklaması diye bir şey yoktur.

Ve şimdi şöyle denebilir: Olimpos'ta tanrılar olsaydı bunun neye benzeyeceğinin bir betimlemesi olabilir — oysa şunun olamaz: 'Tanrı var olsaydı bu neye benzerdi'. Ve bu, 'Tanrı' kavramını daha kesin bir şekilde belirler.

"Tanrı" sözcüğü (yani bu sözcüğün kullanımı) bize nasıl öğretilir? Bunun her durumu kapsayan, sistematik bir betimlemesini veremem. Ama bu betimlemeye katkı denebilecek şeyler sağlayabilirim; bu konuda bir şey söyleyebilirim ve belki zaman içinde örneklerin bir koleksiyonunu bir araya getirebilirim.

Bununla ilgili olarak, insanın bir sözlükte belki böyle kullanım betimlemeleri vermek isteyeceğini, oysa gerçeklikte yalnızca birkaç örnek ve açıklama vereceğini düşün. Ama bundan fazlası da gerekli değildir. Çok uzun bir betimlemenin bize ne yararı olabilirdi? — Eh, zaten aşina olduğumuz dillerdeki sözcüklerin kullanımıyla ilgiliyse, hiçbir yararı olmazdı. Ya Asurca bir sözcüğün kullanımının böyle bir betimlemesiyle karşılaşsaydık? Pekiyi hangi dilde? Diyelim, zaten bildiğimiz bir başka dilde. — Bu betimlemede "bazen", "sık sık", "genellikle", "hemen hemen her zaman", "hemen hemen hiç" gibi sözler sık kullanılırdı.

Bu türden bir betimlemenin iyi bir resmini ortaya koymak güçtür.

Ve ben ne de olsa temelde bir ressamım — birçok durumda çok kötü bir ressam.

MS 138 30b: 17.3.1949

‡ Hayvan olarak fil. —*ç.n.*

İnsanlar aynı mizah duygusuna sahip olmadıkları zaman ortaya çıkan durum neye benzer? Birbirlerine uygun tepkiler göstermezler. Sanki belli insanlar arasında birine top atma âdeti vardır, o kişinin de topu yakalayıp geri atması beklenmektedir; oysa kimileri topu geri atmak yerine ceplerine koyabilirler.

Ya da, bir başkasının beğenisini nasıl tahmin edeceği konusunda hiçbir fikri olmayan biri için durum neye benzer?

MS 138 32b: 20.5.1949

İçimizde sağlamca kök salmış bir resim gerçekten batıl inançla karşılaştırılabilir; bununla birlikte, resim olsa da olmasa da *her zaman* sağlam bir zemine ulaşmak zorunda olduğumuz da söylenebilir, öyle ki, bütün düşünmemizin kökündeki bir resim saygı görmeli, ona batıl inanç gibi muamele edilmemelidir.

MS 138 32b: 20.5.1949

Kişinin karakterinin dış dünyadan etkilenebileceği, işitilmedik[a] değil[b] (Weininger). Zira bu, deneyimden bildiğimiz gibi, insanların koşullara göre değiştiği anlamına gelir yalnızca. Biri şunu soracak olursa: insanı, insanın içindeki etik olanı, ortam nasıl *zorlayabilir*? — bunun yanıtı, gerçekten de "Kimse zorlamaya boyun eğmek zorunda değildir" denebileceğidir, ama yine de böyle[c] koşullarda insan şunu şunu *yapacaktır*.

'Buna ZORUNLU değilsin, sana bir (başka) çıkış yolu gösterebilirim, — ama bu yolu tutmazsın.'

MS 173 17r: 30.3.1950

Shakespeare'in bir başka şairin yanına konabileceğini sanmıyorum.

O bir şair olmaktan çok bir *dil yaratıcısı* olabilir mi?

Shakespeare'i ancak hayretle seyredebilirim; onunla asla hiçbir şey yapamam.

---

[a] işitilmedik bir şey

[b] <etkilenebileceği> fikrinde işitilmedik bir şey yok

[c] bu türden

Shakespeare'i takdir edenlerin çoğuna *derin* bir kuşkuyla bakıyorum. Sanırım buradaki sorun, onun en azından Batı kültüründe tek başına durması; bu yüzden, onu bir yere yerleştiren, ancak yanlış yerleştirmiş olabilir.

Shakespeare'in insan tiplerini iyi çizdiği ve bu bakımdan *hayata sadık* olduğu *söylenemez*. Hayata sadık *değil*. Ama öyle *esnek* bir eli ve o kadar kendine özgü *fırça darbeleri* var ki, karakterlerinin her biri *önemli*, bakmaya değer görünüyor.

"Beethoven'in büyük yüreği" — kimse "Shakespeare'in büyük yüreği" diyemezdi. 'Dilin yeni doğal biçimlerini yaratan *esnek* el' bana hedefe daha fazla yaklaşmış gibi görünürdü.

Şair kendinden "kuş gibi şakıyorum" diye söz edemez gerçekten — ama belki S. bunu kendisi için söyleyebilirdi.

MS 173 35r: 12.4.1950 ya da daha sonra

Bir ve aynı tema minörde majördekinden farklı bir karaktere sahiptir, ama genel olarak minöre ait bir karakterden söz etmek bütünüyle yanlıştır. (Schubert'te majör sık sık minörden daha hüzünlüdür.[a])

Bunun gibi, sanırım, resmin anlaşılmasında tek tek renklerin karakterinden söz etmek de boş ve beyhudedir. Bunu yapan, aslında yalnızca özel uygulamaları düşünür. Bir masa örtüsünün rengi olarak yeşilin etkisinin kırmızınınkinden farklı olmasından, bu renklerin bir resimdeki etkisi üstüne hiçbir sonuç çıkarılamaz.

MS 173 69r: 1950

Shakespeare'in 'şairin kısmeti' üstüne düşünmüş olabileceğini sanmıyorum.

Kendini peygamber ya da insanlığın öğretmeni gibi görmüş de olamaz.

İnsanlar ona hayretle, neredeyse bir doğa manzarası gibi bakıyor. Böylece kendilerini büyük bir *insanla* bağlantıya girmiş gibi hissetmiyorlar. Daha çok bir fenomenle bağlantıya girmiş gibi hissediyorlar.

---

[a] Schubert'te majör ve minör.

Bir şairden zevk alabilmek için onun ait olduğu kültürü de *sevmek* gerektiğine inanıyorum. Bu kültüre karşı kayıtsız olan ya da onu itici bulan birinin takdir duygusu soğuyup gider.[a]

MS 173 75v: 1950

Tanrı'ya inanan kişi çevresine bakıp "Gördüğüm her şey nereden geliyor?" "Bütün bunlar nereden geliyor?" diye sorduğunda, aradığı şey bir (nedensel) açıklama *değildir*; ve sorusunda önemli olan, bu arayışın ifadesi olmasıdır. Öyleyse bu kişi, bütün açıklamalara karşı bir duruşu[b] ifade etmektedir. — Pekiyi bu onun hayatında nasıl ortaya çıkar?

Bu, belli bir konuyu ciddiye alma tutumudur, ama sonra belli bir noktada o konuyu yine de ciddiye almama, başka bir şeyin daha da ciddi olduğunu ileri sürme tutumudur.

Örneğin, biri, falan kişinin belli bir yapıtı tamamlayamadan ölmüş olmasının çok üzücü olduğunu söyleyebilir; başka bir anlamda ise önemli olan bu değildir. Bu noktada "daha derin bir anlamda" sözcükleri kullanılır.

Aslında söylemek istediğim şu ki, burada da önemli olan, kişinin kullandığı sözcükler ya da bunları söylerken ne düşündüğü olmaktan çok, bunların o kişinin hayatının farklı noktalarında yarattığı farklılıktır. İkisi de Tanrı'ya inandığını söyleyen iki insanın aynı şeyi kastettiğini nereden bilirim? Aynı soru Teslis için de geçerlidir. *Belli*[c] sözcük ve deyişler üstünde ısrar eden ve başkalarını yasaklayan teoloji, hiçbir şeye açıklık kazandırmaz. (Karl Barth)

O sanki sözcükleri jest gibi kullanır, çünkü bir şey söylemek ister ama nasıl ifade edeceğini bilmez.[d] Sözcüklere anlamını veren *pratiktir*.

MS 173 92r: 1950

Tanrı'nın bir kanıtı, aslında, kişinin kendini bu kanıt yoluyla Tanrı'nın var olduğuna ikna edebileceği bir şey olmalıdır. Ama böyle kanıtlar ileri süren *müminlerin* 'inanç'larını akıllarıyla çözümlemek ve savunmak istediklerini düşünüyorum — oysa kendileri inanca asla böyle kanıtlar yoluyla ulaşmış değillerdir. "Birini Tanrı'nın varlığına ikna et-

---

[a] <biri için> ancak soğuk bir takdir mümkündür.
[b] tutumu
[c] Özgül
[d] onun nasıl ifade edileceğini bilmez.

mek", onu belli bir şekilde yetiştirmekle, hayatını şöyle şöyle bir tarzda biçimlendirmekle yapılabilecek bir şeydir.

Hayat insana "Tanrı'ya inanmayı" öğretebilir. Ve *deneyimler* de bunu yapar, ama bize "şu şeyin varlığını" gösteren tezahürler ya da diğer duyu deneyimleri değil, örneğin çeşitli türden acılar. Bunlar bir duyu deneyiminin bize bir nesneyi göstermesi gibi Tanrı'yı göstermez, Tanrı üstüne *tahminlere* de yol açmaz. Deneyimler, düşünceler, — hayat bize bu kavramı dayatabilir.

Dolayısıyla, bu kavram belki de 'nesne' kavramına benzer.

MS 174 1v: 1950

Shakespeare'i anlayamamamın sebebi, bütün bu asimetri içinde simetri bulmak istemem.

Onun parçaları bana tablolar gibi değil de adeta muazzam *taslaklar* gibi görünüyor; bunlar sanki, sözgelimi, kendine *her şeyi* hak görebilecek biri tarafından *karalanıvermiş*. Ve birinin bunu takdir edip *yüksek* sanat gibi görebileceğini anlıyorum ama ben bundan hoşlanmıyorum. — Dolayısıyla, bu parçalar karşısında dili tutulan birini anlayabiliyorum; ama Shakespeare'i, diyelim birinin Beethoven'i takdir edeceği gibi takdir eden kişi, bana onu yanlış anlamış gibi görünüyor.

MS 174 5r: 24.4.1950 ya da daha sonra

Bir çağ diğerini yanlış anlar; *küçük* bir çağ ise bütün diğer çağları kendi çirkin tarzında yanlış anlar.

MS 174 5v: 1950

Tanrı'nın insanları nasıl yargıladığı, hayal bile edemeyeceğimiz bir şeydir. Ayartmanın gücünü ve mizacın narinliğini gerçekten hesaba katıyorsa, kimi suçlayabilir? Ama hesaba katmıyorsa, bu iki güç düpedüz o kişinin kaderindeki sonuca yol açar. Bu durumda kişi, güçlerin karşılıklı oyunu sonucunda ya muzaffer olmak ya da yenilmek üzere yaratılmıştır. Ve bu hiç de dinsel bir düşünce değil, daha çok bilimsel bir hipotez.

Öyleyse, dindarlık alanında kalmak isteyenin *mücadele* etmesi gerekir.

MS 174 7v: 1950

İnsanlara bak: Biri diğerinin zehiri. Ana oğulun, oğul da ananın, vb., vb. Ama ana kör, oğul da öyle. Belki vicdanları rahatsızdır, ama bunun onlara ne yararı olur? Çocuk kötüdür, ama kimse ona farklı olmayı öğretmez; ana-babasının gösterdiği budalaca yakınlık da onu şımartmaktan başka işe yaramaz. Nasıl anlasınlar? Çocuk nasıl anlasın? Sanki *hepsi* kötü, ve *hepsi* masum.

MS 174 8r: 1950

Felsefe hiç ilerleme göstermemiş mi? — Biri kaşınan bir yerini kaşıdığında ilerleme görmek zorunda mıyız? Aksi halde bu sahici bir kaşıma ya da sahici bir kaşıntı olmaz mı? Ve bu uyarıma bu şekilde tepki gösterilmesi[a] uzun zaman bu şekilde devam edemez mi[b], kaşıntıya bir çare bulunana kadar?

MS 174 10r: 1950

Tanrı bana şöyle diyebilir: "Seni kendi ağzınla yargılıyorum. Kendi eylemlerin nefretle sarstı seni, onları başkalarında görünce.

MS 175 56r: 15.3.1951

Şeytan'a inanmanın anlamı, bize ilham edilen her şeyin iyi olmadığı mı[c]?

MS 175 63v: 17.3.1951

Kişi kategorilerde usta değilse kendi kendini yargılayamaz. (Frege'nin yazı stili bazen *büyük*; Freud mükemmel yazıyor, onu okumak bir zevk, ama onun yazısı asla *büyük* değil.)[55]

MS 176 55v: 6.4.1951

—

[a] kaşıntıya <bu şekilde> karşılık verilmesi
[b] süremez mi
[c] iyi olandan gelmediği mi

Bir Şiir‡

Atarsan başıma
gerçek sevginin kokulu örtüsünü,
ellerin hareketinde
hafif titreyişinde
ruh duyudan yoksun kalır.

Yakalayabilir misin onu sürüklenirken,
duyulur duyulmaz bir sesle titrer
ve izini yüreğin derinliğine bırakırken?

Sabah çanı çaldığında,
bahçeci bahçe mekânından geçer
ayakları toprağına hafifçe basarak.
Ve çiçekler doğrulup
onun ışıldayan, huzurlu
yüzünü araştırır:
Kimdi öyleyse ayaklarının dibinde yatan,
bize hafif bir esinti gibi dokunan bu örtüyü ören?
Zefir bile senin kölen miydi?
Örümcek miydi o, yoksa ipek böceği mi?

‡ Çeviride sanat kaygısı gütmedim. *–ç.n.*

KÜLTÜR VE DEĞER
NOTLAR

1. Sözü edilen teğmen çok büyük ihtimalle Vojeslav Molé'dir.

2. Arvid Sjögren, Wittgenstein'ın yeğeni Clara Salzer'in eşi ve Wittgenstein'ın dostu.

3. Cilt 1, Bölüm III.

4. *Philosophische Bemerkungen*'in yayımlanmış önsözünün (Oxford, Blackwell 1975) daha önceki bir taslağı.

5. G.E. Lessing, *İnsan Irkının Eğitimi*, §§48-49.

6. İyi okunmuyor: "insan tipleri." ya da "insanlar. Tipler." ya da "insanlar." için varyant olarak "tipler.".

7. Noktalamada apaçık bir kalem sürçmesi düzeltildi.

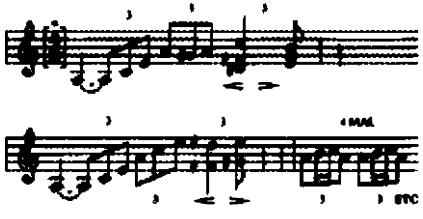
8. Wittgenstein önce "Frege, Russell, Spengler, Sraffa" yazmış, sonra diğer adları bazı virgülleri koymadan eklemiş.

9. Cümle Wilhelm Busch'un nesir şiiri "Edward'ın Düşü"nden alınmıştır. Bu bilgi için Bay Robert Löffler'e müteşekkiriz.

10. Elyazmasında çoğul kullanılmıştır: Wittgenstein önce "Yahudiler" yazmış, sonra bunu "Yahudilerin tarihi"ne çevirmiş ama çoğul ifadeyi ("*werden*") tekil ifadeye ("*wird*") çevirmeyi ihmal etmiş.

11. Elyazmasında tempo işareti yoktur. Okunması güç nota yazısını yorumlamaktaki profesyonel yardımı için Bay Fabian Dahlström'e müteşekkiriz. Bay Dahlström aşağıdaki yorumu önermiştir:

LEIDENSCHAFTLICH

12. İyi okunmuyor: "aynaya kendini beğenmiş gözlerle bakarsa" ya da "aynanın önünde kendini beğenmiş bir tavırla üstünü başını düzeltirse".

13. Adelbert von Chamisso, *Peter Schlemihl'in Tuhaf Öyküsü.*

14. Heinrich von Kleist, "Bir Şairden Diğerine Mektup", 5 Şubat 1811.

15. Sivri parantez içindeki sözcükler, bu değiniye karşılık gelen MS 153a: S. 122r metninden alınmıştır.

16. İyi okunmuyor: "Düşünceler bir kutuya kapatılmış gibidir" ya da "Düşünceler kapatılmış gibidir, bir kutuda gibidir".

17. Krş. *Felsefi Soruşturmalar* I, §131. ["Çünkü önesürümlerimizin yersiz ya da boş olmasından, modelimizi neyse o olarak, yani bir karşılaştırma nesnesi olarak — öyle denebilirse, bir ölçme çubuğu olarak— sunmakla sakınabiliriz ancak; gerçekliğin karşılık gelmesi *gereken* bir peşin hüküm olarak değil. (Felsefe yaparken çok kolaylıkla düştüğümüz dogmatizm.)" –*ç.n.*]

18. İyi okunmuyor: "haksızlıktan" ve "önesürümlerimizin boş olmasından" iki ayrı varyant olabilir.

19. İyi okunmuyor: "Öyleyse" ya da "Zira".

20. İyi okunmuyor: Wittgenstein önce "İyi bir ölçme çubuğu" yazmış, sonra "ölçme çubuğu"nu "ölçü birimi"ne çevirmiş ama "iyi"nin ("*guter*") cinsini buna uygun olarak değiştirmemiş.

21. Açık değil: "bu" sözcüğü, dişil ya da eril ("*diese*" ya da "*dieser*") olmasına göre "güvenilirlik"e ya da "anlatı"ya gönderme yapıyor olabilir.

22. Yanlışlıkla konduğu belli olan bir virgül atıldı.

23. Anna Rebni, Wittgenstein'ın kulübesinin bulunduğu Skjolden'de (Norveç) öğretmen.

24. Schopenhauer, "Müziğin Metafiziği", *İrade ve Tasavvur olarak Dünya*, Bölüm 39.

25. Wittgenstein'ın Viyana'da Kundmanngasse 19 numaradaki evi kendisi için yaptığı kızkardeşi Margarete Stonborough.

26. Açık değil: "özel icralar" ("*Leerausführungen*" — sözcük anlamıyla "boş icralar") ya da "prova icraları" ("*Lehrausführungen*").

27. Wittgenstein "takdir edilmeye çalışma" ifadesinden ayrılığını vurgulamak için "nicht-bewundert" sözünün üstüne "tire" diye yazmış.

28. "(N.)" ve "(W.)"nun anlamı açık değildir.

29. Londra'da büyük bir mağaza.

30. Wittgenstein "Bilimciler önceki başarılarıyla ..." şeklindeki bir varyantın üstünü karalamış.

31. Krş. *Bemerkungen über die Grundlagen der Mathematik*, İkinci Baskı, s. 302'de editörün notu.

32. Krş. *Felsefi Soruşturmalar* I § 546. ["Böylece, "Gelsin artık!" sözünün benim arzumla yüklü olduğunu söylemek isterim. Ve sözcükler bizden sökülüp alınabilir, — bir çığlık gibi. Sözcükleri söylemek *güç* olabilir: Örneğin bir feragati yürürlüğe koymak ya da bir zayıflığı itiraf etmek için kullanıldığında. (Sözcükler aynı zamanda eylemdir.)" –*ç.n.*]

33. Açık değil: "evine giden yolu buradan bulmak" ya da "evine giden yolun buradan ötesini bulmak".

34. Gottfried Keller, *Kayıp Gülüş*.

35. Goethe, *Korint'li Gelin*.

36. Krş. *Felsefi Soruşturmalar* II iv. ["Kafadaki düşünce resmi kendini bize dayatabiliyorsa, niçin ruhtaki düşünce resmi çok daha fazla dayatmasın?

İnsan bedeni, insan ruhunun en iyi resmidir.

Pekiyi şunun gibi bir ifadeye ne diyeceğiz: elini yüreğine götürerek 'Söylediğin şeyi yürekten anladım'? Bunu söyleyen o jesti *kastetmez* mi? Elbette kasteder. Yoksa *yalnızca* bir mecaz kullandığının bilincinde midir? Kesinlikle bilincinde değildir. —

Bu bizim seçtiğimiz bir mecaz değildir, bir benzetme değildir, ama yine de mecazi bir ifadedir." –*ç.n.*]

37. Krş. *Zettel* §175.

38. Açık değil: "Tabii bir anahtar" ya da "Demek bir anahtar".

39. Açık değil: "besteleyebileceği bir şey" ya da "bir şey besteleyebileceğini".

40. Friedrich Nietzsche, *İnsanca, Çok İnsanca* I, §155.

41. Açık değil: "özgün bir makine" ya da "bir makine parçası".

42. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve hemen sonrasında.

43. Açık değil: "sonra da" ya da "yine de".

44. Açık değil: İngilizce "*Strike*" ("grev") ya da Almanca "*Streike*" ("grevler").

45. Wittgenstein önce "kurtarma çapası" yazmış, sonra "çapa"yı karalayıp "araç" yazmış ama cümlede bunun gerektirdiği gramatik değişiklikleri yapmamış.

46. Georg Christoph Lichtenberg, *Timorus*, Önsöz. Cümlenin tamamı şöyledir: "Zira öküz ve eşek de bir şeyler yapabilir, ama şimdiki durumda yalnızca insanlar teminat verebilir."

47. Goethe'ye mektup, 17 Aralık 1795.

48. *Felsefi Soruşturmalar*'ın önsözü.

49. İyi okunmuyor: tekil ya da çoğul.

50. Juan de Yepes, 1542-91.

51. Krş. *Tagebücher*, 7.10.1916. [Krş. *Tractatus* 6.45. –*ç.n.*]

52. Beethoven'in 8. Senfonisi.

53. John Bunyan, *Hacının Yolculuğu*.

54. Şöyle de yorumlanabilir: "Birinin söylemek istediği şeyin, onun sözle ifade edebileceğinden çok daha açık bir şekilde zihinde hissedildiği durumlar gerçekten vardır."

55. Krş. *Zettel* §712.

Kaynakların listesi / Kitapta yayımlandığı sırayla

(*Vermischte Bemerkungen*'in önceki baskılarında eksik olup burada tamamlanan parçalar yıldızla [*] işaretlenmiştir.)

MS 101 7 c	21.8.1914*	MS 153a 128v	1931
MS 106 58	1929	MS 153a 136r	1931
MS 106 247	1929	MS 153a 141r	1931
MS 105 46 c	1929*	MS 153a 160v	1931
MS 105 67 c	1929	MS 153b 3r	1931
MS 105 73 c	1929	MS 153b 29r	1931
MS 105 85 c	1929	MS 153b 39v	1931
MS 107 70 c	1929	MS 154 1r	1931
MS 107 72 c	1929*	MS 154 1v	1931
MS 107 82	1929	MS 154 15v	1931
MS 107 82 c	1929	MS 154 20v	1931
MS 107 97 c	1929	MS 154 21v	1931
MS 107 98 c	1929	MS 154 25v	1931
MS 107 100 c	1929	MS 155 29r	1931
MS 107 116 c	1929	MS 155 46r	1931
MS 107 120 c	1929	MS 110 200	22.6.1931
MS 107 130 c	1929	MS 110 226	25.6.1931
MS 107 156 c	10.10.1929	MS 110 231 c	29.6.1931
MS 107 176 c	24.10.1929	MS 110 238	30.6.1931
MS 107 184 c	7.11.1929	MS 110 257	2.7.1931
MS 107 192 c	10.11.1929	MS 110 260 c	2.7.1931
MS 107 196	15.11.1929	MS 111 2c	7.7.1931
MS 107 229	10.-11.1.1930	MS 111 55	30.7.1931
MS 107 242	16.1.1930	MS 111 77	11.8.1931
MS 108 207	29.6.1930	MS 111 115	19.8.1931
MS 109 28	22.8.1930	MS 111 119	19.8.1931
MS 109 200	5.11.1930	MS 111 132	23.8.1931
MS 109 204	6.-7.11.1930	MS 111 133	24.8.1931
MS 109 212	8.11.1930	MS 111 173	13.9.1931
MS 110 5	12.12.1930	MS 111 180	13.9.1931
MS 110 10	13.12.1930	MS 111 194	13.9.1931
MS 110 11	25.12.1930	MS 111 195	13.9.1931
MS 110 12	12.-16.1.1931	MS 112 1	5.10.1931
MS 110 18	18.1.1931	MS 112 46	14.10.1931
MS 110 61	10.2.1931	MS 112 60	15.10.1931
MS 110 67	12.2.1931	MS 112 76	24.10.1931
MS 153a 4v	10.5.1931	MS 112 114	27.10.1931
MS 153a 12v	1931	MS 112 139	1.11.1931
MS 153a 18v	1931	MS 112 153	11.11.1931
MS 153a 29v	1931	MS 112 221	22.11.1931
MS 153a 35r	1931	MS 112 223	22.11.1931
MS 153a 35v	1931	MS 112 225	22.11.1931
MS 153a 90v	1931	MS 112 231	22.11.1931
MS 153a 127v	1931	MS 112 232	22.11.1931

MS 112 233	22.11.1931
MS 112 255	26.11.1931
MS 113 80	29.2.1932
MS 156a 25r	ca. 1932-1934
MS 156a 30v	ca. 1932-1934
MS 156a 49r	ca. 1932-1934
MS 156a 49v	ca. 1932-1934
MS 156a 57r	ca. 1932-1934
MS 156a 58v	ca. 1932-1934
MS 156b 14v	ca. 1932-1934
MS 156b 23v	ca. 1932-1934
MS 156b 24v	ca. 1932-1934
MS 156b 32r	ca. 1932-1934
MS 145 14r	Güz 1933*
MS 145 17v	1933
MS 146 25v	1933-1934
MS 146 35v	1933-1934
MS 146 44v	1933-1934
MS 147 16r	1934
MS 147 22r	1934
MS 157a 2r	1934*
MS 157a 22v	1934
MS 157a 44v	1934 ya da 1937
MS 116 56	1937
MS 157a 57r	1937
MS 157a 57r	1937
MS 157a 58r	1937
MS 157a 62v	1937
MS 157a 66v c	1937
MS 157a 67v c	1937
MS 157b 9v	1937
MS 157b 15v	1937
MS 118 17r c	27.8.1937*
MS 118 20r	27.8.1937
MS 118 21v	27.8.1937
MS 118 35r c	29.8.1937
MS 118 45r c	1.9.1937
MS 118 56r c	4.9.1937*
MS 118 71v c	9.9.1937
MS 118 86v	11.9.1937
MS 118 87r c	11.9.1937*
MS 118 94v c	15.9.1937
MS 118 113r	24.9.1937
MS 118 117v	24.9.1937
MS 119 59	1.10.1937
MS 119 71	4.10.1937
MS 119 83	7.10.1937
MS 119 108	14.10.1937
MS 119 146	21.10.1937
MS 119 151	22.10.1937
MS 120 8	20.11.1937
MS 120 83 c	8.-9.12.1937*
MS 120 103 c	12.12.1937
MS 120 108 c	12.12.1937*
MS 120 113	2.1.1938
MS 120 142	19.2.1938
MS 120 283	7.4.1938
MS 120 289	20.4.1938
MS 121 26v	25.5.1938
MS 121 35v	11.6.1938
MS 122 129	30.12.1939
MS 162a 18	1939-1940
MS 162b 16v	1939-1940
MS 162b 21v	1939-1940
MS 162b 22r c	1939-1940
MS 162b 24r	1939-1940
MS 162b 37r c	1939-1940
MS 162b 42v c	1939-1940
MS 162b 53r	1939-1940
MS 162b 55v	1939-1940
MS 162b 59r	1939-1940*
MS 162b 59v	1939-1940
MS 162b 61r	1939-1940
MS 162b 63r	1939-1940
MS 122 175 c	10.1.1940
MS 122 190 c	13.1.1940
MS 122 235	1.2.1940
MS 117 151 c	4.2.1940
MS 117 152 c	4.2.1940
MS 117 153 c	4.2.1940
MS 117 156	5.2.1940
MS 117 160 c	10.2.1940
MS 117 168 c	17.2.1940
MS 117 225	2.3.1940
MS 117 237	6.3.1940
MS 117 253	11.3.1940
MS 162b 67r	2.7.1940
MS 162b 68v	14.8.1940
MS 162b 69v	19.8.1940
MS 162b 70r	21.8.1940
MS 123 112	1.6.1941
MS 124 3 c	6.6.1941
MS 124 25	11.6.1941
MS 124 30	11.6.1941
MS 124 31	12.6.1941
MS 124 49	16.6.1941
MS 124 56	18.6.1941
MS 124 82	27.6.1941
MS 124 93	3.7.1941
MS 163 25r	4.7.1941
MS 163 34r	7.7.1941
MS 163 39r c	8.7.1941
MS 163 47v	11.7.1941
MS 163 64v c	6.9.1941
MS 125 2v	4.1.1942 ya da daha sonra
MS 125 21r	1942
MS 125 42r	1942
MS 125 44r	1942
MS 125 58r	1942
MS 125 58v	18.5.1942

MS 126 15r	28.10.1942
MS 126 64r	15.12.1942
MS 126 65v	17.12.1942
MS 127 14r	20.1.1943
MS 127 35v	4.4.1943
MS 127 36v	27.2.1944
MS 127 41v	4.3.1944
MS 127 76r	1944
MS 127 77v	1944
MS 127 78v	1944
MS 127 84r	1944
MS 129 181	1944 yada daha sonra
MS 165 200 c	ca. 1941-1944
MS 165 204	ca. 1944
MS 128 46	ca. 1944
MS 128 49	ca. 1944
MS 179 20	ca. 1945
MS 179 26	ca. 1945
MS 179 27	ca. 1945
MS 180a 30	ca. 1945
MS 180a 67	ca. 1945
MS 130 239	1.8.1946
MS 130 283	5.8.1946
MS 130 291 c	9.8.1946
MS 131 2	10.8.1946
MS 131 19	11.8.1946
MS 131 27	12.8.1946
MS 131 38	14.8.1946
MS 131 43	14.8.1946*
MS 131 46	15.8.1946
MS 131 48	15.8.1946
MS 131 66 c	19.8.1946
MS 131 79 c	20.8.1946
MS 131 80	20.8.1946
MS 131 163	31.8.1946
MS 131 176	1.9.1946
MS 131 180	2.9.1946
MS 131 182	2.9.1946
MS 131 186	3.9.1946
MS 131 218	8.9.1946
MS 131 219	8.9.1946
MS 131 221	8.9.1946
MS 132 8	11.9.1946
MS 132 12	12.9.1946
MS 132 46 c	22.9.1946
MS 132 51	22.9.1946
MS 132 59	25.9.1946
MS 132 62	25.9.1946*
MS 132 69	26.9.1946
MS 132 75	28.9.1946*
MS 132 136	7.10.1946
MS 132 145	8.10.1946
MS 132 167	11.10.1946
MS 132 190	16.10.1946
MS 132 191	18.10.1946
MS 132 197	19.10.1946
MS 132 202	20.10.1946
MS 132 205	22.10.1946
MS 133 2	23.10.1946
MS 133 6	24.10.1946
MS 133 12	24.10.1946
MS 133 18	29.10.1946
MS 133 21	31.10.1946
MS 133 30	1-2.11.1946
MS 133 68 c	12.11.1946*
MS 133 82	24.11.1946
MS 133 82	24.11.1946
MS 133 90	7.1.1947
MS 133 118	19.1.1947
MS 133 188	27.2.1947*
MS 134 9	3.3.1947
MS 134 20	5.3.1947
MS 134 27	10.-15.3.1947*
MS 134 76	28.3.1947
MS 134 78	30.3.1947
MS 134 80	30.3.1947
MS 134 89	2.4.1947
MS 134 95	3.4.1947
MS 134 100	4.4.1947
MS 134 105	5.4.1947
MS 134 106	5.4.1947
MS 134 108	5.4.1947
MS 134 120	7.4.1947
MS 134 124	8.4.1947
MS 134 129	9.4.1947
MS 134 133	10.4.1947
MS 134 141	13.4.1947
MS 134 143	13.-14.4.1947*
MS 134 156	11.5.1947
MS 134 157	11.5.1947
MS 134 180	27.6.1947
MS 134 181	27.6.1947
MS 135 14	14.7.1947
MS 135 23	16.7.1947
MS 135 85	24.7.1947
MS 135 101	26.7.1947
MS 135 102	27.7.1947
MS 135 103 c	27.7.1947
MS 135 110	28.7.1947
MS 135 133	2.8.1947
MS 135 191	17.12.1947
MS 135 192	17.12.1947
MS 136 16b	21.12.1947
MS 136 18b	21.12.1947
MS 136 31a	24.12.1947
MS 136 37a	25.12.1947
MS 167 10v	ca. 1947-1948
MS 136 51a	3.1.1948
MS 136 59a	4.1.1948
MS 136 60b	4.1.1948

MS 136 62a	4.1.1948
MS 136 80a	8.1.1948
MS 136 81a	8.1.1948
MS 136 81b	8.1.1948
MS 136 89a	10.1.1948
MS 136 91b	11.1.1948
MS 136 92b	11.1.1948
MS 136 107a	14.1.1948
MS 136 110b	14.1.1948*
MS 136 113a	15.1.1948
MS 136 117a	15.1.1948
MS 136 128b	18.1.1948
MS 136 129b	19.1.1948
MS 136 137a	22.1.1948
MS 137 17a	10.2.1948
MS 137 20b	15.2.1948
MS 137 30b	8.3.1948
MS 137 34b	10.3.1948
MS 137 40b	28.5.1948
MS 137 42a	30.5.1948
MS 137 43a	30.5.1948
MS 137 48b	4.6.1948
MS 137 49a	4.6.1948
MS 137 49b	4.6.1948
MS 137 51a	15.6.1948
MS 137 54b	25.6.1948
MS 137 57a	26.6.1948
MS 137 57b	30.6.1948
MS 137 65b	3.7.1948
MS 137 67a	3.7.1948
MS 137 67a	4.7.1948
MS 137 67b	5.7.1948
MS 137 70b	7.7.1948
MS 137 71a	9.7.1948
MS 137 72b	14.7.1948
MS 137 73b	25.7.1948
MS 137 75b	23.8.1948
MS 137 76a	19.10.1948
MS 137 78b	24.10.1948
MS 137 81b	27.10.1948
MS 137 88a	4.11.1948
MS 137 88b	4.11.1948
MS 137 89b	5.11.1948
MS 137 97b	14.11.1948
MS 137 97b	16.11.1948
MS 137 100a	19.11.1948
MS 137 102a	20.11.1948
MS 137 104a	21.11.1948
MS 137 104b	22.11.1948
MS 137 106b	23.11.1948
MS 137 111b	28.11.1948
MS 137 112b	29.11.1948
MS 137 120a	10.12.1948
MS 137 122a	11.12.1948
MS 137 127a	16.12.1948
MS 137 130a	22.12.1948
MS 137 134b	25.12.1948
MS 137 134b	26.12.1948
MS 137 135a c	27.12.1948
MS 137 135a	28.12.1948
MS 137 136b	31.12.1948
MS 168 1r	Ocak 1949
MS 169 58v	1949
MS 169 62v	1949
MS 137 137a	1.1.1949
MS 137 140a	4.1.1949
MS 137 141a	6.1.1949
MS 137 143a	7.-8.1.1949
MS 138 2a	17.1.1949
MS 138 3a	18.1.1949
MS 138 4a	18.1.1949
MS 138 4b	19.1.1949
MS 138 5b	21.1.1949
MS 138 8a	22.1.1949
MS 138 8b	23.1.1949
MS 138 9a	24.1.1949
MS 138 9a	24.1.1949
MS 138 9b	25.1.1949
MS 138 11a	28.1.1949
MS 138 12a	30.1.1949
MS 138 13b	2.2.1949
MS 138 14a	2.2.1949
MS 138 25a	22.2.1949
MS 138 28a	27.2.1949
MS 138 28b	27.2.1949
MS 138 29a	1.3.1949
MS 138 30b	17.3.1949
MS 138 32b	20.5.1949
MS 138 32b	20.5.1949
MS 173 17r	30.3.1950
MS 173 35r	12.4.1950 ya da daha sonra
MS 173 69r	1950
MS 173 75v	1950
MS 173 92r	1950
MS 174 1v	1950
MS 174 5r	24.4.1950 ya da daha sonra
MS 174 5v	1950
MS 174 7v	1950
MS 174 8r	1950
MS 174 10r	1950
MS 175 56r	15.3.1951
MS 175 63v	17.3.1951
MS 176 55v	16.4.1951

Kaynakların listesi / Alfanümerik sırayla

(*Vermischte Bemerkungen*'in önceki baskılarında eksik olup burada tamamlanan parçalar yıldızla [*] işaretlenmiştir.)

MS 101 7c	21.8.1914*	MS 111 77	11.8.1931
MS 105 46 c	1929*	MS 111 115	19.8.1931
MS 105 67 c	1929	MS 111 119	19.8.1931
MS 105 73 c	1929	MS 111 132	23.8.1931
MS 105 85 c	1929	MS 111 133	24.8.1931
MS 106 58	1929	MS 111 173	13.9.1931
MS 106 247	1929	MS 111 180	13.9.1931
MS 107 70 c	1929	MS 111 194	13.9.1931
MS 107 72 c	1929*	MS 111 195	13.9.1931
MS 107 82	1929	MS 112 1	5.10.1931
MS 107 82 c	1929	MS 112 46	14.10.1931
MS 107 97 c	1929	MS 112 60	15.10.1931
MS 107 98 c	1929	MS 112 76	24.10.1931
MS 107 100 c	1929	MS 112 114	27.10.1931
MS 107 116 c	1929	MS 112 139	1.11.1931
MS 107 120 c	1929	MS 112 153	11.11.1931
MS 107 130 c	1929	MS 112 221	22.11.1931
MS 107 156 c	10.10.1929	MS 112 223	22.11.1931
MS 107 176 c	24.10.1929	MS 112 225	22.11.1931
MS 107 184 c	7.11.1929	MS 112 231	22.11.1931
MS 107 192 c	10.11.1929	MS 112 232	22.11.1931
MS 107 196	15.11.1929	MS 112 233	22.11.1931
MS 107 229	10.-11.1.1930	MS 112 255	26.11.1931
MS 107 242	16.1.1930	MS 113 80	29.2.1932
MS 108 207	29.6.1930	MS 116 56	1937
MS 109 28	22.8.1930	MS 117 151 c	4.2.1940
MS 109 200	5.11.1930	MS 117 152 c	4.2.1940
MS 109 204	6.-7.11.1930	MS 117 153 c	4.2.1940
MS 109 212	8.11.1930	MS 117 156	5.2.1940
MS 110 5	12.12.1930	MS 117 160 c	10.2.1940
MS 110 10	13.12.1930	MS 117 168 c	17.2.1940
MS 110 11	25.12.1930	MS 117 225	2.3.1940
MS 110 12	12.-16.1.1931	MS 117 237	6.3.1940
MS 110 18	18.1.1931	MS 117 253	11.3.1940
MS 110 61	10.2.1931	MS 118 17r c	27.8.1937*
MS 110 67	12.2.1931	MS 118 20r	27.8.1937
MS 110 200	22.6.1931	MS 118 21v	27.8.1937
MS 110 226	25.6.1931	MS 118 35r c	29.8.1937
MS 110 231 c	29.6.1931	MS 118 45r c	1.9.1937
MS 110 238	30.6.1931	MS 118 56r c	4.9.1937*
MS 110 257	2.7.1931	MS 118 71v c	9.9.1937
MS 110 260 c	2.7.1931	MS 118 86v	11.9.1937
MS 111 2c	7.7.1931	MS 118 87r c	11.9.1937*
MS 111 55	30.7.1931	MS 118 94v c	15.9.1937

MS 118 113r	24.9.1937
MS 118 117v	24.9.1937
MS 119 59	1.10.1937
MS 119 71	4.10.1937
MS 119 83	7.10.1937
MS 119 108	14.10.1937
MS 119 146	21.10.1937
MS 119 151	22.10.1937
MS 120 8	20.11.1937
MS 120 83 c	8.-9.12.1937*
MS 120 103 c	12.12.1937
MS 120 108 c	12.12.1937*
MS 120 113	2.1.1938
MS 120 142	19.2.1938
MS 120 283	7.4.1938
MS 120 289	20.4.1938
MS 121 26v	25.5.1938
MS 121 35v	11.6.1938
MS 122 129	30.12.1939
MS 122 175 c	10.1.1940
MS 122 190 c	13.1.1940
MS 122 235	1.2.1940
MS 123 112	1.6.1941
MS 124 3 c	6.6.1941
MS 124 25	11.6.1941
MS 124 30	11.6.1941
MS 124 31	12.6.1941
MS 124 49	16.6.1941
MS 124 56	18.6.1941
MS 124 82	27.6.1941
MS 124 93	3.7.1941
MS 125 2v	4.1.1942 ya da daha sonra
MS 125 21r	1942
MS 125 42r	1942
MS 125 44r	1942
MS 125 58r	1942
MS 125 58v	18.5.1942
MS 126 15r	28.10.1942
MS 126 64r	15.12.1942
MS 126 65v	17.12.1942
MS 127 14r	20.1.1943
MS 127 35v	4.4.1943
MS 127 36v	27.2.1944
MS 127 41v	4.3.1944
MS 127 76r	1944
MS 127 77v	1944
MS 127 78v	1944
MS 127 84r	1944
MS 128 46	ca. 1944
MS 128 49	ca. 1944
MS 129 181	1944 ya da daha sonra
MS 130 239	1.8.1946
MS 130 283	5.8.1946
MS 130 291 c	9.8.1946
MS 131 2	10.8.1946
MS 131 19	11.8.1946
MS 131 27	12.8.1946
MS 131 38	14.8.1946
MS 131 43	14.8.1946*
MS 131 46	15.8.1946
MS 131 48	15.8.1946
MS 131 66 c	19.8.1946
MS 131 79 c	20.8.1946
MS 131 80	20.8.1946
MS 131 163	31.8.1946
MS 131 176	1.9.1946
MS 131 180	2.9.1946
MS 131 182	2.9.1946
MS 131 186	3.9.1946
MS 131 218	8.9.1946
MS 131 219	8.9.1946
MS 131 221	8.9.1946
MS 132 8	11.9.1946
MS 132 12	12.9.1946
MS 132 46 c	22.9.1946
MS 132 51	22.9.1946
MS 132 59	25.9.1946
MS 132 62	25.9.1946*
MS 132 69	26.9.1946
MS 132 75	28.9.1946*
MS 132 136	7.10.1946
MS 132 145	8.10.1946
MS 132 167	11.10.1946
MS 132 190	16.10.1946
MS 132 191	18.10.1946
MS 132 197	19.10.1946
MS 132 202	20.10.1946
MS 132 205	22.10.1946
MS 133 2	23.10.1946
MS 133 6	24.10.1946
MS 133 12	24.10.1946
MS 133 18	29.10.1946
MS 133 21	31.10.1946
MS 133 30	1.-2.11.1946
MS 133 68 c	12.11.1946*
MS 133 82	24.11.1946
MS 133 82	24.11.1946
MS 133 90	7.1.1947
MS 133 118	19.1.1947
MS 133 188	27.2.1947*
MS 134 9	3.3.1947
MS 134 20	5.3.1947
MS 134 27	10.-15.3.1947*
MS 134 76	28.3.1947
MS 134 78	30.3.1947
MS 134 80	30.3.1947
MS 134 89	2.4.1947
MS 134 95	3.4.1947
MS 134 100	4.4.1947
MS 134 105	5.4.1947

MS 134 106	5.4.1947
MS 134 108	5.4.1947
MS 134 120	7.4.1947
MS 134 124	8.4.1947
MS 134 129	9.4.1947
MS 134 133	10.4.1947
MS 134 141	13.4.1947
MS 134 143	13.-14.4.1947*
MS 134 156	11.5.1947
MS 134 157	11.5.1947
MS 134 180	27.6.1947
MS 134 181	27.6.1947
MS 135 14	14.7.1947
MS 135 23	16.7.1947
MS 135 85	24.7.1947
MS 135 101	26.7.1947
MS 135 102	27.7.1947
MS 135 103 c	27.7.1947
MS 135 110	28.7.1947
MS 135 133	2.8.1947
MS 135 191	17.12.1947
MS 135 192	17.12.1947
MS 136 3la	24.12.1947
MS 136 5la	3.1.1948
MS 136 8la	8.1.1948
MS 136 16b	21.12.1947
MS 136 18b	21.12.1947
MS 136 37a	25.12.1947
MS 136 59a	4.1.1948
MS 136 60b	4.1.1948
MS 136 62a	4.1.1948
MS 136 80a	8.1.1948
MS 136 81b	8.1.1948
MS 136 89a	10.1.1948
MS 136 91b	11.1.1948
MS 136 92b	11.1.1948
MS 136 107a	14.1.1948
MS 136 110b	14.1.1948*
MS 136 113a	15.1.1948
MS 136 117a	15.1.1948
MS 136 128b	18.1.1948
MS 136 129b	19.1.1948
MS 136 137a	22.1.1948
MS 137 7la	9.7.1948
MS 137 17a	10.2.1948
MS 137 20b	15.2.1948
MS 137 30b	8.3.1948
MS 137 34b	10.3.1948
MS 137 40b	28.5.1948
MS 137 42a	30.5.1948
MS 137 43a	30.5.1948
MS 137 48b	4.6.1948
MS 137 49a	4.6.1948
MS 137 49b	4.6.1948
MS 137 51a	15.6.1948
MS 137 54b	25.6.1948
MS 137 57a	26.6.1948
MS 137 57b	30.6.1948
MS 137 65b	3.7.1948
MS 137 67a	3.7.1948
MS 137 67a	4.7.1948
MS 137 67b	5.7.1948
MS 137 70b	7.7.1948
MS 137 72b	14.7.1948
MS 137 73b	25.7.1948
MS 137 75b	23.8.1948
MS 137 76a	19.10.1948
MS 137 78b	24.10.1948
MS 137 81b	27.10.1948
MS 137 88a	4.11.1948
MS 137 88b	4.11.1948
MS 137 89b	5.11.1948
MS 137 97b	14.11.1948
MS 137 97b	16.11.1948
MS 137 100a	19.11.1948
MS 137 102a	20.11.1948
MS 137 104a	21.11.1948
MS 137 104b	22.11.1948
MS 137 106b	23.11.1948
MS 137 111b	28.11.1948
MS 137 112b	29.11.1948
MS 137 120a	10.12.1948
MS 137 122a	11.12.1948
MS 137 127a	16.12.1948
MS 137 130a	22.12.1948
MS 137 134b	25.12.1948
MS 137 134b	26.12.1948
MS 137 135a	28.12.1948
MS 137 135a c	27.12.1948
MS 137 136b	31.12.1948
MS 137 137a	1.1.1949
MS 137 140a	4.1.1949
MS 137 141a	6.1.1949
MS 137 143a	7.-8.1.1949
MS 138 2a	17.1.1949
MS 138 3a	18.1.1949
MS 138 4a	18.1.1949
MS 138 4b	19.1.1949
MS 138 5b	21.1.1949
MS 138 8a	22.1.1949
MS 138 8b	23.1.1949
MS 138 9a	24.1.1949
MS 138 9a	24.1.1949
MS 138 9b	25.1.1949
MS 138 11a	28.1.1949
MS 138 12a	30.1.1949
MS 138 13b	2.2.1949
MS 138 14a	2.2.1949
MS 138 25a	22.2.1949
MS 138 28a	27.2.1949

MS 138 28b	27.2.1949
MS 138 29a	1.3.1949
MS 138 30b	17.3.1949
MS 138 32b	20.5.1949
MS 138 32b	20.5.1949
MS 145 14r	Güz 1933*
MS 145 17v	1933
MS 146 25v	1933-1934
MS 146 35v	1933-1934
MS 146 44v	1933-1934
MS 147 16r	1934
MS 147 22r	1934
MS 153a 4v	10.5.1931
MS 153a 12v	1931
MS 153a 18v	1931
MS 153a 29v	1931
MS 153a 35r	1931
MS 153a 35v	1931
MS 153a 90v	1931
MS 153a 127v	1931
MS 153a 128v	1931
MS 153a 136r	1931
MS 153a 141r	1931
MS 153a 160v	1931
MS 153b 3r	1931
MS 153b 29r	1931
MS 153b 39v	1931
MS 154 15v	1931
MS 154 20v	1931
MS 154 21v	1931
MS 154 25v	1931
MS 154 1r	1931
MS 154 1v	1931
MS 155 29r	1931
MS 155 46r	1931
MS 156a 25r	ca. 1932-1934
MS 156a 30v	ca. 1932-1934
MS 156a 49r	ca. 1932-1934
MS 156a 49v	ca. 1932-1934
MS 156a 57r	ca. 1932-1934
MS 156a 58v	ca. 1932-1934
MS 156b 14v	ca. 1932-1934
MS 156b 23v	ca. 1932-1934
MS 156b 24v	ca. 1932-1934
MS 156b 32r	ca. 1932-1934
MS 157a 2r	1934*
MS 157a 22v	1934
MS 157a 44v	1934 ya da 1937
MS 157a 57r	1937
MS 157a 57r	1937
MS 157a 58r	1937
MS 157a 62v	1937
MS 157a 66v c	1937
MS 157a 67v c	1937
MS 157b 9v	1937
MS 157b 15v	1937
MS 162a 18	1939-1940
MS 162b 16v	1939-1940
MS 162b 21v	1939-1940
MS 162b 22r c	1939-1940
MS 162b 24r	1939-1940
MS 162b 37r c	1939-1940
MS 162b 42v c	1939-1940
MS 162b 53r	1939-1940
MS 162b 55v	1939-1940
MS 162b 59r	1939-1940*
MS 162b 59v	1939-1940
MS 162b 61r	1939-1940
MS 162b 63r	1939-1940
MS 162b 67r	2.7.1940
MS 162b 68v	14.8.1940
MS 162b 69v	19.8.1940
MS 162b 70r	21.8.1940
MS 163 25r	4.7.1941
MS 163 34r	7.7.1941
MS 163 39r c	8.7.1941
MS 163 47v	11.7.1941
MS 163 64v c	6.9.1941
MS 165 200 c	ca.1941-1944
MS 165 204	ca. 1944
MS 167 10v	ca.1947-1948
MS 168 1r	Ocak 1949
MS 169 58v	1949
MS 169 62v	1949
MS 173 17r	30.3.1950
MS 173 35r	12.4.1950 ya da daha sonra
MS 173 69r	1950
MS 173 75v	1950
MS 173 92r	1950
MS 174 5r	24.4.1950 ya da daha sonra
MS 174 5v	1950
MS 174 7v	1950
MS 174 8r	1950
MS 174 10r	1950
MS 174 1v	1950
MS 175 56r	15.3.1951
MS 175 63v	17.3.1951
MS 176 55v	16.4.1951
MS 179 20	ca. 1945
MS 179 26	ca. 1945
MS 179 27	ca. 1945
MS 180a 30	ca. 1945
MS 180a 67	ca. 1945

Değinilerin ilk birkaç sözcüğüne göre dizin

Teğmenle her konuda konuştuk, 119
Hiçbir dinsel mezhepte, 119
İnsan bakışı, şeyleri değerli hale getirme gücüne sahip, 119
Felsefe yapma tarzım bana hâlâ ve her seferinde, 119
Etkilenmeme izin vermemem iyi bir şey, 119
İyi bir benzetme zekâyı tazeler, 120
Bir yere nasıl gidileceğini miyop birine tarif etmek güçtür, 120
Yalnızca doğanın konuşmasına izin ver, 120
Ağaç eğileceği yerde kırılırsa, bu bir trajedi olur, 120
Yeni bir sözcük, tartışma toprağına atılmış, 120
Canlı, sıcak tohuma ulaşmak için, 120
Sırtımdaki dolu felsefe çantasıyla, 120
Mendelssohn bir doruk değil, 120
Kimsenin bir düşünceyi benim yerime düşünememesi, 121
Bir çocuğun ağlamasını anlayarak dinleyen herkes, 121
Mendelssohn, yalnızca çevresindeki her şey, 121
İdealim belli bir dinginlik, 121
Çoğu zaman, kültürel idealimin, 121
Dünyanın geleceğini düşündüğümüzde, 121
Avusturya'da ortaya çıkan iyi yapıtların, 122
İyi olan, kutsaldır da, 122
Doğaüstünü ancak doğaüstü olan ifade edebilir., 122
İnsanlar iyiye yönlendirilemez, 122
Geçenlerde Arvid'le sinemada, 122
Bugün iyi bir mimarla kötü bir mimar arasındaki fark, 122
Bir yerde şunu söylerken herhalde haklıydım, 122
Kişi sanat yapıtının organik bütünlüğünde görülen çatlakları, 122
İnsan yaşam sorununu çözdüğünü düşünüp, 123
Engelmann, evde kendi elyazmalarıyla dolu bir çekmeceyi, 123
Renan'ın Peuple d'Israël'inde şunları okudum, 124
Yani bu ilkel insanların her şeye hayret etmiş olmaları, 125
Renan'ın semitik ırkların *bon sens précoce*'u dediği şey, 125
Bir Önsöz için Taslak, 125
Bu kitap, onun yazıldığı ruhla duygudaşlık içinde olanlar, 125
Tipik Batılı bilimcinin yazdıklarımı anlayıp anlamaması, 126
Uygarlığımızı ilerleme sözcüğü karakterize eder, 126
Yazdığım her cümle, bütünü, yani tekrar tekrar aynı şeyi, 127

Şunu söyleyebilirim: ulaşmaya çalıştığım yere ancak, 127
Bir hareket düşünceleri bir sıra içinde peş peşe dizer, 127
Bir hareket yapı kurar, 127
Uzun bir önsözün tehlikesi şu ki, 127
İnsan kendi nezahetinin sınırlarına çarptığında, 128
Lessing'i okuyorum (İncil üstüne), 128
Bir kitaba nasıl başlayacağımı tam olarak bilmiyorsam, 128
Kişi kendi zamanının ilerisindeyse, 129
Az sayıdaki nota ve ritmleriyle müzik, 129
Hiçbir zaman uğraşmadığım, 129
Ama ben bu sorunlara el bile atmadım, 129
Bu dünyada (benim dünyamda) hiçbir trajedi yok, 130
Isıyla eritilen (ya da nitrik asit içinde çözülen), 130
Kitabımı küçük bir çevre için yazdığımı, 130
Dilin sınırı, bir önermeye karşılık gelen, 130
Burada felsefe sorununun Kantçı çözümüne giriyoruz, 130
Dramın, tarihsel zamanın bir parçası olmayan, 130
Bir insan bedeninin kısımları arasındaki çekici sıcaklık farkı, 131
Yalnızca ruhla şişirilmiş, 131
Kimse bir başkasına rahatsızlık vermekten hoşlanmaz, 131
Senden hoşlanmayan birine iyi davranmak, 131
Dille mücadele ediyoruz, 131
Dille bir kavgaya tutuştuk, 131
Felsefe sorunlarının çözümü, 131
Düşünür, teknik ressama çok benzer, 131
Klavyede bestelenen, 132
Aslında trajediler hep şu sözle başlayabilir, 132
Giysisinin ucunu makineye kaptırmasaydı, 132
Ama trajediyi yalnızca, 132
Günümüzde maskelerin kullanıldığı bir tiyatro, 132
Frida Schanz, 132
Sisli gün. Kurşuni sonbahar çöktü üstümüze, 133
Şiiri bir "at hamlesi"nden aldım, 133
Başardığın, başkalarına, senin için ifade ettiğinden, 133
Sana neye malolmuşsa, onlar da o kadar ödeyecekler, 133
Yahudi, bir sahra bölgesidir, 133
Grillparzer: "Geniş, uzak diyarlarda, 133
İsa'dan hiç haberimiz olmasaydı, 133
Korsikalı haydutların fotoğraflarına, 133
Bir itiraf, yeni yaşamın bir parçası olmalıdır, 134
İfade etmek istediğimi ifade etmekte, 134
Yahudiler arasında "dahi" olan, yalnızca azizlerdir, 134
Düşüncelerimde aslında yalnızca yeniden-üretici olduğum, 134

Drobil için kafaya biçim verdiğim zaman, 134
Yahudi, gerçek bir anlamda, 134
Yahudi zihninin küçük bir ot yaprağını, 135
Bir resim için uygun çerçeveyi bulduğum, 135
Aslına ne kadar sadık olursa olsun, 135
Her neyse, 1913-14'te Norveç'teyken, 135
Rousseau'nun karakterinde, 136
Bazen (birinin) felsefesinin o kişinin mizacıyla, 136
Bu yumruyu bedeninin normal bir uzantısı gibi gör, 136
Güç ile mülkiyet *aynı* şey değildir, 136
Brahms ile Mendelssohn arasında, 137
Bu, öncesini bilmediğim bir temanın sonu olmalı, 137
Yahudilerin ketum ve kurnaz mizacının, 137
Bruckner'in müziğinde Nestroy'un, 137
Dilin, en kaba biçimiyle *sözlükte* bulunan, 138
İnsan giydikten sonra aynaya, 138
Düşüncelerimden duyduğum sevinç, 138
Bu arada eski anlayışta, 138
Müzikte yapı ve duygu, 138
Labor'un ciddiliği çok geç bir ciddilik, 138
Yetenek taze suların sürekli çağladığı bir kaynaktır, 138
"Akıllı birinin neyi bildiğini bilmek güçtür.", 139
İnsanlar çirkin bir çiçek ya da hayvan gördüklerinde, 139
Labor iyi müzik yazdığında, 139
İnsan Sokratik diyalogları okuduğunda, 139
Peter Schlemihl'in öyküsü bence şöyle olmalı, 139
Hıristiyanlıkta sanki Tanrı insanlara şöyle der, 139
Spengler şöyle söyleseydi, daha iyi anlaşılabilirdi, 140
Simplicissimus'tan: teknoloji bilmeceleri, 140
Felsefenin gerçekte ilerleme göstermediği, 141
Şunu okudum: "filozoflar 'Gerçeklik'in anlamına, 141
Kleist bir yerde, şairlerin yapabilmeyi, 141
Eski dinlerin tanrılarının yeni dinler tarafından, 141
Büyük ustaların yapıtları, 141
Mendelssohn'un müziği, kusursuz olduğu zaman, 142
Batı Uygarlığında Yahudi, 142
Yaptığımız hiçbir şey tam olarak savunulamaz, 142
İfade edilemeyecek olan, 142
Felsefe üstünde çalışmak, 142
Filozofun beceriksiz bir yönetici konumuna düşmesi, 143
Düşünce şimdiden eskimiş, 143
Gerçekten kalemimle düşünüyorum, 143
Filozoflar çoğu zaman, bir kâğıda gelişigüzel, 143

Ramsey burjuva düşünürüydü, 143
En büyük teleskobun bile, 144
Tolstoy: bir şeyin anlamı, 144
Bugün felsefe öğreten, 144
Okuyucularımın kendi düşüncelerini, 144
Dil herkese aynı tuzakları kurar, 144
Eddington'un 'zamanın yönü' ve entropi ilkesi, 144
Biri insanları alıcılar ve satıcılar şeklinde ayırıyor, 145
Bir Copernicus'un ya da Darwin'in gerçek başarısı, 145
Goethe'nin aslında aradığı şeyin, 145
Ölümden sonra zamansız bir durum başlayacaktır, 145
İyi mimarinin verdiği izlenimi, 145
Başkasının derinlikleriyle oynama, 145
Yüz bedenin ruhudur, 145
Kişi *kendi el yazısını* olduğu gibi, 146
Sanatta şunun kadar iyi bir şey, 146
Benim düşünmeme de herkesinki gibi, 146
Brahms'ın müziksel *düşünme gücü*, 146
Çeşitli bitkiler ve bunların *insan* karakteri, 146
Mendelssohn'un müziğinin özü, 146
Her sanatçı diğerlerinden etkilenmiştir, 146
Bana (bazen) zaten dişsiz ağzımla, 147
Farzedelim biri "A'nın gözlerinin ifadesi, 147
"A'nın güzel gözleri var" dediğimde, 147
Aslında ancak *şiir yazar* gibi felsefe yazmak, 148
Kişi mantıkta bir hile yapsa, 148
Besteci adları, 148
Biri gelecek kuşağın bu sorunları ele alıp, 148
Brahms'ın bunaltıcı *becerisi*, 149
Gerçekten görülen tek şey budur, 149
Bu arada, sanatsal etkinliklerimde, 149
Sessiz film günlerinde bütün klasikler, 149
Bir felsefe araştırması (belki özellikle matematikte), 149
Gurur binanın yıkılması gerek, 149
Cehennem dehşeti tek bir günde yaşanabilir, 149
Akıcı bir şekilde okuyabileceğiniz bir yazının, 150
Duyuları etkilemeyen şeylerin, 150
Bir özveride bulunup sonra da, 150
Emeğin verdiği ışık güzel bir ışıktır, 150
"Evet, bu böyle," dersiniz, 150
Schopenhauer: insanın gerçek ömrü 100 yıldır., 150
Yani haksızlıktan —ya da önesürümlerimizin boş olmasından, 150
Öyleyse Spengler'inki gibi bir yaklaşımla, 151

Biraz daha iyi uyudum, 151
Eski fizikçilerin matematiği, 151
Macaulay'in denemelerinde, 152
Düşünceler de kimi zaman, 152
Felsefe yaparken konumumu sürekli değiştirmem, 152
Biraz soğuk almışım, 152
Sık sık yaptığım gibi bir müzik parçasını hayal ettiğimde, 152
Örneğin resim halindeki belli önermeler, 153
Düşünmede de bir sürme vakti vardır, 153
Bir kitap yazmayı istemeden, yalnızca kendim için düşünürken, 153
Bazı insanlar, şu ya da bu konuda yargıda bulunamayacaklarını, 154
Dinsel benzetmelerin uçurumun kenarında gezindiği söylenebilir, 154
Kurtuluşa erecek kişileri Tanrı'nın önceden seçmiş olması, 155
Görüşmelerimizde Russell sık sık şöyle derdi, 155
İncillerde sakin ve berrak akan kaynak
İncillerde —bana göründüğü haliyle— her şey daha *yapmacıksız*, 156
İnsan olalım, 156
Biraz önce bir kesekâğıdından birkaç elma aldım, 156
Bu işi yaparken, bir adı hatırlamaya çalışıp, 157
Dil oyununun kökeni ve ilkel biçimi, 157
Kierkegaard: Eğer Hıristiyanlık o kadar kolay ve rahatsa, 157
Dinde her dindarlık düzeyine karşılık gelen, 158
Hıristiyanlık tarihsel bir hakikate dayanmaz, 158
Ne kadar bayağı ve küçük olduğumu, 158
Kişinin kendi hakkında, kendi *olduğundan* daha doğru, 159
Bugün çalışabilmek benim için büyük bir lütuf, 159
Freud'un fikri: delilikte kilit parçalanmamıştır, 160
Bruckner'in senfonilerinin *iki* başlangıcının olduğu, 160
Bruckner'in Dokuzuncu Senfonisi, 160
Kendini aldatmamak, 161
Longfellow, 161
Müzikte ve mimaride dile yakın fenomenler, 161
Felsefe yarışını en yavaş koşabilen kazanır, 161
Psikanalizden geçmek, 161
Mendelssohn'un müziğinde eksik olan ne, 161
Kafası olmayan beden olarak görülen Eski Ahit, 162
Kıskançlık yüzeysel bir şeydir, 162
Dehanın ölçüsü karakterdir, 162
Dâhinin ışığı, 162
Ruh niçin boş düşüncelerden etkileniyor, 162
İnsan doğruyu *söyleyemez*, 162
Doğruyu ancak doğru içindeyken *evinde* olan söyleyebilir, 163
Önceki başarılarla yetinmek, 163

Arzuların hastalıklı kibiri, 163
Schopenhauer'a çok *ham* bir zihin denebilir, 163
Schopenhauer hakkında şu söylenebilir, 163
Yaşamın üstünde, at üstündeki kötü binici gibi oturuyorum, 163
'Bu izlenim (bu melodinin verdiği izlenim), 163
Benim özgünlüğüm (eğer doğru sözcük buysa), 164
Bugünlerde insanlar bilimcilerin, 164
Piyano çalmak, insan parmaklarının dansı, 164
Shakespeare'in insan tutkularının dansını, 164
Y.A.'daki karşılaştırmalar, 164
Bunlarda yeni konuşmaya başlayan bir çocuğun, 164
Her büyük sanatta VAHŞİ bir hayvan vardır, 165
Öğrettiği sırada iyi sonuçlar sergileyebilen, 165
Müziğin amacı: duygu iletmek, 165
Korku değil ama fethedilen korku, 166
Şu söylenebilir: "Deha, *yetenekte cesarettir*", 166
Sevilmeye, takdir edilmemeye çalış, 166
Bazen bir ifade dilden çıkarılıp, 166
Gözümün önündekini görmek ne kadar güç, 166
Hem yalanından vazgeçmeye gönülsüz olup, 166
Doğru stilde yazmak, 166
Eğer bu taş şimdiki durumda yerinden oynamıyorsa, 166
Biz yalnızca seni yola düzgün bir şekilde yerleştireceğiz, 167
Harcı kazımak taşı kımıldatmaktan çok daha kolay, 167
Nedensel yaklaşımın sinsiliği, 167
Etnolojik yaklaşımı kullanıyorsak, 167
En önemli yöntemlerimden biri, 167
Direndiğim şey, 167
Birçok durumda, doğruyu söylemek, 168
Benim tarzım kötü müziksel kompozisyona benziyor, 168
Hiçbir şey için özür dileme, 168
En büyük aptallıklarımız, 168
Dosya dolabımıza uygun bir şekilde yerleştirilmiş, 168
Yeniyi söylemen gerek, 168
Gerçekten, yalnızca eski olanı söylemen gerek, 168
Farklı 'yorumlar' farklı uygulamalara karşılık gelmeli, 168
Şair de kendine hep şunu sormalı, 168
Eski malzemeyi bir araya getirmen gerek, 168
Yaşlanınca sorunlar yine gençliğimizdeki gibi, 169
Bilimcilerin tutumu ne tuhaf, 169
Fortnum" ve "Mason", 169
Çok şey talep etme, 169
Sürekli 'niçin' diye soran insanlar, 169

Kontrpuan, besteci için, 169
Wagner'in motiflerine müziksel nesir cümleleri denebilir, 170
Başkalarının sağladığı örneğin değil, 170
Filozofların dili, 170
Bir dramdaki karakterler duygudaşlığımızı uyandırır, 170
Sayı teorisinde bir teoremin güzelliğini, 170
Biri şöyle diyebilir: Yaratıcı sayılara, 170
Bulutlar *inşa* edemezsin, 170
Uçakların olmadığı günlerde, 171
Bilimcilerimizin popüler bilimsel yazıları, 171
Birinin sevgisini zaten *kazanmışsan*, 171
Derin ve sığ uykunun fiilen var olduğu kadar, 171
Filizi tohumdan toprağın üstüne çekip çıkaramazsın, 171
Hoş olan güzel olamaz, 171
Biri kilitli olmayan ama içeri doğru açılan bir kapıyı, 171
Birini yanlış ortama koyun, 171
Beyaz siyaha dönerse, 172
Mimari, bir *jesttir*, 172
Bugün bir eğilimle savaşıyoruz, 172
Çarpık bir argümandaki yanlışlığı aramak, 172
2000 yıl önce birinin aşağıdaki *biçimi* bulduğunu, 172
Armağan saydığın şey, 173
Deha bize ustanın yeteneğini unutturan şeydir, 173
Deha bize yeteneği unutturan şeydir, 173
Dehanın ince olduğu yerde, 173
Deha, ustanın yeteneğini gözümüzden gizleyen şeydir, 173
Ancak dehanın ince olduğu yerde, 173
Sözcükleri niçin orijinal kullanımlarına karşıt, 173
Şöyle söyleriz: "Bu ifadeyi anlıyorsun, değil mi, 173
Düşünce huzuru, 174
Filozof, sağduyunun nosyonlarına ulaşmak için, 174
Yaşamın içinde ölümle çevriliysek, 174
Düşünmeyi *istemek* bir şeydir, 174
Freud'un rüya yorumu teorisinde, 174
Temsil tarzı o kadar karmaşık, 174
Benim resmedişimi izlemek güç olacak, 174
İnsanı çıldırtan, 174
Devrimci, kendinde devrim yapabilen olacaktır, 174
İnsanlar kendilerinin *kusurlu* olmaktan çok, 175
Yarı yarıya nezih biri, 175
Paçavra olan, 175
Mucize, sanki Tanrı'nın yaptığı bir *jesttir*, 175
Bu anlamda bir mucizeye inanmamın tek yolu, 175

Eve geldiğimde bir sürprizle karşılaşmayı bekliyordum, 175
Haydi, inan! Bir zararı olmaz, 175
'İnanmak' bir otoriteye teslim olmak demektir, 175
Bir ıstırap çığlığı, 175
Ya da, *hiçbir* ıstırap, 175
Bütün Dünya, *tek* bir insandan, 176
Hıristiyan inancı, 176
Şu da söylenebilir: insanlar arasındaki nefret, 176
Tek bir insanın hissedeceğinden, 176
Sözcükler eylemdir, 176
Ancak çok mutsuz birinin, 176
Hitler'e bile öfkelenmek, 176
İnsanlar öldüğünde hayatlarını yatıştırıcı, 177
Sanki yolumu kaybetmişim, 177
Kişi kendini ne kadar az biliyor ve anlıyorsa, 177
Schubert dinsiz ve kasvetli, 177
Herkes büyük insan mı, 177
Schubert'in melodilerinin *doruklarla* dolu olduğu, 177
Farklı bestecilerin melodilerine, 178
Işığa doğru çabalayan düşünce, 178
'Kayıp Gülüş'te Jucundus'un, 178
Kişinin kendini gereği gibi anlaması güçtür, 178
O zaman söylemek istediğim şu: Örneğin "je ne sais pas", 178
Yüksek sesle okuyan ve *iyi* okumak isteyen kişi, 179
Doğruluğunu kendi başımıza görmediğimiz, 179
Güç olan, güçlüğü *derinliğinde* kavramaktır, 179
O bir kez yerleştirilince, eski sorunlar ortadan kalkar, 179
Kamuoyunun bugün atom bombasından, 179
Eski zamanlarda insanlar manastıra kapanırdı, 180
İnsan, insan ruhunun en iyi resmidir, 180
Shakespeare'in benzetmeleri, 180
O zaman, onu *anlamıyor* oluşum, 180
Kişi neye sahip olduğunu yeterince iyi görür, 181
Bütün bir hayatı doldurmaya, 181
Tıpkı birinin bütün hayatı boyunca, 181
Derine inmek için uzağa gitmene gerek yok, 181
Uygarlığın —evler, caddeler, arabalar, vb., 181
Benim 'başarım', bir matematikçinin başarısına, 182
İnsanlar bazen aptallık yapmasalardı, 182
Sırf bedensel olan, tekinsiz olabilir, 182
"Tanrı" sözcüğünü kullanma tarzınız, 182
Boğa güreşinde boğa, 182
Kahraman ölümün yüzüne bakar, 182

Bir müzik cümlesini anlayarak izlemek, 183
Yüzü ifadesini anlayarak çizen, 183
Bir kez daha: bir müzik cümlesini anlayarak izlemek, 183
Öyleyse, yine, temanın yoğun bir şekilde, 183
Temayı nasıl duyumsadığım sorulursa, 183
Temayı yoğun bir şekilde yaşıyor, 184
Tema kendisinin dışındaki hiçbir şeyi işaret etmez mi, 184
Bir tema, tıpkı bir yüz gibi, bir ifade taşır, 184
Bu tekrar *gerekli*, 184
Tema ile dil birbirini etkiler, 184
Düşüncede ekmek bir şeydir, 184
Ölüm ve Genç Kız, 184
Elveda, 185
Esperanto, 185
Düşüncelere fiyat biçilebilirdi, 185
Hayat taşınması güç hale geldiğinde, 185
Biçimce özgün olmayan bir stilde, 185
Şuna inanıyorum ki Hıristiyanlık, 186
Din, sanki sakin bir deniz dibinin, 186
Eskiden Tanrı'ya inanmıyordum, 186
Çok zaman delirmekten korkuyorum, 186
Lenau'nun yeteneği de benimkine benziyor gibi, 186
Lenau'nun Faust'u, 187
Benim görüşümce Bacon *titiz bir düşünür* değil, 187
Deliliğin bir hastalık sayılması *gerekmez*, 187
Bir şiirde entelektüel noktalar, 188
Tabii bir anahtar çilingirin koyduğu yerde, 188
Bu fenomeni *farklı* bir şeyle karşılaştırmanın tam sırası, 188
Freud'un fantastik sahte açıklamaları, 188
Müzikte ironi, 188
Müzikte çarpıtılmış olan, 188
Kavramlar zararı hafifletebilir, 189
Hayatın temeldeki güvensizliği, 189
Ben diz çöküp dua edemem, 189
Öğrencilerime yollarını bulmanın mümkün olamayacağı, 189
Dünyanın gerçekten mahşeri görüntüsü, 189
Kişinin rüyaları aslında hiçbir zaman gerçekleşmez, 189
Sofisti her zaman susturan Sokrates, 190
Bilgelik soğuk bir şeydir, 190
Saçmalamaktan *sakın* korkmayın, 190
Doğa harikaları, 190
Felsefenin, sanatın, bilimin geleceği, 190
Matematikçi de elbette doğanın harikalarına, 191

Kimi zaman bir cümle ancak, 191
İkinci fikrin birinci fikri izlemesindeki 'gereklilik', 191
Yüreğimin katmanları, 191
Budala ve naif bir Amerikan filmi, 191
Yaptığım şey gösterdiğim çabaya değiyor mu, 192
Bir keşif ya da buluşu ilk yapanın, 192
Pahalıya mal olan her fikrin ardından, 192
Kişi bazen fikirleri bir astronomun, 192
İyi bir cümle yazsaydım, 193
Tolstoy'un sanat yapıtının 'bir duygu' aktardığı, 193
Tıpkı nazım yazamayacağım gibi, 193
Önemli bir iş yapan herkesin, 193
Nietzsche bir yerde, en iyi şairlerin ve düşünürlerin bile, 194
'Beğeni' yetisi yeni bir organizma yaratamaz, 194
Beğeni ıslah eder, doğurmaz, 194
Beğeni KABUL EDİLİR hale getirir, 194
Öyleyse, sanıyorum ki, büyük yaratıcıların, 194
En incelmiş beğeninin de yaratıcılık gücüyle bir ilgisi *yoktur*, 194
Beğeni, duyarlılığın incelmesidir, 194
Yalnızca beğeniye mi yoksa özgünlüğe de mi sahip, 194
Beğeni zevk verebilir, ama avcunun içine alamaz, 195
Eski bir stil, sanki yeni bir dilde restore edilebilir, 195
Kişi *şöyle* tepki gösterir: "Öyle değil!" der, 195
Bilim: zenginleşme ve yoksullaşma, 195
Bir okul kuramayacak olan yalnızca *ben* miyim, 196
"Kader" sözcüğünün kullanımı, 196
Kader, doğa yasasının antitezidir, 196
Çalışmalarımın başkaları tarafından sürdürülmesini, 197
Filozof "Şeylere *böyle* bak!" der, 197
Bana hiçbir şey, beni okuyan bir bilimcinin ya da matematikçinin, 197
Örneğin, neden ve etki üstüne tarih kitaplarındaki, 197
Labor'un çalışından nasıl söz edildiğini düşün, 198
Kitap hayat dolu, 198
Temellere inmek hep unutuluyor, 198
Yeni kavramların doğum sancıları, 198
Bilgi gridir, 198
Bilim, sanayi ve bunların ilerlemesi, 198
Sözümona yalnızca kendi yaptığın, 198
Düşüncelerimin alanı, 199
Düşünceler hava kabarcıkları gibi, 199
Bazen bir düşünce, bir fikir, sanki çok uzakta, 199
Devlet kötü yönetildiğinde, 199
Tanrı filozofa, 199

Hayat bir dağ sırtı boyunca uzanan bir patika gibidir, 199
Bazı insanların beğenisinin, 199
Çok şey bilen için yalan söylememek güçtür, 200
Evde birinin piyano çalmasından o kadar korkuyorum ki, 200
Bana sanki dinsel bir inanç ancak, 200
Belki bir gün bu uygarlıktan bir kültür doğacak, 200
Bilimsel araştırma sırasında her türlü şeyi söyleriz, 200
Bana bu şeyleri anlamaktan hâlâ çok uzaktayım gibi görünüyor, 201
Mimari, bir şeyi yüceltir, 201
Mimari, bir şeyi ölümsüzleştirir, 201
Felsefe yaparken kişi eski kaosa inmeli ve orada rahat etmeli, 202
Deha, içinde karakterin kendini duyurduğu yetenektir, 202
Rüyada, hatta uyandıktan *uzun* süre sonra da, 202
Burada yazdıklarım zayıf öteberiler olabilir, 202
Schiller bir mektubunda (sanırım Goethe'ye), 202
Başkalarının ilerlediği yerde, ben dururum, 203
[Önsöz için.] Kitabı kamuoyuna sunarken, 203
Yalnızca nadir zamanlarda, 203
Daha uzak bölgelerde tekrar tekrar, 203
Kuru üzümler bir kekin en iyi parçası olabilir, 203
Renkler, felsefe yapmak için bir dürtüdür, 204
İnsanlar içlerindeki bütün kötülükleri körlük sayabilir, 204
Benim inandığım gibi, Mahler'in müziğinin değersiz olduğu, 204
Kargaşa: ulusal heyecan, örneğin, 204
Hayvanlar adları seslenildiğinde gelirler, 205
Bir sürü ilgisiz soru soruyorum, 205
Sürekli noktalama işaretleriyle, 205
Sanırım Bacon felsefesinde bataklığa saplanmış, 205
Freud'cu analizde rüya sanki sökülür, 205
Rüya konusunda kafa karıştırıcı olan şey, 206
Her hatadan bir sikke bas, 206
Bir müzik cümlesini anlamak ve açıklamak, 207
Şimdi şunu sorarsam: "Temayı dinlediğimde, 207
Pekiyi (imgeleri, kinestetik duyumları, vb., 207
Öyleyse birine "müziği anlama"nın ne anlama geldiğini, 208
Müziği kavramak, insan yaşamının bir tezahürüdür, 208
Çocuklarımız daha okuldayken, 209
Yıldız biçimli bir figürün —diyelim ki altı köşeli bir yıldızın, 209
Bach, başardığı her şeyi, 209
İnsanların bugünkü öğretiminin, 209
Nesnelerin lanetlenmişliği, 209
Stilistik bir araç yararlı olabilir ama, 210
Dinsal inanç ile batıl inanç, 210

Bitkilerin zihinsel yaşamına sahip hayvanlar, 210
Doğada 'bir işleve sahip olan', 210
Anormallikleri titizlikle betimlemenin önemi ne, 210
Önemli bir başarı elde edemeyecek kadar yumuşağım, 210
Eğer kurtulacak insanları gerçekten Tanrı *seçiyorsa*, 211
Şunu unutmamak gerek: en incelmiş, en felsefi tereddütlerimizin, 211
Uykuda görülen düşler gündüz düşlerininkine benzer, 211
Kişi Tanrı'ya tam bir kesinlikle inanabiliyorsa, 211
Bu müzik cümlesi benim için bir jesttir, 211
Hayatın sonsuz çeşitlemeleri, 211
Dürüst dindar düşünür, ip cambazına benzer, 212
Sarsılmaz inanç. (Örneğin bir vaade.), 212
Birinin, içinden ne geçtiğini asla bilemeyeceğini, 212
Bir müzik temasının (çok) farklı tempolarda çalındığında, 212
Hayatın sorunları yüzeyde çözülmezdir, 212
Bir karşılıklı konuşmada: Biri bir top atar, 213
Kötü bir dönemde yaşayan büyük bir mimarın (Van der Nüll), 213
Ama kurgusal kavramların kurulmasından, 213
"Düşünmek güçtür." (Ward), 213
Karışık bir durum çözülemiyorsa, 213
Busch'un çizimlerinin birçoğuna 'metafizik' denebilecek olması, 213
Şarlman yaşlılığında yazmayı öğrenmeye çalışmış, 214
Sıkı bir tempoda konuşulan bir dil, 214
Bir topluluğun üyelerinin hepsinin aynı yüz özelliklerine, 214
Yanlış bir düşünce cesaretle ve açık seçik, 214
Kişi ancak filozoflardan çok daha çılgınca düşünerek, 214
Bir sarkaca bakıp içinden şöyle geçiren birini düşün, 214
Benden çok daha yetenekli bir yazarın, 214
İnsanların çalışırken kendi kendilerine, 215
Kendi tarzının kusurlarını *kabullenmen* lazım, 215
Her zaman zekânın kıraç yüksekliklerinden, 215
Benim yeteneğim, 215
Gelenek, herkesin alıp kullanabileceği bir şey değildir, 215
Mutlu ve mutsuz âşığın her birinin kendi patos'u vardır, 215
Moore, paradoksuyla felsefenin eşekarısı yuvasına, 215
Zihin alanında projeler genellikle devam ettirilmez, 216
Demek yazdıkların güç anlaşılıyorsa kötü filozofsun, 216
İnsan için en büyük mutluluk, sevgidir, 216
Pekâlâ, "gücüm dahilinde" diye neden söz ederiz, 216
Bunu Tanrı buyurdu, öyleyse yapabilmemiz gerekir, 216
Bu alegoriyle kafası karışan birine şu söylenebilir, 217
Okurun da yapabileceğini okura bırak, 217
Hemen her zaman kendimle söyleşilerimi yazıyorum, 217

Hırs düşüncenin ölümüdür, 217
Humor bir halet-i ruhiye değil, bir dünyaya bakış tarzıdır, 217
Birlikte (belki bir şakaya) gülen iki insan, 217
Bir rüyanın anlatılması, anıların bir potpurisi, 218
Shakespeare ve rüya, 218
Hıristiyanlık hakikatse, 218
Kültür bir içtüzüktür, 218
Bayram" kavramı, 218
Le style c'est l'homme, 219
Eken mülâhazalar vardır, biçen mülâhazalar vardır, 219
Bu kavramsal ilişkilerin manzarasını, 219
Kendimi gelecekteki bir şey için hazırlarsam, 219
Bir şeyi bilip de bilmiyor gibi davranmak *güçtür*, 219
Söylenmek istenen şeyin sözle ifade edilebileceğinden, 219
Sıradan bir yazar, ham, doğru olmayan bir ifadeyi, 219
Her şeye karşın bir zamanlar bir şey *olan* yazarların, 220
Bütün bir dönemin kendini belli kavramların pençesinden, 220
Sanat ve değerler üstüne benim düşüncelerim, 220
Sıkıntılar hastalığa benzer, 220
Bilimsel sorular beni ilgilendirebilir, 220
Döngüsel bir şekilde düşünmüyor olsak bile, 221
Sebt günü, 221
Filozofların birbiriyle selamlaşma biçimi, 221
İnsan için, ebedi olan, önemli olan, 221
Kişi niçin umutsuzca mutsuzluğa düşmesin, 221
Budalalığın vadilerinde, 221
Saate göre izokronizm ve müzikteki izokronizm, 221
Cehennemde ceza çekme kavramı, 222
Birine şunun öğretildiğini düşün: Şunu şunu yaparsan, 222
Eh, burada cezadan hiç söz edilmiyor, 222
Bunun öğretilmesi, bir etik eğitimi olamazdı, 222
Tanrı iyiliğini gösterip onları seçti, seni ise cezalandıracak, 222
'Koşma' ile 'coşma'nın kafiyeli olması, 222
Beethoven'in müziğinde, ironi ifadesi denebilecek şey, 223
Yine Mozart ve Haydn'ın müziğinde kader, 223
Ancak tamamen özgül müziksel bağlamlarda, 223
Müzikte ruh dolu ifade, 223
Tanrı'nın özünün onun varlığını garanti ettiği söylenir, 224
Zira, rengin özünün onun varlığını garanti ettiği, 224
Ve şimdi şöyle denebilir: Olimpos'ta tanrılar olsaydı, 224
"Tanrı" sözcüğü (yani bu sözcüğün kullanımı), 224
Bununla ilgili olarak, insanın bir sözlükte, 224
Bu türden bir betimlemenin iyi bir resmini, 224

Ve ben ne de olsa temelde bir ressamım, 224
İnsanlar aynı mizah duygusuna sahip olmadıkları zaman, 225
Ya da, bir başkasının beğenisini nasıl tahmin edeceği, 225
İçimizde sağlamca kök salmış bir resim, 225
Kişinin karakterinin dış dünyadan etkilenebileceği, 225
Shakespeare'in bir başka şairin yanına, 225
Shakespeare'i ancak hayretle seyredebilirim, 225
Shakespeare'i takdir edenlerin çoğuna, 226
Shakespeare'in insan tiplerini iyi çizdiği, 226
Beethoven'in büyük yüreği, 226
Şair kendinden "kuş gibi şakıyorum" diye söz edemez, 226
Bir ve aynı tema minörde majördekinden farklı, 226
Shakespeare'in 'şairin kısmeti' üstüne, 226
Kendini peygamber ya da insanlığın öğretmeni, 226
Bir şairden zevk alabilmek için, 227
Tanrı'ya inanan kişi çevresine bakıp, 227
Tanrı'nın bir kanıtı, aslında, 227
Dolayısıyla, bu kavram belki de 'nesne' kavramına benzer, 228
Shakespeare'i anlayamamamın sebebi, 228
Onun parçaları bana tablolar gibi değil de, 228
Bir çağ diğerini yanlış anlar, 228
Tanrı'nın insanları nasıl yargıladığı, 228
İnsanlara bak: Biri diğerinin zehiri, 229
Felsefe hiç ilerleme göstermemiş mi, 229
Tanrı bana şöyle söyleyebilir: "Seni kendi ağzınla yargılıyorum, 229
Şeytan'a inanmanın anlamı, 229
Kişi kategorilerde usta değilse kendi kendini yargılayamaz, 229

—

LUDWIG WITTGENSTEIN

KESİNLİK ÜSTÜNE + KÜLTÜR VE DEĞER

İki Wittgenstein kitabını tek bir ciltte bir araya getirdik. Wittgenstein'ın hayatının son iki yılında, ölümünden bir kaç gün öncesine kadar tuttuğu notlardan manevi mirasçıları G. E. M. Anscombe ve G. H. von Wright tarafından derlenmiş olan Kesinlik Üstüne, filozofun Moore'un bazı düşüncelerinden yola çıkarak yaptığı inceleme ve sorgulamaları içeriyor. Bilmek, inanmak, şüphe duymak, emin olmak gibi konuların etrafında dönen bu değinilerde okur, eserin aslen yayım için hazırlanmamış notlardan oluşması nedeniyle, yalnızca yazarın düşüncelerini değil, tinsel uğraşını, akıl yürütme tarzını, ele aldığı alanı incelerken attığı adımları da izleyebilir. Wittgenstein'ın en önemli eserleri arasında yer alan kitap kimi araştırmacılar tarafından onun düşüncesindeki yeni bir aşama olarak da yorumlanmıştır.

Kültür ve Değer, Wittgenstein'ın 1951'de ölümünden sonra geride bıraktığı folyolar halindeki elyazması notlardan derlenmiştir; ağırlıklı olarak felsefe, sanat ve kültür konularındaki değinilerinden oluşan bir seçmedir. İlk kez 1977 yılında G. H. von Wright ve Heikki Nyman tarafından Almancada "Vermischte Bemerkungen" adı altında yayımlanan eser daha sonra genişletilmiş ve İngilizcede, bizim de Türkçesi için kullandığımız "Culture and Value" başlığıyla yayımlanmıştır. Okurun Wittgenstein'ın felsefesiyle tanışık olmasını gerektirmeyen bu eser yirminci yüzyılın en önemli filozoflarından birini daha yakından tanımamızı sağlarken, felsefesiyle ilgilenenlere de düşünce tarzıyla ilgili birçok ipucu sunuyor.

ISBN-13: 978-975-342-738-8

METİS YAYINLARI · WWW.METIS.COM.TR